

LYA BENJAMIN

**PRIGOANĂ
ȘI
REZISTENȚĂ
ÎN
ISTORIA EVREILOR
DIN
ROMÂNIA**

1940 – 1944

studii

EDITURA HASEFER

LYA BENJAMIN

**Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România
1940-1944**

Studii

Redactor: S. SINGER
Tehnoredactare computerizată: M. GELLER

© Ed. Hasefer a F.C.E.R.
B-dul I.C. Brătianu 35/9
București, 70478 – România
Tel./fax.: 0040-1-3122284
e-mail: re2000@fx.ro

ISBN 973-8056-58-6

LYA BENJAMIN

**Prigoană și rezistență
în istoria
evreilor din România
1940-1944
Studii**

Cuvânt înainte

acad. prof. dr. **NICOLAE CAJAL**

București, 2001

**Carte editată cu sprijinul
Ministerului Informațiilor Publice
și al Ministerului Culturii și Cultelor**

Cuvânt înainte

Se știe că „soluția finală”, concepută de hitleriști ca un plan de exterminare totală a evreimii europene, nu a fost aplicată ad literam în România de către regimul antonescian, aliat Axei. Peste jumătate din evreimea țării, mai ales din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei, a supraviețuit. În nordul Transilvaniei, aflat în acei ani sub stăpânirea maghiară, au pierit în lagăre ale morții peste 80% din evreii provinciei. Din Basarabia și Bucovina evreimea a fost deportată în Transnistria, aflată sub administrație românească. Acolo au pierit în principal de boli, foame, frig, muncă forțată și în urma execuțiilor sumare, peste 50% dintre deportați. La care trebuie adăugate victimele pogromurilor din înseși aceste provincii ca și din Dorohoi, București și Iași. Pornind de la o asemenea realitate, încă nu în întregime cunoscută și documentar, se pun pentru istorici câteva întrebări definitorii: „De ce au fost nimiciți atâția evrei și în România?” și „Cum de au supraviețuit totuși atâția evrei?”. Cei dominați de o gândire unilaterală răspund doar la una sau la alta din întrebări, conform opticii lor, făcându-se a vedea doar jumătatea plină sau cea goală a paharului. Astfel, cei care răspund doar la a doua întrebare sunt, de regulă, înclinați să releve rolul pozitiv al guvernării antonesciene, al conducătorului în special,

prin aceea că el a păstrat o relativă autonomie și distanță de hitlerism, că a anihilat mișcarea legionară, că a îngăduit o anume influență a „grupurilor de presiune” democratice și a intervențiilor în favoarea evreilor, că el a discriminat între evreii loiali și cei neloiali ș.a. Ceilalți, pornind de la premisa că și în România a fost nimicită o importantă parte a evreimii țării, consideră că răspunzătorii de un atare genocid nu-și pot circumstanțializa crima prin aceea că ea n-a fost totală. Căci uciderea – îmi place să cred – până și a unui singur om nevinovat exclude posibilitatea relevării pozitivității conducătorului care a ordonat crima. De unde necesitatea „logică” pentru cei din prima categorie de a introduce în ecuația răspunsului lor „vinovăția evreilor”, considerată cauză a represaliilor ce au urmat. În același sens ei operează și reducerea sau diminuarea dimensiunii genocidului sau chiar negarea sa. Nici contrariul acestui demers, operat de cei care umflă unele cifre nu este mai puțin reprobabil. Căci nu contabilitatea statistică a numărului victimelor, ci însăși existența lor este cea care determină gravitatea martiriului. Iată de ce respingem, de pe poziția noastră, pe care o numim realsemitism, ambele extreme, promovând o atitudine la egală distanță de extreme și admițând doar – să spunem – un „extremism de centru”, acela care recunoaște că dacă regimul Antonescu, în primii ani de guvernare, a prigonit evreii țării mai mult decât în alte țări satelite Germaniei – parțial și în virtutea unei ideologii etnocratice proprii – în ultimii săi ani de guvernare a consimțit la unele măsuri vizând salvarea celor care au supraviețuit prigoanei. Problema rămâne însă deschisă dacă acest fapt s-a datorat unor rațiuni umanitare-strategice sau unor calcule tactice-conjuncturale.

Nu este locul să intru în discuția privind rolul mareșalului în istoria României. Cert este că în istoria evreilor din România, datorită și celor arătate cu prisosință în lucrarea de față, el nu a avut un rol pozitiv față de evrei. Este tocmai ceea ce demonstrează cu pertinență excelentul istoric Lya Benjamin, cunoscută pentru obiectivitatea și temeinicia abordărilor competente în problemă, cunoscută și apreciată încă din volumele publicate anterior.

Acad. prof. dr. NICOLAE CAJAL

În loc de prefață

Lucrarea de față nu se vrea o istorie evenimentială, nici o demonstrație statistică cu privire la pierderile suferite de evreii din România în anii prigoanei; ea își propune să aducă în fața cititorului câteva considerații cu privire la ideologia care a animat întreaga acțiune antievreiască în anii regimurilor dictatoriale din timpul celui de-al doilea război mondial. Credem că este esențial un atare demers. O repetare factologică la infinit a celor întâmplate riscă să banalizeze și să bagatelizeze o acțiune care s-a vrut de anvergură și care intenționa să „revoluționeze” societatea românească sub un veșmânt ideologic naționalist-etnocratic dar și antisemit, de culpabilizare a etniei evreiești. Înțelegerea acestui proces aruncă o altă lumină asupra evenimentelor. Căci nu era vorba despre anihilarea pericolului iudeo-comunist, cum le place unora să susțină, punând cauzele politicii antievreiești pe seama unei vinovății evreiești confecționate ad-hoc; nu era vorba despre o politică conjuncturală dictată de necesitățile strategico-militare ale războiului. În opinia noastră, documentele cheie ale regimului antonescian demonstrează, a contrario, că „problema evreiască” și „soluționarea ei” a fost o problemă de fond, de Weltanschauung pentru regimul antonescian, de natură economică, socială, politică și, la

Motto:

*„Un stat care nu ar face toate
sforțările pentru a asigura maximul de
bine minorităților sale, un stat care
n-ar înțelege că interesul primordial se
întemeiază pe loialitatea tuturor cetățe-
nilor și nu pe anihilarea individualității
culturale și religioase a unora dintre
supușii lui, un stat care nu și-ar da
seama că el însuși trebuie să fie cel mai
mare luptător al intereselor bine înțe-
lese ale minorităților sale, ar viola nu
numai legea umanității, care trebuie să
conducă întreaga comunitate civilizată,
dar ar viola însăși legea de conservare
a propriei sale vieți”.*

Nicolae Titulescu

un moment dat, chiar rasială, izvorâtă din însuși programul naționalismului integral pe care conducătorul statului l-a afișat în momentul preluării puterii. Desigur, pot fi acuzată că întreaga problematică a prigoanei antievreiești (atât sub raport factologic, cât și sub raport politico-ideologic) exprimă în ultimă instanță un punct de vedere particular-evreiesc, în unele privințe chiar antinațional (antiromânesc). Mărturisesc că uneori și eu însămi îmi pun întrebarea dacă în calitatea mea de minoritară am dreptul să abordez această problemă care este de fapt o problemă a majorității?! Cred însă că o viziune democratică și modernă asupra istoriei ne obligă să analizăm în virtutea cărui drept și căror principii o colectivitate de minoritari, cu obligații și contribuții egale cu majoritarii, este destituită de elementarele ei drepturi cetățenești și lipsită de fapt de dreptul la existență.

Nutrim convingerea că în România democratică, la egală distanță de fantoma naționalismului și a politicii etnocentriste, a devenit un loc comun recunoașterea egalității politico-culturale și economico-sociale a minorităților cu majoritatea. Într-un astfel de climat al realităților politice este evident că naționalismul etnocratic devine irelevant nu numai pentru viitor, ci și pentru trăirea trecutului la prezent, respectiv ca memorie. O asemenea retrăire „prezenteistă” a trecutului este necesară doar pentru fortificarea unei viziuni democratice și umaniste care să nu îngăduie manifestările de „negativitate istorică” și ca „lecție” în privința eșecului etnocentrist, pe lungă durată, în lumea modernă. Antisemitismul analizat în această lucrare a fost dăunător nu numai evreilor, ci României în general. Această constatare nu ne aparține. Cel care a demonstrat nocivitatea antisemitismului pentru imaginea, dar și

pentru realitățile românești, a fost în primul rând dr. W. Filderman, conducătorul vieții obștești a evreimii din România. În întreaga sa activitate și în special în anii prigoanei, Filderman nu a scăpat nici un prilej pentru a demonstra conducătorului statului – cu argumente statistice, logice, juridice și sociologice – consecințele dezastruoase ale politicii antisemite pentru întregul echilibru social-economic al societății românești. De fapt, rezistența evreiască în anii prigoanei, pe care încercăm să o schițăm foarte sumar în lucrarea de față, pentru prima oară în literatura istorică din România, nu a fost nici o clipă demolatoare la adresa spiritualității românești și a românismului în general. În lupta lor pentru supraviețuire, evreii nici o clipă nu au confundat politica antievreiască a regimului antonescian cu România și poporul român. Dimpotrivă, evreii au stabilit strânse legături cu numeroase personalități, români adevărați, care au stat alături de populația evreiască în acei ani de grea încercare nu doar pentru evrei, dar pentru întregul popor român și poate pentru întreaga omenire.

În încheiere, ținem să precizăm că majoritatea studiilor cuprinse în acest volum au mai fost publicate în timp și cu diverse prilejuri, de aceea intervin uneori repetări sau reluări de idei pe care, oricât ne-am străduit, nu am reușit să le eliminăm în totalitatea lor. Dar ca circumstanță atenuantă poate să conteze faptul că aceleași idei sunt reluate uneori din diferite unghiuri de vedere.

LYA BENJAMIN

I. Prolog

1. Antisemitismul codrenist

Nici un cercetător de bună credință nu pune astăzi la îndoială natura profund antisemită a gândirii politice a lui C.Z. Codreanu. Cu toate acestea, nu s-ar putea afirma că istoriografia contemporană a acordat o atenție corespunzătoare analizei particularităților antisemitismului codrenist¹. Acest demers însă se cuvine, căci esența codrenismului nu poate fi înțeleasă, în întreaga sa complexitate, în afara componentei sale antisemite. Până și Horia Sima, în a sa *Istorie a mișcării legionare*² recunoaște că trei piloni programatici stau la baza concepției politice a lui Codreanu: anticomunismul, antisemitismul și antipoliticianismul. Numai că, dacă în optica lui Horia Sima antisemitismul lui Codreanu derivă în mod firesc din anticomunismul său, în viziunea noastră, o lectură atentă a scrierilor codreniste pune în evidență o relație oarecum inversă, în sensul că anticomunismul codrenist poartă în primul rând amprenta concepțiilor sale antisemite. Codreanu nu poate fi considerat un teoretician al anticomunismului; el nu a elaborat principii programatice de natură doctrinară sau social-politică pe care să le opună comunismului sau prin care să combată comunismul. Principalul său argument anticomunist a fost de natură antisemită. Codreanu aborda comunismul printr-o optică naționalistă, dar mai presus de orice, antisemită. Pentru el comunismul echivala cu trădarea românismului, „cu.

instalarea celei mai murdare tiranii, a tiraniei talmudice jidănești”³. Realitatea participării unor evrei în mișcarea revoluționară din anii 1919-1920, el o percepea ca o dovadă a faptului că lupta pentru comunism nu era altceva decât lupta iudeilor pentru dominația mondială. Identificând comunismul cu iudaismul, Codreanu vedea în „fiecare jidan, comerciant, intelectual sau bancher capitalist în raza sa de acțiune un agent al acestor idei revoluționare, antiromânești”⁴.

Dar trebuie să recunoaștem că tezele codreniste despre așa-zisul „iudeo-comunism” (se pare că sintagma a fost folosită în literatura antisemită din România pentru prima oară de Codreanu) nu erau originale. La data respectivă, ele aveau o largă circulație în Europa. Poliakov și alți analiști ai perioadei insistă asupra rolului refugiaților ruși, foști membri ai grupărilor antisemite din vechea Rusie țaristă (ca, de exemplu, Sutele Negre, Cămășile Galbene ș.a.) în diseminarea ideilor privind legătura între evrei și bolșevici; idei care se vor regăsi apoi în ideologia hitleristă⁵. „Marxismul, scria Hitler în *Mein Kampf*, este o doctrină strict evreiască, căci scopul lui este distrugerea tuturor statelor neevreiești... Marxismul însuși visează deliberat să dea din nou această lume pe mâna evreilor”⁶.

Într-o atare abordare, esența marxismului și a comunismului în general a fost redusă la teza aberantă că ea ar servi chipurile interesele unei monstruoase conspirații evreiești pentru instaurarea dominației mondiale. Credem că nu este necesar să demonstrăm aici și acum neadevărul și natura profund diversionistă și antisemită a acestor susțineri al căror exponent era și C.Z. Codreanu. De altfel, natura antisemită a codrenismului se dezvăluie în fiecare articulație a tezelor sale, nu doar

despre evrei sau despre evreo-comunism, ci și despre democrația românească, despre așa-zisa corupție a clasei politice românești, despre profilul moral al „omului nou”: era ostil democrației și respingea această formă de guvernământ printre altele și pentru că dă drepturi cetățenești evreilor, facilitând astfel ascensiunea la putere a iudeocrației; acuză clasa politică din România că devine din ce în ce mai mult „o jucărie în mâna puterii iudaice”. Poporul român – conchide Codreanu – „nu va putea rezolva problema jidănească mai înainte de a fi rezolvat problema politicianismului său”⁷. În general, în viziunea căpitanului, clasa politică românească a fost profund marcată de „influența iudaică”. „Cel mai mare rău pe care ni l-au făcut jidanii și politicianismul, scria Codreanu, cea mai mare primejdie națională la care ne-au expus aceștia, nu stă nici în acapararea bogățiilor solului și subsolului românesc, nici chiar în tragica desființare a clasei de mijloc românești, nici în numărul mare al lor în școli, profesii libere și nici chiar în influența pe care o exercită asupra vieții noastre politice, deși fiecare în parte sunt primejdii de moarte pentru neam. Cea mai mare primejdie națională stă în aceea de a ne fi diformat, de a ne fi desfigurat structura noastră rasială, daco-romană, dând naștere acestui tip de om, creând această căzătură, această stârpitură morală: politicianul, care nu mai are nimic cu noblețea rasei noastre; care ne dezonoarează și ne omoară. [...] Dintre toate relele pe care ni le-a adus invazia jidănească, acesta este cel mai îngrozitor”⁸. Pentru Codreanu, politicianismul românesc, cu toată corupția și imoralitatea sa, era un rezultat al infiltrării spiritului iudaic în conștiința românească. În opinia sa, mentalitatea iudaică s-a „infiltrat pe nesimțite în felul de a cugeta și a simți al unei însemnate părți dintre români”: iudaismul a

fost introdus prin cărți de școală, literatură, prin profesori, prin conferințe, prin teatru, prin cinematograf. Prezența acestei mentalități, spune Codreanu, se resimte în activitatea partidelor politice care, deși sunt conduse de români, totuși, vorbesc în limbajul iudaismului; în presa românească, în „creația autorilor români”, care gândesc, scriu și vorbesc „jidănește în limba română”⁹.

Așadar, nu doar cuzismul (cum susține C. Noica) considera că „parazitismul” din cadrul societății românești este un fenomen venit din afara ființei românului, dar și legionarismul căuta cauza „răului încuibărit în sufletul românesc” în afara ființei sale, în „microbul străinului”, de astă dată în „evreul demonic”. În atari condiții, Codreanu considera a fi necesară „dezintoxicarea de iudaism” a unei însemnate părți dintre români, „căci dacă evreii erau dușmanii neamului, românii «jidăniți» erau trădătorii care trebuiau mai rău pedepsiți decât înșiși dușmanii”¹⁰.

Desigur, acuzațiile de mai sus nu sunt doar o insultă la adresa evreilor, ci se constituie și într-o deprecieri totală la adresa demnității, culturii și spiritualității românești.

Noua spaimă antisemită cu privire la *iudaizarea autohtonilor* nu a fost o invenție codrenistă. În anii '70 ai secolului al XIX-lea, Wilhelm Marr, spre pildă, elabora în Germania teza evreizării germanilor¹¹. La sfârșitul secolului al XIX-lea, H. St. Chamberlain fundamenta așa-zisul „rasism spiritual”¹². În fobiile și obsesiile antisemite ale lui Codreanu și ale legionarismului în general se resimt deci influențele acestor noi curente în antisemitismul modern.

Ulterior, ideea pericolului de corcire a neamului românesc a fost reiterată, printre alții, de Traian Herseni, care, în noiembrie 1940, scria: „În condițiile decăderii

poporului român, datorită infiltrării unor elemente de rasă inferioară și corcirii sângelui străvechi geto-roman cu sânge fanariot, țigănesc și jidovesc, purificarea rasială a poporului românesc este o problemă de viață și de moarte, o sarcină a statului național legionar”¹³. Obsesia infiltrației atinge cote paroxistice și poate chiar paranoice în zilele rebeliunii legionare, când până și regimul antonescian era acuzat de „infiltrație jidănească”. Ofițerii legionari lansau, la 23 ianuarie 1941, un apel cu următorul conținut: „Puterile întunecate ale francmasoneriei și banului iudaic lucrează mai departe pentru nimicirea neamului românesc. Au reușit să introducă în guvernul național legionar oameni de-ai lor”¹⁴. În aceeași perioadă, legionarii din Iași convocau o mare adunare „pentru a protesta contra uneltirilor iudeo-masonice strecurate în guvern”¹⁵.

Așadar, „războiul” se ducea în primul rând împotriva iudaismului și nu împotriva comunismului. În textele doctrinarilor legionari nu vom găsi o critică a doctrinei sau a sistemului comunist. În ceea ce privește însă antisemitismul, Codreanu a elaborat un întreg sistem de gândire, invocând argumente economice, politice, culturale și psihologice pentru a susține ideea nocivității evreului și a justifica necesitatea antisemitismului. Desigur, nu trebuie să demonstrăm că este vorba despre o falsă construcție, structurată pe o gravă distorsionare a esenței iudaismului, a funcției sociale a populației evreiești și chiar a realităților românești considerate a fi îmbibate de „dominația halucinantă a spiritului iudaic”.

Ideologia codrenistă a fost alimentată, în mod cert, de o aversiune anti iudaică, care friza patologia.

Grăitoare în acest sens sunt chiar și primele texte semnate de Codreanu, care au văzut lumina tiparului în anul 1925, sub titlul: *Scrisorile studențești din*

*închisoare*¹⁶. Sunt documente ale urii și instigării antiiudaice. Nu pot fi considerate altfel niște scrieri îmbâcsite de stereotipuri și clișee antisemite în care evreii sunt culpabilizați, demonizați și acuzați că i-au văduvit pe români de munții lor, de codrii lor, de holdele lor, că i-au otrăvit pe țărani cu băuturile lor¹⁷. Codreanu îi compară pe evrei cu năvălitorii din timpurile trecute. „Numai că, spre deosebire de toate năvălirile rezezi și trecătoare, această din urmă năvălire este înceată și definitivă”. Acest „microb al străinilor, scrie Codreanu, care după ce ne-au furat orașele, ne-au furat bogățiile, ne-au înlocuit în școli, voiesc să omoare acum și sufletul românesc [...] Împotriva acestui marș al neamului nostru pe drumul morții, noi «complotiștii de la Văcărești» am complotat”¹⁸. Căci altfel urmează „ca 3 milioane de jidovi să stăpânească 11 milioane de țărani români”¹⁹. Sunt în dispariție și boierii, căci ei nu se mai cheamă „nici Ghica, nici Kogălniceanu, nici Negri [...] Numele lor sună Bercovici, Blank, Filderman, Rosenthal” ș.a.²⁰. Prin urmare, sfidând orice realitate istorică creată o dată cu înfăptuirea Marii Uniri din 1918, cu privire la contribuția evreilor la propășirea României moderne, Codreanu conchide că România a intrat sub stăpânire iudaică; el vede pe evrei victorioși în lupta lor pentru subjugarea românilor. Pentru români nu mai este loc în această țară, se lamentează Codreanu. „Triumfătorii sunt vipere cu cap de jidov, cu fețele însângerate și pocite, rânjind ca lupii hămesiți, [...] în ochii răzători purtând o diavolicească perfidie”²¹. Suntem, desigur, în prezența unei variante locale a mitului antisemit cu privire la așa-zisul pericol de dominație mondială a iudeilor.

Dr. W. Filderman, pe atunci președinte al Uniunii Evreilor Români și autorul unor lucrări de referință în care

demasca grava recrudescență antisemită, în special în mediul studentesc – consemna în lucrarea sa *Adevărul despre Problema Evreiască* că a citit cu stupeoare această broșură a lui Codreanu, chemată să pervertească mintea și sufletul tineretului studios.

Și, totuși, broșura, în primă ediție, a apărut în câteva mii de exemplare și, după cum rezultă din unele consemnări, s-a epuizat într-un timp record. Cu banii încasați, autorul a putut porni către studiile de doctorat în Franța, întovărășit de soție și de camaradul Ion Moța.

Dar dacă în *Scrisorile din închisoare* asistăm la o expunere mai degrabă „impresionistă” și de-a dreptul patetică despre așa-zisul pericol de moarte pe care îl prezintă evreii pentru viitorul neamului românesc, în *Pentru legionari* (apărută în 1936)²², concepția antisemită și „problematicele evreiască” se vor a fi formulate în termeni „savanți” și ca o componentă inseparabilă a doctrinei legionare. În această carte, fundamentală pentru legionarism, concepțiile despre antisemitism au căpătat aceeași importanță doctrinară ca și tezele codreniste despre neam, națiune, democrație, „omul nou de tip legionar” ș.a. Este însă de reținut că nu se teoretizează doar dimensiunea doctrinară a antisemitismului, dar și necesitatea violenței și a acțiunilor teroriste. Însăși punerea „problemei evreiești” sub forma pericolului pe care evreii l-ar prezenta pentru poporul român și pentru întreaga civilizație omenească include în sine instigare la pogrom și la luptă împotriva acestui „neam periculos”.

Pe temeiul acuzațiilor proferate la adresa evreilor, Codreanu justifică necesitatea antisemitismului. Din punct de vedere doctrinar se declară adeptul „științei antisemitismului” fundamentată de A.C. Cuza. Această „nouă știință” are chipurile ca obiect „studierea” iudaismului sub aspect

istoric, antropologic, teologic, politico-economic și filosofic. Ea se aut prezintă, astfel, drept „sinteza tuturor științelor” care pot contribui la demonstrarea „științifică” a nocivității evreilor și care pot găsi căile de „soluționare a problemei evreiești”. Astfel prin intermediul „științei istorice” se dovedește chipurile caracterul nomad al poporului evreu – nomadismul fiind contrar, prin definiție, civilizației popoarelor sedentare, de aceea este clar că „evreii nu pot fi tolerați în contextul acestor popoare”. (În mod ciudat, această teză cuzisto-codrenistă cu privire la caracterul nomad al poporului evreu vine în contradicție cu opiniile lui A. Hitler. În viziunea Führer-ului, evreii nu au fost și nici nu puteau fi nomazi, căci nomadul are o concepție despre muncă. Evreii nu cunosc o astfel de concepție, ei sunt niște paraziți care trăiesc pe corpul altor popoare. Dacă părăseau anumite teritorii nu o făceau pentru că duceau o viață nomadă, ci pentru că erau izgoniți.) „Cercetările antropologice”, afirmă protagoniștii „științei antisemitismului”, demonstrează că evreii sunt un amestec de rasă, fapt ce explică „sterilitatea nației jidănești în domeniul culturii”; „știința politică” evidențiază sistemul de organizare al evreilor, faptul că ei constituie un stat în stat, fiind astfel „un element anarhic și periculos tuturor statelor”; „științele economice” susțin „parazitismul evreiesc”, iar „filosofia” constată că „iudaismul este un anacronism care acționează contrar propășirii umane”.

„Știința antisemitismului” impune, deci, ca o datorie către civilizație, ca această „monstruoasă cultură să fie înlăturată prin silințele unite ale tuturor națiilor”, punându-se astfel capăt existenței ei nefirești parazitare. „Antisemitismul științific”, conchide Codreanu, dă satisfacție instinctului antisemit, legitimează izbucnirile violente, dezvăluind cauza lor în „parazitismul jidanilor”.

În viziunea codrenistă „antisemitismul științific” are de îndeplinit o funcție deosebit de importantă, și anume să rezolve „cea mai gravă problemă a civilizației timpului, care este problema jidănească”²³.

Dar în ce constă esența „problemei evreiești” în viziunea codrenistă? În cazul de față ea se referă, desigur, la realitățile românești:

1. În surplusul demografic.

2. În atacul „iudaic” asupra clasei de mijloc.

3. În încălcarea legii naturale a teritoriului. („Ce înseamnă, se întreabă Codreanu, dacă nu colonizare faptul instalării a două milioane de jidani pe teritoriul românesc, un teritoriu inalienabil și imprescriptibil al poporului român”).

4. În problema orașelor. Căci în optica codrenistă, bogățiile din mâinile românilor au trecut în mâinile evreilor, ceea ce înseamnă o primejdie națională.

5. În problema învățământului, căci școala românească a fost distrusă prin numărul mare al evreilor.

6. În problema culturii naționale, căci evreii au invadat cultura pe care o vor falsifica și o otrăvesc, deci „soarta românilor – conchidea Căpitanul, este să piară otrăviți”²⁴.

Așadar, esența problemei evreiești în viziunea codrenistă constă în faptul că prezența evreimii în societatea românească constituie o amenințare economică, socială, națională și cultural-spirituală pentru ființa și existența poporului român și a României în general. Ce-i drept, soluțiile la problemă nu sunt formulate teoretic. În *Cărticica șefului de cuib*, Codreanu făcea, în acest sens, următoarele precizări: „Problema jidănească... constituie pentru națiunea română cea mai mare primejdie pe care a cunoscut-o de la începutul istoriei și până astăzi. Legiona-

rul este singurul în stare să rezolve această problemă”. Exemplele de rezolvare practică sunt numeroase: un complot legionar plănuit în 1923, când urmau să fie asasinați politicieni români trădători, rabini și bancheri evrei; acte de violență puse la cale în interbelic; legiferări antievreiești și acțiuni teroriste în epoca statului național legionar; pogromul din ianuarie 1941 – sunt tot atâtea dovezi ale modului în care Legionarul a știut să „rezolve” această „problemă”.

Cartea *Pentru legionari* este un document pentru înțelegerea legionarismului în general și a esenței codrenismului în special. Considerată și autobiografie spirituală, ea reflectă faptul că antisemitismul a fost o componentă definitorie pentru concepțiile codreniste și încă un antisemitism cu toate elementele sale de sorginte religioasă, politică, social-economică naționalistă și rasială. El a abordat dintr-un unghi de privire antisemit fenomenele social-politice românești. Prin prisma concepției antisemite a explicat fenomenul comunist, politicianismul, mizeria socială ș.a. Pentru el antisemitismul a fost un *Weltanschauung*, o concepție despre lume și în special despre societate. Caracterizând natura antisemitismului codrenist, Nagy-Talavera subliniază că era atât de „radical încât poate fi calificat drept patologic. Antisemitismul său e apropiat de toate trăsăturile fanatice pe care le avea Hitler. Pentru el evreul era încarnarea răului pe pământ”²⁵.

Unii explică geneza antisemitismului codrenist prin cauze social-economice, alții consideră că de vină a fost omniprezența evreiască, ponderea ei „exagerată” în structura generală a populației și în diferitele structuri socio-profesionale. Vasile Marin, camaradul de luptă al lui Codreanu, dă următoarea explicație: „Nu «instincte de troglodit» ne mână în acțiunea noastră tinerească (se

referă la antisemitism – n.n.), ci ne mână conștiința unei superiorități de rasă... și, mai ales, ne mână o conștiință națională de care putem fi mândri, făurită de-a lungul veacurilor cu spada și cu arcul... pe vremurile când neam din neamul vostru vindea obiele și botfori de iuft prin bâlcuirile Galiției, oștirilor polone ce veneau să ne cotopească țara... Iată deci pentru ce nu numai că suntem, dar trebuie să fim antisemiți”²⁶. Afară de insultele pe care le aduce etniei evreiești, credem că Vasile Marin are dreptate când susține că la baza antisemitismului codrenist și al legionarilor în general se află o concepție misticoidă încărcată cu toate prejudecățile antievreiești, un naționalism exacerbant care frizează rasismul și o viziune etnocentristă despre structura statului modern: în optica lor, statul național unitar este incompatibil cu pluralismul etnic. La toate acestea se cere adăugat, desigur, și influența valului antisemit de care numeroase țări europene au fost cuprinse, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și mai ales după primul război mondial. Iar după cum recunoaște însuși Codreanu, a avut foarte mult de învățat din scrierile antisemite ale lui Vasile Conta, Mihai Eminescu, B.P. Hasdeu, N. Iorga, A.D. Xenopol și, bineînțeles, de la A.C. Cuza și N. Paulescu²⁷.

Se pune întrebarea: în ce măsură au acționat concepțiile codreniste în etapa statului național legionar?

În optica lui Nicolas M. Nagy-Talavera, „Garda de Fier nu poate fi înțeleasă fără o percepere profundă a personalității lui Codreanu. Mișcarea a fost creată de Codreanu, scrie Talavera, inspirată și condusă de el și nici o altă mișcare nu a fost dominată de creatorul său chiar și după moartea sa ca Garda de Fier”²⁸.

Așadar, am putea conchide că nimic din ce s-a petrecut în scurta domnie a statului național legionar nu a

fost străin de spiritul Căpitanului. Învățătura lui Codreanu a ghidat acțiunile regimului atunci când a trecut la „deziudaizarea” (expresia îi aparține lui Codreanu) societății românești atât pe calea legiferărilor cât și prin mijloace teroriste și punitive. Desigur, momentul paroxistic în acest proces de purificare l-a constituit pogromul din zilele rebeliunii. Ce ar putea să demonstreze mai elocvent omniprezența problemei evreiești în gândirea și acțiunea mișcării (omniprezență imprimată de însuși Codreanu) decât faptul că în toiul luptei pentru putere și în contextul acestei lupte legionarii atacă instituțiile, magazinele, locuințele și, în general, cartierele evreiești, evreii ca indivizi, care nu au fost în nici un fel implicați și nu aveau nici o legătură cu acest conflict între conducătorul statului și mișcarea legionară? Cauzele imediate ale împletirii acestor două planuri de acțiune nu au fost subiect de cercetare istorică. Nici izvoare primare în acest sens nu au fost date la iveală. Într-o notă informativă provenită din Fondul de Documentare al Ministerului de Interne se afirma, la data de 31 ianuarie 1941, „că, judecând după felul cum s-au făcut devastările în cartierele evreiești denotă existența unui plan de acțiune dinainte conceput și care s-a executat după ordinele șefilor de cuib din cartierele respective. Aceasta o dovedește între altele și faptul că, cu rare excepții, nu s-au comis erori prin devastarea magazinelor creștine, chiar dacă firma nu era vizibilă. Cele mai numeroase incendieri s-au înregistrat pe Calea Dudești”²⁹.

Desigur, nu se poate construi o explicație istorică pe o astfel de notă dispartă atâta timp cât nu există alte dovezi documentare cu privire la existența unui plan dinainte gândit pentru declanșarea pogromului. Ce-i drept, mai există și o altă informație apărută în „Curierul

Israelit” din 26 noiembrie 1944, în care se arată că dr. W. Filderman, la data de 2 ianuarie 1941, l-ar fi avertizat pe conducătorul statului că legionarii pregătesc o rebeliune pentru a-l răsturna și că acțiunea este planificată a fi declanșată în zilele de 6-7 ianuarie. În ziar se insinuează că legionarii ar fi prins de veste despre denunțul lui Filderman, fapt ce i-a determinat la pregătirea unei acțiuni de pedepsire a evreilor. La rândul său, Horia Sima considera că „puternicele organizații evreiești au făcut parte din *formidabila coaliție* creată pentru *dărâmarea Statului național legionar*”³⁰. Deci pedepsirea lor a fost în firea lucrurilor. Dacă ne-am baza însă pe fabulațiile lui Radu Lecca, am putea conchide că întregul pogrom a fost regizat de o mână nemțească³¹.

Sunt presupuneri. Iar afirmația lui Horia Sima intră în categoria obsesiilor antievreiești ale legionarismului. Există totuși o certitudine. Educația și permanenta agitare a problemei evreiești de către mișcarea legionară, tezele instigatoare ale Căpitanului nu au rămas fără ecou; ele și-au atins scopul. Așa se vede că nu doar oamenii, dar și cărțile și ideile își au destinul lor. Există și „idei careucid”.

Note

1. Caracteristicile extremismului de dreapta (inclusiv antisemitismul) afirmate în literatura și gândirea filosofică românească, în special în perioada interbelică, sunt documentat tratate în lucrări ca: *Ideea care ucide. Dimensiunile ideologiei legionare*. Culegere de studii și antologie de texte, Editura Noua Alternativă, București, 1994; Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române,

București, 1995; Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și problema evreiască*. Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor '30, Editura Humanitas, București, 1995; Marta Petru, *Un trecut deosebit sau schimbarea la față a României*, Biblioteca Apostrof, Cluj, 1999. Lucrările de istorie, chiar cele special dedicate mișcării legionare, acordă mai puțină atenție analizei antisemitismului ca o componentă organică a doctrinei legionare. Aprecierile sunt de regulă sintetice, de generalizare și nu se bazează pe o prelucrare analitică a lucrărilor de referință elaborate de căpeteniile legionare. Vezi în acest sens: Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier, 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*. Traducere de Marian Ștefănescu, Humanitas, București, 1993; Nicolas M. Nagy-Talavera, *O istorie a fascismului în Ungaria și România*. Traducători, Măriuca Stanciu și Ecaterina Geber, Editura Hasefer, București, 1996; Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail” mișcare socială și organizare politică. O contribuție la problema fascismului internațional*. Traducere din germană de Cornelia și Delia Eșianu, Editura Humanitas, București, 1999.

2. Horia Sima, *Istoria mișcării legionare*, Editura Gordian, Timișoara, 1994, p. 25.
3. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari* (în continuare P.L.), vol. I, Editura Gordian, Timișoara, 1993, p. 17. Colecția „Documente istorice sechestrare”; prima ediție a apărut în 1936 la Sibiu, în Editura „Totul pentru Țară”.
4. P.L., p. 10.
5. Vezi, în acest sens, Léon Poliakov, *Istoria antisemitismului*, vol. IV, Europa sinucigașă. 1870-1933. Traducere Andriana Fianu, Editura Hasefer, București, 2000, p. 260-261.
6. Adolf Hitler, *Mein Kampf*. Traducere de Maria Florea, Editura Pacifica, 1993, București, p. 116.
7. P.L., p. 186.
8. P.L., p. 306.
9. P.L., p. 48.
10. Cf. C. Noica, *Între parazitul din afară și parazitul dinăuntru*. El considera că remarcabil în legionarism este că descoperă un „parazit” „înăuntru ființei românului”. Totuși, teza codrenistă cu privire la infiltrarea mentalității iudaice în gândirea și

spiritul românesc infirmă concluziile lui C. Noica. Vezi *Ideea care ucide*, p. 292-294.

11. Vezi L. Poliakov, *op. cit.*, vol. IV, p. 23.
12. George L. Mosse, *Die Geschichte des Rassismus in Europa*. Aus dem Amerikanischen von Elfriede Buran and Hans Günter Holl, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, Oktober 1990, p. 198.
13. Traian Herseni, *Rasă și Destin*, în *Ideea care ucide*, p. 357-359.
14. Dr. Gheorghe Buzatu (ed.), *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române*, vol. II, Editura Mahadajonda, București, 1999, p. 93.
15. *Loc. cit.*, p. 95.
16. Corneliu Zelea Codreanu, *Scrisori studentești din închisoare. Văcărești, 9 octombrie 1923 – 30 martie 1924*. Ediția a doua, Editura Ramida, București, 1998 (în continuare *Scr.*).
17. *Scr.*, p. 7.
18. *Scr.*, p. 15, 19. „Complotiștii de la Văcărești” erau camarazii lui Codreanu în frunte cu el care, în 1923, au intenționat să ucidă politicieni români, rabini și bancheri evrei ca răzbunare pentru promulgarea Constituției din 1923 care a acordat drepturi evreilor.
19. *Scr.*, p. 21.
20. *Scr.*, p. 42.
21. *Scr.*, p. 23.
22. *Supra*, nota 3, p. 57-60.
23. *P.L.*, p. 57-60.
24. *P.L.*, p. 81-104.
25. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p. 355.
26. Vasile Marin, *Crez de generație*, Editura Mahadajonda, București, 1997, p. 104-105.
27. *P.L.*, vezi p. 133-144 care cuprind reproduceri din textele antisemite ale autorilor menționați.
28. Talavera, *op. cit.*, p. 341.
29. Arhiva Națională, fond M.I.D., ds. 7/1941, f. 195-196.
30. Horia Sima, *Era libertății*. Statul Național Legionar. Vol. II, Pagini din istoria Gărzii de Fier. Editura Gordian, Timișoara, 1995, p. 113.
31. Apud, Alex Mihai Stoenescu, *Armata, mareșalul și evreii. Cazurile Dorohoi, București, Iași, Odessa*, București, 1998, p. 173.

2. Naționalism și antisemitism în politica regimului autoritar al regelui Carol al II-lea

Pentru viața politică generală a României, „regimul autoritar al regelui Carol al II-lea (1938-1940) a însemnat negarea întregului curs urmat de istoria României în ultimul secol”¹: asistăm la prăbușirea democrației parlamentare și a pluralismului politic. Se adoptă o nouă Constituție care nu mai păstra aproape nimic din vechile instituții democratice. Regele a pus capăt separării puterilor, atribuindu-și atât puterea executivă, cât și pe cea legislativă, lipsind Senatul și Camera Deputaților de orice atribut semnificativ.

Pentru populația evreiască, respectivul regim a creat o situație cu totul contradictorie; pe de o parte evreii au fost salvați din „ghearele” terorismului legionar – activitatea acestei mișcări fasciste fiind drastic reprimată – dar, pe de altă parte, li s-au retras treptat drepturile cetățenești acordate prin Constituția din 1923, antisemitismul devenind o componentă a politicii de stat. Astfel, conform aprecierii unui cunoscut istoric israelian, cu toate că teroarea legionară antievreiască a fost amânată în timp, totuși, prin politica sa antisemită, regimul carlist „nu numai că a precedat epoca ruinării colectivității evreiești din România, ci a pavat chiar calea care a dus la ruinarea ei economică, socială și culturală”².

Ce-i drept, antisemitismul s-a transformat în politică de stat o dată cu venirea la putere a guvernului Goga-Cuza

(27 decembrie 1937 – 10 februarie 1938), deci înainte de instalarea propriu-zisă a regimului autoritar al lui Carol al II-lea.

Goga își preciza poziția în „problema evreiască” chiar în prima expunere asupra Programului de guvernare în termenii următori: „Pornind de jos în sus, din adâncimile rezervorului nostru de energie etnică, un val de protestare împotriva străinismului cotropitor, un impuls organic de sănătate a strigat de la un capăt al țării la altul: vrem România național-creștină... Am suprimat ziarele „Adevărul”, „Dimineața”, „Lupta”, injoncțiuni străine românilor! Acest strigăt e certificatul de naștere al guvernului în patrimoniul de gândire al unui neam... Am retras biletele de circulație pe C.F.R. a peste 120 gazetari evrei... Am pus în lucrare retragerea imediată a tuturor licențelor de băuturi spirtoase acordate evreilor din comunele rurale pentru a fi înlocuiți cu invalizi de război... Am luat în studiu pentru o rezolvare cât mai promptă, reexaminarea cetățeniilor postbelice ale elementului semit care cu sutele de mii a invadat România de după război... s-a luat în cercetare pentru grabnica rezolvare problema numirii de comisari ai guvernului pentru supravegherea acordului cu legea de protecție a muncii românești”³.

Așa-zisa „invazie” evreiască după primul război mondial și „acapararea – chipurile – de către evrei a pozițiilor economice cheie în societatea românească interbelică” devin clișeele antisemite ale timpului, obsesii permanente pentru cercurile antisemite românești.

Într-adevăr, prin Marea Unire din 1918 a crescut numărul locuitorilor evrei din România modernă, deoarece populația evreiască din teritoriile alipite a fost de peste două ori mai numeroasă decât aceea din Vechiul

Regat și din Dobrogea. Conform recensământului din 1897, în Basarabia trăiau 228.528 de evrei, în Bucovina, Transilvania, Maramureș și Banat, potrivit recensământului din 1910, se aflau 287.487 de locuitori evrei, în timp ce în Vechiul Regat, în 1912, au fost înregistrați 251.038 evrei. Prin urmare, creșterea populației evreiești în România, în epoca interbelică de la 251.038 la peste 750.000 în 1930 (ceea ce reprezenta 4,2% în ansamblul populației) nu s-a datorat „invaziei”, ci cuprinderii între hotarele României a provinciilor istorice care aveau, în general, o populație cu o componentă minoritară mai pronunțată⁴.

Dar în același timp, datele publicate în *Anuarul statistic al României* indică, în special pentru deceniul al IV-lea, o tendință de scădere, atât absolută, cât și relativă, a populației evreiești. Această descreștere era în strânsă legătură cu intensificarea procesului de emigrare, care depășea, din punct de vedere numeric, imigrările, atât la rubrica „evrei cetățeni români”, cât și la rubrica „cetățeni străini în general” (unde evreii nu erau specificați ca atare).

În ceea ce privește sporul natural la evrei, el a fost, după 1930, mult mai scăzut decât la restul locuitorilor. Conform concluziilor cunoscutului cercetător Anton Golopenția, populația țării depășise, la 1 ianuarie 1940, cifra 20.000.000. Această creștere numerică a modificat structura etnică a României, sporul natural al românilor și al minorităților etnice nefiind identic. Cifra românilor a crescut, în raport cu 1930, între anii 1931-1940, cu 12,9%. Sporul înregistrat de grupurile etnice, în mare măsură mai urbanizate decât românii, a fost mult mai scăzut: așa la unguri era de 5,7%, la germani de 4,9%, la evrei de 0,9%, în raport cu numărul lor constatat la recensământul din 1930.

Concluzii similare au fost susținute și de academicianul Sabin Manuilă, care, într-o analiză a structurii populației din România, întreprinsă în anul 1937, arăta: „Românizarea treptată a orașelor este o fatalitate biologică. Populația orașelor se caracterizează, în general, printr-o foarte scăzută natalitate, deci nu poate suplini prin forțe proprii pierderile datorate mortalității generale. În viitor, ritmul de urbanizare al populației rurale va fi din ce în ce mai accelerat, mergând paralel cu industrializarea. Și cum imensa majoritate a populației rurale care înconjoară orașele este românească și ținând seama că Vechiul Regat, regiunea cea mai curată din punct de vedere etnic, are un excedent natural cu mult superior celui al provinciilor alipite, reiese că populația emigrată în orașe va fi în mod necesar într-o proporție covârșitoare românească”⁶.

Așadar, prospecțiunile demografice ale statisticienilor profesioniști nu numai că nu constată o așa-zisă „invazie” evreiască, dar dezmint, prin cifre, distorsionările operate de purtătorii de cuvânt ai naționalismului extremist în scopul marginalizării atât politice, cât și economice a evreilor din România. Cât privește acuzația că evreii ar fi cotropit România, ea este infirmată de însăși structura lor socio-profesională, utilă în mod obiectiv realităților românești.

Analiza statistică pune în evidență, în 1930, că 68,7% din locuitorii evrei trăiau în mediul urban, fiind implicați în toate clasele profesionale: 36,5% trăiau din comerț, 28,1% din industrie, 14,5% se aflau în clasa profesională „diverse”⁷. Desigur, o minoritate etnică cu o astfel de structură profesională îndeplinea o anume funcționalitate în contextul societății românești. Căci, dacă concluziile analiștilor privind evoluția și consolidarea

economică a societății românești în epoca interbelică corespund adevărului, atunci evreii, în lumina statisticilor, au reprezentat un factor important în acest proces evolutiv.

Dar naționalismul extremist vedea în implicarea evreilor în societatea românească o amenințare la adresa națiunii române. Neacceptând pluralismul etnic ca un dat istoric, chiar și în contextul statului național unitar, clasa politică aflată la putere a declanșat o adevărată campanie politico-ideologică pentru eliminarea locuitorilor evrei din toate domeniile de activitate.

Prigoana a început cu Legea revizuirii cetățeniei, promulgată de guvernul Goga-Cuza în ianuarie 1938⁸. Deși în primul articol se prevedea o revizuire generală pentru toți cetățenii țării înscrși în registrele de naționalitate sau în cele privind acordarea de cetățenie, articolul 5 preciza că aceste revizuii vor fi operate doar în cazul evreilor. Așadar, s-a legiferat un prim act ce consacră un nou principiu de inegalitate între evrei și ceilalți cetățeni ai țării.

În esență, legiuitorii urmăreau anularea cetățeniei odată acordată și abrogarea valabilității corpusului de legi pe baza căruia s-a înfăptuit încetățenirea colectivă a locuitorilor evrei din România după primul război mondial. Sub pretextul că prin înscrierea evreilor în registrele de naționalitate sau de cetățenie s-ar fi comis numeroase fraude, că sute de mii de evrei ar fi obținut pe nedrept calitatea de cetățean român, sub pretextul că în România ar fi intrat sute de mii de refugiați din Rusia, Ungaria și Germania, noua lege obliga pe evreii odată încetățeniți să depună noi acte doveditoare că cetățenia au dobândit-o (cu 20 de ani în urmă) pe drept și nu prin fraudă.

Conform legilor speciale de încetățenire adoptate în anul 1919, evreii (locuitori în România de câteva generații) puteau obține cetățenia română pe baza unei simple declarații de opțiune ce nu trebuia sprijinită pe nici un act doveditor. Noua lege din 1938 pretindea ca aceiași evrei, sau descendenții lor, să prezinte în termen de 20 de zile de la publicare, în Monitorul Oficial, următoarele documente: actul de naștere; acte doveditoare că părinții celui ce a făcut declarație au locuit în țară, în cazul când nașterea acestuia a avut loc în străinătate; actul doveditor că nu a fost supus al unui alt stat străin etc. Legea a introdus, cu premeditare, formalități birocratice care cu greu puteau fi îndeplinite; timpul acordat pentru procurarea actelor a fost foarte scurt, iar multe din actele solicitate, mai ales evreilor din provinciile alipite, nu mai puteau fi procurate. Ei trebuiau să aducă dovezi că părinții lor locuiau înainte de 1913 în localitățile care după 1918 au intrat în componența noului stat românesc.

În Regulamentul de aplicare a Legii, promulgat în martie 1938, s-a definit, pentru prima oară în legislația românească, calitatea de evreu, precizându-se astfel categoriile de cetățeni supuse revizuirii. Erau socotiți evrei cei care la 18 noiembrie (1 decembrie) 1918 erau de cult mozaic, chiar dacă ulterior au schimbat religia⁹. Evreii din Vechiul Regat care au dobândit încetățenirea individuală pe bază de lege trecută prin Cameră și Senat – procedură prin care se acorda cetățenia română evreilor din Vechiul Regat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea – nu au fost supuși revizuirii.

În total au fost revizuiți 617.396 de persoane. Având în vedere că la recensământul populației din 1930 s-au găsit un număr de 728.115 evrei, înseamnă că la 84% din

populația evreiască i s-a revizuit situația sub raportul dobândirii cetățeniei române. Din acest număr, la 392.174 persoane (63,50% din totalul celor revizuiți) li s-a confirmat dreptul de menținere a cetățeniei, iar la 225.222 persoane (36,50%) li s-a respins cetățenia¹³.

Procentul cel mai ridicat al celor respinși a fost în Basarabia și Transilvania. Printre motivele de pierdere a cetățeniei au fost: nedepunerea la timp a actelor solicitate; deoarece copiii n-au putut găsi actele de naștere ale părinților; pentru că petiționarul n-a putut dovedi că a făcut cerere de naturalizare în 1919.

Conform Decretului-lege nr. 4072, din 3 decembrie 1938, persoanele șterse în mod definitiv din listele de naționalitate și care au decăzut astfel din drepturile cetățenești au intrat în categoria străinilor și au fost supuse obligațiilor controlului străinilor. Ministerul de Interne le-a eliberat certificate de identitate cu valabilitate pe un an, urmând ca periodic să fie reînnoite. Articolul 3 al Legii stipula: „Posesorilor acestor titluri, nefiind cetățeni români, li se vor aplica dispozițiile legii pentru protejarea muncii indigene și ale legii pentru utilizarea personalului românesc în întreprinderi”¹¹.

Așadar, Legea revizuirii cetățeniei a fost aplicată chiar dacă guvernul Goga-Cuza a fost nevoit să demisioneze în februarie 1938. Politica naționalist-antisemită nu numai că nu a fost curmată, ci dimpotrivă, a căpătat un cadru legal prin Constituția carlistă, adoptată în februarie 1938.

Conform aprecierilor unor exegeți ai politicii lui Carol al II-lea, el „urmărea să dea statului o structură naționalistă”, „să fixeze statul în cadrul comunității etnice românești”¹². Constituția a consfințit primatul originii etnice românești în statul național român. „Națiunea

română trebuia protejată, trebuia păzită puritatea rasei, oprindu-se amestecurile, căci în organism dacă toate celulele sunt pieritoare, celula sexuală este nemuritoare”¹³.

În general, o lectură atentă a documentelor vremii pune în evidență o preocupare specială pentru „problema evreiască”, chiar și la Carol al II-lea. Astfel, în interviurile acordate corespondenților străini, regele insista asupra problemei evreiești ca fiind o problemă importantă pentru țară. Ce-i drept, aparent, acuza doar evreii intrați în țară în mod ilegal, după primul război mondial, deci așa-ziii „invadatori” (pe care, în mod cu totul tendențios îi evalua la peste 200.000). În realitate, măsurile adoptate loveau în interesele vitale ale populației evreiești în general. Este interesantă în acest sens observația lui Constantin Argetoianu că nu se poate „susține teoria evreilor împământeniți fraudulos, după război, când în fiecare zi sunt bătuți și alungați din slujbe evreii băștinași stabiliți de generații în România”¹⁴.

În această atmosferă destul de încordată se vehicula tot mai mult sloganul necesității descongestionării țării de evrei, recurgându-se la o emigrație forțată.

Așa spre exemplu, Carol al II-lea, în interviul acordat Agenției Associated Press (2 februarie 1938), revenind asupra problemei evreiești, declara: „Ne-am simți bineînțele ușurați dacă am vedea pe unii dintre evreii care trăiesc la noi plecând de aici de bună voie [...], dar o astfel de problemă este greu să fie abordată numai de România singură. Această chestiune ar necesita o acțiune internațională”.

Se știe că la momentul respectiv, cei care soluționau problema evreiască printr-o emigrație forțată erau conducătorii celui de-al III-lea Reich. Or, situația emigrării evreilor căpăta în acei ani forme dramatice, căci

Marea Britanie limita grav dreptul la imigrare în Palestina, iar capacitatea țărilor europene, ca și a S.U.A., de a primi imigranți era din ce în ce mai limitată. Nici planurile „teritorialiste” de amplasare a evreilor pe alte continente nu erau mai realizabile.

Patriarhul Miron Cristea, devenit prim ministru după căderea guvernului Goga, preconiza și el organizarea „plecării din țară a elementelor străine care vatămă și slăbesc caracterul nostru etnic românesc ce se simte tot mai strâmtorat în casa sa proprie [...] România va colabora, pe bază de acorduri internaționale, cu alte state care au un prisos de populație evreiască, ajutând-o să-și găsească patria pe care ea însuși declară că o dorește”¹⁵.

Însuși Silviu Dragomir, comisarul general al minorităților, într-o declarație acordată presei la 10 septembrie 1938, referindu-se printre altele și la problema evreiască, a ținut să sublinieze că „în ultimul timp [ea] a devenit chiar acută”¹⁶.

În dezacord cu rezultatele recensământului oficial și cu analizele statistice ale specialiștilor, Silviu Dragomir semnala sporul „excesiv de mult al evreilor, datorită refugiaților care au venit din diferite țări. El acuza evreii pentru „predominațiunea [lor] în finanțe, industrie și comerț, considerând ca fiind justificate revizuirea cetățeniei tuturor evreilor și măsurile [guvernelor] de descongestionare”¹⁷.

Situația locuitorilor evrei cunoaște o bruscă înrăutățire în vara anului 1940, mai ales după pierderile teritoriale suferite de România la sfârșitul lunii iunie și instalarea guvernului Gigurtu (iulie 1940) cu orientare fățișă, în politica externă, spre țările „Axei”.

M. Manoilescu, ministru de Externe în acest guvern, declara la 30 iulie: „Trebuie să precizez categoric

convingerea guvernului nostru că țara nu poate căpăta o perfectă omogenitate românească și românii nu pot ajunge să se simtă așa cum ar dori stăpâni la ei acasă, decât dacă se rezolvă prin măsuri categorice și hotărâtoare problema elementului evreiesc la noi”¹⁸.

Așadar, mutațiile politice interne și externe, prin care a trecut societatea românească la sfârșitul deceniului patru al secolului XX, s-au repercutat și asupra situației locuitorilor evrei. Ascensiunea la putere a drepteii cu orientare naționalist-extremistă și intrarea României în sfera de influență a Germaniei naziste au impus și în România o politică de stat concretizată, printre altele, în *scoaterea evreilor de sub prevederile legilor ordinare, care privesc pe ceilalți cetățeni români*¹⁹, în reglementarea drepturilor și obligațiilor lor printr-un sistem legislativ special. În acest scop au fost promulgate, sub semnătura regelui Carol al II-lea, a președintelui Consiliului de Miniștri, inginer Ion Gigurtu, și a ministrului justiției, Ion V. Gruia, decretele-legi privitoare la *starea juridică a evreilor și oprirea căsătoriilor* dintre români și evrei (8 august 1940)²⁰.

Prin Decretul-lege referitor la *starea juridică* au fost stabilite: criteriile care defineau calitatea de evreu; împărțirea evreilor în categorii; drepturile, restricțiile și interdicțiile pentru evrei. De asemeni, s-a reglementat starea juridică în cele trei sectoare ale vieții publice – spiritual, politic, economic.

În expunerea de motive la legile adoptate, I.V. Gruia a prezentat considerentele de natură politică și ideologică care au determinat elaborarea unui nou sistem legislativ pentru populația evreiască. În viziunea legiuitorului, problema evreiască era o problemă politică, juridică și economică prin rezolvarea căreia s-a statornicit „dreptatea

poporului român”; s-a realizat trecerea naționalismului de la o pură mișcare spirituală și militant-protestatară la perioada sa de organizare; s-a intrat într-o nouă fază a naționalismului, facilitată de noul conținut național conferit statului român de Constituția carlistă din anul 1938. Căci, arăta I.V. Gruia, „dacă în marginile Constituției din 1923 statul național era o simplă formă fără conținut, prin Constituția din 1938 se încheagă o nouă ordine de stat în care se impune organizarea prioritară a intereselor naționale, în care națiunea este mai puțin o comunitate juridică sau o colectivitate politică, ci mai mult o comunitate spirituală și organică așezată pe legea sângelui din care izvorăște o ierarhie a drepturilor politice [...] Apărarea sângelui românesc constituie baza morală a recunoașterii drepturilor politice ale românilor”.

Statul național în formula Constituției din 27 februarie 1938 se baza pe „distincția juridică și politică între românii de sânge și cetățenii români”. Definind noul conținut și noua realitate a statului național, Gruia formula, după propria-i apreciere, o concepție biologică asupra națiunii, pe care o considera „o sinteză de funcțiuni [...] sprijinită [...] mai ales pe o lege a sângelui românesc și pe ritul creștin”.

În spiritul acestei concepții a fost promulgat și Decretul-lege care oprea căsătoriile între românii de sânge și evrei. Alcătuit „pentru apărarea sângelui românesc”, Decretul-lege urmărea „purificarea” nației de elementele parazitare eterogene, căci în concepția lui I.V.G. era o „incompatibilitate morală, spirituală și organică între românul de sânge și religia mozaică”.

Analiza expunerilor de motive la Decretele-legi privind starea juridică a evreilor și oprirea căsătoriilor între români și evrei pune în evidență temeiurile

ideologice ale acestei legislații. Nu conjuncturalismul sau vreun mimetism politic erau mobilurile discriminării etniei evreiești, ci noua politică națională a statului român care socotea că definirea *sângelui românesc* ca un element etnic moral presupunea în mod obligator discriminarea prin lege a noțiunii de „evreu”.

Legiuitorul recunoștea că a studiat îndeaproape legislația nürnbergheză, dar considera că în legislația românească au fost aduse anumite rectificări față de cea național-socialistă, „rectificări întemeiate pe criteriul ritual și etnic în funcție de criteriul moral și juridic al sângelui”.

Care erau, deci, prevederile acestor Decrete-legi care, în anumite privințe au stat la baza legislației promulgate și de regimul antonescian?

I. Definirea calității de evreu. A fost un demers juridic esențial pentru legiuitor, având în vedere structura heteroclită a etniei evreiești, mai ales ca urmare a procesului de aculturație parcurs de evrei în epoca emancipaționistă. În acest punct, noua legislație s-a inspirat din modelul legislației nürnbergheze, adoptată în 1935, care a definit calitatea de evreu după criteriul apartenenței la cultul mozaic, dar și al originii etnice: erau considerați evrei cei care aveau cel puțin trei bunici evrei²¹.

În formularea Decretului-lege românesc, erau socotiți evrei: *cei de religie mozaică; cei născuți din părinți de religie mozaică; creștinii născuți din părinți de religie mozaică nebotezați, creștinii născuți din mamă creștină și tată de religie mozaică nebotezat; cei născuți din mamă de religie mozaică în afara căsătoriei, evreii de sânge atei*²².

În definiția calității de evreu dată de legislația Gruia nu intra în calcul apartenența bunicilor. Și, totuși, într-un

anumit sens legea carlistă era mai restrictivă decât cea național-socialistă. Căci dacă în legea nürnbergheză exista o disociere între cei pe deplin evrei și cei născuți din căsătorii mixte (în privința celor născuți din mamă ariană și tată evreu, au fost socotiți pe deplin evrei cei născuți după 15 septembrie 1933²³) în legea Gruia, cei născuți din tată evreu și mamă creștină, chiar dacă au fost botezați la naștere, erau considerați tot evrei, căci după cum preciza însuși legiuitorul, „în acest caz rezistența religioasă a tatălui a fost socotită ca un semn al destinului celui născut”²⁴. Situația de evreu, așa cum a stabilit legea, nu putea fi schimbată prin trecerea la creștinism a celor de religie mozaică după data publicării decretului.

II. Împărțirea evreilor în categorii. Drepturi și interdicții. Stabilind calitatea de evreu, legea i-a împărțit pe evreii din România în trei categorii. Din categoria întâia făceau parte evreii veniți în România după 1918; în categoria a doua intrau cei exceptați, respectiv: cei naturalizați prin lege individuală până în 30 decembrie 1918; cei naturalizați colectiv pentru participarea la Războiul de Independență din 1877; cei ce locuiau în Dobrogea și au dobândit naturalizarea prin legile din 1879, 1909, 1912; cei ce au luptat în linia de foc în războaiele României, cu excepția celor căzuți prizonieri sau dispăruți individual; cei răniți, decorați, citați cu ordin pentru acte de bravură în timpul războiului, urmașii celor morți în războaiele României și urmașii celor cuprinși în aliniatele precedente. Dar nici cei din această categorie nu intrau în comunitatea națională românească, deoarece nu aveau dreptul să dobândească funcții publice, să aibă sau să dobândească proprietăți rurale, să participe la conducerea și activitatea politică a țării, să fie militari de carieră.

În categoria a treia intrau cei necuprinși în primele două, adică marea masă a populației evreiești din teritoriul Vechiului Regat încetățenită colectiv prin legile din 1919, legi consfințite de Constituția din 1923. Evreii din categoriile I și III nu puteau fi funcționari publici de nici un fel, avocați, experți, membri în consilii de administrație ale întreprinderilor de orice natură, comercianți în comunele rurale, comercianți de băuturi alcoolice, tutori sau curatori ai handicapaților de religie creștină, militari, exploatare sau închirietori de cinematografe, editori de cărți, ziare, reviste, jucători în asociațiile sportive, oameni de serviciu în instituțiile publice ș.a.

Pentru evreii din categoria I-a urma să se precizeze, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri, limitele între care puteau exercita îndeletnicirile și profesiunile libere. Cei din categoria a III-a puteau profesa orice îndeletniciri, profesii și activități în afară de cele interzise prin noul decret.

Criteriile care au stat la baza împărțirii evreilor în categorii, pe lângă discriminarea generală a întregii populații evreiești, i-au pus într-o situație de totală inferioritate pe evreii din Transilvania și Banat, din rândul cărora nu putea beneficia de exceptare nici o categorie. Situația juridică creată celor din categoria a II-a era aplicabilă doar pentru cei din Vechiul Regat. Căci dacă o condiție de încadrare a unor evrei în categoria a II-a a fost aceea a naturalizării individuale, legislația din Ardeal și Banat consfințise încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea calitatea de etnie conlocuitoare cu drepturi egale a Comunității evreiești în totalitate, și implicit emanciparea civică a membrilor ei. Pe de altă parte, tributul de sânge plătit de evreii ardeleni în primul război mondial nu a fost luat în considerare, având în vedere că, prin forța

împrejurărilor, ei au luptat în armata austro-ungară. Astfel, evreii din Transilvania și Banat au intrat în rândul celor din categoria I-a²⁶, ceea ce i-a descalificat total pe avocații, medicii, inginerii, meseriașii, industriașii ș.a. – o colectivitate care a adus contribuții importante la dezvoltarea generală a provinciilor respective.

Dar chiar și criteriile stabilite pentru cei care puteau beneficia de categoria a II-a au fost restrictive pentru mulți evreii din Vechiul Regat. În acest sens, într-un memoriu adresat de un fost parlamentar evreu primului-ministru Gigurtu, se arăta: „Printre acei ce beneficiază de categoria 2-a sunt prevăzuți aceia care au trecut prin Parlamentul Țării individual (n.n. – în vederea obținerii naturalizării) până la 1916. Ne permitem a face următoarea remarcă: înainte de război nimeni nu avea posibilitatea de a cere aceste drepturi, decât cei înstăriți cu legături mari [...] iar dosarele majorității intelectualilor ce au făcut pe acele timpuri cereri de împământenire trebuiau să șadă ani de zile între cartoanele corpurilor legiuitoare neavând posibilitatea de a trece [...] O altă nelămurire este linia de foc... Ce sunt de vină evreii care nu erau în companii de atac? Dar medicii? De ei nu ne vorbește nimeni. Majoritatea medicilor au fost în lazarete de contagioși unde și-au dat viața. Se face o mare nedreptate cu ei. Câți din ei n-au salvat viața camarazilor lor creștini activi aflați pe front care în urma vindecării lor au căpătat decorațiuni de război! [...] Aceeași deosebire se face și la cercetași [...] Erau copii și toți gata de a-și jertfi viața [...] Credem, excelență, că prin regulament să se prevadă că toți cercetașii evreii să intre în categoria 2-a, prin aceasta veți face un act de dreptate”²⁷.

În ce privește viața spirituală evreiască, Decretul-lege din 8 august 1940 prevedea asigurarea libertății de

conștiință, libertatea cultului mozaic, libertatea învățământului mozaic de toate gradele ș.a. Dar asigurarea acestor libertăți, după cum se preciza în expunerea de motive, nu însemna că „viața spirituală evreiască rămânea integrată în comunitatea românească, ci i se impunea îndatorirea ei de respect față de comunitatea românească”²⁸.

În suita legilor menite să elimine evreii din societatea românească s-a înscris și Decretul-lege privind stabilirea situației evreilor în învățământul de toate gradele, publicat la 31 august 1940²⁹.

Legea a introdus un regim de *numerus clausus* pentru copiii și tinerii evrei, limitând grav accesul la învățământul de toate gradele. Astfel, în rețeaua școlilor de stat și particulare neevreiești au avut acces copiii evrei din toate categoriile stabilite prin Decretul-lege din 8 august 1940, dar în limita locurilor disponibile după înscrierea tuturor elevilor creștini; în învățământul secundar elevii evrei din categoria a II-a aveau acces în măsura în care nu toate locurile au fost ocupate de elevii creștini. Dacă mai rămâneau locuri libere puteau fi primiți cu taxe speciale și elevii din categoriile I și III. Procentul total nu putea depăși, însă, 6% din totalul elevilor înscriși. În școlile profesionale de stat n-au fost admiși de loc evrei. Nici în învățământul superior nu putea fi depășit procentul de 6%. În compensație, s-a admis extinderea rețelei școlare comunitare și particulare evreiești. Regimul acestor școli a fost, însă, subordonat unui riguros control din partea autorităților de stat: istoria, limba română și geografia nu puteau fi predate decât numai de profesori etnici români. Funcția de director nu putea fi ocupată decât de evrei din categoria a II-a. Școlile secundare evreiești nu aveau drept de publicitate, adică certificatele

de absolvire ale acestor școli nu erau recunoscute de autorități și nu erau luate în considerare în viața socială.

Prevederile decretelor n-au rămas literă moartă. De fapt, licențierea funcționarilor publici evrei a început încă din iulie 1940, pe temeiul Decretului-lege pentru apărarea ordinii politice unice și totalitare a statului român, promulgat la 21 iunie 1940³⁰. Din lunile iulie și august, ziarul „Universul” a publicat liste cu sute de nume de evrei, medici, farmaciști, cadre didactice, funcționari concediați din serviciile lor²⁸. Au fost concediați și funcționarii publici din rândul evreilor de categoria a II-a. Conform Codului funcționarilor publici, aceștia trebuiau să facă parte din Partidul Națiunii; evreii nu erau acceptați în acest partid³¹.

Reprezentanții organizațiilor evreiești au adresat numeroase petiții forurilor în drept, încercând să obțină anumite retractări în aplicarea măsurilor antievreiești.

La 22 august 1940, dr. Wilhelm Filderman a înaintat un memoriu primului ministru cerând să se revină asupra prevederii de eliminare a evreilor din armată³². La 31 august, dr. Filderman a înaintat un nou memoriu asupra situației în care era împinsă populația evreiască în urma aplicării deciziei ministeriale de limitare a dreptului la învățătură.

Decizia, arăta dr. W. Filderman, „...îi pune pe toți... și pe cei din categoria a doua, fii de luptători, invalizi, decorați etc., într-o situație cu mult inferioară atât aceleia pe care au avut-o înainte de a fi devenit cetățeni, cât și aceleia pe care o au fiii de supuși străini locuind în țară. Evreii din România sunt forțați să rămână analfabeți și sunt împiedicați să devină meseriași, funcționari comerciali, să-și câștige existența prin cele mai umile profesii. S-a violat în mod flagrant statutul prin aceea că

se închide posibilitatea de a exercita profesiunile expres autorizate de statut, mai mult decât atât se interzice accesul în orice profesiuni”³³.

Prin urmare, legislația din iulie-august 1940 a deschis drumul spre degradarea socială, civilă, morală și materială a locuitorilor evrei.

Evreii au fost transformați, în totalitatea lor, în cetățeni de categorie inferioară, fiind scoși nu numai de sub prevederile Constituției din 1923, dar și de sub prevederile Constituției din 1938, care deși a consacrat „proclamarea” statului de „sânge românesc”, la art. 98 stipula că „art. 133 din Constituția din 1923 prin care s-au recunoscut drepturile cetățenești ale evreilor din România nu va fi modificat”³⁴. Respectiva Constituție, cum preciza Paul Negulescu, chiar dacă stabilea „primatul etnic românesc, nu aducea nici o atingere intereselor cetățenilor de altă origine etnică”³⁵. De altfel, nici nu ar fi existat vreo bază etică sau juridică pentru o știrbire a drepturilor cetățenilor de altă origine etnică din moment ce art. 4 din capitolul I al Constituției stipula că *Toți românii, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sunt datori a socoti că patria lor este România. Ce-i drept însă, art. 67 stipula că nu poate fi ministru decât cel care este român de cel puțin trei generații. Așadar, român în sensul acestui articol nu însemna cetățean român, ci român de sânge, impunându-se astfel principiul etnic în viața publică românească. Astfel textul art. 67 a introdus o restricție în domeniul drepturilor cetățenilor români, deși în împlinirea datoriilor erau egali.*

Excluderea evreilor de la prevederile drepturilor constituționale se înscria, pe deplin, și în spiritul tezelor legionare care socoteau Constituția din 1923 ca un *act de trădare pentru faptul că a dat drepturi politice evreilor*³⁶.

În octombrie 1923, Corneliu Codreanu, Ion Moța și alții au pus la cale un complot *pentru pedepsirea miniștrilor* care au dat drepturi politice evreilor.

Înrăutățirea situației evreilor a fost recunoscută și de Comisariatul General pentru Minorități. „Evreii căpătând un statut juridic aparte – se arăta într-un referat al Comisariatului – au fost scoși de sub prevederile legilor ordinare care privesc pe ceilalți cetățeni ai României”³⁷.

Conform unor puncte de vedere în literatura istorică, acest antisemitism „moderat” promovat de regele Carol al II-lea s-ar fi datorat dorinței regelui de a fi pe placul Germaniei naziste. În condițiile anului 1940, când România, abandonată de aliații ei occidentali, a pierdut importante regiuni din teritoriul ei național, cercurile politice de dreapta, în frunte cu suveranul, considerau că Germania nazistă poate fi singura aliată a României în lupta sa pentru redobândirea acestor teritorii. Se conchide deci foarte des că doar interese de conjunctură ar fi împins regimul carlist să adopte o politică antisemită, sperând că astfel va câștiga simpatia Germaniei naziste.

Fără a respinge valabilitatea unor astfel de susțineri, în optica noastră, politica antisemită a regimului carlist s-a înscris în trendul naționalist al clasei politice aflate la putere care, după 1918, urmărea programatic aplicarea unei politici de „românizare” forțată a societății românești. Legislația antievreiască din anii 1938-1940 a însemnat o primă etapă în îndeplinirea acestui obiectiv. Ulterior, statul național legionar și apoi regimul dictatorial al mareșalului Antonescu (septembrie 1940 – august 1944) vor continua această politică, transformând, în multe privințe, politica de *numerus clausus* a regimului carlist într-o politică de *numerus nullus*.

Invocarea unor aspecte din viața personală a suveranului (relația sa cu Elena Lupescu, prietenia cu Max Auschnitt ș.a.) sau relațiile sale cu „vârfuri evreiești din Occident” nu pot impieta asupra constatării că politica lui Carol al II-lea, în ultimii ani ai domniei sale, evidențiază o dimensiune antisemită, nocivă direct dar mai ales indirect – prin terenul pregătit acțiunilor legionare împotriva evreilor. Și, ca de obicei, aceste acțiuni s-au întors ca un bumerang și împotriva regelui însuși, a camarilei sale, a taberei democratice în general.

Note

1. Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*. Ediția a II-a, editura Humanitas, București, 1992, p. 223.
2. Bela Vago, *The Jewish Policy of the Monarchist Dictatorship in Romania 1938-1940*. „Zion” Quarterly for Research in Jewish History, XXIV, Year Number 1-2, Jerusalem, 1964, p. V.
3. Lya Benjamin (ed.), *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Editura Hasefer, București, 1996, p. 21 (în continuare, *Probl. evr.*).
4. I.C. Băicoianu, *Problema evreiască în lumina intereselor noastre naționale și Creditul Mărunt Negustoresc*, București, f.e., Tip. „Excelsior”, 1939, p. 7.
5. A. Golopenția, *Populația teritoriilor românești desprinse în 1940*, publ. în „Geopolitica și istoria”. Revistă română pentru sud-estul european, București, 1941.
6. S. Manuilă, *Populația României* (Extras din publicația „Conjunctura economiei românești”, buletin trimestrial, anul I, nr. 1 și 2, 1936, p. 13-14).

7. *Probl. evr.*, doc. 26, p. 76.
8. Lya Benjamin (ed.), *Legislația antievreiască. 1940-1944*, Editura Hasefer, București, 1993, doc. 1, p. 21-32 (în continuare, *Legislația*).
9. *Loc. cit.*, p. 32.
10. *Loc. cit.*, doc. 2, p. 35-36.
11. *Loc. cit.*, p. 36.
12. Paul Negulescu, *Principiile fundamentale ale Constituției din 27 februarie 1938*, București, Atelierele Zanet Corlăteanul, 1938, p. 19-20.
13. *Loc. cit.*
14. Arhiva Națională Istorică Centrală, (în continuare, A.N.) fond C. Argetoianu, ds. 72, f. 63.
15. *Probl. evr.*, doc. 7, p. 31.
16. *Loc. cit.*, doc. 10, p. 35-36.
17. *Loc. cit.*
18. *Loc. cit.*, doc. 20, p. 51-53.
19. *Loc. cit.*, doc. 22, p. 58-62.
20. *Legislația*, doc. 3-4, p. 37-55.
21. *Vezi Tabelul comparativ* întocmit de dr. W. Filderman despre statutul juridic al evreilor din Germania, Italia, Ungaria și România, octombrie 1940 (A.N., fond Ministerul de Justiție, Direcția judiciară (în continuare, P.C.M.) ds. 104/1940, vol. I, f. 165).
22. *Legislația*, doc. 3, p. 46.
23. *Tabelul comparativ*.
24. *Legislația*, doc. 3, p. 47.
25. *Loc. cit.*
26. *Vezi Memoriul adresat de evreii din Transilvania și Banat mareșalului Antonescu*. A.N., fond Președinția Consiliului de Miniștri, ds. 102/1944, f. 122-123.
27. *Memoriu semnat Finkelstein, fost senator*. A.N., fond M.J.D.J., ds. 104/1940, vol. I, f. 111-112.
28. *Legislația*, doc. 3, p. 41.
29. *Decizia Ministerului Educației Naționale, nr. 153377 din 29 august 1940, publ. în Monitorul Oficial, p. I, (în*

continuare, M.O.P.I), nr. 201, 3 august 1940, p. 4937-4938.

30. *Legislația, doc. 3*, p. 50, nota 2.

31. Ion Șerbănescu (coord.), *Ani de restriște*, partea a II-a. Addenda.

32. Arhiva S.R.I., fond documentar 7635, f. 116-126.

33. *Loc. cit.*

34. Constituția din 1938, publ. în M.O.P.I., 20 februarie 1938.

35. Paul Negulescu, *op. cit.*, p. 19.

36. *Cronologia legionară*, publ. în Almanahul ziarului „Cuvântul”, 1940.

37. Vezi nota 19.

II. Problema evreiască – concepții și soluții antonesciene

1. Legiferarea românizării și a stării de drept a evreilor. 1940-1944

1. Instaurarea statului naționalist-creștin și totalitar.

Amplificarea și extinderea măsurilor și a legislației antievreiești pentru eliminarea cvasitotală a evreilor din viața societății românești sunt legate, nemijlocit, de evenimentele din 5, 6 și 14 septembrie 1940, de instaurarea statului național legionar, ce se autodefinia naționalist-creștin și totalitar¹.

Acest nou tip de totalitarism, de coloratură fascistă, a promovat o politică antidemocratică și, implicit, antisemită. S-a suspendat Constituția din februarie 1938, au fost limitate prerogativele regale, pentru a-l investi cu puteri depline și nelimitate în conducerea statului pe generalul Ion Antonescu².

În legătură cu baza constituțională a noului stat, Mihai Antonescu remarca, ulterior, că ea trebuia pusă în consonanță cu „ideologia noului regim și a noului spirit, când, Constituția dovedindu-se inutilă, baza constituțională a noului stat devenea Decretul-lege prin care generalul a fost investit cu puteri absolute”³.

S-a creat o nouă instituție politică, aceea de conducător al statului român, investit cu puteri discreționare. El concentra atât atribuțiile puterii legislative, cât și pe cele executive. În acest context,

conducătorul statului și-a asumat dreptul fundamental de a iniția și decreta legile țării.

Cumulând totalitatea puterilor politice, de legiferare și guvernare, fiind, în același timp, comandantul suprem al armatei, conducătorul statului se afirma, după modelul Führer-ului, ca deținător al puterii personale, totalitare și supreme.

Astfel, legislația antievreiască, emisă în perioada regimului antonescian (1940-1944), poartă, în principal, amprenta concepțiilor politice, profund antisemite ale conducătorului statului. Bazată pe un *Weltanschauung* rasist, de culpabilizare a etniei evreiești, politica sa antisemită nu a fost doar o problemă de conjunctură și nici doar rezultatul unor constrângeri exercitate din partea Führer-ului; ea s-a bazat pe un program de guvernare izvorât „pe de-a întregul din crezul naționalist integral”⁴. O componentă a acestui program a fost legislația antievreiască prin aplicarea căreia s-a urmărit restructurarea etnică a societății românești, reorganizarea piramidei socio-ocupaționale prin eliminarea evreilor din corpusul național. Elementul evreiesc urma să fie înlăturat de la „dominația din toate resorturile economice”, la care, în concepția mareșalului, evreii au ajuns prin „speculă și corupție”; românii trebuiau „reintegrați” în „stăpânirea averilor și bunurilor economice de pe pământul românesc”, constituindu-se astfel o burghezie românească, împiedicată, chipurile, în dezvoltarea ei de elementul evreiesc acaparator⁵. Atari susțineri despre bararea de către evrei a ascensiunii burgheziei române coincideau cu altele, de aceeași natură, afirmate încă în secolul al XIX-lea.

O anume rețineră față de activitățile industriale și comerciale la români era transformată într-o vină a

evreilor, ei fiind acuzați că i-au izgonit pe majoritari din aceste domenii de activitate. Și, totuși, însuși Mihai Antonescu a amintit la un moment dat de dezinteresul românilor pentru industrie și comerț, citând în acest sens următoarea apreciere a lui Dimitrie Cantemir din *Descriptio Moldaviae*: „Noi românii nu iubim comerțul și meșteșugurile. Este și aceasta o mărturie a moștenirii noastre romane; comerțul și meșteșugurile, noi le-am privit cum le priveau romanii de altădată, profesiuni ale pelegrinilor”⁶.

Desigur, aceste aprecieri nu acopereau realitatea istorică. Nu se poate nici nega, nici minimaliza existența burgheziei române care a făurit și dominat istoria modernă a României pe toate planurile vieții economice, sociale și politice. Fapt ce nu excludea integrarea evreilor, ca și a altor „străini”, în economia românească, favorizată de legile de încurajare a industriei încă de la începutul secolului al XX-lea⁷. Datele statistice pe serii lungi, deci și pentru epoca interbelică, înregistrează o dezvoltare palpabilă în economia românească: progrese însemnate în domeniul industriei; o creștere numerică a întreprinderilor, a muncitorilor; o îmbunătățire în înzestrarea tehnică a marilor întreprinderi – tot atâtea înfăptuiri la care, alături de burghezia românească, au contribuit meseriașii, industriașii, negustorii și financiarii evrei, fără să fie un impediment în calea ascensiunii burgheziei românești. Progresul industriei a dus la întărirea pozițiilor economice ale marii burghezii autohtone⁸.

În același timp, în economia românească persista, chiar și în epoca interbelică, o așa-zisă „foame de capital”. Industriașii și financiarii evrei nu numai că nu au acaparat economia românească, dar, prin capitalul pe care-l investeau, erau departe de a putea acoperi nevoile

economiei românești, atât sub aspectul cerințelor pieții interne, în diferite ramuri de activitate, cât și sub aportul asigurării locurilor de muncă, în condițiile unei suprapopulații, care se făcea tot mai simțită în mediul rural. Specialiștii în economie avertizau guvernării că surplusul de brațe de muncă provenit din agricultură nu poate fi absorbit de industria existentă. Se vorbea chiar despre o suprapopulație românească de câteva milioane, situație care trebuia rezolvată printr-o masivă atragere de investitori și nu prin eliminarea industriașilor evrei, care creau locuri de muncă și contribuiau la sporirea investițiilor.

Or, cercurile politice naționalist-extremiste au apreciat că pentru dificultățile ivite în societatea românească în deceniul 4 al secolului XX vinovați sunt evreii și că unica ieșire rezidă în eliminarea categorică și definitivă a lor din societatea românească.

Statul autointitulat al naționalismului integral și totalitar respingea liberalismul economic, ca pe un pericol pentru ființa națională a poporului român. „Învățămintele istorice impuneau o economie dirijată și o românizare rapidă a vieții economice” – se arăta într-un articol intitulat „Fundamentarea istorică a românizării ca o metodă care se impune de necesitățile momentului atins de statul român”¹⁰.

Românizarea încorporează în sine ideea eliminării treptate a populației evreiești din toate structurile vieții economice, sociale și culturale.

Legislația pe baza căreia se desfășura acest proces, în conținutul ei, era rasistă și discriminatorie. Nu viza toți cetățenii, ci doar populația evreiască, discriminată pe criteriul apartenenței ei etnice și religioase. Evreii au fost expropriați de bunurile lor nu ca o măsură de pedeapsă

pentru încălcarea legilor în vigoare; au fost eliminați din profesiunile lor nu pentru că s-ar fi demonstrat incompetența sau inutilitatea lor profesională; au fost decretați ostili nu pentru că s-ar fi găsit dovezi că au comis acte antistatale – într-un cuvânt au fost desființați prin lege civic, material, profesional și moral, deoarece datorită ascendenței și descendentei lor etnice și apartenenței la religia mozaică erau considerați „rasă inferioară” și incompatibili cu societatea românească. Pe acest criteriu au fost anulate toate drepturile cetățenești acordate și garantate populației evreiești prin Constituția din 1923, introducându-se principiul inegalității în drepturi în fața legii.

Legile elaborate în perioada Statului Național Legionar (peste 20 de decrete-legi) și apoi după înlăturarea legionarilor de la putere, au aplicat prevederile enunțate în Statutul juridic publicat la 8 august 1940, mergând însă pe linia restrângerii drepturilor și a exceptărilor acordate de legea carlistă. Astfel, în lunile septembrie-decembrie 1940, restricțiile s-au înăsprit față de situația din luna august, după cum urmează: dacă prin legile din august s-a mai menținut pentru evrei dreptul să frecventeze învățământul de stat și particular de diferite grade, într-un procent de 6%, legislația antonesciană a anulat acest drept, interzicând total accesul evreilor în învățământul de stat și particular de toate gradele; legea din august a interzis evreilor din categoria I și III să fie colportori de imprimate românești; legea antonesciană a extins această prevedere și asupra celor din categoria a II-a; legea din august dispunea că regimul cultului mozaic rămâne sub protecția normelor constituționale, regimul antonescian a scos cultul mozaic de sub protecția normelor constituționale și a legii pentru regimul general

al cultelor; tăierea rituală a fost interzisă din august, interdicția s-a menținut; regimul antonescian a început închiderea cimitirelor evreiești; s-a suprimat subvenția pentru cultul mozaic; decretul din august nu interzicea evreilor să fie artiști, regimul antonescian a legiferat îndepărtarea tuturor artiștilor evrei din teatrele românești de stat și particulare, chiar și a evreilor din categoria a II-a; în august 1940 evreii încă mai rămăseseră membri în anumite societăți profesionale; în timpul guvernării antonesciene ei au fost excluși din Societatea Scriitorilor Români, din Societatea Compozitorilor, Sindicatul artiștilor; legea din august interzisesese tuturor categoriilor de evrei să dețină proprietăți rurale, dar le-a dat dreptul să le vândă conform prevederilor legale; legea antonesciană a dispus exproprierea imediată a tuturor proprietăților rurale a evreilor de orice categorie. În domeniul industriei și al comerțului, legea antonesciană a interzis și evreilor de categoria a II-a să fie agenți oficiali de bursă; au fost loviți micii comercianți, mulți dintre ei fiind obligați să-și închidă magazinele; s-au numit comisari de românizare pe lângă comercianții și industriașii evrei. În domeniul muncii și sănătății, legislația din august 1940 interzisesese evreilor din categoriile I și III să fie medici la stat, conform legislației antonesciene a fost concediat tot personalul evreiesc din domeniul sanitar, inclusiv evreii din categoria a II-a: Colegiul medicilor a eliminat medicii evrei, li s-a luat dreptul de a îngriji pacienți creștini, evreilor li s-a interzis să practice profesia de farmacist; în domeniul justiției, prin legea din august au fost concediați funcționarii judecătorești din categoriile I și III, prin legislația antonesciană au fost eliminați inclusiv cei din categoria a II-a; legea din august interzisesese exercițiul profesiei avocaților din categoria I-a și a III-a, dar li se

lăsase dreptul de a-și lichida afacerile în termen de 6 luni; legea antonesciană a interzis exercitarea profesiei pentru avocații din categoriile I și III, fără respectarea dreptului de lichidare, iar avocații din categoria a II-a aveau dreptul de a pleda și a da consultații numai evreilor persoane fizice. Unele excepții au fost făcute în favoarea invalizilor, orfanilor de război și a unora dintre decorati; dacă Decretul-lege din 8 august 1940 stipulase pentru evreii din categoria I-a și a III-a transformarea obligațiilor militare în obligații fiscale, Decretul-lege din 4 decembrie 1940 privind statutul militar al evreilor stipula excluderea din serviciul militar a tuturor categoriilor de evrei¹¹.

Legislația antonesciană a mers, deci, din primul moment mult mai departe cu măsurile antievreiești decât cele preconizate (ce-i drept și ele foarte dure) de regimul autoritar al regelui Carol al II-lea.

Căile și etapele românizării

Cu toate acestea, metodele de românizare ale mareșalului Antonescu se deosebeau de cele legionare, bazate pe jaf și violență.

Mareșalul, ca om al „ordinii și disciplinei militare”, a condamnat metodele legionare de românizare care, printre altele, produceau și o deturnare a bunurilor către jefuitori, în dauna statului, „principalul beneficiar al românizării”.

Conducătorul statului era pentru „calea legală”: totul trebuia să se desfășoare pe baza unei legislații „bine gândite”, „nu numai pentru evitarea haosului, dar și pentru a avea o acoperire în fața viitorimii; tot ce este bun evreiesc trebuie să aibă o soluție care să fie aplicată în mod definitiv, ca să nu mai avem discuții în această privință la încheierea păcii. Totul trebuie situat pe baze

juridice clare, dând dreptul acesta de despăgubire care se cuvine proprietarilor expropriați (menționăm că în fapt nu s-a acordat nici o despăgubire, amânându-se această problemă până după terminarea războiului – n.n.), fie că au fost loviți de noi și aruncați în Transnistria, fie că au dispărut total și nu mai știm de numărul lor [...] nu ne este îngăduit să ne prezentăm la încheierea păcii cu această problemă deschisă”, spunea mareșalul, în ședința Consiliului de Miniștri din 13 noiembrie 1941¹².

Desigur, cerința mareșalului ca românizarea să fie înfăptuită pe baza unei legislații „bine gândite” nu a schimbat esența abuzivă și discriminatorie nici a legislației, nici a românizării. Căci, de fapt, românizarea fie că se înfăptuia pe baza unui cod de legi, fie că se înfăptuia prin măsuri administrative, era abuzivă și discriminatorie în esența ei: ea însemna violarea dreptului de proprietate al evreilor – și doar al evreilor – într-o societate, în general, bazată pe proprietate privată; violarea dreptului la muncă, negându-se astfel dreptul la viață; au fost anulate prin lege contractele de ucenicie și cărțile de capacitate ale meseriașilor; s-a anulat dreptul la învățătură și la exercitarea profesiunilor dobândite prin școlarizare.

Românizarea, concepută de mareșal, încă din septembrie 1940, ca o reformă socială de anvergură, își continuă cursul și după înlăturarea legionarilor de la putere (după reprimarea rebeliunii legionare din ianuarie 1941), dar într-un alt ritm și în alte condiții. După aprecierea istoricului german A. Hillgruber, mareșalul intensifica acum ritmul românizării pentru a dovedi netemeinicia acuzațiilor aduse din partea unor legionari că ar fi în slujba iudeo-masoneriei¹³. În acest sens, este semnificativă și următoarea declarație a conducătorului

statului în fața reprezentanților presei, la sfârșitul lunii ianuarie 1941: „Numai dușmanii adevărului pot să creadă că generalul Antonescu se va abate de la drumul forțelor creatoare ale națiunii române și de la încadrarea neamului nostru în spiritul nou al vremii și în alcătuirea viitoare a sud-estului Europei. Acest stat nou va fi un stat întemeiat pe primatul românesc în toate domeniile și se va întemeia pe structura noastră agrară și țărănească. Naționalul și socialul vor fi pietrele de temelie. Toate reformele necesare înlăturării vâscului și influențelor străine pentru asigurarea destinului nostru național le voi înfăptui fără șovăire. Toată lupta și așezarea mării revoluții național-socialiste germane și înfăptuirile fasciste ne vor sluji ca temelii de experiență pentru a altoi pe sufletul și nevoile românești, rodul acestor organizări de popoare, temelii de lume nouă”¹⁴.

La 27 martie 1941, a intrat în vigoare Decretul-lege pentru trecerea imobilelor urbane evreiești în patrimoniul statului. Mareșalul considera această măsură ca fiind o dovadă a „integrării poporului român în spiritualitatea naționalistă care străbate Europa, fixând temeliile viitoare și sănătoase ale vieții națiunilor”¹⁵.

Conform aprecierii lui Mihai Antonescu, legea a fost concepută ca o reformă de importanță politică-națională, socială și economică: „prin ea nu s-a urmărit doar interzicerea pentru totdeauna ca evreii să aibă drept de proprietate în România, ci și o restructurare a societății românești”¹⁶.

Legea i-a exceptat pe evreii care au fost răniți, decorați sau citați cu ordine de zi pentru acte de bravură în războaiele României sau pe descendenții celor căzuți în aceste războaie. Dar și aceștia puteau fi scutiți doar pe bază de Decret-lege adoptat de Consiliul de Miniștri¹⁷.

În același timp, Mihai Antonescu preciza că trebuie să se „limiteze foarte rigid aceste cazuri pentru ca să nu pară că facem o revenire asupra principiilor”¹⁸.

Legile de românizare urmau în cascadă pe tot parcursul anilor 1941-1942, când au fost expropriate pe lângă proprietățile rurale și urbane imobiliare, industriile agricole, morăritul și industria de panificație, pădurile și industria forestieră, întreprinderile industriale de spirt, rafinăriile de alcool de orice fel, fabricile de medicamente ș.a. Au trecut în patrimoniul statului creanțele ipotecare, spitalele și casele de sănătate, numeroase proprietăți comunitare etc. Au fost suprimate drepturile de orice fel asupra subsolului, a materialelor lemnoase de orice natură.

Pentru românizarea proprietăților evreiești din Basarabia și Bucovina, a fost promulgată o lege specială, în septembrie 1941: toate bunurile evreiești au intrat în patrimoniul statului, fără somație sau alte formalități. Spre deosebire de Vechiul Regat și sudul Transilvaniei, aici au fost expropriate toate întreprinderile industriale și comerciale. S-a creat un „cadru juridic” corespunzător și pentru exproprierea proprietăților mobile și imobile rămase de la evreii deportați în Transnistria, declarate prin lege „bunuri părăsite”; au fost împuternicite organisme statale speciale pentru administrarea lor”²⁰.

Totuși, românizarea nu s-a împlinit în ritmul preconizat de guvernanți.

O lege generală de expropriere a tuturor întreprinderilor industriale și comerciale evreiești nu a fost promulgată. Cauzele au fost de natură economică și tehnico-organizatorică.

Românizarea comerțului și industriei însemna de fapt, în viziunea experților, clădirea unui nou așezământ, care trebuia să înceapă cu pregătirea elementului

românesc atât din punct de vedere tehnic, cât și din punctul de vedere al asigurării fondului de capital necesar preluării și dezvoltării întreprinderilor respective. Astfel, într-un documentar întocmit de Ministerul Economiei Naționale, la începutul anului 1942, se arăta printre altele: „Nu se poate face o înlocuire de capitaluri. Comerciantul și industriașul nu pot fi creați în mod spontan. Complexitatea vieții economice, care se sprijină pe principiul continuității și echilibrului, nu permite folosirea aceleiași metode [în toate cazurile – n.n.] de românizare, întemeiată pe deposedarea evreilor. Înlăturarea acestora ar produce un grav dezechilibru în economia țării”²¹.

Din aprecierile mai sus citate, și care nu erau singulare, rezultă recunoașterea, fie și indirectă, a utilității evreilor în organismul economic românesc.

Măsurile cele mai importante de expropriere au fost înfăptuite în perioada septembrie 1940 - decembrie 1942. Legile ulterioare preconizau măsuri administrative, organizatorice, de întreținere și valorificare a bunurilor expropriate, de organizare a evidenței asupra bunurilor neexpropriate și de pregătire a condițiilor pentru extinderea românizării.

Așadar, în această primă etapă au rămas și întreprinderi neexpropriate. Românizarea lor s-a concretizat în:

- numirea de controlori sau administratori în întreprinderile respective;
- nominalizarea tuturor acțiunilor la purtător și trecerea lor în proprietatea românilor etnici;
- încurajarea transferului de proprietate către românii etnici „prin bună învoială”.

Dacă procesul exproprierii bunurilor industriale și comerciale era parțial, românizarea forței de muncă a fost

concepută ca o măsură generală. La 12 noiembrie 1940, era semnat de conducătorul statului Decretul-lege pentru românizarea personalului din întreprinderi, decret prin care se arăta că, exceptând instituțiile evreiești cu caracter strict religios sau cultural, întreprinderile civile sau comerciale, cu sau fără scop lucrativ, precum și asociațiile, fundațiile și stabilimentele de orice fel nu vor putea avea în serviciul lor salariați evrei. Conform prevederilor legii, întregul personal evreiesc din întreprinderile mai sus menționate trebuia să fie concediat până la data de 31 decembrie 1941; legea prevedea anumite excepții, în cazul urmașilor direcți ai voluntarilor, invalizilor și morților din Războiul de Independență și din primul război mondial.

În general, concedierile trebuiau înfăptuite pe măsură ce specialiștii evrei erau înlocuiți cu români, evreii urmând să fie menținuți „până când românii își vor însuși profesia practică de evreii pe lângă care erau acreditați”²².

Înlocuirea evreilor angajați în întreprinderi nu s-a încheiat însă până la 31 decembrie 1941, cum a fost preconizată de legea din 12 noiembrie 1940 (deși Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale depunea stăruințe deosebite pentru românizarea grabnică și completă a personalului din întreprinderi). Termenul a mai fost prelungit de câteva ori, așa se explică faptul că, la 1 martie 1943, din 28.225 de salariați evrei, câți erau la 16 noiembrie 1940, mai rămăseseră 6.416”²³.

În ianuarie 1944, a apărut o nouă lege, care cerea „dublarea obligatorie cu români a tuturor evreilor care mai lucrau în întreprinderi”²⁴.

Centrul Național de Românzare

Pentru înfăptuirea „operei” de românzare, care implica măsuri economice și organizatorice, dar, nu mai puțin, și politico-administrative, trebuia creat un cadru instituțional corespunzător. Astfel, aveau un rol important de îndeplinit: Ministerul Economiei Naționale, Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale și, în special, Ministerul de Interne, care era chemat să acționeze în transpunerea acestui program, prin „legea forței”, și nu doar prin respectarea forței legii. Au fost create și organisme speciale, precum Direcția Românzării, Colonizării și Inventarului, Centrul Național de Românzare, înființat în mai 1941. Ca organism special pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, Centrul avea ca principală atribuție să facă din exproprierea bunurilor evreiești „o mare reformă constructivă și întăritoare a elementului românesc”.

Reorganizat de câteva ori pe parcursul celor aproape patru ani de existență, în esență menirea acestui organism nu s-a schimbat: a centralizat întreaga activitate de românzare; a organizat, condus și supravegheat lucrările pentru luarea în primire a bunurilor trecute în patrimoniul statului; a administrat provizoriu aceste bunuri; a distribuit și lichidat bunurile evreiești, după normele stabilite de lege.

În relațiile cu populația evreiască, Centrul Național de Românzare s-a afirmat ca un organism represiv, polițienesc, cu drepturi discreționare asupra proprietăților evreiești; își întemeia activitatea pe administratori și giranți și recurgea masiv la serviciile unor denunțatori plătiți.

Ca instituție ce administra bunurile expropriate ale evreilor, C.N.R. devenea rentabil pentru stat, aducând un

venit anual de peste două miliarde lei, sumă ce provenea din arendarea și închirierea bunurilor expropriate.

Din prevederile Decretului-lege nr. 231, din 2 februarie 1944, referitoare la modul de repartizare a încasărilor realizate de Centrul Național de Româнизare, rezultă rolul atribuit acestui organism într-o viitoare politică de investiții în regiunile colonizate, în etapa așa-zis constructivă a româнизării vieții economice. Se preconiza crearea unui fond special pentru opera de colonizare a românilor în zonele cucerite.

Centrul Național de Româнизare urma să „lichideze” bunurile evreiești prin vânzare, considerându-se această operațiune ca fiind o acțiune cu caracter de program, căci „prin lichidare se obține realizarea programului constructiv de româнизare a bunurilor”²⁵.

*

* *

Consecințele Decretelor-legi și ale dispozițiilor administrative generale pe baza cărora a fost promovată politica de româнизare și de reglementare a stării de drept a evreilor în anii regimului antonescian au fost:

I. *Exproprieri patrimoniale.* Proprietățile evreiești (cele personale cât și cele comunitare) au intrat în patrimoniul sau sub controlul statului: bunurile expropriate urmând a fi lichidate prin transmiterea lor către români etnici. S-au expropriat 3.178 de bunuri agricole totalizând 45.035 ha teren cultivat cu cereale, fânețe, livezi și vii. Aceste proprietăți au fost preluate chiar în prima zi după apariția legii cu întreaga avere mobilă, întregul inventar viu și mort, cu stocurile de cereale și nutrețurile aflate pe proprietățile expropriate; 331 de păduri, cu 47.455 ha cu toate construcțiile, instalațiile, uneltele, liniile de căi ferate;

99 de fabrici de cherestea; 323 de bunuri industriale, din care 260 de mori cu toate uneltele, cu întregul inventar viu și mort și cu toate stocurile de produse și materii prime; fabricile agricole de spirt, cu toate instalațiile, cu uneltele, întregul lor inventar viu și mort și cu toate stocurile de produse și materii prime; industriile forestiere cu toate mașinile, uneltele, inventarul viu și mort; 152 de vase și plutitoare, precum și 30.691 imobile urbane, reprezentând 75.385 de apartamente. Proprietățile imobiliare urbane au fost luate în posesie după șase luni de la Decretul-lege din martie 1941; proprietarii și chiriașii evrei au fost alungați din locuințele lor fără preaviz, fără respectarea termenelor contractuale.

În domeniul băncilor: au trecut în mâini românești: Banca de Credit Român și Banca Timișoara, două din cele mai însemnate bănci. Reescont nu s-a mai acordat de către B.N.R. decât băncilor care lucrau cu români.

În domeniul mării industrii: au trecut în mâini românești: Titan-Nădrag, Laromet, Uzinele Metalurgice Grivița, Industria fierului, Magazinele Unite de fierărie, Țesătoria Iași, Zimmer, Soc. de telefoane și un mare număr de industrii mai puțin importante.

În domeniul comerțului: s-au românizat Galeriile Lafayet (Socec), Solavici, precum și toate importantele magazine de manufactură. S-au înființat diferite oficii de distribuire de materii prime precum: Orap, Odesfer, Oficiul uleiurilor vegetale, Oficiul de distribuire a lânii etc., care au repartizat aceste materii prime numai românilor etnici.

În industria petroliferă: s-au românizat Societatea Naphta Română, Apollon Petrol.

Românizarea comerțului și industriei a fost în parte susținută de Institutul de Credit Românesc, care a pus la

dispoziția românilor capitalul necesar pentru preluări de la evrei și pentru înființarea de noi întreprinderi.

II. *Excluderi și decăderi din alte categorii de drepturi decât cele de proprietate.* Introducerea statutului de ghetto pentru anumite categorii de intelectuali; artiștii dramatici și lirici n-au mai avut voie să evolueze decât pe scene evreiești și cu repertoriu evreiesc. În noiembrie 1941 a fost elaborată o decizie ministerială privind desființarea matrițelor metalice ale discurilor de gramofon cu muzică de compozitori evrei sau în interpretarea soliștilor evrei. Au fost scoase din circulație circa 1.000 de numere de discuri. În noiembrie 1942 au fost afișate în toate librăriile și bibliotecile liste cu numele scriitorilor și dramaturgilor evrei. S-a interzis vânzarea operelor respectivilor scriitori. Cărțile autorilor evrei au fost scoase din toate bibliotecile publice. Au fost eliminați din activitate ziariștii evrei. Colegiul inginerilor a hotărât radierea inginerilor evrei care făceau parte din categoriile I și III și a celor din categoria a II-a înscriși după data de 9 august 1940. O măsură similară a fost luată și împotriva arhitecților²⁸, a medicilor, a avocaților ș.a. Excluderile din asociațiile și colegiile profesionale au însemnat și decăderea din exercitarea profesiei.

III. *Alte interdicții și limitări de capacitate.* Oprirea prin lege a căsătoriilor mixte, în august 1940, a căpătat aplicabilitate, în special, în perioada de guvernare a regimului antonescian. S-a interzis convertirea la creștinism și schimbarea numelor.

Măsurile legiferate pentru reglementarea statutului evreilor vizau aspectele cele mai diverse ale vieții lor cotidiene: evreii n-au beneficiat de legea prelungirii contractelor de închiriere; plăteau chirii ridicate și puteau fi oricând evacuați din locuințele lor; nu aveau dreptul de

a folosi aparate de radio-recepție, schiuri, biciclete, aparate de fotografiat, telefoane ș.a. S-a introdus interdicția de a ține personal casnic de religia creștină.

IV. *Regimuri speciale. Măsurile administrative.* S-a instituit un control riguros asupra vieții comunitar-culturale.

În general, cultul mozaic a avut un statut special în comparație cu celelalte culte din România.

În decembrie 1941 a fost dizolvată Federația Uniunilor de Comunități Evreiești din România, înființându-se Centrala Evreilor. Întreaga viață comunitar-culturală a locuitorilor evrei a fost subordonată controlului regimului antonescian, organizarea evreilor fiind admisă numai în conformitate cu dispozițiile guvernului.

Scoaterea evreilor din armată pe considerentul că a fi militar era o datorie de onoare a cetățeanului a fost dublată de introducerea regimului special de muncă obligatorie. Decretul-lege nr. 2068, din 20 iulie 1942, făcea precizarea că evreii prestează muncă obligatorie, spre deosebire de tineretul român care în scop educativ, face muncă obștească. Munca obligatorie a fost reglementată de Marele Stat Major al Armatei. Ea nu a fost retribuită. Îmbrăcămintea și întreținerea celor trimiși în detașamente de muncă obligatorie trebuiau asigurate de comunitatea evreiască. Nesupunerea la munca obligatorie în timp de război era pedepsită cu moartea și confiscarea averii; absența de la munca obligatorie era pedepsită cu deportarea în Transnistria, împreună cu familia celui care nu fusese găsit la muncă la un control inopinat.

Evreii cu titluri universitare au fost obligați să presteze 90 de zile de muncă obligatorie pe an, în domeniul specialității și pregătirii lor, timp în care primeau drepturile de soldă, hrană și întreținere cuvenite

trupe. Conform Deciziei Ministerului Apărării Naționale din 28 decembrie 1943, titrații evrei întrebuițați în armată în cadrul muncii obligatorii pe timpul concentrării prelungite sau al războiului erau considerați asimilați în gradul pe care-l avuseseră pe timpul când făcuseră parte din cadrele armatei, salarizarea lor făcându-se potrivit dispozițiilor speciale date în acest sens.

În iunie 1943 au fost introduse, în general, unele înlesniri la angajarea titraților evrei în servicii publice.

Alte aspecte ale regimului special s-au referit la aplicarea pedepselor pentru infracțiunile comise de evrei. Decretul-lege pentru reprimarea faptelor ce puneau în primejdie existența și interesele statului, la articolul 16 prevedea: „când infracțiunile prevăzute prin prezenta lege sunt comise de evrei sau de persoane de altă origine etnică decât cea română ori de comuniști, pedeapsa se va dubla, fără a putea depăși maximum general”³⁰. Printr-un Decret ulterior s-a prevăzut, numai pentru evrei, fixarea domiciliului obligatoriu celor condamnați la minimum 3 ani închisoare sau 6 luni de internare în lagăre pentru anumite pedepse³¹. Documentele vremii atestă că prin domiciliu obligatoriu se înțelegea deportarea, fără condamnare, a celui considerat infractor, împreună cu familia, pe Bug sau chiar dincolo de Bug. Dacă persoanele civile de origine etnică română cu cazier comunist erau internate în lagărul Tg. Jiu, evreii în aceeași situație au fost deportați în Transnistria. În general, evreii puteau fi deportați pe baza unui ordin ministerial sau al autorităților militare. Deosebit de periculos pentru securitatea vieții evreului de rând a fost regimul de ostatici introdus imediat după intrarea României în război.

Prin decizii ministeriale s-a introdus obligativitatea purtării stelei galbene. Ulterior, în urma intervenției

personale a dr. W. Filderman la conducătorul statului, mareșalul Antonescu a hotărât abrogarea deciziei. Steaua galbenă a fost purtată, totuși, în unele localități din Moldova, la Cernăuți și în Transnistria.

Din ordinul conducătorului statului, evreilor le-a fost impus un regim special de alimentație: li s-a micșorat rația de pâine, ulei, zahăr, făină, mălai; plăteau mai scump pâinea; s-au introdus ore speciale când puteau să se aprovizioneze în piețe; li s-a interzis dreptul de a călători fără autorizație, dreptul de a se opri temporar în altă localitate ș.a.

V. *Impozite speciale* au fost impuse prin Decrete-legi, evreii fiind obligați să plătească: taxe militare, să predea stocuri de îmbrăcăminte (nouă, nepurtată) în raport cu venitul înscris în matricola fiscală pe anii 1940-1941. Obiectele puteau fi plătite în bani, stabilindu-se prețuri foarte ridicate pentru echivalarea efectelor³². A fost instituit impozitul special de Reîntregire. Evreii l-au plătit împătrit. Din ordinul Comisariatului special pentru măsurile evreiești au fost instituite taxe mari pentru scutirea de muncă obligatorie, pentru bărbați și femei, taxe repetate de două ori pe an. S-au introdus și taxe speciale pentru scutirea de la curățirea zăpezii³⁴.

În martie 1943, sub amenințarea deportării în Transnistria în caz de refuz de plată, a fost impusă populației evreiești o contribuție specială de 4 miliarde lei, din care s-au achitat 700 de milioane.

Impozitele bănești și contribuțiile în bani sau pe care evreii trebuiau să le plătească se ridicau la sume uriașe, ceea ce a agravat procesul de pauperizare generală a populației evreiești.

O analiză sumară a legislației și ordinelor elaborate și aplicate pentru reglementarea statutului evreilor în anii regimului antonescian, în conjuncție cu politica ce a inspirat-o, pune în evidență intenția politică a mareșalului Antonescu și a întregului său regim în legătură cu așa-zisa soluționare a „problemei evreiești”. Prin legile „românizării” s-a urmărit eliminarea treptată a populației evreiești din structurile sociale ale României moderne; prin legile care discriminau „sângele evreiesc” de „sângele românesc” se concretiza o concepție de „castă” bazată pe ideologia rasismului politic; prin măsurile represive luate în general și în contextul stării de război în special s-a șters demarcația dintre dușmanul intern și extern, populația evreiască fiind asimilată dușmanului extern.

Note

1. *Legislația*, doc. 7, p. 58, preambulul la decizia ministerială nr. 42352 din 9 septembrie 1940.
2. *Loc. cit.*, doc. 9, p. 61-62.
3. Mihai Antonescu, *În serviciul justiției românești. Patru luni de activitate la Ministerul Justiției. Reforma justiției românești*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1941, p. 11.
4. Publicat în M.O.P.I., nr. 206, din 6 septembrie 1940, p. 5114.
5. Din concluziile unui documentar întocmit la Direcția românizării, colonizării și inventarului, în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), Problema 33, vol. 10, f. 276.

6. Expunerea prof. Mihai Antonescu la *Expoziția școalelor industriale*, București, 1943, în A.N., fond P.C.M., ds. 1077/1943, f. 15.
7. Legea și Regulamentul pentru încurajarea industriei naționale, 11 februarie 1912, publicat în: M.O.P.I., nr. 49 din 14 februarie 1912. Vezi și nr. din 11 octombrie 1912.
8. Cf. Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul*. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române, ediția a II-a, București, 1927.
9. *Aspectele crizei românești în cadrul crizei mondiale* [...] comunicări făcute la Asociația Generală a Economiștilor din România în anul 1936-1937, București, 1937, p. 249-252.
10. „Pandectele românizării”, revistă de drept-economie-politică, anul 11, nr. 3-4 din 31 ianuarie 1942, p. 69.
11. Cf. unui tabel comparativ elaborat de dr. W. Filderman în octombrie 1940. Publicat în *Martiriul evreilor din România*, București, Editura Hasefer, 1991.
12. *Probl. evr.*
13. Andreas Hillgruber, *Regele Carol și mareșalul Antonescu*, Humanitas, București, 1991, p. 220.
14. Ion Antonescu, *Declarațiile domnului general Antonescu făcute presei*, București, Tip. M.A.N. [1941].
15. *Declarațiile domnului general Antonescu la intrarea în vigoare a Decretului-lege pentru trecerea proprietăților urbane evreiești în patrimoniul statului, 27 martie 1941*. Publicat în *Legislația*, doc. 36, p. 132-133.
16. Publicat în *Legislația*, doc. 35, p. 125.
17. *Loc. cit.*
18. *Loc. cit.*
19. Decretul-lege nr. 2507 din 3 septembrie 1941, pentru unele măsuri legislative privind Basarabia și Bucovina de Nord. Publicat în *Legislația*, doc. 46, p. 164-165.
20. Vezi Decizia Președinției Consiliului de Miniștri nr. 72685 din 2 ianuarie 1943, privind mobilele și mărfurile părăsite de evrei. Publicat în *Legislația*, doc. 73, p. 227-228.

21. Publicat în *Legislația*, p. 197-198.
22. *Loc. cit.*, doc. 16, p. 76-78.
23. Publicat în „*Pandectele Românilor*”, aprilie 1943.
24. Publicat în *Legislația*, doc. 84, 85, p. 255-256.
25. *Loc. cit.*, doc. 88, p. 263-278.
26. Decizia ministerială nr. 9126, publicată în M.O.P.I, nr. 270 din 13 noiembrie 1941, p. 7085-7086;
27. *Legislația*, doc. 58, p. 191-192.
28. Decretul-lege nr. 2812 din 9 octombrie 1941, privind înființarea Colegiului Arhitecților din România, publicat în M.O.P.I, nr. 240 din 10 octombrie 1941, p. 6094.
29. Decretul-lege nr. 3415 din 16 decembrie 1941 pentru dizolvarea Federației Uniunilor de Comunități Evreiești și înființarea Centralei Evreilor din România, publicat în *Legislația*, doc. 53, p. 178.
30. Decretul-lege nr. 236 din 5 februarie 1941, publicat în *Legislația*, doc. 30, p. 105-113.
31. *Loc. cit.*, doc. 74, p. 229-231.
32. *Loc. cit.*, doc. 25, 29, 47, 56, 90.
33. *Loc. cit.*, doc. 61, p. 194-195.
34. *Loc. cit.*, doc. 55, 78, 80, 84, 85, 98.

2. Definiția rasială a calității de evreu în legislația românească

Raul Hilberg, unul din primii și cei mai prestigioși cercetători ai istoriei distrugerii evreimii europene în timpul celui de-al doilea război mondial, emitea teza că termenul de Holocaust acoperă de fapt o epocă istorică în care se includ: fazele pregătitoare ale exterminării fizice a evreimii; procesul exterminării; reintegrarea în societate a supraviețuitorilor¹. În viziunea istoricului israelian Jehuda Bauer, începutul acestei epoci coincide cu eșuarea regimurilor democratice, după primul război mondial, în unele state europene, cu instalarea regimurilor naționalist-totalitare sau/și fasciste bazate pe principiul naționalismului și protecționismului etnic al națiunilor dominante în statele respective; eliminarea totală a evreimii din corpul social și național, distrugerea și exterminarea sistematică a evreilor, impunându-se ca politică de stat².

Pentru început, în statele respective din punctul de vedere al statutului juridic al evreilor, s-a procedat la o întoarcere treptată la situația existentă în epoca pre-emancipaționistă. În acest scop au fost elaborate legi care i-au dezmoștenit pe evrei de drepturile cetățenești dobândite prin emancipare, aplicându-se un nou regim de ghetoizare.

Dar, întrucât epoca emancipării a produs în majoritatea cazurilor o integrare a evreilor în societatea

modernă, un proces de aculturație în țările în care trăiau, în noua epocă de ghetozare clarificarea calității de evreu a devenit, în primul rând, o necesitate politico-juridică. Trebuiau definite criteriile evreității în virtutea cărora să fie aduși la numitor comun religioșii și atei, convertiții și „mișlingii” (cei proveniți din căsătorii mixte), toți cei sortiți noului regim de discriminare și exterminare.

Raul Hilberg, în periodizarea epocii Holocaustului, consideră legiferarea definiției calității de evreu ca fiind prima verigă în suita măsurilor legislative și extralegislative care au pregătit drumul spre exterminarea fizică; planul de exterminare includea mai întâi identificarea victimei și apoi justificarea crimei pe acest temei³.

Țara unde s-a inventat pentru prima oară legiferarea definiției calității de evreu a fost Germania nazistă. Legea promulgată în acest sens în aprilie 1933 preciza: „o persoană este considerată neariană când provine din părinți sau bunici nearieni, în special evrei. Această definiție este valabilă chiar și atunci când un singur părinte sau bunic este nearian. Părintele sau bunicul sunt considerați nearieni dacă aparțin religiei mozaice”⁴.

Modelul german a fost urmat de toate statele europene care au intrat în sfera sa de influență. În România, prima definiție de acest gen a fost formulată, în 1938 – în Regulamentul de aplicare a Legii revizuirii cetățeniei – în următorii termeni: „Evreu este cel care la 18 noiembrie (1 decembrie) 1918 era de cult mozaic, chiar dacă ulterior și-a schimbat religia”⁵. Definiția se încadra în spiritul rasismului politic, chiar dacă problema originii etnice nu a fost luată încă în considerație.

Definiția „rasială” a calității de evreu a fost elaborată și argumentată de I.V. Gruia (prof. univ. de

drept constituțional, ministru de justiție în guvernul Gigurtu în 1940, iulie 4 – septembrie 4), în cuprinsul Decretului-lege privind *Starea juridică a populației evreiești* (9 august 1940)⁷. Potrivit acestei definiții, nu erau socotiți evrei doar cei care aparțineau de cultul mozaic, cei care s-au născut din părinți de religie mozaică nebotezați, dar și creștinii (adică botezații în religia creștină la naștere sau după aceea), dacă s-au născut din părinți de religie mozaică sau din mamă creștină dar tată mozaic. Prin această ascendență, noii născuți erau considerați că poartă „în sângele lor destinul unei incompatibilități morale, spirituale și organice cu românul de sânge”. Dar, în definirea calității de evreu, I.V.G. a introdus sintagma de „sânge evreiesc” și atunci când se referea la evreii atei. În definiția lui se precizează că nu doar cei ce aparțin cultului mozaic sunt evrei, dar și „evreii de sânge atei sunt socotiți evrei”.

Pentru Gruia, definirea calității de evreu nu era în primul rând o chestiune de procedură juridică. Ea a fost o problemă politică de inferiorizare rasială a „sângelui evreiesc”; de justificare a scoaterii etniei evreiești din „Comunitatea organică a nației”, în numele apărării sângelui românesc.

În anii guvernării regimului antonescian (1940, septembrie 6 – 1944, august 23), definiția formulată de Gruia a suferit o modificare esențială. Dacă în viziunea sa erau socotiți evrei cei de religie mozaică și cei născuți din părinți evrei mozaici, în definițiile din legislația antievreiască antonesciană erau socotiți evrei cei cu ambii părinți evrei sau doar unul, fără a se mai disocia dacă ei sau părinții lor sunt sau nu botezați în altă religie decât cea

mozaică⁸; „taina botezului nu putea să schimbe destinul sângelui mozaic”⁹.

Astfel, dacă în Decretul-lege din 8 august 1940, un creștin născut din părinți de religie mozaică dar botezați era considerat român – și putea fi militar de carieră – aceeași persoană, conform Legii învățământului din 11 octombrie 1940 nu mai era admis ca elev sau student în școlile românești de grad primar, secundar sau superior de stat sau particular și nici în școlile celorlalte etnii; conform Legii pentru trecerea proprietăților rurale evreiești în patrimoniul statului nu putea stăpâni, dobândi sau deține proprietăți rurale; după Legea pentru românizarea personalului nu mai putea fi funcționar particular, deși, potrivit Legii din 8 august 1940 (care nu fusese abrogată), putea practica avocatura.

În legislația antievreiască din perioada antonesciană, fiecare lege conținea un articol special de definire a calității de evreu, „determinarea situației de evreu fiind esențială pentru aplicarea unei legi sau alteia”. Dar criteriile de stabilire a apartenenței la evreitate difereau de multe ori de la o lege la alta. În Legea pentru trecerea proprietăților rurale evreiești în patrimoniul statului ca și în Legea pentru trecerea imobilelor urbane în patrimoniul statului, erau socotiți evrei „acea având ambii părinți

* Cu patru secole în urmă, pe aceeași temă, domnitori români ca Vasile Lupu și Matei Basarab exprimau puncte de vedere contrare unor aserțiuni „moderne” ca cele de mai sus. În *Cartea Românească de învățătură* alcătuită de Vasile Lupu în 1645 și în *Îndreptarea legii* a lui Matei Basarab, din 1651, se exprimau următoarele opinii despre posibilitatea de mântuire a jidovului prin botez: „jidovul dacă se va boteza, de-are fi făcut câte păcate și scârnăvii, pentru darul botezului toate se vor curăți și va rămâne ca a fi născut a do-oră. Atunce poate să fie și preot fără nice de o sminteală”.

evrei sau numai unul (nu se specifică dacă se are în vedere tatăl sau mama), fără distincție dacă ei sau părinții lor sunt sau nu botezați în altă religie decât cea mozaică”; în Legea pentru reglementarea situației evreilor în învățământ și în Legea privind românizarea personalului în întreprinderi erau „socotiți evrei cei născuți din ambii părinți evrei sau numai din tată evreu (aici apare precizarea că definitiv este apartenența tatălui), indiferent de religie”; în Decretul-lege privind funcționarea colegiului medicilor apare formularea de „medici etnici evrei, de religie mozaică sau creștinați”; în Statutul militar al evreilor se trimitte la definiția din Legea Gruia din 8 august 1940; în Decretul-lege privind anularea contractelor de ucenicie în curs ale ucenicilor evrei, erau considerați evrei nu doar cei cu părinți evrei, ci și cei cu un părinte sau cu un bunic evreu; în Decretul-lege pentru recensământul de sânge evreiesc erau socotiți evrei „cei care au amândoi sau unul din părinți sau măcar unul din bunici din partea tatălui sau a mamei de sânge evreiesc”. Erau considerați „părinți și bunici de sânge evreiesc aceia care aparțin sau au aparținut vreodată religiei mozaice sau sunt sau au fost înscriși vreodată la o comunitate israelită”¹⁰.

Nu a existat deci o concepție unitară cu privire la încadrarea unei persoane în categoria de evreu. Această stare considerată de unii „haotică” a constituit, printre altele, obiectul următoarei discuții în Consiliul economic din 27 februarie 1941:

„Dl. general Gh. Potopeanu, ministrul Economiei Naționale: Pe viitor, va trebui să unificăm definițiile date până acum evreilor și să ajungem la una singură. Până acum s-au dat trei definiții. Una a dat-o dl.

Gruia, alta s-a dat în octombrie, iar acum s-a dat a treia.

- Dl. general Eugen Zwiedenek, subsecretar de stat la Ministerul Economiei Naționale: am luat definiția din octombrie și cea de la Nürnberg, cu o singură excepție: dacă un individ considerat pe sfert evreu se căsătorește cu o româncă este socotit român.
- Dl. general G. G. Potopeanu: (...) Germanii merg la indivizi socotiți a opta parte evrei.
- Dl. general Eugen Zwiedenek: ...Și noi facem la fel. Dacă o persoană socotită 1/4 evreu are copii, nu i se iau bunurile, dacă n-are copii i se iau. Un individ considerat pe jumătate evreu, dacă se căsătorește cu o româncă, copiii lui sunt socotiți pe sfert evrei. Dacă și aceștia se căsătoresc, copiii lor sunt a opta parte evrei.
- Dl. general Ion Antonescu, conducătorul statului: E la fel cu gluma aceea care spunea despre cineva «e puțin sifilitic».
- Dl. Ovidiu Vlădescu, secretar general la Președinție: Sistemul acesta funcționează într-un stat unde se pot găsi acte de stare civilă până la a patra generație. La noi nu se pot stabili date precise cu privire la ascendenți nici pentru două generații.
- Dl. Mihai Antonescu, ministru de stat: Fără îndoială că idealul este să ajungem la o definiție a evreului care să stea la baza legislației noastre. Noi n-am ajuns încă la determinarea statutului evreului din România a căror condiție juridică se transformă în fiecare zi printr-o serie întreagă de reforme... Nu văd însă de ce este necesar să cristalizăm într-un sistem rigid definiția evreului... Criteriile sunt cu totul deosebite după scopurile urmărite de legiuitor... mai ales că

n-am ajuns încă la un statut unic al evreilor care să determine o dată pentru totdeauna poziția lor în Țara Românească și care să mărginească drepturile lor față de drepturile generale...

Dl. general Georgescu, ministrul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor: Să-i scoatem din lege sau din națiune.

Dl. Mihai Antonescu: ...Sunt scoși din națiune din punct de vedere etnic și spiritual; geografic îi vom scoate în măsura posibilităților de expropriere și expulzare, dar aceasta nu se poate face decât într-un cadru internațional mult mai vast...

Dl. general Ion Antonescu, conducătorul statului: Problema aceasta este foarte gravă, are să se pună în Consiliul de Stat”¹¹.

O hotărâre privind stabilirea unor criterii unice și definitive în privința calității de evreu nu s-a adoptat. Într-o rezoluție pusă de Radu Lecca, la 7 martie 1942, pe cererea unui salariat de la Societatea de Telefoane, care a considerat că a fost în mod „abuziv” încadrat în categoria de evreu, se arăta: „Pentru a pune capăt situației ca aceeași persoană care este considerată evreu de o lege să fie considerată creștin de alta, dl. mareșal Antonescu a dispus să se facă numărătoarea locuitorilor de sânge evreiesc în țară pentru a putea da în fața unei statistici complete și în toate domeniile problemei evreiești – o definiție unitară a evreului, conform cu interesele țării și *principiului rasial*”.

Definirea calității de evreu prin articole de lege demonstrează că era acuzată însăși evreitatea. Pe această bază au fost operate o seamă de reglementări legislative, precizându-se situația juridică a diferitelor categorii de evrei și privilegiile în cazul unor persoane pe „jumătate” sau pe un „sfert” evrei. Acceptarea excepțiilor presupunea

asimilarea evreilor cu românii și nu recunoașterea dreptului la egalitate pentru evrei. O lege în acest sens a fost promulgată în iulie 1943: pe baza ei, până la 23 august 1944 au fost asimilați cu românii circa 79 de evrei, printre care avocatul S. Rosenthal, filologul Aurel Candrea, H. Sanielevici, medicul dr. N. Blatt, Ferdinand Gingold ș.a.¹³.

Recunoașterea unor merite individuale ale unor personalități evreiești nu a schimbat în fond esența rasială a definirii calității de evreu; prin această definiție s-a legiferat de fapt inferiorizarea etniei evreiești, a statutului ei juridic în societatea românească.

Note

1. Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, vol. One. Revised and definitive edition. Published in the U.S.A., 1985.
2. Jehuda Bauer, *A History of the Holocaust*, New York; London; Toronto; Franklin WaHS, 1982, p. 35.
3. Raul Hilberg, *op. cit.* Vezi capitolul intitulat *Definition by Decree*, p. 63-81.
4. *The Yew in the Modern World. A Documentary History.* Edited by P.R. Mendes-Flohr and Yehude Reinharz. Oxford, 1980, p. 490.
5. *Legislația*, p. 32.
6. *Loc. cit.*, p. 46.
7. *Loc. cit.*, p. 53.
8. Această definiție este formulată în Decretul-lege pentru trecerea proprietăților rurale evreiești în patrimoniul

statului din 4 octombrie 1940. Vezi art. 2, *Legislația*, doc. 12, p. 65.

9. Ioan Cezar Duma, *Criteriul sângelui în „Pandectele românilor”*, anul I, nr. 10, 8 noiembrie 1941, p. 306.
10. *Loc. cit.*, doc. 54, p. 179.
11. *Probl. evr.*, doc. 75, p. 196.
12. A.N., fond P.C.M. Cabinet, ds. 107/1941, f. 161.
13. *Legislația*, doc. 77, p. 243.

3. Dreptul la convertire și statutul evreilor convertiți în perioada regimului antonescian

Problematica convertirii și a statutului juridic al evreilor convertiți la creștinism în anii 1940-1944 se cere abordată în strânsă legătură cu politica antisemit-rasială promovată de regimul antonescian pentru purificarea etnică a societății românești.

Evreii au fost lipsiți, printre altele, de dreptul la convertire. Criteriile de recunoaștere a identității creștine pentru evreii botezați la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, precum și statutul lor juridic, au fost reglementate prin prevederi legislative elaborate ad hoc.

Cu toate acestea, procentul converțiilor a fost relativ ridicat.

Din cei 292.149 de evrei, câți se aflau între hotarele României, în anul 1942 s-au înregistrat 4.631 de convertiți; în ciuda interdicțiilor existente, 1.311 convertiri au avut loc între 9 august 1940 – 20 mai 1942¹.

Apartenența evreilor „nemozaici” la diferite culte se prezenta după cum urmează: 1.743 creștini ortodocși; 613 greco-catolici; 1.546 romano-catolici; 360 reformați; 231 luterani; 138 alte confesiuni².

Legiferarea interdicției pentru evrei de a se converti la creștinism

La 18 martie 1941, guvernul antonescian a promulgat Decretul-lege nr. 711 privitor la modificarea

art. 44 din Legea pentru regimul general al cultelor. În articolul unic al Legii se preciza: la finele art. 44 din Legea pentru regimul general al cultelor din 22 aprilie 1928, se adaugă următorul aliniat: „nu beneficiază de dispozițiile cuprinse în acest articol persoanele aparținând cultului mozaic”³. Art. 44 din Legea cultelor dădea dreptul celor care au împlinit vârsta de 18 ani să poată trece de la un cult la altul, observând formele stabilite în lege. De acest drept nu puteau beneficia doar cei care sufereau de boli care împiedicau libera voință.

Expunerea de motive la noul articol de lege a fost prezentată de generalul Radu R. Rosetti, ministrul Instrucției, Educației, Cultelor și Artelor. Scopul modificării art. 44 a fost zădărnicierea oricărei încercări evreiești de a-și ascunde originea etnică, care la evrei se confundă cu credința lor mozaică, împiedicarea infiltrației evreiești în comunitatea națională românească, ocrotirea ființei etnice a neamului românesc de amestecul cu sângele evreiesc⁴.

Noul Decret-lege a fost alcătuit din ordinul conducătorului statului. În concepțiile xenofobe ale guvernanților de atunci, interesele superioare ale statului cereau aplicarea unor măsuri menite să apere societatea românească de „infiltrațiile” evreiești făcute prin încetățeniri, schimbări de nume și schimbare de credință. S-a considerat că marile interese naționale cer să se fixeze „o dată pentru totdeauna situația minorității etnice evreiești, prea numeroasă pentru posibilitatea de trai și dezvoltare a poporului român”⁵.

Reacția bisericilor creștine față de modificarea legii cultelor a fost diferențiată. Patriarhia ortodoxă, într-un memoriu din 2 martie 1942, informa primul ministru că deși prin noile prevederi legislative „s-a văzut împiedicată în acțiunea ei mântuitoare, a respectat în totul legea și nu a

mai botezat pe evrei”⁶. În ce privește biserica romano-catolică, ea a dus o adevărată bătălie diplomatică pentru a-și impune dreptul la continuarea trecerii la catolicism a acelor evrei care și-au exprimat dorința în acest sens.

Nunțiul apostolic cu sediul la București a intervenit prin nenumărate memorii la Ministerul Afacerilor Străine, demonstrând că noul articol de lege este contrar atât literei cât și spiritului Concordatului încheiat în 1927 între Biserica Catolică și guvernul român. În virtutea acestei înțelegeri, Biserica Catolică beneficia de libertatea de a sprijini trecerea la catolicism a tuturor solicitanților. Concesii formale ale guvernului român față de cerințele bisericii catolice au intervenit în momentul când regimul antonescian, pierzându-și încrederea în victoria Reichului, și-a schimbat tactica în politica externă, cât și în privința „soluționării” problemei evreiești în România.

În anii 1941-1942 – când încă se spera în marea victorie a Reichului, guvernul a respins intervențiile Nunțiului apostolic. Este concludentă în acest sens hotărârea ședinței Consiliului Superior Juridic al Statului din 11 iulie 1941, convocat special cu scopul de a aviza dispozițiile art. 44 din Legea Cultelor, astfel cum au fost modificate prin Decretul-lege nr. 711/1941. Consiliul a subliniat că noul articol urmează a se aplica în întregime atât evreilor de religie mozaică, cât și cultelor creștine ori necreștine. În acest context s-a precizat că rațiunea de a fi a statului român îi dă dreptul suveran ca în limita hotarelor sale să restrângă anumite libertăți unei categorii de locuitori de alt sânge și credință. Pornind de la aceste constatări, Consiliul Superior a conchis că „interdicția pentru evrei de a părăsi religia mozaică este aplicabilă, deopotrivă, tuturor cultelor istorice, inclusiv bisericii catolice din România”.

În ciuda restricțiilor, procesul de convertire la catolicism a continuat. Din unele rapoarte ale Nunțiuului apostolic din București către superiorii săi rezultă că în toamna și iarna anului 1941 a fost o adevărată avalanșă a evreilor spre biserica catolică, care sperau că își vor salva, astfel, viața. „În fața unor pericole foarte grave – se arăta într-un raport – cărorora evreii în general s-au văzut expuși, sub coșmarul unui viitor fără speranță de salvare, putând să fie în orice moment trimiși în lagăre de concentrare, în regiuni îndepărtate s-au adresat în mare număr ca să fie botezați”⁸.

Nesupunerea bisericii catolice față de legile țării a provocat nemulțumiri permanente din partea autorităților antonesciene.

La 30 aprilie 1942, a avut loc o întrunire a reprezentanților autorizați ai Ministerelor: Justiției, Culturii Naționale și Cultelor și Afacerilor Interne. S-au propus măsuri speciale pentru împiedicarea acțiunii de convertire a evreilor la catolicism și la celelalte culte. Subliniindu-se că trecerea evreilor la alt cult este nu numai o problemă de ordin confesional ci mai ales o problemă de stat, ce trebuie soluționată așa cum o pretind interesele Neamului și Țării, s-a reafirmat hotărârea inadmisibilității convertirii evreilor la catolicism sau la oricare alt cult istoric. Consfătuirea a decis că cei care vor încălca această interdicție trebuiesc sancționați atât disciplinar cât și penal.

În adresa Subsecretariatului de Stat al Cultelor și Artelor prin care s-a informat Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar Biroul 2, cu privire la respectiva întrunire, s-a menționat că propunerile adoptate de participanți „au fost însușite în totul și de către dl. profesor Ion Petrovici, titularul acestui departament”⁹.

Pe această adresă, conducătorul statului a pus un ordin în rezoluție care indica, însă, o poziție ambiguă și de aparent compromis. Cerând să se comunice avizul Consiliului Juridic al Statului, aceluia care încurajează pe evrei la actele de „șmecherie evreiască și unjurească”, conducătorul statului preciza: „represalii nu se vor aplica, din considerații politice, în contra aceluia care convertesc ci în contra convertiților; evreii trecuți la religia reformată sau unitară maghiară să fie imediat trimiși pe Bug cu familiile lor; cei catolicizați vor fi lăsați încă pe loc, pentru motivul de oportunitate politică; dacă catolicizarea se continuă vom trece la represalii și în contra acestora. Dar cred că lecția va servi tuturor. Să se aducă la cunoștința Ministerului de Interne și al Culturii”¹⁰.

Deportarea în Transnistria a evreilor convertiți după apariția Legii din 1941, a început în primăvara anului 1942. În Consiliul de Miniștri pentru Ordine Internă din 16 aprilie 1942, generalul C.Z. Vasiliu, subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Interne, raporta: „S-au mai internat 32 de jidani care au fost botezați. I-am trimis pe Bug”¹¹.

Printr-o adresă a Cabinetului Militar – Biroul 2, trimisă Ministerului de Interne la 27 mai 1942, se comunica în termenii următori dispoziția mareșalului de deportare în Transnistria a evreilor botezați: „Domnul mareșal fiind informat că un preot reformat a botezat, în cursul unui an, 39 evrei în religia reformată, a ordonat ca evreii botezați să fie trimiși pe Bug imediat, să facă misionarism în Transnistria”¹².

Poziția față de Biserica Catolică a fost dezbătută în ședința Consiliului de Miniștri din 4 februarie 1943. În acest cadru, profesorul Mihai Antonescu arăta: „Dumneavoastră înțelegeți foarte bine situația diplomatică actuală și cunoașteți care este rolul pe care îl are Sfântul Scaun în

împrejurările de război, adaug la aceasta că și motive de ordin românesc special îmi poruncesc să menajez biserica de la Roma: întâi, pentru că ungurii fac mare caz de catolicismul lor ca să ne arate că, spre deosebire de români, ei sunt închinați bisericii occidentale, pe când noi suntem slujitorii bizantini ai unor formule bisericești perimate și încăpățânați, refractari față de ideea de universalism a bisericii creștine... De fapt, acum putem foarte bine să facem ca prin legile noastre să nu fie nici un fel de raport direct în această perioadă între starea religioasă a celor convertiți și exercițiul drepturilor civile și politice”¹³.

Concluziile Consiliului de Miniștri urmăreau să salveze aparențele față de Biserica Romano-Catolică, ceea ce nu însemna ocrotirea intereselor evreilor trecuți la catolicism. În acest sens este concludentă indicația conducătorului statului transmisă Consiliului de Ordine Internă din 12 februarie 1943: „Să se dea dispozițiuni autorităților să le facă diferite șicane evreilor (să-i cheme la poliție pentru diferite cercetări, să le ceară diferite acte etc.) pentru a-i înspăimânta și pentru a forța astfel restul evreilor să nu mai treacă la catolicism”¹⁴.

Corespondența purtată de demnitarii români cu Nunțiul apostolic pe tema convertirilor, cât și ordinele transmise autorităților locale după Consiliul de Miniștri din 4 februarie 1943, pun în evidență natura ambiguă a hotărârilor adoptate. La 13 februarie 1943, profesorul I. Petrovici îl încunoștința pe Monseniorul A. Cassulo că, în conformitate cu hotărârea Consiliului de Miniștri din 4 februarie 1943, se recunoaște Bisericii Romano-Catolice dreptul de a boteza evreii, fără însă „ca această schimbare a religiei să aibă vreun efect asupra stării civile a botezatului”¹⁵.

Precizarea că trecerea la catolicism nu schimbă starea civilă a evreilor convertiți însemna, de fapt, nerecunoașterea de către autoritățile de stat a valabilității convertirii. Conform legilor în vigoare, oficiul stării civile trebuia să legalizeze actul convertirii. În virtutea ordinelor existente, autoritățile erau oprite să facă legalizarea. Astfel, în actele lor personale, evreii botezați în religia creștină rămâneau în continuare evrei; în actul de naștere al unui copil născut într-o familie botezată se trecea că el aparține de cultul mozaic, deși în realitate a fost botezat în religia creștină; doi catolici de origine evrei, trecuți la catolicism în anul 1941, deși la căsătorie se declarau de confesiune catolică, în actul de căsătorie au fost trecuți ca fiind mozaici ș.a.

Din punctul de vedere al situației evreilor devenea deci clar că trecerea lor, în ultimul moment, la creștinism nu avea să-i salveze de prigoana antisemită.

Această politică duplicitară în care s-au implicat autoritățile antonesciene, inclusiv Departamentul Cultelor, condus de prof. I. Petrovici, a fost sesizată de Nunțiul apostolic, care, într-un memoriu adresat guvernului la 28 martie 1943, scoțând în evidență haosul juridic creat în legătură cu legalizarea trecerii evreilor la catolicism, scria: „Refuzul de a se înregistra la oficiile de stare civilă schimbările de cult ale evreilor este complet nejustificat și nu poate fi decât o consecință, fie a nerecunoașterii caracterului legal al convertirii, fie greșitei interpretări a legii și a dispozițiilor ministeriale”¹⁶.

În ciuda memoriilor de protest, decizia regimului de a nu schimba starea civilă a evreilor botezați în religia creștină după 1941, a rămas de neclintit¹⁷. Am putea conchide pe marginea acestei cazuistici că ambiția politică a protagoniștilor regimului antonescian de purificare

etnică și de românizare a societății a fost mai puternică decât interesele lor diplomatice cu Vaticanul.

Statutul juridic al evreilor convertiți

Legislația antievreiască promulgată între anii 1938-1944 a avut prevederi speciale pentru situația evreilor convertiți. Statutul lor legal a fost stabilit în funcție de data la care s-au convertit ei sau părinții lor. Evreii convertiți, ca și întreaga populație evreiască din România, n-au mai beneficiat de drepturi constituționale elementare: datoriile și drepturile lor au fost reglementate de o legislație specială cu prevederi restrictive și de natură rasială.

Prima mențiune cu o conotație discriminatorie la adresa evreilor convertiți a apărut în martie 1938, în Regulamentul de aplicare a Decretului-lege privind revizuirea cetățeniei la evrei.

Apartenența la creștinism a fost recunoscută numai în cazul acelor evrei care s-au creștinat până la data de 18 noiembrie - 1 decembrie 1918. Convertirile ulterioare nu au mai fost legalizate. Cei creștinați, în fața legii, au fost considerați în continuare evrei.

Noi reglementări, care precizau statutul evreilor botezați în religia creștină au fost prevăzute în Decretul-lege nr. 2.650, din 8 august 1940, privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România. Apartenența la creștinism nu a fost legalizată în cazul persoanelor creștinate dar provenite din părinți nebotezați sau din tată evreu.

Așadar, legea din 8 august 1940 nu preconiza nici o exceptare de sub rigorile legislației antievreiești pentru evreii botezați în religia creștină la naștere, dacă părinții nu au fost creștinați în prealabil. Prin această discriminare

se urmărea: „Bararea drumului de infiltrare în granițele Comunității naționale a acelor care, la naștere au căpătat binecuvântarea religiei creștine, dacă părinții lor, de religie mozaică, n-au fost mai înainte botezați, socotind acest act de încredințare a copilului religiei creștine, ca un act de oportunitate din punct de vedere politic, pe care ascendența implacabilă nu a putut-o șterge; aceasta chiar dacă mama acelui creștin este de religie creștină, iar tatăl de religie mozaică, socotind în acest caz rezistența religioasă a tatălui ca un semn al destinului celui născut”¹⁹.

Statutul evreilor adoptat de guvernul Gigurtu și sub autoritatea regelui Carol al II-lea, la 8 august 1940, a readus astfel la apartenență evreiască importante categorii de cetățeni români care nu mai aveau nici o legătură cu această comunitate.

Prevederile Statutului privind starea juridică a evreilor creștinați în anii regimului antonescian

Aproape fiecare lege antievreiască promulgată de guvernele mareșalului Antonescu, conținea precizări privind situația evreilor creștinați. Așa, spre pildă, evreii botezați la naștere în religia creștină și chiar cu descendență din părinți convertiți la creștinism erau considerați evrei și au căzut sub incidența legii de expropriere a proprietăților rurale evreiești²⁰. Ei nu puteau fi cadre didactice în școli sau universități, nici elevi sau studenți, cu excepția celor botezați în religia creștină până la vârsta de 2 ani, având tatăl evreu creștinat și mama creștină de origine etnică neevreiască²¹. Copiii cu astfel de situații familiale aveau dreptul să urmeze în școlile particulare și confesionale creștine. Calitatea de apartenență la biserica creștină, dacă tatăl nu a fost creștinat înainte de nașterea copilului, nu s-a

luat în considerare nici în Decretul-lege privind românizarea personalului din întreprinderi²². Creștinii născuți din părinți de religie mozaică, nebotezați și creștinii născuți din mamă creștină și tată de religie mozaică, conform Decretului-lege din 4 dec. 1940, relativ la statutul militar al evreilor, au fost excluși din rândurile armatei române²³. În schimb, în Decretul-lege pentru trecerea proprietății imobiliare urbane evreiești în patrimoniul statului se stabilea că evreii sau evreicele botezate în religia creștină de cel puțin 20 de ani, dacă erau căsătoriți cu români sau cu românce de cel puțin 10 ani și dacă din căsătorie s-au născut copii care au fost botezați creștini, precum și evreii care au fost botezați creștini de cel puțin 30 de ani își pot păstra proprietățile imobiliare²⁴. În același timp Decretul-lege de interzicerea pentru evrei de a folosi postul de radio-recepție avea prevederi identice pentru evreii convertiți la creștinism ca și pentru evreii aparținători la cultul mozaic²⁵ ș.a.

Ce-i drept, în aprilie 1942, a apărut un Decret-lege pentru suspendarea aplicării unor legi la anumite categorii de evrei, incluzându-se și pe „acei cetățeni români care având sânge evreiesc, au unul din părinți de altă origine decât aceea evreiască, sunt creștini și au trecut la creștinism înainte de 9 august 1940”. Ei au recăpătat dreptul de a avea aparate de radio-recepție, erau scutiți de a contribui la constituirea de stocuri de îmbrăcăminte în interesul social, iar formularele pe care trebuiau să le completeze pentru recensământul locuitorilor având sânge evreiesc le depuneau la autoritățile civile de stat și nu la Centrala Evreilor²⁶. Dar, revenirile respective nu au determinat schimbări de fond în statutul general de cetățean de categorie inferioară, nici în cazul evreilor convertiți.

Consecințele acestei legislații asupra vieții cotidiene a unor indivizi sau familii întregi rezultă printre altele și din sutele de memorii înaintate autorităților de stat în care victimele au prezentat situațiile lor create în urma aplicării respectivelor legi, cerând clemență și revizuire.

Câteva cazuistici din dosarele evreilor convertiți

La 28 septembrie 1940, a fost înregistrat la Președinția Consiliului de Miniștri memoriul artistului cunoscut sub pseudonimul D' Ayol. Botezat în religia creștină în 1908, participant la războiul din anii 1916-1919, rănit de două ori, decorat pentru acte de bravură, autorul unor cântece patriotice care se cântau în toată țara, căsătorit cu o creștină ortodoxă, a fost descoperit, deodată, că are origine etnică evreiască și cf. Decretului-lege din 21 sept. 1940 privind personalul evreiesc de la teatrele particulare este concediat, recomandându-i-se să se angajeze la teatrul evreiesc. În această situație, autorul memoriului conchide: „Având de 31 de ani profesiunea de artist în teatre particulare, mă văd astăzi îndepărtat de pe scenă ca evreu. Ori, eu fiind botezat din 1908, nu am nici un rost în teatrul evreiesc”.

Cere să i se revizuiască actele și să i se acorde autorizația convenită pentru a putea profesa arta în care a îmbătrânit.

Memoriul a fost repartizat Ministerului Cultelor. Nu are nici o rezoluție²⁷.

La 9 noiembrie 1940, Aronson Arnold din Brașov i se adresează Ministerului de Justiție, cerându-i, pe baza actelor anexate, să fie considerat creștin și nu evreu, întrucât în anul 1917 a trecut la religia evanghelică, întrerupând, de la data respectivă, orice legătură cu comunitatea evreiască, îngrijindu-se, în același timp, să

dea și copiilor săi o educație creștină. Din ordinul ministrului pe memoriu este pusă rezoluția: „La dosar, existând dispoziții legale pentru acest caz (adică dl. Aronson, conform legislației române, este considerat evreu).

Cu data de 14 dec. 1940, Comisia Legislativă a Ministerului de Justiție prezintă cazul avocatului Ion G. Lucaci, concediat din serviciu la 3 septembrie 1940, fiind socotit evreu. În referat se arată, însă, că dl. Lucaci a fost greșit încadrat în această categorie, căci are tată creștin ortodox și a fost botezat în religia creștină în 1916. Potrivit Decretului-lege din 8 august 1940, se arată în referat, cei trecuți la religia creștină sunt socotiți evrei numai dacă tatăl este de religie mozaică, nebotezat²⁹.

La 17 februarie 1941, a fost înregistrat la Președinția Consiliului de Miniștri memoriul medicului J.A. Levi adresat conducătorului statului. Autorul memoriului cerea să se dea posibilitatea copiilor săi să nu fie socotiți printre evrei, ci să fie redați comunității naționale ca buni români. Atât mama care i-a născut, se arată în memoriu, cât și cei care i-au crescut sunt creștini, iar copiii au fost botezați de la nașterea lor în religia creștin-ortodoxă. Memoriul a fost transmis ministrului de Justiție care a pus următoarea rezoluție: „Nu se poate da curs cererii...”³⁰.

O cerere pentru rezolvarea unei situații similare a fost înaintată și de Alice Cojan din București, de origine etnică română și de religie creștin-ortodoxă. Cere ca fiul ei rezultat din căsătoria cu un evreu (decedat la data înaintării cererii) să fie considerat creștin. În răspuns se repetă formula: „Copilul legitim născut din tată evreu nebotezat și mamă româncă, rămâne evreu chiar dacă copilul a fost botezat și crescut în religia mamei”³¹.

Un renumit avocat din Iași, Mihail G. Valerian, înainta un memoriu documentat privind istoricul botezului în Țările Române.

Prezentându-și situația ca om botezat de 44 de ani, căsătorit cu o româncă, naturalizat de 43 de ani, statul acordându-i toate drepturile politice de 43 de ani, Valerian conchide că „trebuie să fie acceptat în comunitatea românească, în care s-a confundat cu voința și dragostea de țară”³². Cazul avocatului Valerian, bine cunoscut de fapt de Mihai Antonescu, a fost discutat în termenii următori în ședința Consiliului de Miniștri din 2 septembrie 1941:

„Dl. prof. Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului: Aș vrea să discut un caz pe care l-a relevat ieri un fost coleg de barou. Avocatul Valerian, care este creștin de 44 de ani, care s-a căsătorit acum 44 de ani cu fiica unui preot român, care, într-o comună din județul Constanța, unde are o proprietate rurală, a făcut o biserică, care n-a avut niciodată legături cu evreii și care totdeauna a avut legături cu creștinii și a lucrat chiar în tinerețe ca secretar al unora din marii avocați creștini, a venit la mine și mi-a atras atenția că a rămas pe drumuri la 72 de ani, că nu-și poate exercita profesia pentru că niciodată n-a avut clientela evreiască, fiind creștin, că în același timp nu poate să-și păstreze proprietatea pentru că el, cf. legislației în vigoare, a rămas evreu, deși este creștinat de 44 de ani, a ajuns ca preotul din sat să intervină pentru el. Mi-a semnalat în același timp că în aceeași situație se găsește fostul profesor Alexandru Cerban, de la Facultatea de Drept din București, de asemenea de 44 de ani creștinat,

căsătorit cu o româncă dintr-una din cele mai vechi familii românești...

Dl. C. Stoicescu, ministrul Justiției: Din familia Mărdărescu.

Dl. prof. Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului: ...în care erau la un moment dat 3 generali cumnați cu profesorul Cerban.

Acest om, care 30 de ani a fost profesor la Facultatea de Drept din București, eu însumi i-am fost elev la un moment dat, care are copii, care și-au făcut toată datoria, se găsește în aceeași situație: este considerat evreu, deși este căsătorit cu o româncă ortodoxă și dintr-o veche familie românească, iar printr-o serie de achiziții succesive este considerat că a infectat întreaga lui proprietate de calitatea sa de evreu și face ca, după atâta vreme, să i se pună în primejdie situația de români a copiilor lui și însuși dreptul de proprietate, după o viață întreagă de muncă.

Cred, domnilor, cu toată rigiditatea pe care am aplicat-o reformelor noastre, că sunt cazuri...

Dl. general Radu Rosetti, ministrul Culturii Naționale: D. D. profesor Oteteleşanu îmi atrage atenția că mai este un caz, al profesorului Beleş.

Dl. prof. Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului: ...când, în interesul respectării unor mari principii de omenie și din respect pentru muncă, trebuie să creăm totuși posibilitatea ca Consiliul de Miniștri – și numai în cazuri excepționale – să poată constata situațiile speciale, mai ales pornind de la aceste date: oameni care de 40 de ani au fost creștinați și au intrat în familii românești. Profesorul Cerban are copii, care toți au fost crescuți în spirit creștin

ortodox. Nimeni nu mai știe cine ar fi putut să se gândească că consilierul de la Curtea de Apel Cerban a avut părinte evreu.

Dl. C. Stoicescu, ministrul Justiției: Și este sub anchetă, pentru că n-a făcut la timp declarația că are aparat de radio. E dat în judecată. Legea privitoare la declararea aparatelor de radio este foarte aspră. Dacă ai avut un bunic evreu, ești considerat evreu și trebuie să faci declarație.

Dl. prof. Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului: Domnilor, în ceea ce mă privește, eu am răspunderea unei singure legi, aceea referitoare la exproprierea bunurilor urbane evreiești, unde am creat o serie de excepții, care mi s-au părut potrivite. Cu toată dorința de a scutura societatea românească de infiltrarea primejdioasă și abuzivă a evreilor în proprietățile noastre, am considerat că trebuiesc făcute oarecare excepții pe ideea datoriei îndeplinite față de țară, pentru cei care au făcut fapte de arme – foarte puțini, de altfel – pentru cei care au făcut servicii excepționale.

De asemenea, în legea pe care am făcut-o eu, am lăsat posibilitatea ca Consiliul de Miniștri să poată, în cazuri cu totul excepționale, să acorde dispense de la reșimul de aplicare a legii. Cum și în aplicarea celorlalte legi pot să fie unele cazuri cu totul excepționale și pentru ca, fără să micșorăm cu ceva rigiditatea acestor legi de expropriere, pe care le menținem în întregime, trebuie, totuși, să avem omenia de a înțelege anumite situații cu totul nedrepte, limitând, într-un mod extrem de rigid, posibilitatea pentru invocarea acestor excepțiuni.

De aceea, cred că ar fi potrivit ca dl. ministru de Justiție, împreună cu dl. ministru general Zwiedeneck, să studieze posibilitatea extinderii paragrafului din legea exproprierii bunurilor urbane, art. 6, privitor la dreptul Consiliului de Miniștri de a acorda, prin Jurnal Special, excepțiunea și să limiteze foarte rigid aceste cazuri pentru ca să nu pară că facem o revizuire asupra principiilor, dar nici să nu avem capacitatea de a rezolva demn și omenește cazurile nedrepte, care ne-ar fi supuse. Prin urmare, într-o viitoare ședință să discutăm posibilitatea adoptării unor asemenea texte”³³.

Împreună cu alți evrei, M.G. Valerian a fost asimilat cu românii conform unui Decret-lege din 31 iulie 1943³⁴.

Plut. major Moraschi Carol din Bacău, născut din mamă de religie mozaică nebotezată și tată de origine etnică română, el botezat în ritul creștin ortodox, a fost declarat evreu fiind copil născut din flori. Se adresează cu un memoriu mareșalului Antonescu cu rugămintea de a fi salvat din nenorocirea care s-a abătut pe capul lui și să i se recunoască originea etnică românească: „Vă rog să credeți domnule mareșal – își încheie petiția, militarul român – îmi este cu neputință să suport situația de a mă socoti evreu. Toate rudele mele sunt ofițeri, subofițeri și luptă pe front. Alții lucrează în diferite instituții de stat. Numai eu singur am fost aruncat într-o nație de oameni cu care nu am avut niciodată nimic, nu le cunosc limba și obiceiurile”³⁵. Memoriul a fost clasat la dosar și lăsat fără răspuns.

Florin Iuliu se adresa cu un memoriu Ministerului de Justiție în mai 1942, arătând că la naștere a fost botezat creștin în religie romano-catolică. Mama lui a fost de

origine etnică germană, tatăl evreu s-a botezat în religie creștină în anul 1896. Conform majorității legilor antievreiești este considerat creștin, cu excepția Decretului-lege nr. 3.825, din 16 noiembrie 1940, cu privire la românizarea personalului din întreprinderile particulare. Această lege nu lua în considerare convertirea la creștinism nici a persoanei în cauză, nici a părinților lui. Astfel, în virtutea acestei legi, a fost concediat dintr-o întreprindere unde a lucrat timp de 20 de ani. Cererea a rămas nesoluționată³⁶.

Margareta Drăgușan, domiciliată în București, în memoriul ei adresat Ministerului de Justiție, arată că deși născută din părinți trecuți la creștinism și deși a trecut și ea la creștinism în anul 1935, totuși, primarul sectorului I al Municipiului București nu vrea să officieze căsătoria ei cu un creștin ortodox, căci ea este socotită evreică, iar căsnițiile mixte sunt interzise. Petiționara este sfătuită să se adreseze primarului din sectorul I al Capitalei³⁷.

Avocatul C. Diamant din Iași i se adresa marelui, în octombrie 1941. El arăta, printre altele, că în zilele pogromului din 29 iunie – 6 iulie 1941 i-a fost percheziționată casa, iar el a fost ridicat și dus la Chestură.

„Pe drum spre Chestură se împușcau oamenii ca iepurii”, scria avocatul Diamant. Ce-i drept, șefii de la Chestură când l-au văzut, l-au trimis acasă. C. Diamant cerea să se aducă modificări legii privind „avocații evrei”, să i se restituie aparatul de radio³⁸. Memoriul a rămas nesoluționat.

Un memoriu din 22 octombrie 1942 arată situația familiei Arapu Mircea și Constantin Arapu, coborâtori ai unei familii boierești a cărei obârșie se ridică în preajma anilor 1560-1570, s-au căsătorit amândoi cu evreice. Soțiile s-au botezat în religia creștină. Din căsătoria lui

Mircea Arapu au rezultat doi copii. Autorii memoriilor arată situația gravă în care a ajuns familia lor, căci toate Decretele-legi antievreiești loveau implicit în onoarea și demnitatea românilor a căror soții erau socotite de origine etnică evreiască, chiar dacă ele au fost creștinate.

Dar umilințele ating cote maxime, căci nici copiii nu sunt scutiți de diferite jigniri. De aceea petiționarii cereau „să se ție seamă de acei care s-au confundat în familia românească și în spiritualitatea creștină și să se revină la drepturile ancestrale consfințite prin toate legislațiile, că soția urmează naționalitatea soțului, iar copiii sunt de naționalitatea tatălui lor”³⁹. Cazul a rămas nesoluționat.

Petiționara Maria Florescu, de origine etnică română și de religie creștin-ortodoxă, cerea, în martie 1944, ca băiatul ei botezat în religia creștină rezultat din căsnicia ei cu un evreu (de care a divorțat) să fie totuși recunoscut ca român creștin, căci altfel nu-și poate câștiga existența și nu are cum să întrețină o mamă neajutorată. Pe respectivul memoriu s-a pus rezoluția: „Se vor restitui actele petiționarei cu arătarea că potrivit dispozițiilor Decretului-lege din 9 august 1940, privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România, copilul este socotit evreu”.

Desigur semnificația exemplelor citate pălește în lumina cazurilor paroxistice din trenurile morții de la Iași, de la Auschwitz sau din Transnistria. Unii pot considera că, în lumina acestor tragedii, întreaga cazuistică prezentată în articolul de față este atât de derizorie încât n-are nici o relevanță istorică. Și totuși, politica față de evreii convertiți la creștinism rămâne încă o dovadă a desființării drepturilor omului; a statutului umilitor creat evreilor în contextul unui stat naționalist totalitar, a faptului că regimul antonescian a întrerupt firul tradițional al evoluției democratice a

României, dezvăluindu-și esența profund antidemocratică și prin politica promovată față de evreii convertiți, față de problema convertirii, în general*.

NOTE

1. Vezi datele recensământului locuitorilor având sânge evreiesc în *Breviarul statistic al populației evreiești*, editat în 1943 de Centrala Evreilor din România. Vezi și *Probl. evr.*, pag. 97.
2. *Doc. cit.*
3. Publicat în M.O.P.I, nr. 68 din 21 martie 1941, p. 141. Vezi și *Legislația*, p. 120-121.
4. Textul era formulat în următorii termeni: „Ființa etnică a neamului nostru trebuie ferită de amestecul cu sânge evreiesc. Evreii au astăzi posibilitatea ascunderii originii lor etnice, prin trecerea de la cultul mozaic la religiunile noastre naționale. Spre a împiedica aceste infiltrațiuni în comunitatea noastră națională este necesară modificarea textului art. 44 din legea pentru regimul general al cultelor, în sensul că evreii de religie mozaică nu pot trece la nici un alt cult. Pentru motivele expuse, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a vă însuși alăturatul proiect de Decret-lege, menit să remedieze această situație. Primiți, vă rugăm, d-le general asigurarea înaltei noastre considerațiuni. 1941, martie 7. Ministerul Instrucției, Educației, Cultelor și Artelor, general Radu Rosetti” (*Legislația*, p. 120).

* Vezi în anexă un raport de sinteză, întocmit la Ministerul Justiției, despre diferite cazuri în care copiii evreilor convertiți sau ai celor din căsnicii mixte și-au pierdut dreptul la învățătură.

5. Procesul verbal al ședinței Comitetului Superior Juridic al Statului. Fd. M.J.D.J., ds. 116/1942. Publ. în *Probl. evr.*, doc. 100, p. 271.
6. Copie de pe adresa semnată de Nicodim, arhiepiscop și mitropolit, A.N., fd. M.J.D.J., ds. 116/1942, f. 38.
7. Vezi *Probl. evr.*, doc. 100, p. 271-272.
8. Ion Dumitru Snagov, *România în Diplomația Vaticanului 1939-1944*. Editura Garamond, București, 1991, p. 153.
9. Procesul-verbal al întrunirii. A.N., fd. P.C.M., ds. 179/1942, f. 176-177. Vezi și *Probl. evr.*, nota la doc. 100, p. 273.
10. A.N., fd. P.C.M., ds. 179/1942, f. 174-175. Publ. în *Probl. evr.*, notă la doc. 132, p. 394.
11. A.N., fd. P.C.M. Cabinet, ds. 483/1942. Publ. în *Probl. evr.*, doc. 132, p. 393.
12. A.N., fd. P.C.M., ds. 179/1942, f. 175. Publ. în *Probl. evr.*, notă la doc. 132, p. 394.
13. A.N., fd. P.C.M. Cabinet, ds. 353/1943. Publ. în *Probl. evr.*, doc. 154, p. 482.
14. A.N., fd. P.C.M. Cabinet, ds. 359/vol. II-1943. Publ. în *Probl. evr.*, p. 492.
15. A.N., fd. Ministerul de Interne, Direcția Administrației de Stat (în cont. MIDAST), ds. 24/1943, f. 7.
16. A.N., fd. MIDAST, ds. 24/1943, f. 11-18.
17. Vezi în acest sens, Ordinul circular al Ministerului de Interne către primării din 28 oct. 1943, în care se transmite indicația că evreii pot trece la catolicism, dar starea lor civilă nu se schimbă. A.N. MIDAST, ds. 24/1943, f. 1.
18. Regulamentul privitor la revizuirea cetățeniei, publ. în M.O.P.I, nr. 56, din 9 martie 1938, p. 1311-1312. Vezi și *Legislația*, nota la doc. 1, p. 32.
19. *Legislația*, doc. 3, p. 41.
20. Decretul-lege nr. 3347, din 4 octombrie 1940, pentru trecerea proprietăților rurale evreiești în patrimoniul statului. În *Legislația*, doc. 12, p. 65-66.

21. Decret-lege nr. 3438, din 11 octombrie 1940, pentru reglementarea situației evreilor în învățământ. În *Legislația*, doc. 14, p. 70.
22. Decretul-lege nr. 3825, din 12 noiembrie 1940, pentru românizarea personalului din întreprinderi. În *Legislația*, doc. 16. p. 77.
23. Decretul-lege nr. 3984, din 4 decembrie 1940, relativ la statutul militar al evreilor. În *Legislația*, doc. 25, p. 97.
24. Decretul-lege nr. 842, din 27 martie 1941, pentru trecerea proprietăților urbane evreiești în patrimoniul statului. În *Legislația*, doc. 35, p. 127.
25. Decretul-lege nr. 1253, din 6 mai 1941, privind interzicerea folosirii de către evrei a aparatelor de radio recepție. În *Legislația*, doc. 40. p. 148.
26. Decretul-lege nr. 1257, din 30 aprilie 1942, pentru suspendarea aplicării unor legi privitoare la anumite categorii de evrei. În *Legislația*, doc. 65. p. 207.
27. A.N., fd. Ministerul Cultelor și Artelor, ds. 34/1940, vol. I, f. 209.
28. A.N., fd. M.J.D.J., ds. 104/1940. vol. II, f. 143.
29. A.N., fd. P.C.M., ds. 524/1940-1942, f. 3.
30. A.N., fd. P.C.M., ds. 373/1941, f. 159.
31. A.N., fd. M.J.D.J., ds. 116/1942, f. 242-245.
32. Publ. în *Probl. evr.*, p. 287-288, nota la doc. 104.
33. *Probl. evr.*, p. 220-281.
34. În *Legislația*, p. 243, notă la doc. 77.
35. A.N., fd. M.J.D.J., ds. 116/1942, f. 189 (f. și V).
36. A.N., fd. M.J.D.J., ds. 116/1942, f. 300 (f. și V).
37. A.N., fd. M.J.D.J., ds. 104, VO. II/1940, f. 323-324 (F. și V).
38. A.N., fd P.C.M., ds. 505/1940-1943, f. 28-29 (F. și V).
39. A.N, fd. M.J.D.J., ds. 102/1944, f. 34.
40. *Loc. cit.*

Anexă

Referat

Domnule ministru,

Înregistrându-se la această Direcție o serie de plângeri din partea unor românce etnice, creștine ortodoxe, căsătorite cu evrei, creștini sau necreștinați, având copii botezați, creștini, solicitând intervenția Ministerului pentru lămurirea situației lor și a copiilor lor fiindcă nu sunt primiți în școlile statului, am onoare a vă raporta următoarele:

Examinând aceste plângeri se constată:

a) Plângerea d-nei dr. Maria Rusețeanu-Toff. Are o copilă, născută din mamă româncă etnică și din tată evreu, trecut la creștinism înainte de apariția Decretului-lege pentru statutul juridic al evreilor, dar a primit taina botezului după apariția legii. Tatăl copilei este fiul loc. col. medic Emil Toff din armata română, naturalizat prin lege specială, mort în războiul din 1916-1918. Copila este botezată în credința creștină ortodoxă la naștere și este fiica unui orfan de război.

b) Plângerea d-lui Radu Al. Agent. Este născut din mamă româncă (Veronica Rădulescu). El este creștin ortodox, botezat la naștere. Tatăl său n-a fost botezat. În schimb, este decorat cu „Bărbăție și cu Credință cu spade”, în timpul războiului din 1916-1918.

c) Plângerea d-nei Cornelia Kühnberg, năs. Niculescu. Este româncă etnică, soțul evreu nebotezat, copilul creștin ortodox.

d) Plângerea d-nei Păuna Tomescu, măritată Benimovici. Este româncă etnică, fată de veteran din Războiul Neatârnării din 1877/1878, soțul evreu nebotezat. Are un copil creștinat la naștere.

e) Plângerea d-nei Crisante I. Văcăraș, mărit. cu dn. Victor Sergiescu (fost Schepelberg). Este româncă etnică,

căsătorită cu evreu creștinat înainte de a se căsători cu d-sa (1917). Soțul a făcut campania (1916-1918) în calitate de ofițer medic cu Regimentul 7 Prahova, fiind decorat cu „Crucea Comemorativă de război 1916-1918 cu barete”: Ardeal, Dobrogea, Mărășești, Medalia Victoria. A îngrijit pe exantematici, el însuși contactând această boală în timpul și din cauza serviciului. (Prezintă copii de pe acte certificate de dânsul.) Are doi copii, creștinați la naștere.

f) Plângerea d-lui Marcu Rozemberg, ofițer de rezervă, a făcut războiul 1916-1918 în Regimentul 4 Vânători, decorat cu „Bărbăție și Credință cu spade”. Nu este botezat. Este căsătorit cu soție creștină. Copiii sunt creștini de la naștere.

g) Plângerea d-lui Cerchez Solomon, avocat evreu, invalid de război. Are trei fiice, evreice necreștinate.

h) Plângerea d-nei Elisabeta Poru Mirișteanu și a

i) D-nei Lucia Sachelarie Rosner, care-s cuprinse în memoriul adresat Patriarhiei, arată că-s românce etnice, căsătorite cu evrei, au copii care-s creștinați de la naștere.

*

Din examenul acestor 9 plângeri reies următoarele categorii:

I. Copii creștini ortodocși, născuți din mamă româncă, tată evreu botezat: cazul d-nei Crisante Văcăraș, mărit. V. Sergescu.

II. Copii creștini ortodocși, născuți din mamă româncă și tată evreu orfan de război, creștinat înainte de apariția Decretului-lege pentru statutul evreilor, dar a primit taina botezului după apariția legii: cazul d-nei dr. Maria Rosețianu-Toff.

III. Copii creștini, născuți din mamă româncă etnică, căsătorită cu evreu nebotezat. Cazul: Radu Al. Agent, Cornelia Kühnberg, năs. Niculescu, Păuna Tomescu, măr. Benimovici, Marcu Rozemberg, Lucia Sachelarie Rosner, Elisabeta Poru Mirișteanu.

IV. Copii evrei din părinți evrei, tatăl invalid de război: cazul Clecner Solomon.

Examinându-i sub raportul juridic, în ceea ce privește calitatea de români sau neromâni, în lumina legilor în vigoare, am a observa următoarele:

Art. 28, al. 2 din Legea pentru dobândirea și pierderea naționalității române, modificat prin Decretul-lege nr. 2939 din 26 iulie 1939, publicat în Monit. Oficial nr. 171, din 27 iulie 1939, spune că: „pentru stabilirea calității de român de origină, este suficient ca unul din părinți să fie de origină etnică românească”.

Acest text, atât de general, a fost restrâns prin Decretul-lege privitor la starea juridică a evreilor, din 9 august 1940, care, prin art. 2, definește aceea ce este socotit evreu după indicațiile acolo indicate.

Pe baza acestui text sunt considerați evrei cei născuți din părinți: tatăl evreu nebotezat și mama creștină de origină etnică română (art. 2, lit. D).

Se deduce de aci că, copii născuți creștini, din părinți creștini, chiar dacă originea etnică este evreiască, sunt a fi considerați ca români etnici.

Din cei examinați mai sus, urmează a fi socotiți ca români etnici copiii d-nei Crisanta Văcăraș, mărit. V. Sergescu, întrucât sunt născuți din mamă româncă etnică, creștină și din tată evreu, creștin din 1917.

Tot aci s-ar încadra copiii d-nei dr. Maria Rosețeanu-Toff dacă trecerea la creștinism a soțului se ia de la data lepădării de religia mozaică, întâmplată înainte de decret.

Legea este categorică și spune că taina botezului este dătătoare de ton și aceasta s-a întâmplat după apariția decretului.

Celelalte categorii de sub poziția III și IV sunt a fi considerate ca evrei.

Totuși, față de copii creștini născuți din tată evreu și mamă creștină (cei indicați de noi în categoria III și IV), legiuitorul, prin art. 13 din statutul evreilor, a luat asupra sa un drept de priveghere în ce privește educarea religioasă și

națională, ridicând puterea părintească a tatălui, atunci când se constată că sunt potrivnice.

*

Apărând Decretul-lege nr. 3438, din 11 octombrie 1940, publicat în Monitorul Oficial nr. 240, din 14 octombrie 1940, pentru reglementarea situației evreilor în învățământ, se dispune prin art. 3 că „cei născuți din ambii părinți evrei sau numai din tată evreu, indiferent de religie... nu sunt admiși ca elevi sau studenți în școlile românești de grad primar, secundar sau superior de stat sau particular și nici în școlile celorlalte unități etnice creștine.

În mod excepțional și de la caz la caz, Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor poate autoriza pe cei născuți din tată evreu creștinat și mamă creștină de altă origine etnică, să... urmeze în școlile particulare și confesionale creștine, dacă sunt botezați în religia creștină până la vârsta de doi ani”.

Toți cei mai sus indicați se plâng că nu le sunt primiți copiii, în școlile statului sau particulare, pe baza decretului de mai sus.

Țin să remarc că este o contradicție între art. 3 din Decretul-lege pentru reglementarea situației evreilor în învățământ și art. 2 din Decretul-lege asupra statutului evreilor.

În adevăr, potrivit Decretului-lege asupra statutului evreilor sunt considerați ca români etnici copiii născuți creștini din tată evreu botezat și mamă de origine etnică română. Pe baza acestei dispoziții legale au fost menținuți în slujbele statului asemenea descendenți, fiind socotiți români, ei nefăcând obiectul unei cercetări a situației lor din partea instituțiilor de stat pe lângă care funcționează.

Art. 3. Din Decretul-lege pentru reglementarea situației evreilor în învățământ, punând restricții de a fi primiți în școlile statului și acestor copii, prin aceasta îi readuce la masa evreiască, creând prin aceasta două situații pentru aceeași categorie; cei pe care legea statutului juridic al evreilor i-a găsit majori și cu studiile terminate, recunoscuți ca români etnici; și

cei minori, pe care legea pentru reglementarea evreilor în învățământ i-a găsit minori, în curs de studii și pe care îi consideră evrei.

Socot că este necesară coordonarea acestor două texte de lege, luându-se o măsură unitară și egală pentru copiii născuți din tată evreu botezat și mamă de origine etnică română.

Cazul de la punctul I încadrându-se în cei pe care legea îi consideră români etnici, deci în afară de statutul juridic al evreilor, urmează a se decide asupra situației lor.

Pentru cei de la categoria II, supun aprecierii dvs., fiind copii născuți din mamă româncă și tată botezat după apariția Decretului-lege a statutului evreilor, tatăl lor fiind orfan de război.

Asemenea pentru cei de la categoria III, mama fiind româncă, tatăl evreu nebotezat, iar cei de la categoria a IV-a, părinții fiind evrei, tatăl fiind invalid de război.

Toate acestea le supun aprecierii dvs. pentru răspunsul ce veți binevoi a da solicitanților față de situația creată în învățământul statului copiilor prin Decretul-lege amintit al Minist. Educației Naționale, Cultelor și Artelor.

Director, (ss. Indesc.)

A.N., fd. M.J.D.J., ds. 104, vol. II, 1941, f. 281-283 (r. și v.)

4. Cronologia principalelor legi și decizii ministeriale. Măsurile de eliminare a evreilor din organizațiile profesionale. Dispoziții administrative ale organelor centrale și locale de stat. Alte acțiuni și evenimente antievreiești 1940, septembrie – 1944, august 23

1940

- septembrie 5* ♦ Evreicele sunt excluse de la cursurile de surori de caritate pendinte de Crucea Roșie.
- septembrie 9* ♦ Cultul mozaic este eliminat dintre cultele istorice protejate și autorizate.
- septembrie 9* ♦ Orice sinagogă trebuie să obțină autorizație de funcționare: în comunele urbane pot funcționa dacă deservesc 400 de familii, în cele rurale 200.
- septembrie 10* ♦ Se interzice, pentru toate cultele creștine, achiziționarea de obiecte de cult de orice natură de la magazinele evreiești.
- septembrie 11* ♦ Tot personalul evreiesc de la teatrele naționale sau particulare este exclus fără nici o excepție.
- septembrie 13* ♦ Asociația Generală a Inginerilor Români (A.G.I.R.) radiază o parte din membrii săi evrei.
- septembrie 17* ♦ Ministerul Educației Naționale interzice instituțiilor de învățământ să-și procure rechizite, furnituri de birou sau școlare de la întreprinderile evreiești.
- septembrie 18* ♦ Conducătorul statului ordonă suspendarea deciziilor prin care cultul mozaic a fost eliminat dintre cultele istorice.

- septembrie 20** ♦ Federația Sporturilor anulează permisele de intrare pe arenele sportive ale ziariștilor evrei.
- septembrie 21** ♦ Casa Asigurărilor Sociale înlătură pe furnizorii săi evrei.
- septembrie 21** ♦ Opera Română elimină întregul său personal evreiesc.
- septembrie 22** ♦ Artiștii evrei pot juca numai pe scenele trupelor particulare evreiești autorizate.
- septembrie 25** ♦ Comitetul Sindicatului ziariștilor exclude membrii evrei.
- septembrie 27** ♦ Uniunea Ziariștilor profesioniști elimină membrii evrei.
- octombrie 3** ♦ Se interzice arendarea farmaciilor și drogheriilor pentru evrei (Decret-lege 3294, în continuare D.L.).
- octombrie 4** ♦ Societatea Scriitorilor Români decide eliminarea scriitorilor evrei.
- octombrie 4** ♦ Se retrage evreilor titlul de „furnizor al Curții Regale”.
- octombrie 5** ♦ Evreii nu mai pot stăpâni proprietăți rurale de nici un fel (D.L. 3347).
- octombrie 5** ♦ Se numesc comisari de românizare pe lângă întreprinderile industriale și comerciale evreiești (D.L. 3361).
- octombrie 7** ♦ Asociația electricienilor din București a eliminat membrii evrei.
- octombrie 10** ♦ Adunarea generală a medicilor stomatologi elimină membrii evrei.
- octombrie 10** ♦ Asociația Antreprenorilor de Lucrări Publice și Particulare hotărăște eliminarea evreilor.
- octombrie 11** ♦ Societatea Arhitecților Români hotărăște eliminarea arhitecților evrei.

- octombrie 12** ♦ Se interzice firmelor evreiești participarea la licitații publice.
- octombrie 12** ♦ Sindicatul Artelor Frumoase hotărăște excluderea pictorilor și sculptorilor evrei.
- octombrie 12** ♦ Societatea Română de Oto-Rinolaringologie hotărăște excluderea membrilor evrei.
- octombrie 13** ♦ Se ordonă desființarea cimitirului evreiesc din București, str. Sevastopol.
- octombrie 14** ♦ Personalul didactic și administrativ, ca și elevii și studenții evrei sunt excluși din învățământul de stat, particular și confesional. Evreii își pot organiza școli proprii, fără drept de publicitate (D.L. 3438).
- octombrie 16** ♦ Corpul didactic de origine etnică română nu poate publica lucrări didactice sau științifice la edituri evreiești.
- octombrie 16** ♦ Nu se mai prelungesc autorizațiile antreprenorilor evrei de cinematografe.
- octombrie 17** ♦ Avocații evrei rămași în barouri nu pot pleda decât în procesele coreligionarilor lor. (Pe baza legii din 8 august 1940, au fost radiați din barouri 1.400 de avocați evrei. Au mai rămas 800 foști participanți în Războiul de Întregire și cu alte merite recunoscute) (D.L. 3487).
- octombrie 17** ♦ Este interzis librărilor evreiești să arboreze firme cu caracter național (de ex. Cultura Românească, Cultura națională, Mihai Eminescu ș.a.). Se va menține doar numele proprietarului și profilul comercial al magazinului.
- octombrie 17** ♦ Asociația Generală a Chimiștilor hotărăște excluderea membrilor evrei.
- octombrie 23** ♦ Sunt anulate brevetele de băuturi spirtoase aparținând evreilor.

- octombrie 25** ♦ Se interzice în bibliotecile publice consultarea lucrărilor de autori evrei.
- octombrie 26** ♦ Asociația de turism „România Pitorească” hotărăște eliminarea membrilor evrei.
- noiembrie 2** ♦ Crescătoriile de porumbei călători nu pot fi autorizate decât pentru cetățeni etnici români (D.L. 3627).
- noiembrie 5** ♦ Asociația Publiciștilor Români hotărăște eliminarea membrilor evrei.
- noiembrie 8** ♦ Directoratul de box, lupte a hotărât radierea boxerilor evrei, interzicându-le accesul în sălile de sport.
- noiembrie 10** ♦ Se anulează autorizațiile de debite pentru vânzarea produselor monopolizate CAM deținute de evrei (D.L. 3758).
- noiembrie 10** ♦ Asociația Docenților Universitari a hotărât eliminarea membrilor evrei.
- noiembrie 13** ♦ Când infracțiunile cu caracter de uneltire contra ordinii publice sunt comise de persoane de altă origine etnică decât cea românească pedepsele sunt duble (D.L. 3802).
- noiembrie 15** ♦ Medicii evrei sunt excluși din Colegiul Medicilor. Consecința măsurii este decăderea din exercițiul profesiei. Medicii evrei puteau îngriji doar pacienți evrei (D.L. 3789).
- noiembrie 16** ♦ Întreprinderile civile sau comerciale precum și alte instituții sau fundații nu vor putea avea în serviciul lor salariați evrei (D.L. 3825).
- noiembrie 17** ♦ Trec în patrimoniul statului pădurile, morile, fabricile agricole de spirt, industriile forestiere, întreg inventarul viu și mort, precum și recoltele de orice natură. (D.L. 3810).

- noiembrie 18** ♦ Se interzice evreilor calitatea de membri în sindicatele sau organizațiile profesionale de artiști.
- noiembrie 19** ♦ Se retrag evreilor autorizațiile de funcționare a sălilor de cinematograf, a caselor de filme și a birourilor comerciale de voiaj și turism (D.L. 3850).
- noiembrie 19** ♦ Anticarii creștini hotărăsc boicotarea editurilor evreiești.
- noiembrie 21** ♦ Centrala Legionară a anticarilor interzice vânzarea cărților de autori evrei.
- decembrie 4** ♦ Se expropriează vasele sau plutitoarele maritime sau fluviale aparținând evreilor (D.L. 2968).
- decembrie 4** ♦ Sfântul Sinod a opinat că botezul primit acum 30 de ani nu infirmă dispozițiile în vigoare pentru ocrotirea raselor.
- decembrie 5** ♦ Evreii sunt excluși din armată (D.L. 3984)
- decembrie 15** ♦ Societatea „Mărăști” a hotărât excluderea membrilor evrei.
- decembrie 24** ♦ Se suspendă înregistrarea contractelor de ucenicie ale ucenicilor evrei.
- decembrie 24** ♦ Se suspendă eliberarea și preschimbarea titlurilor de capacitate profesională a meșterilor și lucrătorilor evrei.

1941

- ianuarie 15** ♦ În cadrul recensământului general al României se organizează un recensământ special pentru evrei (D.L. 67).
- ianuarie 19** ♦ Se desființează instituția comisarilor de românizare. Atribuția de control pentru întreprinderile evreiești revine Ministerului Economiei Naționale (D.L. 121).

ianuarie 21-23 ♦ Are loc pogromul legionar din București. Din 999 de cazuri cercetate în București de Federația Uniunilor de Comunități Evreiești (FUCE) rezultă că au fost asasinat 120 de persoane; incendiate, dărâmate și jefuite 25 de temple și sinagogi; au fost devastate, incendiate și jefuite 616 magazine, 547 de locuințe, interesând un număr de 3.579 suflete.

februarie 6 ♦ Evreii vinovați de infracțiuni la legea pentru reprimarea faptelor ce pun în primejdie siguranța statului se pedepsesc cu îndoitul pedepsei (D.L. 236).

februarie 13 ♦ Medicii, farmaciștii, inginerii și arhitecții evrei vor putea fi rechiziționați în armată, purtând semne distinctive evreiești.

februarie 20 ♦ La școlile primare și secundare confesionale ale cultelor creștine, se pot primi elevi creștini de orice origine etnică. În certificatele eliberate se va trece originea etnică (D.L. 377).

februarie 24 ♦ În cererea de înmatriculare a unei firme comerciale se va trece și originea etnică. Camera de Comerț are drept de respingere nemotivată (D.L. 410).

februarie 25 ♦ Evreii sunt excluși de la adunarea plebiscitară din 2 martie 1941 (D.L. 451).

martie 1 ♦ Se întemeiază „Oficiul pentru desfacerea produselor laminate de fier” (ODESFER) pentru românizarea totală a comerțului de fierărie (D.L. 491).

martie 4 ♦ Se interzice efectuarea următoarelor operațiuni fără aprobarea Ministerului Economiei Naționale de către întreprinderile care au avut comisari de românizare: înstrăinarea imobilelor și a utilajului tehnic; arendarea întreprinderilor; lichidarea; înstrăinarea și gajarea activelor. Ministerul poate exercita

control și asupra întreprinderilor care n-au avut comisari de românizare (D.L. 533).

martie 8 ♦ Regia Autonomă C.F.R. poate rechiziționa sub formă de diurniști pe inginerii evrei îndepărtați, cu salariul din momentul concedierii (D.L. 575).

martie 14 ♦ Înființarea Oficiului Român pentru Aprovizionarea și Distribuirea Produselor de Pielărie (ORAP) pentru românizarea industriei și comerțului pielăriei (D.L. 655).

martie 18 ♦ Se prelungesc contractele de închiriere pentru locuințele tuturor locuitorilor, cu excepția evreilor (D.L. 693).

martie 20 ♦ Evreii titulari de pașapoarte românești sunt obligați să aplice mențiunea de evreu-evreică.

martie 21 ♦ Se interzice evreilor trecerea la creștinism (D.L. 711).

martie 22 ♦ Se anulează contractele de ucenicie ale ucenicilor evrei și cărțile de capacitate ale lucrătorilor și meseriașilor evrei salariați.

martie 25 ♦ Se introduce obligativitatea nominalizării acțiunilor (D.L. 811).

martie 28 ♦ Sunt expropriate imobilele urbane evreiești (D.L. 842).

aprilie 1 ♦ Bugetul general al statului exclude Cultul mozaic de la subvențiile acordate cultelor (D.L. 846).

aprilie 5 ♦ Oficiul Național Cinematografic (ONC) poate angaja specialiști străini, dar numai arieni sau creștini (D.L. 960).

aprilie 9 ♦ Primăria Piatra Neamț interzice distribuirea făinii brutărilor evreiești.

mai 3 ♦ Asociația Cercetașilor Români din războiul 1916-1919 elimină membrii evrei.

- mai 3** ♦ Se înființează Centrului Național de Româнизare (D.L. 1216).
- mai 3** ♦ Intră în patrimoniul statului următoarele proprietăți evreiești: fermele, brutăriile, instalațiile de prelucrat paste făinoase, fabricile industriale de spirt, fabricile de medicamente etc. (D.L. 1220).
- mai 7** ♦ Se interzice evreilor deținerea aparatelor de radio (D.L. 1253).
- mai 15** ♦ Se instituie obligativitatea muncii de folos obștesc. Cei ce vor lucra în taberele de muncă vor fi retribuiți, în afara evreilor cărora li se va aloca doar costul întreținerii (D.L. 1403).
- iunie 5** ♦ Răspunzând unui memoriu FUCE, se face cunoscut că s-a aprobat lăsarea aparatelor de radio evreilor veterani, invalizi, decorați, văduve, orfani de război, celor încetățeniți înainte de 1916.
- iunie 12** ♦ Se modifică legea pentru funcționarea Creditului Național Agricol, care va finanța operațiunile de colonizare a populației românești, refugiate din teritoriile cotate, pe bunurile evreiești expropriate (D.L. 1719).
- iunie 18** ♦ Se reduce complet circulația turismelor proprietatea persoanelor de origine etnică evreiască.
- iunie 21** ♦ Se ordonă evacuarea evreilor din toate comunele rurale și concentrarea lor în capitale de județe.
- iunie 21** ♦ În diferite localități din țară au loc arestări cu titlu de ostatici și cu regim sever de închisoare a bărbaților evrei între 18-60 de ani.
- iunie 27** ♦ Prefectura Iași ordonă confiscarea tuturor binocurilor și lanternelor de buzunar de la evrei.
- iunie 22** ♦ Intrarea României în război. Instituirea unui regim excepțional de teroare antievreiască.

- iunie 29 - iulie 6** ♦ Are loc pogromul de la Iași și punerea în mișcare a „trenurilor morții”. Numărul victimelor între 8 și 12.000.
- iunie 30** ♦ Comunicatul Consiliului de Miniștri cu privire la „executarea a 500 iudeo-comuniști” la Iași.
- iulie 4** ♦ Se introduce semnul distinctiv pentru evreii din Bacău (în cursul lunilor iulie-august se introduce și în alte localități).
- iulie 14** ♦ Regulamentul Statutului Militar al Evreilor. În schimbul serviciului militar și premilitar, de unde evreii au fost excluși, se introduce regimul taxelor militare și al prestării muncii de folos obștesc.
- iulie 15** ♦ Internarea bărbaților evrei între 16-60 ani din Ploiești, Câmpina și Sinaia în lagărul special amenajat la Teiș-Târgoviște.
- iulie 18** ♦ Evreilor din Vaslui nu li se dă cota de ulei și zahăr.
- iulie 27** ♦ Se suspendă autorizațiile de călătorie pentru evrei.
- iulie 30** ♦ Pentru subscrierea la Împrumutul Reîntregirii, populației evreiești i se cer 10 miliarde lei.
- iulie-august** ♦ Au loc pogromuri sângeroase în Basarabia și Bucovina de nord. Evreii sunt concentrați în lagăre și ghetouri.
- august 6** ♦ Evreilor din Iași li se interzice locuirea și circulația în anumite cartiere, obligându-i să-și părăsească locuințele în trei zile. Se impune purtarea semnelui distinctiv.
- august 8** ♦ Autoritățile din Galați interzic evreilor să se aprovizioneze în piețe publice înainte de ora 9 dimineața (Măsura se aplică în toate localitățile din țară).
- august 14** ♦ Se introduce semnul distinctiv la Botoșani.

- august 23** ♦ Banca Națională a României este autorizată să înlésnească românilor preluarea întreprinderilor comerciale și industriale de la evrei (D.L. 2370).
- august 25** ♦ Se introduce obligativitatea semnului distinctiv pe toată raza Comandamentului 4 Teritorial.
- august 30** ♦ Semnarea acordului de la Tighina de către reprezentanții autorităților militare române și germane. Transnistria intră sub administrație civilă românească. S-a stabilit concentrarea evreilor în acest teritoriu în tabere de muncă deoarece evacuarea lor peste Bug la data respectivă nu era posibilă.
- septembrie 3** ♦ Se șterg din controalele armatei ofițerii de rezervă evrei.
- septembrie 4** ♦ Se extind toate legile de expropriere și în provinciile recucerite (D.L. 2507).
- septembrie 5** ♦ Se introduce semnul distinctiv și pentru evreii din București.
- septembrie 8** ♦ Dr. W. Filderman, într-o audiență la conducătorul statului, obține abrogarea ordinului privind semnul distinctiv.
- septembrie 10** ♦ Se transmite ordinul că evreii nu mai trebuie să poarte semnul distinctiv.
- septembrie 16** ♦ Se prelungesc contractele de închiriere, dar evreii nu beneficiază (D.L. 2601).
- septembrie 24** ♦ Evreii din Vaslui nu au voie a se aproviziona decât o oră și jumătate pe zi.
- septembrie 26** ♦ Se expropriează acțiunile evreilor din Societățile de Voiaj și Turism (D.L. 2693).
- octombrie 2** ♦ Salariații evrei nu beneficiază de banii de concediu ce se acordă celorlalți salariați. Banii ce se cuvin evreilor se varsă la Casa Asigurărilor Sociale (D.L. 2741).

- septembrie-octombrie** ♦ Deportarea în Transnistria a evreilor din Basarabia și nordul Bucovinei.
- octombrie 8** ♦ Începe deportarea în Transnistria a evreilor din Bucovina de sud.
- octombrie 10** ♦ Desființarea dreptului de folosință de către evrei a imobilelor lor expropriate. Pot rămâne chiriași, dar Centrul Național de Româнизare poate oricând rezilia contractele (D.L. 2816).
- octombrie 10** ♦ Pentru a fi înscris în Colegiul Arhitecților se cere certificatul de naționalitate și de origine etnică.
- octombrie 21** ♦ Toți evreii majori, bărbați sau femei, sunt obligați să predea gratuit statului efecte civile pentru constituirea de stocuri de îmbrăcăminte (D.L. 2909).
- octombrie 25** ♦ Se înființează administratorii generali ca organe de control și îndrumare a activității giranților imobilelor evreiești.
- octombrie 26** ♦ Corpul contabililor anunță excluderea tuturor evreilor. Consecința măsurii este decăderea din exercițiul profesiei.
- octombrie 30** ♦ Se șterg din controalele ofițerilor de rezervă din aeronautică ofițerii evrei.
- octombrie 31** ♦ Radu Lecca, director la Președinția Consiliului de Miniștri, este însărcinat cu pregătirea lucrărilor pentru reglementarea regimului evreilor.
- noiembrie 4** ♦ Pentru a fi admis în Administrația P.T.T. trebuie să ai originea etnică română. Cei căsătoriți nu vor fi admiși decât dacă și soțiile lor sunt de origine română (D.L. 2029).
- noiembrie 5** ♦ Evreii sunt excluși de la Adunarea Obștească Plebiscitară din 9 noiembrie (D.L. 3052).
- noiembrie 9** ♦ Evreii din București nu se pot aproviziona în piețele publice decât după ora 10 dimineața.

- noiembrie 12** ♦ Ministerul Muncii retrage autorizațiile de funcționare a cursurilor profesionale de ucenici, înființate sau susținute de Comunitățile israelite.
- noiembrie 13** ♦ Se desființează matrițele metalice ale discurilor de gramofon cu imprimările compozitorilor și interpreților evrei.
- noiembrie 14** ♦ Candidații la examenul pentru ocuparea locurilor vacante de farmaciști trebuie să fie de naționalitate română și origine ariană (D.L. 3198).
- noiembrie 25** ♦ În instituțiile de surori de ocrotire nu pot fi admise decât persoane de cetățenie română și origine ariană.
- noiembrie 25** ♦ Se dizolvă Cercul „Libertatea” prin act guvernamental. Nu poate fi atacat în Contencios.
- noiembrie 29** ♦ Urmează a fi lichidate toate farmaciile proprietate evreiască (D.L. 1039).
- noiembrie 29** ♦ Toți evreii posesori de schiuri sunt obligați să le depună.
- decembrie 15** ♦ Candidații înscriși la examenul de clasificare a farmaciștilor trebuie să fie de naționalitate română și origine etnică ariană.
- decembrie 17** ♦ Se dizolvă Federația Uniunilor de Comunități Evreiești din România și se înlocuiește cu Centrala Evreilor din România, singura autorizată să reprezinte interesele colectivității evreiești. Se interzice apariția ziarului „Renașterea Noastră” (D.L. 3415).
- decembrie 17** ♦ Se instituie obligativitatea de recenzare a tuturor locuitorilor de „sânge evreiesc” (D.L. 3416).
- decembrie 17** ♦ Evreii invalizi din războiul 1916-1919 sunt scutiți a preda efectele pentru constituirea de stocuri
- decembrie 31** ♦ Arendașii proprietăților agricole trebuie să fie cetățeni români de origine ariană (D.L. 3565).

ianuarie 23 ♦ În baza aprobării Consiliului de Miniștri se dispune eliberarea tuturor ostaticilor evrei în toată țara.

ianuarie 31 ♦ Se publică Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Centralei Evreilor.

februarie 18 ♦ Apare primul număr al ziarului „Gazeta Evreiască”.

februarie 24 ♦ Conform normelor de recrutare a personalului medical pentru instituțiile publice și cele particulare subvenționate de stat, candidații trebuie să fie cetățeni români de origine ariană (D.L. 572).

februarie 27 ♦ Colegiul inginerilor hotărăște radierea inginerilor evrei ce nu fac parte din categoria a doua și a celor din categoria a doua înscriși după 9 august 1940. Anularea înscrierii antreprenorilor evrei din categoriile I și II. În „Monitorul Oficial” s-au publicat numele tuturor inginerilor și antreprenorilor vizați.

februarie 27 ♦ Toți evreii din București supuși muncii obligatorii trebuie să presteze 10 zile de muncă la zăpadă.

februarie 28 ♦ Prefectura Poliției Capitalei comunică unui număr de 120 evrei din București că sunt declarați ostatici morali răspunzători cu viața pentru orice acte de agresiune, teroare sau sabotaj comise de evrei.

martie 10 ♦ Se înființează un impozit excepțional de reîntregire. Evreii datorează împătritul impozitelor (D.L. 732).

martie 11 ♦ Pentru admiterea la ocuparea posturilor de externi de spitale, candidații trebuie să fie de naționalitate română și origine ariană (D.L. 739).

- martie 14** ♦ Se prevede combaterea camuflării bunurilor, drepturilor și intereselor evreiești și reprimarea sabotării operei de românizare (D.L. 769).
- martie 23** ♦ Legea de prelungire a contractelor de închiriere nu se aplică evreilor (D.L. 873).
- martie 28** ♦ Se prevede reconstrucția orașului Panciu, distrus după cutremur. Rămâne o așezare cu caracter românesc și creștin, cu excluderea oricărui element evreiesc (D.L. 926).
- martie 30** ♦ Se interzice poșta clandestină cu Transnistria (D.L. 944).
- aprilie 21** ♦ Marele Stat Major organizează, supraveghează și controlează munca obligatorie executată de evrei.
- mai 1** ♦ Cei de sânge evreiesc, cu unul din părinți de altă origine etnică decât cea evreiască și botezați înainte de 9 august pot folosi aparate de radio, sunt scutiți de recensământul de sânge evreiesc și de depunerea de efecte (D.L. 1257).
- mai 26** ♦ Se înființează și se organizează Oficiul de Studii documentare și îndrumare al Subsecretariatului de Stat pentru Românizare, cu scopul de a pregăti trecerea întreprinderilor comerciale industriale în stăpânirea românilor (D.L. 1547).
- mai 27** ♦ Se prevede administrarea și lichidarea bunurilor aparținând Centrului Național de Românizare (D.L. 1569).
- iunie 4** ♦ Toate cartelele alimentare ale evreilor de cetățenie română trebuie să aibă bonurile barate.
- iunie 25** ♦ Cota de zahăr pe luna iunie va fi de 1 kg de cap pentru toată populația și 200 gr pentru evrei.
- iunie** ♦ Se reiau deportările evreilor din Bucovina în Transnistria.

- iulie 3** ♦ Se expropriază toate bunurile imobile aparținând comunităților evreiești, cu excepția sinagogilor, templelor și a cimitirelor (D.L. 1848).
- iulie 11** ♦ Marele Stat Major ordonă măsurile referitoare la deportările de evrei din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei în Transnistria. Cei în cauză vor fi deportați împreună cu familiile lor; vor desemna un înputernicit pentru lichidarea bunurilor.
- iulie 15** ♦ Se interzice tăierea rituală a animalelor și păsărilor.
- iulie 18** ♦ Sunt admiși la calificarea profesională în industrie, se pot angaja ca ucenici și pot dobândi cărțile de capacitate profesională numai cetățenii români neevrei (D.L. 1981).
- iulie 21** ♦ Termenul de „muncă de folos obștesc” în cazul evreilor se înlocuiește prin acela de „muncă obligatorie” (D.L. 2068).
- iulie 23** ♦ Titrații evrei sunt obligați a presta 90 de zile pe an muncă obligatorie în profesiunea lor. Vor primi drepturile cuvenite soldatului.
- august 3** ♦ Sunt anulate 1.327 cărți de lucrători și meșteri evrei.
- august 14** ♦ Se decide dizolvarea imediată a organizațiilor sioniste din întreaga țară.
- august 18** ♦ Evreii posesori de biciclete sau motorete sunt obligați să le depună imediat.
- august 18** ♦ Evreii vor plăti 15 lei pentru rația de pâine în loc de 7, cât plătește restul populației. Se interzice evreilor să cumpere chifle în loc de pâine.
- septembrie 6** ♦ Se suprimă două bonuri săptămânale din rația de pâine a evreilor. Se menține suprimarea totală a rației de mălai.

- septembrie 16** ♦ Au fost închiși, în București, 148 evrei împreună cu familiile lor pentru a fi trimiși în Transnistria pe baza unor rapoarte ale inspectorului general al detașamentelor de muncă evreiești.
- septembrie 22** ♦ Este evacuat azilul de bătrâni „Elisabetu” din București.
- septembrie 22** ♦ Se instituie pedeapsa cu moartea pentru evreii de peste 15 ani, deportați în Transnistria, care se întorc fraudulos (D.L. 2786).
- septembrie 30** ♦ Evreii ridicați în noaptea de 16 septembrie au fost deportați.
- octombrie 15** ♦ Se comunică hotărârea Consiliului de Miniștri de a nu se mai face nici un fel de deportare de evrei până nu se va crea o instituție pentru organizarea acestei acțiuni.
- octombrie 17** ♦ Meseriașii evrei cărora li s-au anulat cărțile de capacitate își pot continua profesia dacă sunt: urmași ai morților din războiul din 1877; invalizi din războiul din 1916-1918; orfani de război.
- octombrie 27** ♦ Se constituie o Comisiune Interministerială care să se ocupe de rezolvarea problemelor evreiești.
- noiembrie 5** ♦ Se interzice evreilor să se aprovizioneze de la țărani. Aprovizionarea se va face numai prin comunitățile evreiești.
- decembrie 7** ♦ Familiile celor deportați în Transnistria pot trimite acestora prin Inspectoratul General al Jandarmeriei din București veselă, pături și îmbrăcăminte de iarnă.
- decembrie 8** ♦ S-a aprobat eliberarea de cartele nebarate evreilor mutilați, invalizi și văduvelor de război, precum și celor decorați cu Virtutea Militară, Steaua României și Coroana României.

- ianuarie 1** ♦ Deplasarea primei delegații a Comitetului de Asistență pe lângă Centrala Evreilor în Transnistria pentru organizarea asistenței.
- ianuarie 4** ♦ Centrul Național de Românzare va administra și lichida bunurile mobile și mărfurile de orice fel „părăsite” de evrei în județele Câmpulung Moldovenesc, Suceava, Rădăuți, Dorohoi.
- ianuarie 12** ♦ Se publică completarea la lista privind eliminarea inginerilor și antreprenorilor din Colegiul inginerilor.
- februarie 3** ♦ Apare legea pentru sancționarea evreilor nesupuși la chemare sau dezertori la munca obligatorie (D.L. 261).
- februarie 18** ♦ Evreii decorați cu „Bărbăție și Credință” în timpul războiului din 1916-1919 se pot folosi de cartele nebarate.
- martie 3** ♦ Se instituie o pedeapsă suplimentară – fixare de domiciliu obligator – (ceea ce însemna deportare în Transnistria) evreilor care vor suferi pedepse de cel puțin 6 luni internare în lagăr, pe baza legii sabotajului economic (D.L. 552).
- martie 10** ♦ Se introduc o serie de modificări în legile privind atribuțiile Centrului Național de Românzare și exproprierea imobilelor urbane. Se prevede pentru unii evrei, cu merite deosebite, posibilitatea asimilării totale sau parțiale cu românii (D.L. 625).
- martie 12** ♦ Chiriașii evrei în imobilele Centrului Național de Românzare, dacă nu permit persoanelor justificate vizitarea apartamentelor, se fac vinovați de crimă de sabotare a operei de românzare.

- martie 16** ♦ Evreii autorizați a fi utilizați în servicii publice vor fi salarizați cu salariul celui mai mic grad al funcțiunii pe care o îndeplinesc, fără sporul de scumpete.
- martie 16** ♦ Primăria orașului Dorohoi interzice: sătenilor de a găzdui evrei; evreilor de a cumpăra direct de la țărani; dispune închiderea magazinelor alimentare evreiești; toate magazinele evreiești trebuie să placardeze „Steaua lui David”, țărani neavând dreptul să intre în magazin.
- martie 25** ♦ Sunt stabilite categoriile de evrei care vor putea continua a locui în imobilele intrate în patrimoniul Centrului Național de Românilor: foștii voluntari invalizi, văduve de război sau decorați și naturalizați pe front pentru acte de bravură; naturalizații înainte de 1916; medicii și dentiștii în măsura necesității; chirii se stabilesc prin decizie specială.
- aprilie 6** ♦ O nouă lege a chiriilor, de care beneficiază și anumite categorii de evrei (D.L. 936).
- mai 11** ♦ Evreii sunt supuși unei contribuții excepționale de 4 miliarde lei. Termenul de plată – 30 de zile.
- mai 13** ♦ Copii între 15-18 ani sunt încadrați în detașamente de muncă obligatorie.
- mai 20** ♦ Se decide scoaterea la licitație a tuturor bunurilor mobile evreiești ce nu sunt administrate de către proprietarii lor sau prin mandatar.
- mai 26** ♦ Se ordonă deportarea dr. W. Filderman în Transnistria.
- iunie 5** ♦ Se acordă cartele nebarate „evreilor creștini” care pot dovedi că au unul din părinți de origine ariană pură.

- iunie 24** ♦ Se publică noi normative pentru stabilirea categoriilor de evrei care au dreptul la cartele nebarate.
- august 2** ♦ Evreii vor plăti 10 lei în plus pentru fiecare rație de pâine neagră.
- august 4** ♦ Evreii posedând titluri academice pentru profesii tehnice sunt exceptați de la normele de salarizare prevăzute pentru salariații evrei în general.
- septembrie 1** ♦ Se modifică legea pentru românizarea personalului. Se crează delictul de sabotare a românizării (D.L. 2424).
- septembrie 7** ♦ Se înființează, în cadrul Subsecretariatului de Stat al Muncii, Comisariatul General pentru Problemele Evreiești (D.L. 2461).
- noiembrie 29** ♦ Sunt anulate cărțile de capacitate ale 807 meseriași evrei.
- decembrie 11** ♦ Începând de la 1 ianuarie 1944, evreii trecuți de 50 de ani își pot exercita profesia numai pe bază de autorizație.
- decembrie 15** ♦ Evreii sunt obligați să poarte asupra lor adeverința de predare a formularului de recensământ evreiesc.
- decembrie 25** ♦ Se repatriază circa 6.500 evrei din județul Dorohoi, deportați în Transnistria.
- decembrie 28** ♦ Foști ofițeri activi sau de rezervă și posesori de titluri academice întrebuințați în armată în cadrul muncii obligatorii vor fi considerați asimilați în gradul ce l-au avut pe timpul când făceau parte din armată. Urmează o serie de specificări pentru a distinge totuși calitatea lor de evrei.

- ianuarie 5* ♦ Fiecare evreu rămas în câmpul muncii trebuie să fie dublat de un român etnic.
- ianuarie 8* ♦ Se dispune scoaterea imnului „Hatikva” din programul școlilor evreiești.
- februarie 1* ♦ Arestarea unor conducători ai organizațiilor sioniste.
- februarie 3* ♦ Se fixează rația de ulei pentru locuitorii din Dorohoi; evrei primesc numai jumătate din cantitatea acordată celorlalți locuitori.
- februarie 7* ♦ Orice evreu care prestează muncă de 7 ore încadrat fiind în detașamente de muncă obligatorie poate în timpul liber să-și agonisească cele necesare existenței.
- martie 9* ♦ Evreii sunt opriți a angaja pentru serviciile casnice personal creștin (D.L. 504).
- martie 9* ♦ Sosirea unui prim lot de orfani repatriați din Transnistria.
- martie 20* ♦ Se ordonă repatrierea evreilor din Transnistria.
- mai 23* ♦ Se desființează Comisariatul General pentru Probleme Evreiești. Se crează un Comisariat General numit prin decizia Consiliului de Miniștri (D.L. 294).
- mai 16* ♦ Radu Lecca este numit comisar general pentru probleme evreiești.
- mai 29* ♦ Se dispune pedepsirea cu moartea trecerea frauduloasă a frontierei săvârșite de evrei ce vin din alte țări (D.L. 1069).
- iulie 21* ♦ Se impune evreilor o contribuție în rufărie egală cu dublul contribuției celorlalți cetățeni.
- august 14* ♦ Se înăsprește regimul de muncă obligatorie pentru evreii posesori de titluri academice.

6. Concepția mareșalului Antonescu despre evrei și problema evreiască în România

„Guvernul mareșalului Antonescu a pus în aplicare sistematic o politică antisemită”, conchide prof. Dinu C. Giurescu în cartea sa *România în al doilea război mondial*¹. Întrebarea este: în ce măsură concepțiile mareșalului privind problema evreiască și-au pus amprenta asupra acestei politici? Există o literatură bogată în care sunt enunțate diferite puncte de vedere asupra concepțiilor și poziției mareșalului în problema care ne interesează. După unii autori, mareșalul a imprimat regimului său un antisemitism cu o „incontestabilă față umană”²; în viziunea altora, Antonescu a protejat „de facto evreii români” împotriva exterminării sistematice – prin soluția finală – împărțășind standardele occidentale privind drepturile umane și civile fundamentale”³.

Keith Hitchins consideră că „Antonescu a fost și a rămas un naționalist al cărui scop era crearea unui stat etnic puternic și prosper; pentru el, românizarea fiind doar un mijloc de a crea o burghezie puternică care să formeze coloana vertebrală socială și politică a țării”⁴. Randolphe Braham apreciază că Antonescu „a promovat în primele 18 luni ale guvernării sale o politică de o brutalitate antievreiască care i-a impresionat și pe naziști. Ulterior, același Antonescu a respins soluția finală, salvând o bună parte a populației evreiești din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei”⁵.

În spiritul poziției lui R. Braham se înscrie și concluzia lui Radu Ioanid atunci când susține că „evreii din România îi datorează mareșalului Antonescu nu numai moartea dar și viața”⁶.

Georg Mosse îl pune pe Antonescu alături de amiralul Horthy, regentul Ungariei, de regele Boris al III-lea al Bulgariei sau de mareșalul Pétain, șeful regimului de la Vichy. În viziunea autorului, respectivii conducători, deși nu i-au agreat pe evrei, totuși, au zădărnicit ordinele lui Hitler în problema evreiască: nu au fost rasiști, nu au consimțit la periclitarea drepturilor omului prin violență sau la periclitarea ordinii tradiționale a lucrurilor prin exterminarea evreilor. („Diktatoren wie Antonescu, Horthy, Boris oder Petain in Frankreich waren keine Rassisten. Sie mochten zwar die Juden nicht, verspürten aber nicht das Verlangen, das Recht durch Gewalt zu gefährden oder die traditionelle Ordnung der Dinge durch die Vernichtung der Juden aufs Spiel zu setzen”)⁷.

De fapt, însuși mareșalul, într-o discuție cu ambasadorul Raoul Bossy, a declarat că el nu „stă rău cu Londra, deoarece nu a „făcut greșelile lui Hitler” și n-a „persecutat pe evrei”⁸.

Joseph Goebbels avea păreri contradictorii despre poziția mareșalului Antonescu față de evrei. Dacă la 14 august 1941, nota în jurnalul său: „că un bărbat precum Antonescu procedează mult mai radical în problema evreiască, decât cum au procedat înșiși nemții („als wir das bisher getan haben”)⁹, ulterior, a evidențiat natura inconsecventă a politicii antievreiești promovată de conducătorul statului român. („Die Judenfrage wird zum teil Lax, zum teil aber auch sehr radikal zur Lösung gebracht”)¹⁰. În același timp, răspunsul drastic al

mareșalului la protestul lui W. Filderman împotriva deportării evreilor basarabeni în Transnistria, reprodus integral și în presa germană a timpului, s-a bucurat de o înaltă apreciere din partea lui Goebbels. În opinia sa, popularizarea acestui răspuns oferă un bun prilej pentru o nouă campanie antievreiască și în Germania. „Auch dieser Antwort Antonescus [...] wird von der deutscher Presse ebenso gut übernommen, so das wir also insgesamt jetzt eine neue grosse Antijudenkampagne starten können”¹¹.

O analiză pertinentă a sintagmei „Antonescu și evreii” a fost întreprinsă de Jean Ancel în studiul său cu același titlu. Este prima sinteză care pune în evidență rădăcinile istorice și conținutul politico-ideologic al antisemitismului antonescian, ca și măsurile de exterminare a evreilor ordonate de conducătorul statului¹².

Dar în lucrările axate pe tematica vizată de noi nu s-a întreprins: 1. o analiză a documentelor cheie relevante pentru înțelegerea concepțiilor și practicii politice a conducătorului în problema evreiască; 2. concepțiile lui Antonescu sunt prezentate, de multe ori, prin prisma așa-zisei politici de salvare a colectivității evreiești din România; 3. analiza istorico-filosofică este înlocuită cu considerații politice și politicianiste, de natură conjuncturală.

În capitolul de față ne propunem să aducem în atenția cercetării istorice o documentație bazată, în principal, pe textele emanate de conducătorul statului însuși asupra temei enunțate. Avem în vedere directive către autoritățile militare și civile, intervenții în cadrul ședințelor Consiliului de Miniștri, interviuri acordate unor ziariști sau scriitori, declarații politice ș.a.

Deși suntem în prezența unor texte risipite în diverse surse documentare, ele reflectă totuși existența unei

concepții și a unui program coerent în problema evreiască și „soluționarea” ei în România. Documentele sunt edificatoare cu privire la faptul că problema evreiască nu a fost nici pentru mareșal, nici pentru regimul său o problemă periferică, de natură conjuncturală, condiționată, doar, de presupusele necesități strategico-militare ale războiului. Mareșalul considera, chiar, că eludarea problemei evreiești ar însemna trădarea românismului. Este relevant în acest sens primul interviu acordat reprezentanților presei imediat după preluarea puterii: „Problema evreiască este o problemă vitală, declara conducătorul statului [...]; ignorarea acestei probleme sau marcarea ei prin soluții aparente ar însemna o trădare a românismului. Generalul Antonescu și-a luat angajamentul să rezolve această problemă metodic și progresiv”¹³.

De fapt, protagoniștii regimului antonescian, în frunte cu mareșalul Ion Antonescu, nu numai că nu și-au negat sau mascat concepțiile antisemite, ci dimpotrivă, chiar și le-au asumat și afirmat ca fiind expresia lor de regenerare a poporului român.

După guvernul Goga-Cuza și al celui prezidat de inginerul Gigurtu, Ion Antonescu a fost, prin urmare, al treilea șef de guvern, de data aceasta și șef de stat, care a afișat ca punct important în cadrul programului său de guvernare „rezolvarea problemei evreiești”. A intervenit astfel o nouă etapă în dinamica antisemitismului în contextul românesc. Dacă în epoca interbelică, până la sfârșitul deceniului patru, antisemitismul s-a afirmat în principal în publicistică, în programele unor partide sau organizații politice, și pe alocuri în acțiuni huliganice provocate de regulă de extrema dreaptă, acum a început să se impună ca politică de stat. Desigur, contextul politic în

care s-a aflat România la data respectivă a favorizat, din plin, ascensiunea la guvernare a acestei orientări politice.

Dar să vedem în ce a constat, în viziunea conducătorului român, esența problemei evreiești și ce a însemnat, în concepția sa, rezolvarea ei?

Jean Paul Sartre afirmă undeva că *Problema evreiască* este o născocire antisemită și că suprimându-se antisemitismul se va rezolva, automat, și problema evreiască. În contrast cu enunțul lui Sartre, în *Declarația de Independență a Statului Israel din 14 mai 1948*, care se referea și ea la o problemă evreiască – dar în cu totul alți termeni – se vorbea despre soluționarea acesteia prin restabilirea statului evreiesc în Țara Israelului¹⁴.

În ceea ce îl privește pe mareșal, pentru el esența problemei evreiești era generată de însuși faptul prezenței evreilor pe solul românesc, era o problemă gravă, economică, demografică, socială, politică, culturală, care se cerea a fi soluționată radical și definitiv prin eliminarea treptată și metodică a evreilor, mai întâi din structurile economico-sociale, mai apoi din interiorul țării însăși. Ce-i drept, aceste deziderate nu reprezentau o noutate programatică. Ele au fost formulate, printre alții, de A. C. Cuza în *Programul LANC-ului*, în capitolul intitulat: *Problema jidănească*. Pentru soluționarea ei, omul politic român, A.C. Cuza, preconiza: „retragerea drepturilor politice și înlăturarea evreilor de la împământenire; revocarea cu efect retroactiv a legii numelui; revizuirea cetățeniei; repatrierea forțată a tuturor jidanilor intrați în țară după 1 august 1914; scoaterea jidanilor din comunele rurale; exproprierea pământurilor ocupate de jidani și trecerea lor în mâinile sătenilor; scoaterea jidanilor din funcții publice; exproprierea treptată a proprietăților urbane jidănești; *numerus clausus* în toate domeniile de activitate”¹⁵.

Toate aceste măsuri urmau a fi luate căci în optica lui A.C. Cuza „nația jidănească este o nație corcită și degenerată, sterilă, fără pământ... așadar o nație parazitara”¹⁶.

O repertoriizare a prevederilor formulate în Programul LANC-lui și o reiterare a aprecierilor lui A.C. Cuza despre „Nația jidănească”, demonstrează că în concepțiile sale privind „Problema evreiască” și „soluționarea” ei, mareșalul Antonescu s-a afirmat ca un exponent fidel al antisemitismului cuzist. Prin adoptarea Legislației antievreiești în era antonesciană, programul cuzist (considerat în epocă drept un precursor al programului național-socialist în problema evreiască) a căpătat o aplicare politico-juridică în practica cotidiană, reasezându-se astfel pe noi principii, cu caracter coercitiv, întreaga viață evreiască.

Ca și A.C. Cuza, mareșalul a considerat că eliminarea evreilor din societatea românească se impunea ca o acțiune de civilizare a românilor, de eliberare a lor de „vâscul” și „neghina” străină. Mijloacele de înfăptuire a acestui proces erau considerate a fi, prin definiție, civilizate și la modă; ele se înscriau în spiritul noului naționalism ce străbătea atunci Europa. Într-un discurs adresat tineretului la 1 februarie 1941, conducătorul statului dădea toate asigurările „că nu se va abate de la drumul naționalismului, de la încadrarea neamului în spiritul nou al vremii; statul se va întemeia pe primatul românesc”, înlăturându-se „vâscul și influența străină”¹⁷. Unicul criteriu ca acest proces să se înfăptuiască în condiții „civilizate” a fost așezarea lui pe baze juridico-legale corespunzătoare¹⁸. Căci, așa cum s-a exprimat mareșalul, era „una să iei de la evrei cu forme și alta să iei fără forme”¹⁹. Ce-i drept, prin această poziție

conducătorul statului s-a delimitat de anarhia și teroarea practicate de mișcarea legionară²⁰. Iar după cum a declarat public într-un interviu acordat ziarului italian „Stampa” (30 septembrie 1940), că „evreii vor putea trăi, dar nu vor putea fi beneficiarii resurselor și bogățiilor acestei țări”²¹, el s-a delimitat și față de naziști, care la data respectivă nu mai ascundeau intențiile lor de exterminare fizică a evreilor. Robert Ley declara, la 21 mai 1939: „evreul trebuie nimicit dacă celelalte popoare vor să trăiască”. (Der Jude muss vernichtet werden, wenn die übrigen Völker leben wollen)²². Cu toate acestea, mareșalul condiționa soluționarea definitivă a problemei evreiești în România de rezolvarea finală care va fi dată de Berlin²³. Până atunci a acționat, însă, în spiritul concepțiilor proprii.

În etapa statului național legionar, Ion Antonescu a inițiat și promulgat un întreg corpus de legi antievreiești care poartă amprenta concepțiilor sale „legaliste” privind trecerea metodică și progresivă la aplicarea politicii de românizare. Conform promisiunilor făcute lui Horia Sima în ședința Consiliului de Miniștri din 27 septembrie 1940²⁴, în lunile octombrie–decembrie, conducătorul statului a semnat un număr de peste 20 de legi de românizare a unor categorii de proprietăți și a forței de muncă²⁵.

Judecând prin prisma acestor măsuri, se poate conchide că mareșalul s-a delimitat de legionari doar din punctul de vedere al metodelor folosite în „soluționarea problemei evreiești”. În conținut, el considera ca și legionarii că „evreii au invadat țara, punând în pericol însăși ființa națională a neamului românesc. „Urmăriți de la anul 1800 și până azi – spunea I. Antonescu într-o ședință cu reprezentanții marilor industrii – să vedeți cum plecând din regiunea Bucovina, valul evreiesc s-a întins spre restul

țării [...]. Vedeți cum valul acesta de invazie care cotropește neamul românesc cucerește teren și ne dislocă”²⁶.

Preluând terminologiile din literatura antisemită elaborată încă în secolul al XIX-lea, conducătorul statului considera așezarea evreilor în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea pe meleagurile românești drept o invazie cu consecințe catastrofale pentru destinul națiunii române, deși o examinare a începuturilor capitalismului demonstrează că, mai ales în societățile predominant agrare, afluxul de capital străin a fost o necesitate istorică. Includerea societății românești în circuitul european a făcut inevitabilă cuprinderea în structurile societății a „străinilor” (greci, armeni, evrei), care au contribuit la civilizația comerțului, a meseriilor și a banului.

„Nu se poate face din comunitatea de sânge o condiție de existență a societății – scria Petre Andrei în *Sociologia generală*, în anul 1937. Civilizația este produsul contactului dintre oameni, iar migrația socială este un factor de civilizație, de schimbare a moravurilor”.

Mareșalul Antonescu, ignorând aceste realități ale capitalismului în devenire, îi acuza pe evrei de iudaizarea României, împiedicarea formării capitalului românesc, distrugerea clasei de mijloc române, extorcarea țăranului român, care s-a considerat a fi fost motivul principal al menținerii acestuia într-o stare de înapoiere ș.a. Într-un cuvânt, toate neajunsurile societății românești erau atribuite prezenței evreilor. Mareșalul a făcut o culpă majoră evreilor din faptul pozitiv că au putut umple în secolul al XIX-lea un gol social în piramida ocupațională, contribuind astfel la modernizarea societății românești și la dezvoltarea capitalismului în România.

Românizarea tuturor substructurilor social-economice ale societății era un subiect discutat în epocă, dar

analiză ca Ștefan Zeletin și Virgil Madgearu, spre exemplu, au abordat de pe alte poziții această problemă.

Zeletin n-a ezitat să sublinieze, în *Burghezia română*, că „invazia capitalului străin în Principate a impus ridicarea aparatului de circulație la nivelul pieței moderne, iar modernizarea aparatului de circulație a impus modernizarea întregului edificiu al societății”, el argumentând în același timp că o dată cu înființarea băncilor cu capital străin încep și românii să ia parte activă la dezvoltarea capitalismului”.

La rândul său, Virgil Madgearu considera că românizarea nu poate fi întreprinsă într-o atmosferă de exaltare a sentimentului național și prin legiferarea unor măsuri xenofobe.

„Nouă nu ne trebuie generații tinere îmbibate de misticism – scria, în *Românizarea vieții economice*, Madgearu. Spiritul mistic poate să creeze cel mult o mistică națională, care să dea avânt trecător unei mișcări naționale, dar nu e capabil să contribuie întru nimic la crearea de valori naționale. Spiritul mistic poate să conducă la răzvrătirea unor anume categorii sociale, dar nu a avut niciodată în decursul istoriei un rol creator”.

Dar mareșalul Antonescu, atunci când, în abordarea neajunsurilor social-economice ale țării, culpabiliza etnia evreiască, creându-i o imagine demonică și folosind la adresa evreilor expresii preluate din vocabularul parazitologiei, al zoologiei și al altor discipline de acest fel, miza pe cultivarea spiritului mistic și a unei xenofobii fanatice în cadrul guvernului și al opiniei publice în general.

Cu astfel de convingeri, problema românizării rămânea o permanență în preocupările mareșalului și după înfrângerea rebeliunii legionare și formarea noului cabinet la sfârșitul lui ianuarie 1941.

. Iată câteva considerații pe această temă expuse în Consiliul de Miniștri din 7 februarie 1941:

– „Această problemă, adică a românizării, este una din problemele capitale care stă la baza pietrei unghiulare a statului nou pe care vreau să-l creez”;

– „Suntem pe punctul de a face o lege care va stabili bazele mari, principiale ale românizării și etapele succesive în care se va exercita operația, pentru că eu nu înțeleg să fac aceasta prin mijloace brutale, în mod revoluționar, ci în etape succesive în mod evolutiv, așa încât să nu dărâăm structura economică a statului și cu voința sau inconștient să provocăm o catastrofă economică”²⁷.

Concepțiile mareșalului despre ritmul în care urma să se înfăptuiască românizarea oglindesc, în subtextul lor, că în ciuda deciziei de eliminare radicală a evreilor din structurile societății românești, totuși, el a fost conștient de importanța elementului evreiesc pentru viața economică a României. În consecință, atunci când respingea metodele teroriste ale legionarilor folosite împotriva negustorilor și industriașilor evrei, nu apăra interesele evreiești, ci interesele economice ale României.

Dar cu prilejul aceluiași Consiliu din 7 februarie 1941, mareșalul a abordat pentru prima oară și o altă latură a românizării, și anume problema *purificării atmosferei de elementele iudaice*. Ceea ce, în vederile lui Ion Antonescu, presupunea aruncarea evreilor, în masă, peste graniță. Ce-i drept, măsura a fost enunțată doar ca acțiune de perspectivă. După cum tot la nivel de perspectivă a pus în discuție și eventualitatea ghețozării evreilor din Capitală și din orașele moldovenești, preconizând crearea, în București, a unui cartier pur evreiesc „ale cărui axe”, cum se exprima el, „erau trasate de jidani, căci este axa Văcărești și axa Dudești și unde, în

timp de doi ani, tot ce este evreu în Capitală trebuie să intre în această cetate jidovească și tot ce este român va trebui să iasă”²⁸.

Cum bine se știe, planul ghețozării a fost aplicat, în principal, pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei.

Problema aruncării evreilor peste graniță sau a expatrierii, în general, a constituit obiectul unor discuții în mai multe ședințe ale Consiliului de Miniștri²⁹. În ședința din 15 februarie 1941, conducătorul statului a stabilit criteriile pe baza cărora va opera expatrierea treptată a evreilor din România. El a împărțit evreii în mai multe categorii. Conform concepției sale, băștinași erau doar evreii care s-au aflat pe teritoriul vechiului Regat în 1913. Ei vor fi tratați într-un anumit fel, spunea conducătorul statului: „despre ei va fi vorba la urmă, după ce vom fi curățat țara de ceilalți evrei³¹. Pe evreii aflați în teritoriile alipite României prin Marea Unire din 1918 îi considera *invadatori, protejați de tratatul de pace din 1918*³². A stabilit și o a treia categorie: „cei fără de patrie, cei izgoniți din Germania, Austria și din celelalte țări la începutul celui de-al doilea război mondial. Sub fostul regim aceștia au invadat țara. [...] Acum trebuie să facem operațiunea inversă și să scoatem din țară de la noi în primul rând pe cei care au venit în urmă”³³. Și, totuși, în planurile sale de purificare a atmosferei de elementele iudaice, nu-i vâna doar pe străinii care „au venit în urmă”. În vederile lui Ion Antonescu, purificarea și omogenizarea generală a neamului era o necesitate națională. „Domnilor – spunea în ședința guvernului din 7 martie 1941 – să aveți înaintea dumneavoastră necesitatea pentru acest neam de a profita în acest dezastru, ca să se purifice, să devină omogen. Sunt fără milă. Nu mă gândesc la om: mă gândesc la interesele generale ale neamului românesc”³⁴.

Conceptiile conducătorului privind „curățirea etnică” a teritoriului românesc și-au căpătat aplicare practică după intrarea României în război alături de Germania nazistă (22 iunie 1941).

În Consiliul de Miniștri din 25 iunie 1941, prof. Mihai Antonescu aducea la cunoștința participanților că „Domnul general Antonescu a luat hotărârea – în Moldova fiind – ca să scoată, încă de pe acum, din toate comunele rurale, și din Moldova, și din Basarabia și din Bucovina pe evrei. Măsura aceasta a început deja să se aplice în Moldova”³⁵.

În ceea ce privește situația din Basarabia și Bucovina, acolo procesul de purificare se afla sub controlul personal al conducătorului statului. „Țin să vă înștiințez – spunea Mihai Antonescu, în ședința Consiliului din 2 iulie '41 – că domnul general Antonescu consideră că purificarea națională care trebuie îndeplinită în Basarabia ne impune o perioadă de totală izolare a Basarabiei și Bucovinei de restul Regatului [...]. Domnia sa luându-și răspunderea conducerii și reorganizării acestor provincii”³⁶.

Conform unor păreri emise de unii cercetători, de fapt, nu era vorba despre o concepție și o politică de purificare etnică, ci despre măsuri de represalii împotriva evreilor din Basarabia și din nordul Bucovinei pentru acțiunile lor așa „zis trădătoare împotriva autorităților românești în retragere, după ultimatumul sovietic din vara anului 1940, pentru atitudinea lor procomunistă”³⁷. În ce-l privește pe mareșal, el motiva astfel politica sa de „dislocare” a evreilor din zonele respective: „Din cauza oribilei lor purtări (adică a evreilor – n.n.) din timpul ocupației acestor pământuri de către ruși, populația era atât de îndârjită împotriva lor încât fără această măsură de

siguranță ar fi dat naștere la cele mai odioase pogromuri”³⁸.

Contrar celor afirmate mai sus, analiza documentelor de epocă, a ordinelor mareșalului și a expunerilor sale în ședințele guvernului, pune în evidență existența unei concepții antonesciene de purificare etnică a teritoriilor românești cu scopul de omogenizare etnică a poporului român și de curățire a României de evrei și de minoritari în general.

„Dacă nu profităm de situația care se prezintă pe plan internațional și european, pentru a purifica neamul românesc – declara mareșalul Antonescu în ședința de guvern din 6 octombrie 1941 – scăpăm ultima ocazie pe care istoria ne-o pune la dispoziție. Și eu nu vreau s-o scap, pentru că dacă aș scăpa-o desigur că generațiile viitoare mă vor blama. Pot aduce și Basarabia înapoi și Transilvania, dacă nu purific neamul românesc n-am făcut nimic, căci nu frontierele fac tăria unui neam, ci omogenitatea și puritatea lui. Și aceasta urmăresc în primul rând.”³⁹

Purificarea Basarabiei și Bucovinei marca începutul acestui proces „istoric”. În perspectivă, conducătorul statului urmărea restrângerea generală a activității evreilor pentru ca „energiile românești [...] să poată înlocui acest element dizolvant”. Verdictul mareșalului Antonescu era fără echivoc: „Tot ce este străin, încet, încet trebuie să plece”⁴⁰.

Politica de purificare etnică i-a afectat, desigur, grav, în primul rând, pe evreii din Basarabia, din nordul și sudul Bucovinei și din județul Dorohoi, de unde au avut loc deportări în masă în Transnistria; din restul teritoriului au fost afectați în primul rând evreii din mediul rural, de unde a fost evacuată întreaga populație evreiască, fiind concentrată în capitalele de județe.

Câteva mii de evrei au fost deportați în Transnistria din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei.

Datele recensământului de „sânge evreiesc” efectuat în vara anului 1942 indică rezultatele acestei politici⁴¹. Câteva exemple: dacă în 1930, în Basarabia trăiau 170.827 evrei, în 1942 au rămas 101; în Bucovina din 144.107 – 19.475, din care în județul Câmpulung din 7.747 – 76; în județul Cernăuți din 51.681 – 16.794; în Suceava din 6.697 – 31; în județul Dorohoi din 14.874 – 2.316. Iar în privința populației evreiești din mediul rural, din 157.936 locuitori câți s-au aflat în 1930, în 1942 au rămas 2.539⁴².

În Transnistria au pierit în mai puțin de trei ani peste 70% din cei aproximativ 185.000 de deportați⁴³.

Schimbările raportului de forțe în desfășurarea războiului „în favoarea coaliției antihitleriste și presiunile exercitate asupra conducătorului statului de numeroase cercuri politice românești și de conducătorii organizațiilor evreiești din țară și de peste hotare, au determinat anumite modificări în concepțiile mareșalului Antonescu cu privire la „soluționarea problemei evreiești” în România. Dacă în vara anului 1942 era gata să cedeze presiunilor Germaniei naziste în problema deportării evreilor din România în lagărele naziste de exterminare, în toamna aceluiași an și-a revocat decizia, asigurând astfel supraviețuirea comunităților evreiești din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei⁴⁴. Hotărârea mareșalului de a nu deporta evreii din România a fost, desigur, de importanță vitală pentru viața evreilor locali. Unii cercetători consideră, chiar, că nu interesează motivațiile pentru care a intervenit această cotitură: important este faptul supraviețuirii. În opinia noastră, este de datoria cercetării istorice să elucideze cauzele schimbărilor survenite. Căci, dacă în

prima etapă mareșalul a acționat în virtutea unei convingeri sincere de natură naționalist-etnicistă, în etapa a doua mobilurile au fost de natură politico-conjuncturale. În mod paradoxal, însă, ambele orientări au fost produsul naționalismului adânc înrădăcinat în mentalitatea conducătorului statului. Purificarea etnică și omogenizarea rasială au fost deziderate izvorâte din însuși programul politic al naționalismului integral afișat de Ion Antonescu în momentul preluării puterii. Dar, când a realizat că extinderea unei atari politici și trecerea la acțiunea de exterminare fizică generală a evreilor ar putea dăuna grav poziției internaționale a României, într-un context european în care Germania nazistă ar putea fi învinsă, a decis stoparea deportărilor nu numai în Transnistria, ci și în lagărele naziste. Încheierea etapei așa-zisei purificări etnice a fost motivată în termenii următori de I. Antonescu:

„Soluția cea mai radicală ar fi să iau pe toți evreii și să-i trec peste graniță*. Dar noi suntem o țară mică nu o țară mare ca Germania. Eu lupt să câștig războiul dar se poate întâmpla să câștige democrațiile și noi știm ce înseamnă democrația. Și atunci să expun eu generațiile viitoare ale neamului unei pedepse fiindcă printr-o asemenea măsură a mea au fost scoși evreii din țară?”⁴⁵

Așadar, prin noua sa politică mareșalul nu urmărea, în primul rând, salvarea evreilor, ci salvarea viitorului României însăși.

Și totuși, într-o scrisoare adresată arhitectului Clejan, în februarie 1944, mareșalul își exprima regretul

* Referirea la trecerea peste graniță a evreilor se regăsește foarte des în textele mareșalului. Nu este însă clar ce avea în vedere cu această formulare. Sigur nu se referea la emigrare. Atunci când avea în vedere această măsură, făcea precizările de rigoare.

pentru faptul că nu a deportat toți evreii, căci, motiva el, „dintre evreii rămași se recrutează instrumentele cele mai numeroase ale dușmanilor țării [...]. E aceasta tragedia rasei evreiești de a nu fi recunoscătoare țării în care trăiește și profită”⁴⁶.

O analiză a textelor antonesciene, a retoricii sale, pune în evidență convingerile rasist-antisemite ce nutreă cât și numeroasele sale oscilații și contradicții în „problema evreiască”. Mareșalului îi plăcea să se considere „om de concepție europeană”, să exprime idei și enunțuri de înaltă ținută morală spunând că „vestejește orice ură”, condamnă „orice răzbunare și necinstire a vieții, onoarei și averii altuia”⁴⁷. Pe de altă parte însă, cerea ca românilor să li se inspire „ura împotriva dușmanilor nației așa cum a crescut el cu ură împotriva turcilor, jidanilor și ungarilor”⁴⁸.

Contextul istoric nu i-a permis conducătorului să soluționeze problema evreiască până la capăt conform vederilor sale programatice inițiale. Din unele afirmații rezultă că intenționa să izgonească toți evreii din țară, nu doar pe cei „străini”, și să dea o soluție definitivă problemei evreiești după ce va fi câștigat războiul.

Iată ce declara, în acest sens, în noiembrie 1943:

„Incontestabil, dacă pot să fac un grup românesc omogen o voi face, însă cu mijloace civilizate. Dacă circumstanțele îmi vor ajuta să câștigăm războiul, atunci fiți siguri că nu este altă soluție decât deplasarea maselor minoritare, printr-o reformă pe care va trebui s-o facem și prin eliminarea acestor mase minoritare din mijlocul elementului românesc”⁴⁹. În același timp, preconiza un plan de românizare „de cinci sau zece ani”, perioadă în care „treptat vor fi luate averile pe care le-au făcut pe «nedrept evreii», după care vor fi trecuți peste graniță

dându-li-se numai o cotă pentru munca pe care au depus-o și capitalul pe care l-au investit”⁵⁰. Dar susținea și soluția emigrării imediate; condiționa acceptarea reîntoarcerii unor evrei deportați în Transnistria de trecerea lor... într-un timp foarte scurt în afara granițelor noastre”⁵¹.

Mareșalul s-a delimitat de Hitler în concepțiile sale privind soluționarea problemei evreiești. Nu a aplicat calea exterminării fizice totale. Dar în același timp, a instituit un regim de exterminare fizică pentru toți cei deportați în Transnistria, regim intrat în vigoare înainte de adoptarea „soluției finale” de hitleriști, în ianuarie 1942. Ce-i drept însă, în noiembrie 1943 a cerut să se transmită trupelor germane în retragere că nu tolerează asasinarea evreilor pe teritoriul românesc⁵². Dar în ciuda oscilațiilor politice de acest fel, a rămas un adept al tezelor antisemite de factură rasistă: a demonizat și culpabilizat etnia evreiască. Pentru el evreii, ca etnie, în esența și substanța lor erau, ca și pentru naziști, răul absolut și iremediabil, întruchiparea „satanei”⁵³, „neghină”, „vâsc”⁵⁴, care a „supt, a sărăcit, a speculat și a oprit dezvoltarea neamului românesc timp de câteva secole, o plagă a românismului”⁵⁵. Mareșalul a considerat că ciuntirea teritorială a României în vara anului 1940 a fost de „inspirație și execuție tipic evreiască. Într-un interviu acordat lui Brătescu-Voinești în anul 1943, i-a numit pe evrei „dușmanii” pe care i-a socotit „mai vătămători decât cei externi, pentru că de la dușmanii din afară ne poate veni ciuntirea țării, dar de la cei din interior otrăvirea și ticăloșirea neamului nostru”⁵⁷.

Conținutul ideologic al antisemitismului antonescian a fost axat și pe clișeul stereotip creat de Hitler în *Mein Kampf*, privind calitatea inferioară a așa-zisei *rase semite*, pericolul iudeo-comunismului și al dominației mondiale a iudeo-masoneriei.

Pornind de la aceste sintagme, mareșalul Antonescu a creat imaginea evreului trădător, dușman al poporului român, care trebuie urât „prin definiție”, pedepsit și eliminat din societate.

Era clar că evreii nu puteau fi legați de o cauză naționalistă, xenofobă, care presupunea eliminarea lor din corpul social autohton și lichidarea lor fizică.

Era clar că evreii sperau în victoria coaliției Națiunilor Unite și în înfrângerea celui de-al III-lea Reich. Dar antihitlerismul populației evreiești nu însemna antiromânism, nici măcar antigermanism. Politica evreiască, cel puțin în contextul realităților românești, a fost aceea de supunere și chiar – oricât de paradoxal ar părea – de sprijinire fie și indirectă a regimului antonescian. Tactica organizațiilor evreiești de supraviețuire a fost aceea a petițiilor și „negocierilor”.

Evreii comuniști n-au fost purtătorii de cuvânt ai poziției organizațiilor evreiești, ei au fost internaționaliști și antifasciști. Sioniștii antifasciști luptau pentru salvarea evreilor prin emigrare și reconstituirea statului evreu.

Literatura istorică este înclinată să susțină că mareșalul, în concepțiile sale, a disociat evreii din Vechiul Regat de cei din provinciile alipite României în anul 1918 și în special de evreii din Basarabia și Bucovina. Este adevărat că politica de purificare etnică a început să fie aplicată în aceste provincii, că în restul teritoriului nu a fost extinsă o atare acțiune ca fenomen de masă (exceptând cazul evreilor din mediul rural, semiurban și din zonele considerate strategice). Totuși, în enunțurile sale de culpabilizare a evreilor, conducătorul statului nu a făcut distincții după criterii geografice. În ultimă instanță, angajamentul său politic a fost „purificarea totală a nației de această neghină”⁵⁸.

În concluzie, antisemitismul, cu o devenire anume în contextul românesc, a atins cotele sale cele mai distrugătoare prin politica antievreiască promovată de mareșalul Antonescu. Și chiar dacă „soluția locală” a fost semifinală, totuși ea s-a integrat în spiritul general al Holocaustului.

Pogromul de la Iași, politica de purificare etnică și lagărele din Transnistria au fost variante locale ale soluției finale.

Politica mareșalului în problema evreiască este, astfel, paradigmatică pentru înțelegerea formelor paroxistice care le poate îmbrăca naționalismul în anumite contexte istorice favorabile afirmării extremismelor de dreapta. Căci dacă „soluția finală” preconizată de hitlerism era un cataclism, atunci politica antonesciană a fost produsul evoluției trendului naționalist în direcție extremistă și etnocentristă.

NOTE

1. Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, Editura ALL Educational, București, 1999, p. 145.
2. Mihai Fătu, *Consens pentru salvarea națională a României. Septembrie 1940 – august 1944*, Editura Ministerului de Interne, București, 1966, p. 151.
3. Larry, L. Watts, *O Casandră a României. Ion Antonescu și lupta pentru reformă, 1918-1941*, Traducerea de Liana Pop și Virgil Stanciu. Editura Fundația Culturală Română, 1994, p. 403.

4. Mihai Bărbulescu, Denis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria Românilor*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 453.
5. Randolph Braham (ed.), *The Tragedy of Romanian Jewry*, Columbia University Press, New York, 1994, p. V.
6. Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu*, Editura Hasefer, București, 1997, p. 373.
7. Georg L. Mosse, *Die Geschichte des Rassismus in Europa*. Aus dem Amerikanischen von Ellriede Burau und Hans Günter Holl, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1990, p. 262.
8. Apud Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 191.
9. Joseph Goebbels, „*Die Tagebücher [...]*”, Band I. Juli-Sept. 1941. Bearbeitet von Elke Fröhlich, München, 1966, p. 269.
10. *Op. cit.*, p. 280.
11. *Op. cit.*, Band 2. Oktober-Dezember, 1941, p. 188.
12. Jean Ancel, „*Antonescu and the Jews*”, *Yad Vashem Studies*, 25/1994, p. 216-279.
Sunt abordate temele: Antonescu și moștenirea antisemită; legături familiale dubioase și relații cu francmasoneria; statul antonescian și atitudinea sa față de evrei; relații cu legionarii; Antonescu antisemitul adoptă soluția finală; Odessa și Transnistria; Pogromul de la Iași ș.a.
13. *Probl. evr.*, p. 129
14. Vezi în acest sens Alex. Bein, *The Jewish Question, Biography of a World Problem*, London and Toronto, Associated University Presses (f.a.), p. 18.
15. A. C. Cuza, *Doctrina naționalist-creștină. Programul LANC*, Cluj, Tipografia Națională SA, 1934, p. 13.
16. *Doctrina naționalist-creștină – cuzismul –*, articol publicat în „*Apărarea Națională*”, anul VI, nr. 16 din 15 aprilie 1928.
17. *Generalul Ion Antonescu către români [...]. Chemări, cuvântări, documente. La o răscruce a istoriei*. Adunate de amiral Dan Zaharia, București, 1941.

18. Este relevantă în acest sens discuția din cadrul ședinței Consiliului de Miniștri din 13 noiembrie 1941, în legătură cu situația bunurilor expropriate de la evreii din Basarabia și Bucovina. Mareșalul pretindea: „Totul trebuie situat pe baze juridice clare” (vezi *Probl. evr.*, p. 335).
19. Vezi stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 4 dec. 1941, în *Probl. evr.*, p.352.
- 20 În ședința Consiliului de Miniștri din 3 februarie 1941, conducătorul statului preciza: „...pe măsură ce va începe să funcționeze creditul românesc îi vom disloca pe străini. Așa am vrut să fac, dar am fost depășit de presiunea legionară, care vroia să ia aceste prăvălii cu sistemul pistolului și al suprimării celui care posedă un magazin” (*Probl. evr.*, p. 184).
21. *Probl. evr.*, p. 135.
22. Robert Ley, *Ansprache auf einer Kundgebung des Deutschen Handwerks in der Festhalle in Frankfurt am Main*, publicat în *Judenverfolgung und jüdisches Leben unter den Bedingungen der nationalsozialistischen Gewaltherrschaft*. Band I. Tondokumente und Rundfunksendungen 1930-1946. Zusammengestellt und bearbeitet von Walter Roller unter Mitwirkung von Susanne Hoschel. Verlag für Berlin-Brandenburg, Potsdam, 1996, p. 151-152.
23. Avem în vedere o aluzie făcută de conducătorul statului în cadrul Consiliului de Miniștri din 7 februarie 1941, când punând problema trecerii evreilor peste graniță, în regiunile care se vor fixa ulterior, conchidea: „Dar aceasta este o problemă pe care nu poate să o rezolve neamul românesc singur, ci care se înlănțuiește în spațiul continental și intercontinental și vom vedea ce soluție se poate da acestei probleme cu timpul” (*Legislația*, p. 292).
24. La întrebarea lui Horia Sima „cum rezolvăm problema jidovească?”, conducătorul statului îi răspunde: „Îi dăm afară de peste tot, îi aruncăm fără mijloace de existență, îi dăm afară din școli, din situații sociale, din profesiunile

libere [...] toate magazinele evreiești, toată industria, va trebui să primească elemente românești” (*Probl. evr.*, p. 133).

25. Vezi în acest sens *Legislația*, legile promulgate în perioada septembrie-decembrie 1940.
26. Stenograma consfătuirii conducătorului statului cu reprezentanții marilor industrii, 14 martie 1941, *Probl. evr.*, p. 210-211.
27. *Legislația*, p. 291.
28. *Loc. cit.*
29. Vezi în acest sens nota 23.
30. Vezi *Probl. evr.*, p. 190. Deportările în Transnistria au început cu evreii din Basarabia și Bucovina. Din restul țării au fost deportați evrei pe criterii așa-zis politice sau pe alte motive de natură așa-zis infracțională. „Aceste măsuri aveau drept scop nu atât combaterea nerespectării legilor, cât degajarea centrelor de elemente iudaice parazitare”, *Legislația*, p. 231.
32. *Loc. cit.*
33. *Loc. cit.*
34. *Loc. cit.*, p. 207.
35. *Probl. evr.*, p. 241-257. Vezi și Ordinul Ministerului Afacerilor Interne cu adresa nr. 4147 din 21 iunie 1941 prin care se dispunea foarte urgent și confidențial evacuarea familiilor evreiești din satele dintre Siret și Prut și toate familiile evreiești care se găseau în satele din restul țării (*Loc. cit.*, nota 2).
36. *Loc. cit.*, p. 258-259. Așadar, toate măsurile de exterminare a evreilor din aceste provincii s-au petrecut sub îndrumarea personală a conducătorului statului.
37. Aprecierea cea mai relevantă în acest sens îi aparține lui Alex. Mihai Stoenescu, care conchide: „Atitudinea Armatei române și a statului român față de evrei nu s-a constituit ca parte a unei campanii de teroare organizate pe principii rasiale criminale, planificată programatic înainte de izbucnirea războiului și apoi executată fidel,

potrivit unui proiect preconcept sau imaginat ulterior, ca în cazul Germaniei naziste. Reacția față de evrei s-a manifestat în cadrul antisemitismului demagogic și în raport cu asocierea acestora la comunism, ideologie care amenința direct, prin doctrina și practica sa, integritatea teritorială și suveranitatea statului român” (Alex. Mihai Stoenescu, *Armata, Mareșalul și Evreii. Cazurile Dorohoi, București, Iași, Odessa*, RAO International Publishing Company, București, 1998, p. 496).

38. Vezi scrisoarea adresată de mareșalul Antonescu arhitectului H. Clejan, 4 februarie 1944. Publicată în Matatias Carp, *Cartea Neagră [...]*, vol. al III-lea. *Transnistria*. Ediția a II-a, București, Editura Diogene, 1996, p. 474.
39. *Probl. evr.*, 11, p. 524.
40. Extras din Cuvântarea conducătorului statului în fața prefectilor, 11 octombrie 1941. (*Probl. evr.*, p. 328).
41. Decretul lege pentru recensământul locuitorilor având sânge evreiesc a fost promulgat la 16 decembrie 1941 (*Legislația*, p. 179-180).
42. Vezi *Probl. evr.*, p. 88-105.
43. Conform informațiilor furnizate de generalul C. Vasiliu, subsecretar de stat la Ministerul Internelor, la 17 noiembrie 1943 în Transnistria mai erau 61.000 supraviețuitori din totalul de 180.000 deportați. Concluzia mareșalului Antonescu pe marginea acestei informații: „înseamnă că mor într-un ritm prea accentuat”. Extras din stenograma Consiliului de Miniștri din 17 noiembrie 1943. (*Probl. evr.*, p. 526).
44. Vezi în acest sens stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 13 octombrie 1942 și notele incluse în aparatul critic (*Probl. evr.*, p. 455-456).
45. *Probl. evr.*, p. 511.
46. Vezi nota 38.
47. *Generalul Antonescu către români...* p. 114-115.

48. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 8 aprilie 1941. Publicat în *Probl. evr.*, p. 220.
49. *Loc. cit.*, p. 524.
50. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 18 februarie 1941, în *Probl. evr.*, p. 193.
51. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 26 ianuarie 1944 (în *Probl. evr.*, p. 541).
52. *Probl. evr.*, p. 526.
53. Afirmația făcută într-o telegramă trimisă de pe front lui Mihai Antonescu, în septembrie 1941 (*Probl. evr.*, p. 290).
54. Vezi Referatul întocmit de Institutul Central de Statistică despre situația numerică a populației evreiești din România în anul 1941 și observațiile mareșalului pe marginea referatului (*Probl. evr.*, p. 107).
55. *Probl. evr.*, p. 263. Extras dintr-un ordin adresat de conducătorul statului unităților militare și de jandarmerie din țară, 4 iulie 1940.
56. Extras dintr-un răspuns adresat lui W. Filderman în legătură cu unele intervenții pentru salvarea evreilor din Basarabia, 19 oct. 1941. A.N., fond PCM cabinet, dosar 104/1941, f. 25.
57. Publicat în *Probl. evr.*, p. 499-502. Ce-i drept, teza mareșalului Antonescu cu privire la evrei nu era originală. Nichifor Crainic a formulat-o astfel în 1937: „Evreii sunt o primejdie permanentă pentru orice stat național” (Nichifor Crainic, *op. cit.*, p. 284).
58. Vezi nota 54.

6. Evreii și războiul

După cum se știe, România a intrat în al doilea război mondial, la 22 iunie 1941, cu intenția redobândirii Basarabiei și a nordului Bucovinei, ocupate de Uniunea Sovietică în iunie 1940. Deși acest rapt teritorial s-a petrecut cu asentimentul lui Hitler, România a luptat, totuși, alături de Germania nazistă, văzând în această alianță o garanție pentru recucerirea teritoriilor pierdute, inclusiv a Transilvaniei de nord, cedată Ungariei hortyste prin dictatul diplomatic al Germaniei naziste și al Italiei fasciste.

Pentru populația evreiască, declanșarea războiului a marcat începutul unui regim de teroare și de suspiciuni. Pornind de la concepția profund antisemită, că evreii sunt o populație primejdioasă pentru România, Ion Antonescu a fost preocupat încă de când era șef al Marelui Stat Major (1933) de instituirea unui serviciu secret profilat pe urmărirea și supravegherea populației evreiești¹. În contextul războiului alături de Germania nazistă (care, în 1941, trimitea pe frontul de est unități de șoc pentru exterminarea evreilor), „neîncrederea” conducătorului statului în etnia evreiască s-a acutizat, evreii fiind permanent acuzați că ar fi cei mai periculoși dușmani ai statului român. Pentru prevenirea oricăror tentative de preținse acțiuni antistatale, în viziunea pe atunci încă a generalului Ion Antonescu, au fost întreprinse măsuri

repressive drastice împotriva populației evreiești, cum au fost: evacuările, internările în lagăre, luarea de ostatici, deportările în Transnistria ș.a.

Printre legile rasiale adoptate împotriva evreilor a fost și aceea cu privire la excluderea lor din rândurile armatei române. Ce-i drept, această măsură a fost prevăzută încă în legislația antisemită promulgată în august 1940, în timpul regimului autoritar al regelui Carol al II-lea². Dar ea a fost generalizată și aplicată de regimul antonescian pe baza Decretului-lege promulgat în decembrie 1940³, care prevedea ca, în locul obligației de a satisface serviciul militar, evreii să plătească taxe speciale și să presteze muncă obligatorie. Pornind de la concepția antisemită că evreii sunt dușmani înrași ai României și poporului român, autoritățile antonesciene au gândit această lege ca o măsură punitivă și de umilire a populației evreiești. Pe de altă parte, evreii au fost nu o dată șantajați cu argumentul că ei trebuie să fie recunoscători autorităților pentru că nu sunt trimiși să moară pe front. Și astăzi mai sunt oameni politici sau istorici, chiar, care afirmă puncte de vedere similare. În realitate, dr. W. Filderman a demonstrat după război că procentul pierderilor suferite de evrei prin pogromuri, ghetoizări, internări în lagăre și prin deportările în Transnistria a fost mult mai ridicat decât dacă ar fi luptat pe front. Și, în orice caz, nu ar fi murit copii, bătrâni și femei lipsiți de apărare. În general, conducerea obștii evreiești a receptat interzicerea pentru evrei de a participa la războiul de recucerire a Basarabiei și Bucovinei ca o gravă insultă la adresa conștiinței cetățenești și a sentimentelor de datorie patriotică pe care evreii le nutreau față de patria lor adoptivă. Se știe că evreii au luat parte cu multă abnegație la Războiul de Independență din

1877-1878. Deși nu erau cetățeni români, ei s-au înrolat, totuși, în armată, participând la cele mai grele bătălii, sprijinind, în același timp, și din punct de vedere material efortul de război al poporului român. În Războiul de Reîntregire a țării, în anii 1916-1919, 10% din totalul populației evreiești a făcut parte din armata română, luptând pe front; foarte mulți medici au contribuit la salvarea vieții multor ostași luptători în linia de foc. Așadar, în toată istoria modernă a României, evreii au dat numeroase dovezi de conștiință patriotică. Punerea sub semnul întrebării a devotamentului lor, acuzația că ar fi dușmani ai României și că s-ar fi pus în slujba bolșevismului sovietic au fost tot atâtea forme ale unei culpabilizări practicate de antisemitismul rasist, ce se inspira din ideologia nazismului german. Conștientă de gravitatea situației în care a fost împinsă, fără voia ei, populația evreiască – conducerea Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din România – a adresat nenumărate petiții conducătorului statului și ministerelor de resort solicitând reîncadrarea evreilor în armată. Astfel, la 23 iunie 1941, la numai o zi, deci, după intrarea României în război, în numele Comunității Evreiești, președintele dr. W. Filderman și D. Rosenkranz au adresat conducătorului statului un memoriu în care arătau: „Prin două memorii am rugat să binevoiți a reveni asupra măsurilor prin care s-a îndepărtat din armată populația evreiască. Urmașii veteranilor din Războiul pentru Independență; veterani, frați și copii; veterani din războaiele independenței, balcanic și de întregire, ca și toți ceilalți evrei însuflețiți de cel mai curat patriotism, așteaptă să-și jertfească pe altarul patriei viața lor. Nădăjduim că veți binevoi a da curs dorințelor unanime ale populației evreiești”⁴.

A doua zi, ideea a fost reluată într-un protest, predat ministrului de Interne, împotriva conținutului unor afișe lipite pe zidurile Capitalei, în care evreii erau acuzați că ar fi „susținătorii și chiar stăpânii bolșevismului”. Demonstrând falsitatea și natura calomnioasă a acestor acuzații și gravitatea lor pentru viața și securitatea evreului de pe stradă, autorii memoriului conchideau:

„Populația evreiască, însuflețită de nedeazămintite simțăminte de dragoste față de țară și poporul român, s-a adresat repetat prin glasul nostru, conducătorului statului, solicitându-i să binevoiască a o reintegra în armată și de îndată ce s-a sunat mobilizarea a intervenit din nou, declarând că este gata să-și jertfească viața pentru integritatea statului. Ea nu merită, credem, să moară nevinovată, sub atârările ilegale, în loc să moară la datorie, apărându-și țara”⁵.

Semnatarii memoriului au fost dr. W. Filderman, președinte și M. Carp, secretar general.

Cererile evreilor nu au fost luate în considerare. Asupra lor era întreținută tot timpul suspiciunea că ar pactiza cu dușmanii țării și ar complota contra integrității ei, deși nicicând nu s-au produs dovezi materiale în acest sens. Evreii comuniști înrolați în rezistența antifascistă și participanți la acțiuni antirăzboinice nu erau exponenții obștii evreiești, nu făceau parte din colectivitatea evreiască. În majoritatea cazurilor, ei erau cunoscuți de autoritățile represive și, ca atare, se aflau sub stare de arest sau internați în lagăre. Colectivitatea evreiască nu era răspunzătoare pentru faptele lor. Conducerea obștii evreiești a chemat permanent populația evreiască să fie disciplinată și să respecte legile țării. Într-un apel lansat către populația evreiască în iulie 1941, se arăta printre altele:

„Respectați armata, scutul țării și al nostru, al tuturor, în rândurile căreia au luptat bunicii și părinții noștri, frații noștri și noi înșine. Într-un cuvânt, muncă pentru tot ce se poate, ajutor pentru cel în nevoie, ascultare legilor scrise și celor nescrise, tăcere pentru tot ce vedeți și auziți, viață sobră. Procedând astfel, vă veți îndeplini o sfântă datorie față de țară și față de voi înșivă”⁶.

În numele Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din țară, apelul a fost semnat de dr. W. Filderman, președinte, dr. Al. Șafran, Șef Rabin și M. Carp, secretar general.

Mobilizând populația evreiască să se supună legilor țării, Comunitatea evreiască a desfășurat, în același timp, o susținută activitate pentru a răspunde solicitării autorităților de a sprijini material efortul de război. Chiar și un autor ca Alex Mihai Stoenescu, care, prin orientarea sa istoriografică nu e foarte favorabil evreilor, în cartea sa *Armata, Mareșalul și Evreii*⁷ recunoaște că nu poate fi minimalizat caracterul patriotic al demersurilor comunității evreiești spre a răspunde cu promptitudine la toate solicitările în bani și în natură ale autorităților antonesciene. Astfel, în anul 1941, Comunitatea a mobilizat toate forțele evreiești pentru subscrierea la *Împrumutul Reîntregirii*⁸:

„Datoria noastră este să dăm țării tot ce putem – se afirma într-un apel – chiar mai mult decât putem, fără tăgadă, pentru binele ei, pentru binele nostru, pentru binele tuturor. Împrumutul trebuie deci să aibă caracterul celei mai înalte manifestări patriotice”⁹.

Și eforturile depuse nu au fost zadarnice. Populația evreiască a scris o sumă de patru ori mai mare decât ceilalți cetățeni ai țării... De altfel, tot A.M. Stoenescu

apreciază că suma totală acordată statului de populația evreiască a depășit 10 miliarde de lei, având în vedere și procesul continuu de rechiziționare¹⁰. Sacrificiul a fost cu atât mai mare cu cât numărul locuitorilor evrei era, în perioada respectivă, sub 300.000 de suflete, reprezentând o populație grav pauperizată, expropriată de bunuri, exclusă de la dreptul la muncă, permanent amenințată cu deportări, strămutări, ghețozări, frustrări de drepturi elementare în privința traiului, a vieții cotidiene în general.

În afară de efortul material pentru susținerea războiului, în general, evreii au prestat muncă obligatorie, lucrând în detașamente sub pază militară. Au efectuat lucrări în cariere de piatră, la construcția de drumuri, șosele și linii ferate. Intelectualii de diferite profesii (medici, farmaciști, ingineri) au fost rechiziționați, prestând, în funcție de necesități, diferite servicii în specialitățile lor.

Așadar, în ciuda tuturor calomniilor și discriminărilor, populația evreiască a sprijinit în anii 1941-1944 un război și un regim care i-a fost totalmente ostil.

Note

1. Stenograma Consiliului de Cabinet din 10 ianuarie 1941, publicată în *Legislația antievreiască*, p. 289.
2. La 8 august 1940, a fost publicat Decretul-lege nr. 2650 referitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România. La articolul 7, punctul g, se preciza: evreii din

categoriile I-a și a III-a nu pot fi militari; la art. 10, cu privire la evreii din categoria a II-a, s-a precizat că ei nu pot fi militari de carieră (*Legislația antievreiască*, p. 47-48).

3. Decretul-lege nr. 3984, relativ la statutul militar al evreilor, publicat la 5 decembrie 1940 (*Legislația antievreiască*, p. 95).
4. Vezi în Jean Ancel (ed.), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust* (în continuare, D.C.F.R.J.H.), vol. II, p. 416.
5. *Loc. cit.*, p. 417-418.
6. *Loc. cit.*, p. 428.
7. Alex Mihai Stoenescu, *Armata, Mareșalul și Evreii. Cazurile Dorohoi, București, Iași, Odessa*, RAO International Publishing Company, București, 1998.
8. Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p. 202.
9. Apud Alex Mihai Stoenescu, *loc. cit.*
10. *Loc. cit.*

7. Semnul distinctiv

Obligarea evreilor de a purta un semn distinctiv în anii celui de-al doilea război mondial nu a fost o invenție a secolului XX și nici o premieră nazistă. Stigmatul etnic sau religios a apărut în evul mediu timpuriu, în mileniul I după Chr., când creștinii și evreii aflați în lumea islamică trebuiau să poarte un veșmânt special care să-i deosebească de cei cu credința în Mahomed. În Yemen, evreii au purtat un astfel de veșmânt până în secolul XX. În țările creștine, impunerea semnului distinctiv pentru evrei a fost decisă pe vremea Papei Inocențiu al III-lea, de Conciliul al IV-lea de la Lateran, în anul 1215. Decizia nu a fost aplicată pe moment în toate țările creștine. Totuși, în cursul timpului, în împrejurări și țări diferite, evreii au fost obligați să poarte semne distinctive. Însemnele nu au fost pretutindeni similare. În țările germanice, evreii erau obligați să poarte, începând din secolul XIII, o pălărie țuguată, de culoare galbenă¹.

În Țările Române nu a fost impusă evreilor o vestimentație specială, dar le era interzis să poarte anumite veșminte sau uniforme. Astfel, diploma de privilegii acordată evreilor din Transilvania de principele Gabriel Bethlen preciza: „Pentru ca să nu necinstească veșmântul creștinilor, nici să nu se folosească de vreun semn necuviincios, li se îngăduie «portul lor»”²; ulterior li s-a

interzis să poarte haine militare ungurești³; în Moldova, evreii n-aveau voie să poarte turbane turcești⁴; în Țara Românească li s-a îngăduit doar îmbrăcămintea de „culoare neagră sau vânătă”; nu aveau voie să încalțe „conduri galbeni sau roșii, ci numai negri”⁵. În epoca modernă „moda” semnelor distinctive sau a restricțiilor vestimentare a dispărut treptat. În Țările Române s-au introdus chiar măsuri prin care evreii erau obligați să poarte straie „evropenești”, spre a nu se deosebi de ceilalți locuitori.

Așadar, stigmatizarea populației evreiești prin însemne speciale a fost o practică medievală bazată pe o societate de caste, din care evreii erau excluși. Dar „moda” semnelor distinctive a fost reînviată de Germania nazistă; ce-i drept, din alte considerente decât cele medievale. Căci dacă evul mediu creștin sublinia printr-o asemenea discriminare faptul că evreii n-aveau voie să se amestece cu creștinii, introducerea de către naziști a semnului distinctiv a fost primul pas nu spre marginalizarea, ci spre exterminarea evreilor. Semnalarea magazinelor evreiești prin inscripții injurioase a început să fie practică în Germania nazistă încă din 1933, imediat după preluarea puterii de către Hitler. Prima propunere oficială în legătură cu stigmatizarea evreilor prin însemne distinctive a fost făcută de Reinhard Heydrich (pe atunci funcționar superior în cadrul Gestapo-ului) în noiembrie 1938. Primele decrete în acest sens au fost date de autoritățile militare germane de ocupație în Polonia, în septembrie 1939. Treptat, măsura a fost extinsă în toate țările europene ocupate de trupele naziste. În cel de-al Treilea Reich decretul de instituire a semnului distinctiv a fost promulgat la începutul lunii septembrie 1941.

Dar, spre deosebire de evul mediu, când semnele distinctive au fost de natură vestimentară, naziștii au impus aplicarea simbolisticii iudaice, urmărind, astfel, umilirea evreilor și pângărirea sfințelilor lor tradiții. Căci steaua lui David, pe care evreii trebuiau să o poarte cusută pe hainele lor, a fost și este pentru evrei un simbol cu tot atâtea semnificații ca și crucea pentru creștinătate. Este, de fapt, „Steaua izbăvirii” în care colțurile, după unele interpretări iudaice, semnifică: creația, izbăvirea, revelația, omenia, cosmosul și Dumnezeu. De aceea când evreii au trebuit să apară prima dată în lume cu acest însemn, un mare scriitor evreu, Robert Weltsch, i-a încurajat: „Purtați steaua cu mândrie”. Desigur, nu era ușor de purtat cu mândrie acest însemn care, în condițiile date, îi expunea pe evrei la vexațiuni și atacuri huliganice, cu care ei erau trimiși spre camerele de gazare și locurile de exterminare⁶.

Nici evreii din România antonesciană nu au fost scutiți de purtarea unor semne distinctive. Ce-i drept, până la urmă, măsura nu a fost generalizată pentru toate zonele țării, pentru toate profesiunile și pentru toată perioada războiului.

Primele ordine care i-au obligat pe evrei să-și coase pe haină semnul distinctiv au apărut pe plan local. Astfel, la 4 iulie 1941, pe zidurile orașului Bacău a fost afișat un ordin al șefului poliției cu următorul conținut: „În 48 de ore, orice evreu și evreică va purta pe piept, în partea stângă, steaua evreiască din postav galben... cei ce nu se vor conforma vor fi arestați...”⁷.

Ordinul a fost extins și în alte orașe, precum: Galați, Botoșani, Huși, Fălticeni, Iași ș.a.

La nivel guvernamental, problema semnelor distinctive a fost dezbătută în cadrul ședinței Consiliului de

Miniștri din 5 august 1941. Referindu-se la cererea unor comandanți militari, Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, a ordonat ministrului de Interne „ca acest semn distinctiv să fie purtat”⁸. În spiritul respectivei dispoziții, la 7 august, Ministerul de Interne a transmis un ordin circular privind introducerea pentru evreii din „toată țara a semnelui distinctiv”⁹. La 3 septembrie a fost înștiințată conducerea Federației Uniunilor de Comunități Evreiești „că toți evreii (bărbați, femei și copii) din cuprinsul Capitalei sunt obligați a purta o stea cu 6 colțuri (Steaua lui David), care va fi plasată într-un cadru de forma unui pătrat, cu dimensiunile 8,5 cm [...]. Steaua precum și cadrul vor fi de culoarea neagră, pe fond alb. Semnul se va purta cusut pe haină în partea stângă a pieptului”¹⁰.

Văzând în această decizie un grav pericol pentru securitatea vieții cotidiene evreiești, conducerea Federației Uniunilor de Comunități Evreiești a declanșat o adevărată bătălie împotriva aplicării ei. Dr. Filderman, conducătorul obștii evreiești din România, i-a scris mareșalului Antonescu la 5 septembrie: „Îmi permit a vă ruga să binevoiți a retracta acest ordin [...] Nu-mi este rușine a fi evreu. A coborî din poporul care a găsit pe Dumnezeu în leagănul său, care a dat lumii pe Isus Cristos și Biblia, nu poate fi o rușine” [...] Dar, conchidea: „acest semn va provoca grave dezordini; în unele orașe unde fusese introdus, a dat loc la insulte și loviri [...] Aceste turburări sunt inevitabile când toată presa, zi de zi acuză pe evrei de asasinat, trădări, speculă, sabotaj”¹¹. Cu un emoționant apel s-a adresat Patriarhului Nicodim și Șef Rabinul Alexandru Șafran, arătând că steaua lui David fiind la fel de sacră religiei creștine ca și religiei mozaice, „acest ordin violează religia, expunând batjocurii și hulei creștinilor una

din cele mai sfinte embleme religioase”. De aceea, dr. Șafran cerea intervenția patriarhului în numele respectului pentru religie și pentru om¹². După înaintarea memoriului către conducătorul statului, la 8 septembrie, dr. W. Filderman a obținut o audiență la mareșalul Antonescu care, din câte rezultă din stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 9 septembrie, s-a lăsat convins de argumentele expuse, dispunând revocarea ordinului, căci „are consecințe mari și pentru liniștea publică și pentru alte puncte de vedere. Au fost la mine reprezentanții comunității evreiești și față de ei m-am angajat să ridic această măsură”¹³. Evident, evreii au luat act cu satisfacție de schimbarea intervenită. Totuși, scriitorul Mihail Sebastian consemna în jurnalul său la 9 septembrie 1941: „De mâine dimineață trebuia să purtăm «Steaua în șase colțuri»... În urma unei audiențe a lui Filderman la conducător s-a revenit. Nu-mi face nici o plăcere această revenire. Mă obișnuiam cu gândul că voi purta un petec galben cu un Maghen David... începusem să văd în acest semn un fel de piesă de identitate, mai mult chiar: un fel de medalie, o insignă care îmi atestă desolidarizarea de infamiile curente, lipsa de răspundere, inocența”¹⁴.

Măsura a fost într-adevăr parțial ridicată. În unele orașe moldovenești, la Cernăuți și în Transnistria, evreii au continuat să poarte semnul distinctiv în toți anii războiului. Stigmatizarea evreilor din România a cunoscut însă și alte forme discriminatorii. Astfel, teatrele evreiești care aveau autorizație de funcționare erau obligate să menționeze pe firmele lor și pe toate afișele specificația de „teatru evreiesc”; conform Decretului-lege nr. 3789, din 15 noiembrie 1940, medicii evrei trebuiau să poarte o insignă specială, iar firma, rețetele și reclamele lor trebuiau să fie însoțite de inscripția „medic evreu”.

Conform Deciziei 23325 a Ministerului Apărării Naționale, medicii, farmaciștii, inginerii și arhitecții evrei rechiziționați în armată trebuiau să poarte semne distinctive pe uniformele lor. La 20 martie 1941, Prefectura Poliției Capitalei aducea la cunoștința evreilor titulari de pașapoarte românești că erau obligați a le prezenta spre a li se aplica mențiunea: evreu; Regulamentul Statutului Militar al evreilor prevedea pentru cei mobilizați la muncă obligatorie purtarea pe braț a unei brasarde galbene, iar cei rechiziționați la diverse unități militare trebuiau să poarte steaua în șase colțuri. Livretele militare aveau înscrisă mențiunea: „evreu exclus de la serviciul militar”¹⁵.

Desigur, a fi evreu nu este un lucru rușinos și nici un om demn n-ar cuteza să-și renege identitatea etnică. Reprobabilă nu era apartenența la etnia evreiască, ci stigmatizarea ei.

Note

1. Cf. *Encyclopedia of the Holocaust* (ed. Israel Guttman), New York, London, 1990, vol. 1, p. 138-143. Vezi și Andrei Oișteanu, *Mythos & Logos*, Editura Nemira, București, 1999, p. 229-243.
2. Actul privilegial datează din 18 iunie 1623, publicat în *Izvoare și mărturii referitoare și evreii din România* (ed. Victor Eskenasy, București, 1986, vol. I, p. 90) (în continuare: I.M.E.R.).
3. Vezi în acest sens hotărârea Dietei nobilimii referitoare la situația grecilor și evreilor stabiliți în Transilvania,

adoptată la 20 martie 1650, Alba Iulia, publicat în I.M.E.R., vol. I, p. 100.

4. I.M.E.R. (ed. Mihai Spielmann, București), 1988, vol. II/1, p. 17).
5. Din relatările lui A.M. del Chiaro despre viața cotidiană în Țara Românească (1717-1718) (publicate în I.M.E.R., vol. II/1, p. 32).
6. Date preluate din *Encyclopedia of the Holocaust*; vezi nota 1.
7. Publicat în D.C.F.R.J.H., vol. II, p. 441.
8. *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, p. 277.
9. *Loc. cit.*
10. *Legislația antievreiască*.
11. D.C.F.R.J.H., vol. III, p. 123-125.
12. *Loc. cit.*, p. 126.
13. *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, p. 307.
14. M. Sebastian, *Jurnal. 1935-1944*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 383.
15. Vezi *Legislația antievreiască*, doc.: 10, 19, 29, 43.

8. Soluția finală și implicațiile ei în România

Modul de persecutare și exterminare în masă a evreilor și în mare măsură a romilor în regimurile fasciste sau etnocratice evidențiază poate cel mai concludent una din caracteristicile fundamentale ale dictaturilor „moderne”, și anume faptul că teroarea nu mai este folosită doar ca mijloc de intimidare și eliminare a oponentilor politici, dar și ca metodă de guvernare a maselor în general, culpabilizarea fiind practică și pe alte criterii decât cele politice.

Astfel, în Germania nazistă și în celelalte țări cu regimuri fasciste, antisemitismul a devenit politică de stat, evreii fiind persecutați și exterminați, chiar pentru unicul motiv al apartenenței lor etnice și religioase.

Ce-i drept, confecționarea unei probleme din existența evreimii în diaspora nu a fost o invenție a fascismului. Ceea ce pare a fi fost inedit în evoluția istorică a antisemitismului, în contextul regimurilor fasciste, a fost modul în care antisemitismul s-a afirmat în politica statelor respective ca problemă cheie, statul asumându-și responsabilitatea de a „soluționa” problema evreiască prin dislocarea, expulzarea și exterminarea evreilor. În acest scop, s-a instituit o ideologie oficială bazată pe culpabilizarea etniei evreiești; s-a construit și mobilizat un întreg aparat administrativ-polițienesc și militar menit să transpună în practică o politică de distrugere a unei întregi colectivități umane.

Jaful și crima în relație cu populația evreiască au devenit politică de stat. Statul nu numai că a încetat a fi un organism de garantare a securității pentru cetățenii săi evrei, ci, dimpotrivă, s-a afirmat ca organizatorul și executantul crimei împotriva lor. Asistăm la instalarea unui nou tip de „justiție” bazat pe legalizarea jafului și a crimei.

Modelul pentru acest nou tip de stat a fost, în primul rând, Germania nazistă.

Problema evreiască a fost pentru Hitler o problemă cheie (Kernfrage). Încă din 1922 el promitea că dacă va veni la putere „prima și principala sa sarcină va fi lichidarea evreilor”¹.

Venind la putere, Hitler s-a ținut de cuvânt și a aplicat o dublă politică antievreiască: a încurajat violența de stradă și pogromurile, introducând în același timp politica abuzurilor pe linie de stat: a promulgat o legislație antievreiască restrictivă și discreționară, a instituit represiunea polițienească. Punctul culminant al acestei politici a fost trecerea la exterminarea fizică a evreilor, eufemistic vorbind, la „soluția finală”. Ea a fost gândită și planificată de Hitler, dar nu ar fi putut deveni realitate fără susținători în Germania și în Europa în general.

O dată cu invadarea Europei și exercitarea controlului asupra unei importante părți a continentului, naziștii nu au mai considerat problema evreiască ca o problemă germană, ci ca o problemă europeană: s-au simțit obligați s-o „rezolve” pe plan european.

La foarte scurt timp după invadarea Poloniei, a intrat în funcțiune prima cameră de gazare experimentală la Branderburg, unde au fost exterminați, în principal, alienați mintal, dar și evrei epuizați de muncă forțată sau de existența precară în diferitele lagăre de concentrare.

În anii 1940-1941 a început exterminarea în masă a evreilor din Polonia.

După 22 iunie 1941, respectiv după invadarea Uniunii Sovietice, au intrat în acțiune batalioanele morții (Einsatzgruppe) special antrenate pentru exterminarea populației civile: din primul moment al atacului au fost exterminați sute de mii de civili, în principal evrei.

Experimentarea primei camere de gazare la Auschwitz a început în septembrie 1941; în octombrie-noiembrie 1941 s-a pus la cale primul masacru al evreilor germani evacuați la Kovno și Riga; la sfârșitul lunii octombrie 1941 au intrat în funcțiune primele două camere de gazare în lagărele din Belzec și Chelmno.

Astfel, la 20 ianuarie 1942, când s-a întrunit Conferința de la Wannsee cu scopul de a dezbate și coordona aplicarea „soluției finale”, ea era de acum în plină desfășurare. La conferință au participat reprezentanți ai diferitelor ministere de resort ale Reichului. Administrația celui de-al treilea Reich a aflat aici pentru prima oară, în mod oficial, despre decizia cancelarului Adolf Hitler de a *rezolva problema evreiască* în Germania și în întreaga Europă prin exterminarea sistematică și în masă a tuturor evreilor². Au fost de față R. Heydrich, șeful Sicherheitspolizei-ului și Obersturmführer A. Eichmann, conducătorul secției pentru problemele evreiești în cadrul Gestapo-ului.

Conferința a fost deschisă de Heydrich, care a ținut un lung discurs bazat pe un bogat material factual alcătuit de Eichmann. În referatul său, Heydrich a subliniat, printre altele, că este împuternicit din partea lui H. Göring (atunci fiind șeful planului de patru ani) să coordoneze acțiunea de *soluționare finală a problemei evreiești* chiar și dincolo de hotarele Germaniei. Vorbitorul a arătat că H.

Himmler (atunci încă șeful Poliției Reichului și al Poliției Securității) a interzis emigrarea și expulzarea evreilor, ordonând evacuarea acestei populații în est ca o nouă soluție posibilă pentru problema evreiască. În această acțiune urma să fie cuprins un număr de 11.000.000 de evrei europeni, inclusiv cei din Irlanda (!) și Anglia; evacuarea trebuia privită, însă, ca o măsură temporară, căci au fost întreprinse „și alte experiențe practice”, sublinia Heydrich, care vor fi de mare însemnătate pentru soluția finală iminentă a problemei evreiești.

S-a preconizat utilizarea evreilor la diverse munci în est; concentrarea lor în colonii pentru construirea de linii ferate și șosele. Supraviețuitorii acestor munci, considerați ca fiind cei mai rezistenți, urmau să fie „tratați corespunzător”, căci ei „ar putea să reprezinte nucleul de refacere a poporului evreu”. Cu toate eufemismele folosite la expunerea acestui plan, scopul de exterminare până la ultima sămânță a etniei evreiești a fost dezvăluit fără perdea. Discuțiile pe marginea celor expuse de Heydrich au fost extrem de aprinse, dar nu în sensul de a contesta necesitatea celor prezentate, ci în vederea aplicării cât mai grabnice și mai radicale a soluției finale.

La conferință a luat cuvântul și reprezentantul Ministerului Afacerilor Externe al Reichului. El a propus ca evreii, cetățeni croați, sovietici, români, maghiari și apatrizii, aflați în Germania sau în teritoriile ocupate de naziști să aibă aceleași tratamente ca și evreii cetățeni germani sau cetățenii țărilor din zonele ocupate³. (Statul antonescian a consimțit la aplicarea acestei propuneri în cazul evreilor cetățeni români aflați în Germania și în alte țări ocupate de naziști). Guvernul Reichului urma să sprijine deportarea evreilor și din țări aliate Germaniei naziste, cum au fost Slovacia, România, Croația, Bulgaria,

Ungaria ș.a. În final, însă, reprezentantul Ministerului de Externe conchidea că nu trebuie aplicată metoda constrângerii față de guvernele respective în soluționarea problemei evreiești, deși *noua ordine europeană* este sistemul viitorului, chiar dacă drumul spre Moscova nu pare a fi ușor de parcurs⁴.

De fapt, Conferința de la Wannsee avea menirea să oficializeze un plan gândit de hitleriști, poate chiar înainte de declanșarea celui de-al doilea război mondial și intrat în plină acțiune o dată cu începerea războiului.

În ce măsură erau la curent cercurile politice românești aflate la cârma țării în epoca celui de-al doilea război mondial cu toate intențiile conducătorilor Germaniei naziste de a trece la exterminarea fizică a evreimii europene este greu de spus. Este însă de menționat că numeroși politicieni români, în declarațiile lor, condiționau rezolvarea așa-zisei probleme evreiești în România de o soluție internațională în general și de soluția pe care o va da Germania nazistă în special. Până atunci, regimurile regelui Carol al II-lea și apoi al mareșalului Antonescu promovau o politică antisemită proprie, considerând politica Germaniei naziste ca un factor internațional favorabil pentru îndeplinirea programului de „deziudaizare” a societății românești.

Dar dacă până în momentul intrării României în război alături de Germania nazistă, regimul antonescian a promovat mai mult o politică de restructurare etnică a societății românești pe calea legilor și a reformelor sociale, după intrarea în război (22 iunie 1942) anumite teritorii românești au devenit zone nu doar ale discriminărilor etnice, ci și ale unor exterminări fizice sistematice, după model nazist. Chiar dacă planul „soluției finale” nu a fost încă definitivat de regimul nazist, totuși

autoritățile antonesciene, în colaborare cu cele naziste aflate pe teritoriul României, au început să acționeze în spiritul „soluției finale”. Ce-i drept, conform unui plan local: evacuările în masă a zeci de mii de oameni, internările în lagăre și introducerea regimului de ghetou în diferite zone ale țării, pogromul de la Iași, trenurile morții, regimul de ostatici, execuțiile în masă în Basarabia și Bucovina, deportarea și regimul de exterminare în Transnistria, chiar dacă s-au înfăptuit în colaborare cu naziștii, ele au fost inițiate și programate de autoritățile antonesciene.

Despre începutul acestor acțiuni generalul Ioan Popescu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, prezenta următoarea informare în cadrul ședinței Consiliului de Miniștri din 5 august 1941: „În ziua de 7 iunie, prin dl general Leoveanu, care a fost la dl general Antonescu pe zonă, s-a dispus ca să se evacueze întreaga populație evreiască care se găsește pe zonă până la o adâncime de 4 km. Aceste evacuări s-au făcut în comunele în care le-au găsit necesare comandantii de mari unități, s-a făcut pe o zonă de 4 km. Pe linia Prutului, la sud de Dunăre și la sud de vechea frontieră, de la Herța până la munți [...] În afară de aceștia, s-a mai evacuat o parte din evreii și evreii comuniști din Dorohoi, Botoșani, Iași, Tulcea și Constanța. La 21 iunie, s-a dat ordin ca toți evreii valizi între 18-60 ani care se găseau în zona cuprinsă între Prut și Siret să fie evacuați la Târgu-Jiu, ca și cei care se găseau la dreapta Prutului să fie evacuați în comunele urbane ale județului. Pe urmă s-a dat ordin ca în orașele reședință de județ să se facă concentrarea evreilor în cartiere. Aceste concentrări s-au făcut pentru toate orașele din Moldova, iar în Muntenia s-a făcut în Prahova și în Buzău și apoi în Râmnicu Sărat, Tulcea și Constanța

[...] O dată cu aceasta, pentru a nu se petrece nici o tulburare, s-a dat ordin să se ia ca ostatici persoanele mai importante evreiești, președinții comunităților evreiești sau membrii cultului religios etc. În afară de aceste măsuri, s-au mai făcut o serie de evacuări, uneori chiar de către marile unități din zonă, care au îndreptat pe acești evrei fără să aibă precizuni unde să-i îndrepte și care pe urmă au fost duși la muncă, în diferite părți în județele Călărași, Vlașca, Teleorman, Romanați, Dolj și nu mai știu unde”⁵.

Între 29 iunie – 6 iulie 1941 a avut loc sângerosul pogrom de la Iași și au fost puse în circulație trenurile morții.

Comunicatul Președinției Consiliului de Miniștri, din 30 iunie 1941, înștiința țara că „la Iași au fost executați 500 iudeo-comuniști (cifra dată nu reflectă adevărul – n.n.) care trăseseră focuri de armă din case asupra soldaților germani și români”⁶.

Era desigur un document de otrăvire a opiniei publice, dar și de justificare a represiunilor sângeroase împotriva populației evreiești. Prin acest text, conducerea supremă a statului, anunțând, la 30 iunie, o execuție care a avut loc cu o zi înainte – fără nici o referire la vreun demers procesual sau la vreo sentință dată de un tribunal militar – subscria oficial la o practică de stabilire a crimei în afara prescripțiilor legii. Decretul-lege privind reprimarea faptelor ce pun în primejdie existența statului stipula, la art. 27, că în cazul crimelor ca acelea de care erau acuzați evreii ieșeni, cercetările trebuie efectuate de Parchetul Militar în termen de 24 de ore de la sesizare, iar hotărârea urma să se execute la 10 ore după pronunțare⁷.

Dar evenimentele din Iași demonstrau că evreii puteau fi executați și fără anchetă judecătorească, fără

dovedirea crimei și fără hotărârea unei instanțe judecătorești.

Ce-i drept, conducătorul statului a înfierat „dezordinile întâmplare [...] la Iași”. În ordinul nr. 255, de la începutul lunii iulie 1941, mareșalul a condamnat acțiunile unor soldați izolați care, „în scopul de a jefui sau maltrata, atacă populația evreiască și omoară la întâmplare, astfel cum a fost cazul la Iași”. Dispunând să fie oprită „cu desăvârșire orice acțiune pornită din inițiativă individuală”, mareșalul liniștea spiritele declarând că guvernul este conștient de modul în care „neamul evreiesc a supt, a sărăcit, a speculat și a oprit dezvoltarea neamului românesc timp de câteva secole. Nevoia de a ne scăpa de această plagă a românismului este de nediscutat, dar numai guvernul are dreptul de a lua măsurile necesare. Aceste măsuri se află în curs de aplicare și ele vor fi continuate după normele ce voi hotărî”⁸.

Definirea crimei organizate împotriva evreilor drept acțiune individuală și apoi dezaprobarea ei nu a fost un demers original al conducătorului statului. După cum arată istoricul englez Paul Johnson, această practică a fost pe larg folosită de Hitler după instalarea sa la putere⁹.

Pentru mareșalul Antonescu ca și pentru Hitler, de altfel, evreii erau cei mai mari dușmani; pericolozitatea lor, în optica conducătorului, constând în faptul că chipurile ei ar acționa în interiorul țării. Se poate afirma că mareșalul a declarat un veritabil război evreilor: „Trebuie să se înțeleagă de toți că nu este luptă cu slavii, ci cu evreii”, scria conducătorul statului lui Mihai Antonescu în septembrie 1941. Era o luptă considerată a fi „pe viață și pe moarte” căci ori „învingem noi și lumea se va purifica”, ori înving evreii și atunci, conchidea mareșalul, „devenim sclavii lor”¹⁰.

Măsurile represive împotriva populației evreiești din vara anului 1941 au îmbrăcat forme deosebit de violente în Bucovina și Basarabia. Iată câteva date sumare cu privire la crimele săvârșite în aceste regiuni: în primele zile după intrarea trupelor române și germane în Cernăuți (5-6 iulie 1941) au fost omorâți în case, în pivnițe și pe străzi circa 2.500 de evrei; în zilele de 5-8 iulie a fost ucisă aproape întreaga populație rurală evreiască din nordul Bucovinei (circa 15.000 de suflete); în 8 iulie, trupele germane incendiază Templul din Cernăuți șiucid aproximativ 500 de evrei, în frunte cu Șef Rabinul dr. Mark; în 9 iulie sunt împușcați 100 de evrei la Herța; în 17 iulie trupele româno-germane, ocupând Chișinăul,ucid circa 10.000 de evrei pe străzi, în case, în pivnițe și sinagogi. Astfel, în cursul lunilor iulie și august zeci de mii de evrei cad victimă crimelor săvârșite de trupele germane și române pe teritoriile Basarabiei și Bucovinei de nord. „Numărul exact și cu atât mai puțin numele victimelor nu se va putea cunoaște niciodată”, conchidea Matatias Carp: se poate doar presupune dacă se compară cifrele recensămintelor din 1930 și de la sfârșitul lunii august 1941. Dacă în 1930, în Chișinău erau peste 50.000 de evrei, la 1 septembrie 1941 numărătoarea oficială a găsit aici 10.311 suflete. Pe lângă execuțiile în masă, mii de evrei au pierit în ghetourile create pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei, unde s-a impus un adevărat regim de exterminare fizică. Despre toate aceste evenimente, Argetoianu nota în jurnalul său la 6 septembrie 1941: „Masacrele de ovrei la Iași, în Moldova, în Basarabia, au fost oribile, a fost ceva inuman și nedemn de veacul nostru, de veacul nostru de cultură. De departe, la Breasta, n-am avut decât un ecou foarte slăbit al celor ce s-au întâmplat. Oameni de bună credință care au fost

acolo îmi povestesc lucruri de necrezut și care dovedesc că suntem încă foarte jos pe scara umanității. La Iași nu s-au ucis și legionari sau comuniști creștini cum s-a spus, s-au ucis numai ovrei și în modul cel mai barbar. Măcelul a fost provocat de legionari; câțiva dintre ei au tras de la câteva ferestre, în stradă, fără să nimerească de altminteri pe mai nimeni – numai un maior german a fost atins. Alți legionari au început să strige pe stradă: «ovreii trag în armată și în nemți»; atât a fost de ajuns și s-au aruncat toți pe ovrei. Casă după casă, SS germani, soldați români, legionari și toată pleava Iașiului au scotocit tot, au scos familii întregi cu bătrâni, femei și copii și i-au măcelărit fără milă. Au fost astfel uciși peste 7.000... Restul a fost încolonat și dus la gară. Convoaie de oameni în zdrențe, bătrâni cu părul alb, bolnavi au fost împinși ca vitele. Când se poticnea unul și cădea, pleava de derbedei se năpustea asupra lui și îl sfâșia cu lovituri de bătă... În fine, la gară supraviețuitorii au fost încărcăți în vagoane de marfă, unii peste alții, câte o sută sau două de vagon. În prealabil podeaua vagoanelor fusese înecată în creolină. Vagoanele au fost apoi ermetic închise și nenorociții au fost astfel plimbați 4 zile fără apă și fără hrană... Când s-au deschis vagoanele, o duhoare pestilențială a ieșit din ele, căci cadavrele și excrementele făcuseră masă cu cei vii: oribil, oribil. La Ștefănești, în județul Botoșani, avocatul Darie a văzut sute de cadavre în marginea târgului. Șonieriu îmi povestește că la Herța au fost luați întâi 200, apoi au venit militarii și au luat și restul. I-au împins pe toți, pe jos, cu o legăturică în mână peste Prut și i-au dus și mai departe peste Nistru. Cădeau bătrânii și nevolnicii, și erau împușcați pe loc. În Ucraina nemții nu i-au primit și i-au trimis peste Nistru înapoi. După câteva drumuri încolo și încioace, nenorociții care au mai scăpat

vii au fost închiși la Edineți (locuitorii din Edineți fuseseră mai demult evacuați în Ucraina și primiți acolo de nemți) unde sunt pe cale de a muri de foame. La Noua Suliță s-au stropit casele cu petrol, li s-a dat foc, iar ovreii care căutau să scape erau împiedicați de trupă... Moldovenii cu care am vorbit pretind că în Moldova, Basarabia și Bucovina nu mai sunt ovrei; au fost omorâți sau goniți peste graniță... Procedee sumare și inumane, pe care mi-e frică că le vom plăti într-o zi scump”¹¹.

Statutul administrativ al Basarabiei și Bucovinei era diferit de restul țării. Conform Decretului-lege nr. 2506 din 3 septembrie 1941¹², aici funcționa o administrație proprie, cu reședința la Chișinău și, respectiv, Cernăuți, cu guvernatori împuterniciți de conducătorul statului.

Legislația Regatului se întindea într-o măsură foarte limitată asupra Basarabiei și Bucovinei. Purificarea etnică, reorganizarea de structură care trebuiau făcute cereau pentru câțeva vreme „să se stabilească un zid de impermeabilitate absolută între Basarabia și Bucovina și teritoriul Regatului”¹³.

Deportarea evreilor din Basarabia, Bucovina de nord și de sud în teritoriul dintre Nistru și Bug, numit Transnistria, și chiar dincolo de Bug dacă nemții ar fi permis, a fost concepută și realizată de autoritățile antonesciene ca o măsură de purificare etnică a acestor teritorii și în ultimă instanță de exterminare fizică a etniei evreiești, ce-i drept nu prin gazare, ci „doar” prin izgonirea oamenilor din căminele lor, prin condamnarea lor la moarte prin foame, frig, boală, epuizare fizică și nu de puține ori prin execuții în masă. Planul a fost gândit de regimul antonescian încă înainte de intrarea României în război. În Consiliul de Miniștri din 17 iunie 1941, Mihai Antonescu a făcut o largă expunere în acest sens: „Ceea ce

pot să vă anunț – spunea șeful ad-interim al guvernului antonescian – este [că]... noi trebuie să folosim acest ceas ca să facem purificarea populației... În ce privește anumite populațiuni de origine etnică și vă asigur că nu numai în ce privește evreii, dar în ce privește toate naționalitățile – vom ajunge să practicăm o *politică de totală și violentă înlăturare a elementelor străine*”¹⁴. Îndemnul la acțiuni de violență în procesul purificării etnice a Basarabiei și Bucovinei revine frecvent în luările de cuvânt ale lui Mihai Antonescu în cadrul ședințelor Consiliului de Miniștri, după 22 iunie 1941, după trecerea Prutului de către trupele române. La ședința din 8 iulie 1941, de instruire a guvernatorilor civili care urmau să fie instalați în Basarabia și Bucovina ca reprezentanți ai conducătorului statului, profesorul Mihai Antonescu îi avertiza: „Omenia siropoasă, vapoasă, filosofică n-are ce căuta... Dacă este nevoie, să trageți cu mitraliera”¹⁵.

În spiritul acestor indicații s-a și tras cu mitraliera omorându-se mii de oameni nevinovați pe drumul chinuitor al deportării.

Mareșalul însuși a recunoscut numărul mare al morților atunci când declara în ședința Consiliului din 13 noiembrie 1941 că are destule greutăți cu acei pe care i-a trimis pe Bug. „Numai eu știu, mărturisea mareșalul, câți au murit pe drum”.

Faptele demonstrează din plin că această deportare a fost concepută și executată ca o variantă locală a soluției finale, *chiar dacă Transnistria, cu toate ororile ei, a avut un procent de supraviețuire mult mai ridicat decât zonele din Ucraina aflate sub control german*¹⁶. Și totuși, lagărele și ghetourile transnistrene sunt incluse de holocaustologul Raul Hilberg pe harta lagărelor de exterminare.

Dar pe lângă acest plan autohton de exterminare fizică, în special a evreilor din Basarabia și Bucovina, „soluția finală” concepută de Germania nazistă avea și alte implicații în contextul românesc. În vara anului 1942, Germania nazistă a început exercitarea unor presiuni și asupra României în vederea aderării ei la măsura generală de deportare a evreilor în lagărele naziste de exterminare. SS Hauptsturmführer dr. Gustav Richter, consilierul în problema evreiască al Ambasadei germane din București, a obținut, în vara anului 1942, un acord, în scris, din partea vice-prim ministrului Mihai Antonescu, privind deportarea evreilor din România¹⁷.

Faptul a fost confirmat în ședința Consiliului de Miniștri din 29 septembrie 1942, unde s-au pus în discuție zvonurile care circulau despre decizia guvernului român de a izgoni „populația jidovească din Transilvania”. În acest context, Mihai Antonescu a mărturisit următoarele: „La un moment dat s-a discutat problema trimerii unor evrei din țara noastră în altă parte. N-a știut de acest lucru decât domnul mareșal Antonescu și cu mine și încă cineva de legătură cu guvernul Reichului. *Nu s-au scris decât trei rânduri foarte vagi și n-a știut despre ele, despre această chestiune, decât cineva din SS german*”. Cu toate acestea – se lamenta Mihai Antonescu – la câteva zile după ce s-a produs această conversație, „toată Transilvania a știut despre ea”¹⁸. Într-adevăr, pregătirile pentru deportare au început să avanseze. Dintr-un studiu al istoricului israelian Jean Ancel, intitulat *Plans for Deportation of the Romanian Jews. Their Discontinuation in Light of Documentary Evidence, July-October 1942*¹⁹, rezultă că au fost elaborate două planuri de deportare: unul de Gustav Richter și altul datorat lui Radu Lecca, împuternicitul guvernului român pentru soluționarea problemei evreiești.

Planul lui Radu Lecca preconiza începerea deportării cu evreii din vestul Transilvaniei și Banat, stabilind, ce-i drept, și categorii de excepții care urmau să fie scutite de deportare. Matatias Carp precizează în *Cartea Neagră* (vol. III) că primele orașe de unde era prevăzut să înceapă deportarea trebuiau să fie: Turda, Arad și Timișoara.

În vederea discutării detaliilor legate de organizarea propriu-zisă a transportului spre lagărele naziste, Radu Lecca a fost trimis la Berlin la sfârșitul lunii august 1942. Din surse germane aflăm că Lecca nu s-a bucurat de atenția autorităților naziste, Berlinul considerând, prin agreementul celor doi Antonești, acțiunea deportării ca fiind perfectată. După întoarcerea lui Lecca la București, Legația germană a transmis o „notă verbală” prin care comunica Ministerului Afacerilor Străine următoarele: „Deoarece domnul director ministerial Lecca s-a întors de la Berlin după terminarea convorbirilor cu privire la emigrarea (termen evident eufemistic sau greșit tradus, căci la momentul respectiv nu s-a mai pus problema emigrării evreilor – n.n.) evreilor din România, Legația consideră tratativele preliminare ca încheiate și roagă să i se transmită un răspuns succint, reprezentând atitudinea guvernului român la toate punctele importante, spre a-l putea prezenta guvernului Reichului”²⁰.

La 18 septembrie 1942, Radu Lecca a făcut propuneri referitoare la stabilirea normelor după care urma să se efectueze operațiile de evacuare a populației evreiești din Banat și din regiunile de la frontiera de vest. Rezoluția pusă pe aceste propuneri a fost însă ambiguă: „Evacuarea evreilor din Ardeal numai se studiază. Nu va începe decât când va veni momentul oportun. Până atunci se pregătește, în cele mai mici amănunte, de Ministerul de Interne, pe baza declarațiilor date de dl mareșal Antonescu”²¹.

Așadar, pregătirile pentru deportare au fost intense. Zvonurile n-au apărut din senin. Alarmarea evreilor a fost firească. Dintr-o notă elaborată ulterior la Președinția Consiliului de Miniștri rezultă că o serie de personalități, evrei și români, au exercitat puternice presiuni pentru stoparea deportării. Au fost depuse și sume importante de bani. Maniu, la un moment dat, declara că problema evreiască capătă o gravitate foarte mare din punct de vedere internațional în urma mesajului președintelui Roosevelt și a declarației lui Churchill, care anunță sancțiuni pe care nu le-a mai cunoscut istoria pentru cei care deportează evrei²². Intervențiile s-au soldat cu rezultate vizibile. Este simptomatic în acest sens faptul că România nu a mai participat la Conferința Direcțiunii Căilor Ferate Germane Öst Berlin, convocată pentru ziua de 26 septembrie 1942 la Berlin, în vederea programării trenurilor speciale pentru expedierea evreilor din România în guvernământul general. Planificarea s-a făcut în absența reprezentantului guvernului antonescian, planul fiind trimis ulterior Direcției Căilor Ferate Române. La 27 octombrie 1942, directorul general al Căilor Ferate, T.C. Orezeanu înștiința Consiliul de Miniștri despre planificarea venită de la Berlin și cerea „a ne comunica de urgență dispozițiunile dvs.”. Răspunsul a fost concis și decisiv: „În Consiliul de Miniștri de la 13 octombrie 1942 s-au sistat deportările de evrei. Semnează Basarabeanu”²³. Menționăm că L. Watts, în cartea sa *Romanian Cassandra Ion Antonescu and the struggle for Reform (1916-1941)*, apărută la New York, în 1993, atribuie în mod greșit semnătura pe acest document mareșalului Antonescu; actul nu a fost semnat de conducătorul statului, deși ar fi fost firesc ca o asemenea decizie privind suspendarea deportării evreilor să fi fost comunicată din înaltul său

ordin, cu atât mai mult cu cât mareșalul dădea ordine în probleme mult mai puțin importante decât cele la care ne referim aici. Printre altele, este de menționat că mareșalul Antonescu nici nu a participat la Consiliul de Miniștri din 13 octombrie 1942, unde s-a decis sistarea deportărilor. Decizia a fost transmisă de Mihai Antonescu, care a motivat în următorii termeni hotărârea guvernului: „Domnilor miniștri, în ultima vreme s-au produs o serie întreagă de nemulțumiri și mai ales o atmosferă foarte nefavorabilă în legătură cu regimul evreilor. Este inutil să vă spun că... nu sunt filosemit... consider că datorită situației internaționale, datorită faptului că și în alte țări regimul evreilor nu este ca cel al nostru din România... trebuie să nu creăm o situație... în care să pară că... ne este egal dacă pe planul măsurilor de civilizație guvernul român contribuie la prestigiul creat de armată sau dimpotrivă lucrează împotriva lui... Nu fac reformă antisemită pentru germani sau pentru doctrina doctorului Rosenberg... ori și câtă primejdie europeană ar putea să reprezinte încă comunismul evreiesc sau simpla ideologie iudaică. Pe mine ceea ce mă interesează este să fac naționalism românesc... Aceasta este situația noastră. Deocamdată se suspendă toate trimerile de evrei peste Nistru. Trimerile de evrei se vor face de aici înainte printr-un organ comun care va fi creat din Marele Stat Major, Ministerul de Interne, Ministerul de Finanțe și Președinția Consiliului de Miniștri. Dar, deocamdată, orice trimitere de evrei se oprește”²⁴. Decizia a fost comunicată și în presă, dar într-o formulare confuză, fără să se pomenească măcar că ar fi vorba despre evrei²⁵.

Sfârșitul anului 1942 a însemnat o etapă de cotitură în politica regimului antonescian în problema evreiască. Pe lângă decizia de suspendare a deportărilor, s-au

facilitat emigrările; s-a aprobat trimiterea de ajutoare în Transnistria; s-a pus în discuție repatrierea unor categorii de deportați în Transnistria ș.a.

Ceea ce este de remarcat printre altele în acest context, extrem de complex și în multe privințe încărcat de tensiuni și contradicții, este faptul că autoritățile de resort ale celui de-al III-lea Reich au luat la cunoștință schimbările ce se conturau în politica regimului antonescian față de evrei fără să exercite presiuni asupra României în direcția obligării ei pentru o aplicare consecventă a „soluției finale”.

Suspendarea aplicării „soluției finale” în România și revizuirile operate de regimul antonescian în politica antievreiască nu au însemnat și o schimbare în concepțiile antisemite ale lui Mihai Antonescu sau ale mareșalului Ion Antonescu. Astfel, în instrucțiunile pe care le transmitea Mihai Antonescu demnitarului român Barbul pentru modul în care să abordeze problema evreiască într-o misiune diplomatică pe care avea s-o întreprindă în vederea tatonării posibilităților unei păci separate, viceprim ministrul îi cerea emisarului său să demonstreze Occidentului că măsurile antievreiești au fost pe deplin justificate²⁶. Iar în ceea ce privește poziția mareșalului, ea se menținea în atitudinea sa de culpabilizare a etniei evreiești; numai așa se explică afirmațiile sale în scrisoarea adresată arhitectului evreu H. Clejan, la 4 februarie 1944. Generalizând participarea unor evrei la mișcarea comunistă, mareșalul scria: „E aceasta tragedia rasei evreiești de a nu fi recunoscătoare țării în care trăiește și profită”²⁷.

Stoparea deportărilor a asigurat supraviețuirea unei importante părți a evreilor din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei, dar acest fapt nu poate diminua, desigur,

dimensiunile reale ale crimelor cărora după cifre aproximative le-au căzut victimă 8-12.000 de evrei în timpul pogromului de la Iași; în Basarabia și Bucovina zeci de mii de evrei executați de jandarmi români sau de trupe române și germane în primele luni ale războiului; în Basarabia, din 75-80.000 de internați în lagărele și ghetourile locale (în intervalul iulie-octombrie 1941) au pierit în jur de 25.000 de evrei, bărbați, femei, bătrâni și copii; în Transnistria, dintr-un minim de 186.000 de evrei români deportați din Basarabia, din nordul și sudul Bucovinei, din județul Dorohoi și câteva mii din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei (în intervalul octombrie 1941 – septembrie 1943) au pierit aproximativ 75.000, de foame, frig, tifos, executați de jandarmi sau predați germanilor pentru a fi executați²⁸.

Iată bilanțul aproximativ, exprimat în cifre, al implicațiilor *soluției finale* în politica antievreiască a regimului antonescian.

Note

1. Cf. Paul Johnson, *A History of the Jews*, New York, 1987, p. 483.
2. Pentru toate datele privind „soluția finală”, vezi G. Reitlinger, *The Final Solution*, New York, 1957.
3. Pe baza acestei propuneri au dispărut sute de familii evreiești, cetățeni români aflați pe teritoriul Germaniei, Austriei, Belgiei, Franței ș.a. Astfel, în telegrama nr. 346/43105, din 21 iulie 1942, a Legației române din Berlin se comunică următoarele: „Auswarties Amt informează că măsura prin care s-a impus evreilor

români din teritoriile ocupate de Germania să poarte un semn distinctiv, precum și hotărârea de a-i deporta pe toți în ținuturile de la est, au fost luate în virtutea unui consimțământ pe care dl mareșal Antonescu l-ar fi dat domnului von Killinger în cursul unei conversații, și anume ca evreii români să fie tratați la fel ca evreii localnici. Semnează Bossy” (Arh. M.A.E., fond Germania, ds. 807, f. 107).

4. Pentru datele privind Conferința de la Wannsee vezi *Encyclopedia of the Holocaust*, vol. IV, New York, London, 1990.
5. *Legislația*, doc. 94, p. 305.
6. *Loc. cit.*, doc. 42, p. 155.
7. Decretul-lege nr. 236 din 3 februarie 1941, publicat în *Legislația*, doc. 30, p. 111.
8. *Probl. evr.*, doc. 98, p. 263.
9. Paul Johnson, *loc. cit.*
10. *Probl. evr.*, doc. 105, p. 290.
11. Publicat în Matatias Carp, *Cartea Neagră*, vol. III, ed. a II-a, Editura Diogene, București, 1996, p. 501.
12. *Legislația*, doc. 46, p. 165.
13. Buletinul Ministerului Afacerilor Interne nr. 1/1941, p. 13-21.
14. *Probl. evr.*, doc. 93, p. 234-235.
15. *Loc. cit.*, doc. 99, p. 267.
16. Radu Ioanid, *Sabia Arhanghelului Mihail. Ideologia fascistă în România*, Editura Diogene, București, 1994, p. 207.
17. Cf. C. Broszat, *Das Dritte Reich und die rumänische Judenpolitik*, München, 1957, p. 170.
18. *Probl. evr.*, doc. 145, p. 442.
19. Studiul lui Jean Ancel a fost publicat în „Yad Vashem Studies”, vol. 16/1984, p. 381-420.
20. Arh. M.A.E., Probl. 33, ds. 17, f. 100.
21. A.N., fond P.C.M., ds. 402/1942-1944.
22. *Probl. evr.*, doc. 179, p. 537-538.
23. A.N., fond P.C.M., ds. 342/1942.

24. Vezi în acest sens comunicatul publicat în ziarul „Timpul” din 16 octombrie 1942, în care se vorbește despre „chestiunea expatrierii unor elemente din Regat”.
25. *Probl. evr.*, doc. 147, p. 455-462.
26. Arh. M.A.E., fond 71, ds. 92, f. 187.
27. *Martiriul Țevreilor din România, 1940-1944. Documente și mărturii*, p. 234.
28. Radu Ioanid, *op. cit.*, p. 204-208.

9. Soluții pentru „problema evreiască” din România în ziarul „Bukarester Tageblatt”

În anii celui de-al doilea război mondial, „Bukarester Tageblatt” devenind purtătorul de cuvânt al Ambasadei Germane la București a acordat o atenție specială „problemei evreiești”, a modului ei de „soluționare” pe plan european și în context românesc.

Din acest motiv ziarul a fost urmărit cu atenție și de evrei, căci de multe ori s-au strecurat informații de interes major pentru soarta lor care nu vedeau lumina tiparului și în presa românească. Avem în vedere în special articolele referitoare la elaborarea unor planuri de deportare în lagărele naziste de exterminare. Fără să fim cinici, trebuie să recunoaștem că, prin publicarea informațiilor de acest gen, ziarul a adus anumite servicii comunității evreiești, care, aflând din timp despre astfel de pregătiri, și-a putut mobiliza forțele pentru posibila lor preîntâmpinare.

Primele avertismente au început să apară în cursul anului 1942. În numărul din 26 aprilie, Gustav Richter, consilierul Ambasadei Germane pentru probleme evreiești, publica un articol intitulat „Fata Morgana Evreiască” (Jüdische Fata Morgana). „Evreii din România, se scria în articol, să nu se iluzioneze că vor putea sabota sau că se vor putea sustrage mersului general al evenimentelor legate de soluționarea finală a problemei evreiești în Europa. Problema evreiască va fi soluționată și

în România în spiritul cerințelor noii ordini europene. Au trecut vremurile când evreii români fugeau la Geneva sau solicitau țărilor Europei occidentale să intervină în apărarea lor”.

O aluzie directă la situația evreilor din România s-a făcut în articolul „Soluționarea problemei evreiești în Slovacia”¹. Se dădea drept exemplu pentru toate țările din răsăritul Europei faptul că în Slovacia a început strămutarea evreilor în *zone speciale de concentrare*. În strânsă legătură cu prezentarea acestui eveniment s-a criticat politica antievreiască din România unde, chipurile, totul s-ar fi limitat la măsuri legislative care pot fi ușor dejucate.

Dar articolele care au răscolit cu adevărat spiritele evreiești au fost cele apărute în august 1942, intitulate semnificativ „Înainte de strămutarea evreilor din România”² și „România va fi curățată de evrei”³. Tematic era o strânsă legătură între cele două articole, ambele fiind axate pe problematica deportării evreilor. În acest context cititorul a putut afla punctul de vedere german despre rostul Centralei Evreilor din România, înființată la începutul anului 1942. Căci dacă în lumina Regulamentului de funcționare, semnat de mareșalul Antonescu, în atribuțiile acestei noi organizații intrau: reprezentarea intereselor evreiești; reeducarea și organizarea evreilor pentru munci practice și diferite meserii; pregătirea emigrării; organizarea activităților culturale și școlare; organizarea asistenței; a participării la munca obligatorie, a exercitării profesiunilor în condițiile stabilite de guvern⁴ ș.a., din articolele apărute în „Bukarester Tageblatt” rezulta că menirea Centralei este

* Vezi traducerea integrală a articolului în anexă.

„să pregătească toate măsurile pentru a curăța definitiv România de evrei”. În acest scop s-a efectuat așa-zisul *recensământ de sânge evreiesc*⁵. Datele recoltate, necesare pentru asigurarea transporturilor și pentru tot ce implica procesul deportării, indicau existența în România, la data respectivă, în jur de 270.000 de evrei. Față de cifra de 700-800.000 câți erau înainte de război, gazeta germană constata cu satisfacție scăderea vertiginoasă a populației evreiești: 185.000 de evrei au fost deportați în decurs de un an în Transnistria; aproape 200.000 trăiau în teritoriile alipite Ungariei, iar Basarabia și Bucovina au fost curățate după realipirea lor de România. Pornind de la aceste date, ziarul a adus elogii Centralei Evreilor, considerând cu totul eronat că descreșterea populației evreiești ar fi rezultatul activității acestui organism nou creat. De acum înainte curățirea completă de evrei, se conchidea, „aparține noilor îndatoriri ale Centralei”. Întrucât Basarabia și Bucovina erau curățate de evrei; satele românești fiind și ele complet eliberate de această populație care, în interiorul României, a fost concentrată în marile orașe, s-a apreciat că sunt create toate condițiile pentru înlăturarea grabnică a tuturor evreilor. În acest sens s-a stabilit că în toamna anului 1942 vor fi deportați în jur de 25.000 de evrei în special din Transilvania și Banat, care vor fi duși în răsărit, dincolo de Transnistria, iar în cursul anului 1943 va pleca restul evreilor, inclusiv cei ce se găsesc în Transnistria. Astfel, conchidea „Bukarester Tageblatt”, în anul 1943, România va fi complet curățată de evrei. Va fi, în felul acesta, primul stat din Sud-Est care va acționa spre o rezolvare a problemei evreiești pe baze rasiale. „Perspectiva României de a deveni dintr-un El Dorado al evreilor o primă țară în Sud-Est care să scape de evrei oferă poporului român o dată mai mult asigurarea că-și va

cuceri în noua Europă poziția care îi revine pe temeiul contribuției sale la eliberarea Europei de toate influențele evreiești”⁶.

În presa românească articolul nu a avut nici un ecou. Cenzura a primit ordin în acest sens⁷. În schimb „Donnauszeitung”, publicația Gestapo-ului pentru Balcani, și „Völkischer Beobachter”, organul central al Partidului Național-Socialist German, au relatat pe larg conținutul acestor articole.

În cercurile evreiești, articolele au fost receptate în mod diferit. Pe de o parte, evreii au fost cuprinși de o panică generală, pe de altă parte însă, conducătorii comunităților evreiești au început să se mobilizeze pentru preîntâmpinarea pericolului.

M. Sebastian nota în acele zile fierbinți: „Atmosferă apăsătoare încărcată de presimțiri, temeri, spaime, pe care nici nu îndrăznești să le gândești până la capăt”⁸. În ce-l privește pe Emil Dorian, el spera că „lucrurile expuse acolo nu sunt directe dorințe și hotărâri ale guvernului, nici măcar afirmări oficiale ale Germaniei”. Dorian punea totul pe seama lui Killinger, care, în viziunea lui, „veghează la rezolvarea cât mai grabnică a chestiei evreiești în România. Suficient pentru a îndreptăți, dacă nu o panică, în orice caz o accentuată posomorâre”⁹.

Filderman „era îngrijorat dar nu pesimist. „Momentul e periculos, declara el, dar să nu facem panică”¹⁰. El a transmis imediat o notă guvernului român în care își exprima speranța că mareșalul Antonescu nu va da curs proiectelor anunțate în „Bukarester Tageblatt”. „Cum domnul mareșal, scria Filderman, în diverse manifestări oficiale a declarat că până la încheierea păcii generale se vor asigura evreilor posibilități de muncă și că nu vor fi deportați decât aceia dintre evrei veniți după 1914 care

s-au îmbogățit jefuind banul public, populația evreiască dorește să creadă că domnul mareșal nu va admite o măsură împotriva unor oameni absolut nevinovați și că va lua măsuri ca ațâțările ziarului «Bukarester Tageblatt» să înceteze”¹¹.

Peste câteva zile, Filderman revine cu un nou memoriu în care argumenta pe larg cât de potrivnică ar fi intereselor României acceptarea planului de deportare expus în gazeta germană. La data respectivă, demonstra Filderman, nici Germania, nici Italia, cu atât mai puțin Spania, n-au trecut la deportarea evreilor. „De ce România ar face aceasta la începutul celui de-al patrulea an de război mondial”¹²? Dar dacă tot prin absurd România s-ar găsi în situația să aplice această măsură, atunci Filderman considera că „ar fi politic ca pe de o parte să se amâne pe cât posibil punerea în executare a planului, iar pe de altă parte, ca deportarea să nu se aplice decât celor stabiliți clandestin, celor condamnați pentru crime contra siguranței statului și celor născuți în alte regiuni decât cele revendicate de România ca fiind românești. În nici un caz n-ar trebui deportați copiii, femeile și cei peste 55 de ani”, conchidea Filderman. El a propus să se încerce să se amâne deportarea și doar să se legisfeze posibilitatea emigrării. În final, Filderman și-a exprimat părerea că întreprinderea unei inițiative cum este deportarea, implică riscuri politice pentru România și că ar fi mai recomandabil să se aștepte pacea generală pentru ca să se hotărască soarta evreilor din Europa și soarta țărilor europene în general.

Despre procesul de pregătire a deportării generale a evreilor din România în cursul anului 1942, sunt numeroase informații documentare și studii ca cele datorate istoricului israelian Jean Ancel¹³.

A existat, într-adevăr, o presiune germană pentru trecerea la deportarea generală din toate țările din sud-estul Europei. Dar la momentul respectiv nici o țară nu a dat curs acestor presiuni, nici autoritățile antonesciene care au început procesul de „purificare etnică”, din proprie inițiativă, încă din anul 1941. Chiar mai mult decât atât, în toamna anului 1942, în România au fost oprite deportările în masă¹⁴. La această decizie au contribuit diferiți factori, printre care și acțiunile de rezistență organizate de notabilitățile comunităților evreiești, în frunte cu dr. W. Filderman. Decizia guvernului a devenit publică la începutul lunii octombrie 1942. „Bukarester Tageblatt” s-a grăbit să protesteze. La 11 octombrie apărea un articol intitulat „Judenknechte” (Iudeoslugi). Autorul se mira că evreii au îndrăznit să se lupte cu toate forțele pentru autosalvarea lor. Se cerea darea în judecată a persoanelor care s-au ridicat în apărarea evreilor. Principalii acuzați au fost baronul Neuman din Arad și dr. W. Filderman, care au organizat o adevărată campanie pentru salvarea evreilor, stabilind contacte cu personalitățile Partidului Național Țărănist, cu industriași și oameni de afaceri români din Transilvania și Banat. Dar partea germană nu se va resemna în fața respectivelor demersuri. Se preciza în articol că ele sunt cu totul inutile, căci Führer-ul a prezis că evreii vor fi nimiciți în acest război. „Nu sunt simple fraze: sfârșitul războiului va demonstra acest lucru. *Iudeoslugi*, care încearcă să saboteze curățirea României, nu fac altceva decât să periclitizeze viitorul țării; ei dau crezare propagandei evreiești care susține că Stalingradul nu va cădea, că frontul de est a început să stagneze, că victoria nu-i mai aparține Axei”. Ziarul își exprima speranța că autoritățile românești vor pune capăt acțiunilor de subminare a deportărilor și va veni ziua când toți

„iudeoslugile vor fi răzbunați”. Articolul a fost transmis la Berlin de Gustav Richter cu următoarea notă: „Baronul Neuman și dr. Filderman care sabotează cu toate mijloacele deportarea evreilor se folosesc de persoane influente precum regina Elena, Iuliu Maniu, Brătianu, mitropoliții Bălan și Nicodim care au fost în stare să se lupte pentru oprirea deportărilor”¹⁵.

În ciuda tonului amenințător al celor de la „Bukarester Tageblatt” și al protestelor Ambasadei germane din București, decizia autorităților antonesciene nu s-a schimbat. Articolul „Judenknechte” nu a avut darul să genereze panică pe ulița evreiască. Emil Dorian nota în jurnalul său: „Cotidianul german cu articolul de duminică și Killinger cu discursul de duminică, în care cerea curățirea de jidani a țării n-au avut nici un ecou”¹⁶.

Note

1. „Bukarester Tageblatt”, 11 iunie 1942.
2. *Loc. cit.*, 8 august 1942.
3. *Loc. cit.*
4. *Legislația*, doc. 57, p. 188. Regulamentul a fost dat publicității la 30 ianuarie 1942.
5. Decretul-lege nr. 3416 pentru locuitorii evrei având sânge evreiesc a fost dat publicității la 17 decembrie 1941. Vezi *Legislația*, doc. 54, p. 179-180.
6. „Bukarester Tageblatt”, *loc. cit.*
7. Consemnare în notele zilnice ale lui Matatias Carp, publ. în Jean Ancel, (ed.) *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust* (în continuare DCFRJH), vol. IV, p. 299.

8. Mihail Sebastian, *Jurnal 1935-1944*. Text îngrijit de Gabriela Omăt. Prefață și note de Leon Volovici. Humanitas, București, 1996.
9. Emil Dorian, *Jurnal din vremuri de prigoană*. Ediție de Marguerite Dorian. Cu o prefață de Z. Ornea. Editura Hasefer, București, 1996, p. 227-229.
10. Matatias Carp, *loc. cit.*
11. Jean Ancel, DCFRJH, vol. IV, p. 99.
12. Memoriul lui Filderman din 22 august 1942, publ. în Jean Ancel, *op. cit.*, vol. IV, p. 125-128.
13. Jean Ancel, *Plans for Deportation of the romanian Jews [...] în Yad Vashem Studies* 16 (1984), p. 381-420.
14. Vezi stenograma Consiliului de Miniștri din 13 octombrie 1942, publ. în *Probl. evr.*, p. 455-462.
15. Nota adresată lui Eichmann la 15 octombrie 1942, publ. în Jean Ancel, *op. cit.*, vol. IV, p. 299.
16. Emil Dorian, *op. cit.*, p. 247.

Anexă

România curățată de evrei*

MI – Dacă se ține seamă de timpul scurt care a fost până acum la dispoziția României mareșalului Antonescu, pentru a întreprinde demersuri energice pe tărâmul problemei evreiești, cu scopul unei rezolvări definitive, trebuie să constatăm că s-a reușit să se meargă înainte foarte mult în această problemă hotărâtoare pentru viitorul

* Traducerea integrală a articolului apărut în „Bukarester Tageblatt” s-a preluat din *Martiriul Evreilor din România [...]*, Editura Hasefer, București, 1991.

României și pentru poziția României, în noua Europă. Și în rezolvarea și tratarea problemei evreiești, România a stat în fruntea statelor din Sud-Est, iar căile care au fost trecute sunt, în multe privințe, pilduitoare.

După ce la început, ca urmare a preluării puterii de către mareșalul Antonescu, s-a purces la dispoziții și legi pe diferite tărâmurii împotriva evreilor și pentru înfrângerea influenței lui enorme în viața politică, economică și culturală, fără a se fi realizat pretutindeni succese surprinzătoare, guvernul român a făcut la sfârșitul anului 1941 pasul hotărâtor prin crearea Centralei Evreilor în București, a cărei autoritate se întinde în întreaga Românie. Misiunea acestei Centrale Evreiești a fost de la început de a aduce claritate în diversitatea dispozițiilor antievreiești, de a sesiza statistic pe evrei, de a-i îndruma spre o activitate utilă statului și poporului român, și în sfârșit de a se pregăti toate lucrările în vederea curățirii definitive a României de evrei.

După dizolvarea Comunității ortodoxe evreiești – Comunitatea evreiască sionistă fusese dinainte dizolvată – și-a găsit sfârșitul și ultima Comunitate evreiască din România, iar toți evreii din România, fără excepție, au fost cuprinși de Centrala Evreiască și îi dau ascultare ei și îndrumărilor conducătorilor ei. Centrala Evreiască este supravegheată de consilierul ministerial Lecca și primește toate ordinele prin el și consilierii săi. Asupra muncii acestor oameni care au realizat în interesul României, într-un timp relativ scurt lucruri într-adevăr exemplare, am insistat în aceste coloane de repetate ori. Acum s-a încheiat iar un capitol la care se cuvine să ne ocupăm mai de aproape de lucrările Centralei Evreilor.

Orice om obiectiv va fi uimit aflând că numărătoarea tuturor evreilor a arătat că în România, afară

de Bucovina, Basarabia și Transnistria, se găsesc numai 272.409 evrei integrali. Aveam cifre mai mari în vedere și exista în general convingerea că România este una dintre țările din sud-est mai bogată în evrei. Cu plăcere se primește însă documentarea unei cifre mai exacte! Rezultatul surprinzător al recensământului evreiesc din România este totodată o dovadă a muncii depuse de organele guvernului român, în liniște, fără multă gălăgie, pentru rezolvarea problemei evreiești, în vederea dinainte de numărătoare. Căci numărul evreilor din România înainte de vara anului 1940 a fost într-adevăr simțitor mai mare. Numai în părțile Transilvaniei nordice, cedate Ungariei, trăiau pe vremea cedării aproape 260.000 de evrei integrali. După cucerirea Transnistriei de către trupele germane și române, au fost duși acolo aproximativ 185.000 de evrei. Înainte de orice, Basarabia a fost curățată după realipirea ei și apoi Bucovina. Aici mai sunt însă resturi ușoare de evrei ale Comunităților evreiești, cu deosebire importante. Numărul evreilor din Bucovina este evaluat la un total de 16.000. Dacă se numără evreii care au revenit Ungariei, cei care au fost trimiși în Transnistria și numărul evreilor de acum, se ajunge, incluzând și restul de evrei din Bucovina, la 700.000 evrei, la cifră rotundă. Aceasta ar corespunde aproximativ numărului evreilor stabilit pe baza celui din urmă recensământ românesc din anul 1930, ca cifră probabilă.

Reducerea față de acest număr mare în timpul scurt de la vara anului 1940 este considerabilă. Ea explică numărul relativ mic de acum, indicat de statistica evreilor. Deși în cifra de 272.409 evrei nu sunt cuprinși și botezații realizați din căsătoriile mixte, s-a putut constata pe temeiul cercetării statisticilor că nu poate fi vorba aici de un număr mai mare și că nu sunt în România decât între

5-6.000 rezultați din căsătorii mixte. Aceasta constituie un semn cu deosebire favorabil simțului sănătos al poporului român care, în majoritatea lui covârșitoare, a refuzat să primească pe evrei, prin căsătorie, în familii românești. Ei nu joacă însă nici un rol ca colectivitate. În orice caz trebuie să subliniem că legile de la Nürnberg* au fost aplicate la cercetarea și numărătoarea evreilor din România, cu singura excepție relevantă a botezaților rezultați din căsătorii mixte. De o importanță decisivă pentru atitudinea românilor în chestia evreiască este însă faptul că s-a izbutit în esență și în România de a se recunoaște chestiunea evreiască ca o chestiune rasială și de a se îndruma tratamentul evreilor pe temeuri rasiale, care singure oferă o garanție de a stăpâni problema evreiască.

Curățirea completă a României de evrei care aparține noilor îndatoriri ale Centralei Evreilor înaintea de asemenea de acum înainte și primii pași în această direcție au și fost făcuți. După ce în teritoriile recucerite ale Bucovinei, ale Moldovei de nord și ale Basarabiei, evreii preluați de la bolșevici au fost duși în Transnistria, exceptând doar mici resturi, evreii sunt în bună parte concentrați și în restul României. Ei au fost aduși în orașe, așa că satele sunt aproape complet curățate de evrei. Astfel țărani români s-au eliberat de o plagă groaznică, căci ei sunt în bună parte vinovați că țăranul român

* Cu ocazia Congresului anual al Partidului nazist german (Nürnberg, 1935 septembrie), Hitler a dispus elaborarea unei legi privind protejarea sângelui și a onoarei germane. Decretul a fost votat în sesiunea extraordinară a Reichstagului convocată tot la Nürnberg, în zilele Congresului partidului. Cu acest prilej au fost stabilite criteriile „rasiale” care definesc etnia evreiască: *apartenența la cultul mozaic a vreunuia din cei patru bunici ai celui în cauză.*

trăiește în condiții de mare lipsă. Concentrarea evreilor în orașe înlesnește în mod firesc o mai bună supraveghere și oferă totodată cele mai bune posibilități pentru înlăturarea lor.

Această înlăturare este acum îndrumată în proporții mari. Este de prevăzut că în cursul lunilor septembrie și octombrie, un prim contingent de evrei îngrădit la vreo 25.000 din cauza greutatea de transport, va fi dus în răsărit, adică mai departe de Transnistria. Alte contingente vor urma în primăvara anului 1943, iar restul evreilor din România, inclusiv cei ce se găsesc în Transnistria, va trebui să părăsească România în toamna anului 1943. În cursul anului viitor, România va fi deci complet curățată de evrei. Va fi astfel, probabil, primul stat din sud-est care îndrumă problema evreiască spre o rezolvare pe baze rasiale, o rezolvare care, ținându-se seamă de împrejurările grele și nefavorabile, nici nu ar putea fi întrecută.

Pentru vremea ce ne desparte până la transportarea celor din urmă evrei din România, guvernul român pregătește o nouă soluție a problemei evreiești, care își va găsi expresia într-un statut evreiesc, pe care-l redactează acum dl ministru Dragoș. La apariția și cu aplicarea acestui statut, în care sunt valorificate rezultatele recensământului, trebuie să ne așteptăm pe curând. Deocamdată Centrala Evreiască a împărțit toți evreii aflători în România în două categorii, și anume în evrei care mai sunt necesari economicește și evrei care sunt supuși muncii obligatorii sub conducerea Statului Major. Evreii necesari economicește se cifrează la vreo 17.000. Înlocuirea lor prin români este în plin curs și dă de pe acum rezultate prețioase.

Activitatea cuprinzătoare a Centralei Evreilor și realizarea rapidă a măsurilor ei ridică România, cum am spus la început, din cadrul statelor din sud-est. Munca oamenilor care sunt răspunzători pentru Centrala Evreilor, va folosi direct statului românesc în toate direcțiile. Perspectiva României de a deveni dintr-un El Dorado al evreilor, o țară dintâi în sud-est, oferă poporului român o dată mai mult asigurarea că-și va cuceri în noua Europă poziția care îi revine, pe temeiul contribuției sale la eliberarea Europei de toate influențele evreiești.

„*Bukarester Tageblatt*”, 8 august 1942

III. Rezistența evreiască în anii prigoanei

1. Supraviețuirea ca rezistență

Problema rezistenței evreimii din România în epoca Holocaustului a preocupat în mai mică măsură cercetătorii perioadei.

Cele câteva lucrări sau studii despre mișcarea sionistă, emigrația, activitatea Centralei Evreilor din România sau chiar lucrarea lui Th. Lavy despre lupta evreilor pentru apărarea drepturilor lor în anii războiului sunt reconstituiri istoriografice importante, dar parțiale și nu dau o imagine de ansamblu asupra problematicii urmărite de noi¹. Ce-i drept, o documentată descriere conține în acest sens memorialistica fostului Șef Rabin Alex. Șafran, editată în limba engleză, intitulată *Resisting the Storm*². Și totuși, judecând după bibliografia existentă s-ar putea deduce că istoria evreilor în anii regimului antonescian se reduce, în principal, la istoria prigoanei antievreiești. Or, o atare viziune istoriografică distorsionează realitatea. Căci, ca și în toate celelalte perioade, și de astă dată a existat o viață evreiască, o intensă activitate a instituțiilor evreiești, cu particularitățile lor culturale și etno-culturale.

Conținutul principal al vieții evreiești în epoca respectivă a fost determinat de lupta pentru supraviețuire. Toate instituțiile evreiești, atât cele religioase, cât și cele laice, și-au concentrat eforturile în direcția organizării rezistenței spirituale, morale și materiale pentru supravie-

țuire, într-o perioadă în care era periclitată însăși existența fizică a evreilor. Așadar, istoria evreiască în anii războiului nu este doar o istorie a prigoanei și a privațiunilor, ci și a luptei pentru supraviețuire. Riposta organizată a colectivității evreiești, formele ei de acțiune și manifestare purtau amprenta unei bogate experiențe istorice; ele exprimau permanența vitalității spiritului iudaic.

Dar ce înțelegem, de fapt, prin *rezistență pentru supraviețuire* sau *supraviețuire ca rezistență*, în epoca Holocaustului?

În literatura istorică universală, cu referire la capitolul rezistență sunt cuprinse, pe bună dreptate, în primul rând răscoalele armate în ghetouri, încercările de revoltă în lagărele naziste de exterminare. Tot atâtea acțiuni eroice bazate pe mobilizarea maximă a forțelor, până la anihilarea de sine.

Față de respectivele acțiuni de mare răsunet, rezistența evreiască în România a îmbrăcat alte forme; *mobilizarea forțelor și organizarea eforturilor* s-au afirmat pe alt plan. Acțiuni precum cele ale parașutiștilor sioniști nu au fost o dominantă a rezistenței evreiești din România³. În contextul concret românesc a funcționat o strategie de luptă care urmărea contracararea sau neutralizarea măsurilor de eliminare a populației evreiești din societatea românească, de desființare a ei din punct de vedere social, material, moral și, la un moment dat, chiar și fizic. În acest scop, conducătorii obștii evreiești au căutat să stabilească contacte cu personalități influente gata să intervină în favoarea evreilor în momentele critice; s-au adresat autorităților de stat prin petiții și proteste împotriva persecuțiilor și măsurilor discriminatorii; au organizat o rețea instituțională de cultură, învățământ, asistență ș.a. pentru „compensarea” tuturor frustrărilor

materiale, morale, sociale, intelectuale impuse evreilor de regimul antonescian.

Așadar, rezistența evreilor nu a urmărit subminarea sau răsturnarea regimului. Dimpotrivă, ei au sprijinit material și moral efortul de război al României, cerând chiar dreptul de a lupta în cadrul armatei de unde au fost eliminați prin lege.

Organizațiile evreiești sfătuiau populația să adopte o atitudine de disciplină și să se ferească de orice acțiune politică antiguvernamentală⁴. Totuși, nu se poate nega caracterul de rezistență și cel politic al acțiunilor evreiești din România. Căci, în măsura în care ele urmăreau slăbirea funcției opresive antievreiești a statului antonescian, împiedicau realizarea unui punct politico-programatic esențial al regimului, și anume acela de eliminare totală a evreilor din structurile societății românești. În acest sens, acțiunile pentru supraviețuire în contextul dramatic al Holocaustului depășeau implicațiile lor cotidiene; ele au încorporat dimensiunea istorică a timpului. Efortul pentru școlarizarea tineretului când accesul la învățământ devenea un domeniu interzis pentru evrei; asistența pentru evreii condamnați la moarte prin boli epidemice sau la moarte prin înfometare; asigurarea unei existențe minimale pentru evreii condamnați la pauperitate, au fost tot atâtea acțiuni care, în contextul dat, nu mai aveau doar o banală dimensiune filantropică, ci căpătau semnificație istorică: lupta se ducea pentru salvarea de la dispariție a etniei în general. Iar demersurile protestatare ale conducătorilor obștii nu erau pur și simplu plângeri în genunchi, ci confruntări politice; ele apărau o cauză dreaptă, cauza omeniei și a demnității în fața unei mașinării opresive care urmărea dezumanizarea și desființarea unei colectivități pe unicul criteriu de apartenență etnică.

Evreii nu s-au lăsat îngenunchiați. Un simptom al voinței de supraviețuire a fost revenirea multora la iudaism. Intelectualitatea evreiască s-a regrupat în jurul activității comunitare, implicându-se în special în viața ei cultural-educativă. S-a pus un accent deosebit pe dezvoltarea și „iudaizarea” învățământului evreiesc. Momentul nu cerea numai școli pentru evrei, ci și școli evreiești.

Dacă școlile israelito-române înființate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea pregăteau tineretul evreiesc pentru integrarea în societatea românească, acum școala evreiască avea menirea să readucă tineretul la iudaism.

A fost un reviriment în activitatea cultural-culturală: s-a creat o rețea instituțională corespunzătoare, cum a fost Teatrul Barașeum, s-a revitalizat viața sinagogală etc. Dincolo de lăcaș de cult pentru prăznuirea sărbătorilor religioase, sinagoga a devenit și un lăcaș care a găzduit numeroase acțiuni cultural-artistice și nu în ultimul rând un lăcaș al rezistenței pasive.

Un rol important în activitatea de „reiudaizare” l-a avut introducerea și extinderea studierii limbii ebraice, atât în mediile de tineret, cât și printre adulți, în care scop s-au editat numeroase manuale și dicționare de limba ebraică.

În condițiile în care guvernarea antonesciană a impus evreilor un regim de neoghetoizare intelectuală – eliminând copiii din învățământul de toate gradele, actorii din teatre, scriitorii din Uniunea Scriitorilor, eliminând operele lor din biblioteci, edituri și librării, iar pe creatorii evrei din toate uniunile de creație – instituțiile evreiești de învățământ, de cult și cultură au devenit centre de unde radiau forțe de redresare sufletească și de întărire morală pentru a putea rezista și învinge greutățile vremii.

Crearea rețelei instituționale evreiești, respectiv a școlilor de toate gradele și a instituțiilor de învățământ

superior sau a Teatrului Barașeum, este apreciată, de regulă, de istorici, ca un merit și un gest de toleranță din partea regimului antonescian față de populația evreiască. Ce-i drept, cadrul legislativ pentru funcționarea acestor instituții a fost asigurat de regim⁵. Dar lupta pentru aplicarea prevederilor legislative, modul de exploatare a respectivelor facilități în favoarea cultivării spiritualității iudaice și a rezistenței evreiești în general, erau acțiuni pur evreiești. Regimul antonescian a creat diferite greutăți în activitatea instituțiilor cultural-educative. Clădirile școlilor evreiești au fost rechiziționate, învățământul desfășurându-se în condiții grele.

S.M. Littman, directorul Liceului „Cultura” în anii prigoanei, evoca în termenii următori viața școlii evreiești în epoca respectivă: „Felul cum au fost absorbiți elevii eliminați din învățământul de stat constituie un capitol de glorie, un miracol al perseverenței. Dar totul s-a desfășurat pe fundalul unor opresiuni, măceluri, muncă obligatorie, deportări, înscenări ale Siguranței care ajungeau până la băncile elevilor și cancelaria profesorilor. Localurile au fost rechiziționate și transformate în cazărmi pentru trupele hitleriste. Cursurile s-au ținut în vechi case de rugăciune, foste ospătării populare, pivnițe sau poduri insalubre, dar activitatea didactică a continuat în ciuda acestor greutăți și în ciuda faptului că elevii și profesorii au fost obligați să presteze muncă obligatorie. Au fost și cazuri tragice; un număr de elevi fiind implicați în procese înscenate mișcării sioniste. Trei tineri au fost condamnați la moarte și executați. În general, conchide S.M. Littman, a fost o epocă eroică a școlii evreiești”⁶.

În ce privește activitatea Teatrului Barașeum, există un dosar voluminos care dezvăluie întreaga tevdatură pentru obținerea autorizației de funcționare⁷.

Revirimentul iudaic în această epocă de prigoană a fost un fenomen important, o expresie a luptei pentru supraviețuire pe plan spiritual; o dovadă a faptului că iudaismul – ca știință, filosofie, religie, concepție despre viață și despre lume – nu piere, chiar dacă unele cercuri evreiești au revenit la acest rezervor dătător de viață doar într-un moment de prigoană. Rabinul H. Guttman asemuia Israelul cu măslinile care își dau untdelemnul doar atunci când sunt strivite. „Persecuțiile care ne-ar fi putut întuneca vederea – arăta el într-o predică – ne-au deschis în realitate ochii, ne-au trezit din letargia noastră”⁸.

În acest context am putea să ne întrebăm dacă într-adevăr bătălia pentru emancipare și integrare în societatea românească, începută în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și continuată în perioada interbelică, a dus la o ruptură în cadrul iudaității evreimii române sau, în ciuda integrării, spiritul iudaic s-a perpetuat, servind în epoca Holocaustului cauza rezistenței pentru supraviețuire spirituală?

Este știut faptul că, în general, în epoca post-emancipaționistă s-au dezvoltat diferite curente și orientări în viața spirituală evreiască. Dar, în toate timpurile au fost și curente care au rămas fidele iudaismului. Această constatare, general valabilă, se aplica și în cazul evreimii din România.

La menținerea și cultivarea conștiinței iudaice a contribuit în mare măsură ziarul „Renașterea Noastră”, singurul ziar evreiesc care mai apărea în cursul anului 1941. În coloanele ziarului s-au publicat relatări despre sărbătorirea evenimentelor religioase, care, de regulă, au fost axate pe evocarea unor momente dramatice trăite de colectivitatea evreiască în epocă. Ziua morții lui Moșe Rabenu a prilejuit comemorarea victimelor pogromului

din București⁹. Sunt pline de tâlc și de semnificație preceptele biblice și talmudice, extrasele din învățăturile profeților sau proverbele evreiești care se publicau cu regularitate în „Renașterea Noastră”. Unele proverbe aveau valoare de avertisment. Așa, spre pildă, în numărul din 26 iulie 1941, citim: „Păzește-ți limba mai mult decât picioarele. Când greșești cu piciorul aluneci, dar te poți vindeca. Când greșești cu limba poți să-ți pierzi capul”¹⁰.

Relevant pentru concepțiile celor de la ziar este și articolul semnat de Th. Löwenstein (Lavy) cu ocazia sărbătorilor de Roș Hașana din toamna anului 1941. Din articolul semnificativ intitulat *Epitaful pentru mormântul anului trecut*, se pot lesne desluși greutatea prin care trecea obștea evreiască din România, dar, în același timp, străbate și un proverbial optimism iudaic:

„Condiția iudaică ne-a pus mari și grele probleme, scria Löwenstein. Pentru sioniști s-a adevărit neîncrederea galutiană, iar în ceea ce îl privește pe evreul care s-a izolat între pereții preocupărilor sale personale, el a fost reangrenat de istorie și redat obștii. Trebuie să învățăm din propria noastră istorie, căci Mesia este aproape”¹¹.

În decembrie 1941, ziarul „Renașterea Noastră” a fost interzis. Începând din aprilie 1942, a apărut „Gazeta Evreiască”, organul de presă al Centralei Evreilor. A fost meritul unor intelectuali evrei faptul că „Gazeta” a putut fi folosită pentru publicarea articolelor despre iudaism, evreitate și istoria evreilor din România. Au fost rezervate rubrici speciale pentru tematică iudaică, în cadrul cărora semnau dr. M.A. Halevy, M. Schwarzfeld, Axelrad, Relgis¹² ș.a.

În general, rețeaua cultural-culturală creată în anii 1940-1941 și-a continuat activitatea și după înființarea Centralei, dar nu datorită strădaniilor conducerii acesteia,

care nu manifesta interes pentru problemele iudaismului; ea punea alte accente și urmărea alte scopuri prin activitatea cultural-educativă¹³.

În rezistența pentru supraviețuire a ocupat un loc central asistența. Ca latură esențială a vieții comunitare evreiești asistența nu-și are începuturile în epoca Holocaustului. Ea are o vechime tot atât de îndepărtată ca însăși viața comunitară. Ce-i drept, însă, în condițiile prigoanei din anii războiului ea a căpătat o amploare necunoscută în epocile anterioare. Documentele și presa timpului conțin nenumărate informații cu privire la adaptarea acestei activități la noi împrejurări, când pauperizarea devenise un fenomen de masă în rândul populației evreiești. În condițiile date, asistența a devenit baza materială a luptei pentru supraviețuire, în care practic erau implicate toate organizațiile, întreaga populație evreiască din România, organizații evreiești internaționale și Crucea Roșie. De contribuția evreilor care aveau o situație materială asigurată depindea în mare măsură reușita acestei uriașe acțiuni. În mod concret, asistența a însemnat ajutorarea supraviețuitorilor pogromurilor din București și Iași, a populației evreiești evacuate din zonele rurale și semiurbane, a masei evreiești pauperizate, a celor aflați în detașamentele de muncă obligatorie, a celor deportați în Transnistria. Partea eroică a acestei activități a fost organizarea asistenței pentru deportații în Transnistria, atât de către organizațiile din țară, în special de Comisia autonomă de asistență, înființată în ianuarie 1941, în frunte cu Arnold Schwefelberg, cât și de însuși deportații. Conducători ai colectivităților evreiești din Transnistria, precum Jägendorf și alții, au dus o luptă susținută pentru a învinge bolile, foamea și frigul. Toate hărăzite de regim pentru exterminarea fizică a evreilor. Nu

întâmplător scria Jägendorf, într-o scrisoare adresată Centralei în septembrie 1942, că activitatea sa la Moghilev s-a desfășurat într-un context dintre „*cele mai grele și critice pe care le-a trăit cândva o colectivitate*”¹⁴. Despre importanța organizării asistenței și a solidarității interumane în viața internaților, mărturisește și o scrisoare conspirativă trimisă din Vapniarca în iunie 1943, în care se arăta: „Am reușit să organizăm viața noastră de aici pe bază de solidaritate și ajutor reciproc. Și ceea ce este esențial este faptul că am salvat sănătatea a peste 1.000 de coreligionari. Pe parcursul a nouă luni au murit «doar 15 tovarăși» de-ai noștri”¹⁵!

Dar asistența nu a fost numai o problemă a vieții evreiești pe planul organizării interne. Ea a presupus o luptă permanentă cu autoritățile de stat pentru obținerea aprobărilor necesare trimerii de ajutoare în lagăre, ghetouri, în Transnistria ș.a.

Această luptă neîncetată și pe diferite căi, dusă de organizațiile evreiești, constituie la rândul ei o pagină în istoria rezistenței pentru supraviețuire.

Principala organizație care a coordonat toate activitățile și întreaga luptă pentru supraviețuire a fost Federația Uniunilor de Comunități Evreiești din România (F.U.C.E.), constituită în 1937, dominată de personalitatea dr. W. Filderman, supranumit „omul instituție”. Până la sfârșitul anului 1941, când a fost desființată prin lege, sub presiunea Germaniei naziste, Federația, puternic ancorată în viața evreiască, a dus o luptă de zi cu zi pentru apărarea intereselor vitale ale evreimii. Strategul, inițiatorul, autorul moral și politic, conducătorul acestei lupte a fost dr. W. Filderman. Nici o măsură antievreiască inițiată pe plan central sau local nu a rămas fără ripostă promptă. Așa se explică faptul că unele măsuri au putut fi contracarate,

că, în general, catastrofa a putut fi diminuată. Pentru populația evreiască existența Federației și a întregii rețele comunitare a însemnat un sprijin cert în contextul incertitudinilor și al greutăților existențiale. Desființarea Federației printr-un Decret-lege promulgat la 16 decembrie 1941 a fost o grea lovitură pentru evrei. Totuși, lupta a continuat, căci dr. W. Filderman și celelalte personalități ale vieții obștești, cu întreaga lor experiență politică și evreiască, au rămas în continuare conducătorii de fapt ai colectivității evreiești. De asemenea, Șef Rabinul dr. Alexandru Șafran a rămas foarte activ în toate acțiunile de salvare a evreimii.

Alături de Federație, un rol important i-a revenit mișcării sioniste. Federația sionistă, reorganizată pe baze legale în martie 1941, și-a desfășurat activitatea ca organism legal până în august 1942, când a fost dizolvată tot sub presiunea naziștilor. În fruntea organizației se afla Mișu Benvenisti, o personalitate dinamică și cu experiență dobândită încă în perioada interbelică în cadrul activității tineretului sionist. Angrenată în rezistența pentru supraviețuire, mișcarea sionistă a dus o luptă neîntreruptă pentru conservarea spiritului autentic iudaic, pentru păstrarea valorilor naționale, pentru pregătirea tineretului evreu în vederea emigrării. După desființarea F.U.C.E., deși interzisă și ea, mișcarea sionistă s-a afirmat în continuare ca una din importantele apărătoare ale nevoilor și revendicărilor evreiești, atât față de autoritatea de stat cât și față de Centrala Evreilor.

Sioniștii și-au asumat numeroase misiuni pe linia ajutorării și salvării celor din Transnistria, a salvării evreilor refugiați din Polonia și Ungaria, a organizării emigrărilor, acțiuni care necesitau risc și curaj.

M. Benvenisti a caracterizat în termenii următori implicarea organizațiilor sioniste în mișcarea de rezistență din anii prigoanei:

„Organizația sionistă care a stat în tot acest timp în vârtoarea luptei și în mijlocul dușmăniilor, precum și Executiva care a stat de veghe neîntrerupt și neînfricată la postul de comandă, iese din această epocă groaznică cu un deosebit prestigiu, prestigiul aceluia care, în loc să asiste impasibil și cu spirit negativ la mistuirea în vâlvătaia flăcărilor vieții și avutului semenului său, sare fără ezitare și cu mari riscuri să salveze ceea ce se putea salva”¹⁶.

Preocuparea majoră a mișcării a fost, desigur, emigrarea. Deși sioniștii conservatori vedeau un pericol pentru viața evreilor în emigrarea plină de riscuri în condițiile războiului, totuși A.L. Zissu a înaintat conducătorului statului un plan privind organizarea emigrărilor, încă în aprilie 1941. În viziunea lui a existat o coincidență perfectă între concepțiile naționalismului românesc și cel evreiesc. Statul naționalist român vroia să scape de evrei cu orice preț, iar sioniștii vroiau ca evreii să plece cu orice preț. Așadar, Zissu solicita colaborarea și sprijinul grabnic al statului în realizarea definitivă a acestui plan. Demersurile protestatate împotriva măsurilor represive ale regimului antonescian erau considerate de Zissu ca fiind „expresia unor raporturi de milogeli și tranzacții între obștea evreiască și stat”¹⁷. Dar până la urmă și A.L. Zissu a acceptat să se așeze la masa tratativelor cu guvernării, în special în anii 1943-1944.

În rețeaua organizațiilor evreiești, un anumit loc și rol i-a revenit Centralei Evreilor. Înființată pe bază de Decret-lege semnat de mareșalul Antonescu în decembrie 1941, Centrala urma să devină o variantă locală a *Judenratului*. Ea a fost, de fapt, creată sub presiune

germană, chemată să reprezinte autoritatea de stat în relațiile cu populația evreiască. De aceea Centrala nu s-a bucurat de încrederea maselor evreiești. Conducerea a fost formată din persoane fără legătură cu viața evreiască, persoana cea mai importantă fiind dr. N. Gingold, la început secretar general, iar apoi, între decembrie 1942 și martie 1944, președinte. Un medic convertit la catolicism, Gingold nu a avut nici o receptivitate pentru viața evreiască propriu-zisă. Și totuși, după aprecierea istoricului israelian Bela Vago, Centrala nu a devenit un Judenrat pe model nazist și nu a fost pur și simplu o unealtă nazistă. Deși a colaborat cu guvernul în spolierea populației evreiești, în exploatarea forței de muncă evreiești, în aplicarea a numeroase măsuri de umilire a evreilor, contribuind la pauperizarea și declasarea lor rapidă, totuși, în multe privințe Centrala s-a implicat și în lupta pentru supraviețuire. S-a preocupat de organizarea activităților cultural-educative, de organizarea asistenței și ajutorarea deportaților în Transnistria, a colaborat nemijlocit la organizarea repatrierii deportaților din Transnistria. Trebuie recunoscut că în ciuda interdicțiilor impuse de consilierul în problema evreiască de la Ambasada Germană, Gingold a menținut relații de colaborare cu dr. W. Filderman, solicitându-i părerile și sprijinul în rezolvarea multor probleme. (Ceea ce nu l-a împiedicat totuși să contribuie la deportarea lui Filderman în Transnistria în primăvara anului 1943). În activul de funcționari ai Centralei au fost acceptați foști colaboratori ai F.U.C.E., care au avut un rol important în organizarea asistenței și a activităților culturale. Ce-i drept, activitatea Centralei a fost secondată de un Sfat ilegal, din care au făcut parte Șef Rabinul dr. Alexandru Șafran, dr. Filderman, A. Schwefelberg și alții. Sfatului i-a revenit un

rol important în continuarea luptei pentru supraviețuire după desființarea F.U.C.E. Membrii Sfatului au contribuit la oprirea acțiunii de deportare a evreilor din Transilvania în lagărele de exterminare, proiectată de naziști pentru toamna anului 1942. Se pare că Gingold a cunoscut activitatea acestui organism ilegal și a tolerat-o în mod tacit.

Analizând activitatea Centralei, prof. israelian Bela Vago conchidea: „a fost un amestec sui generis între trădare, servilitate și colaboraționism, pe de o parte, și asistență și acțiuni de salvare a evreilor, pe de altă parte, reflectând astfel ambivalența politică a realităților românești”.

Așadar, în lupta evreilor pentru supraviețuire au fost implicați diferiți factori și diverse grupuri de influență. În ansamblu, însă, scena politică evreiască a fost dominată de politicieni burghezi de orientare democratică; stânga evreiască nu a avut o pondere semnificativă în acest context. Ea a fost încadrată în mișcarea comunistă și antifascistă. Stânga nu era preocupată în mod special de soluționarea problemei evreiești. În concepțiile stângii, problema evreiască urma să se soluționeze odată cu rezolvarea marilor probleme ale omenirii. Și totuși, nu se poate face abstracție de activitatea ei, de lupta purtată împotriva regimului antonescian. Căci, chiar dacă mișcarea de rezistență evreiască nu a acționat în direcția răsturnării regimului antonescian, ea a fost, totuși, interesată în victoria aliaților și în instalarea unui regim democratic în România. În acest sens au existat colaborări între rezistența evreiască și mișcarea antifascistă. În același timp, evreii din mișcarea antifascistă oricât de internaționaliști să fi fost nu puteau face abstracție de evreitatea lor, căci regimul antonescian a făcut o distincție

între antifasciștii și comuniștii evrei și cei români, primii suferind pedepse mult mai aspre decât românii. Se știe, de exemplu, că numai antifasciștii și comuniștii evrei au fost deportați în Transnistria și numai ei au fost împușcați la Râbnița. Din cei 100 de condamnați la moarte și executați pentru activitate antifascistă, peste 70 au fost evrei.

Dar lupta pentru supraviețuire a cunoscut și acțiuni individuale, în afara unor cadre organizate. Avem în vedere în primul rând memoriile de protest adresate autorităților împotriva nedreptăților suferite. O cercetare atentă a memoriilor și petițiilor individuale scoate în evidență faptul că sute și chiar mii de evrei nu s-au resemnat în fața consecințelor politicii antievreiești a regimului antonescian, și au încercat, demonstrând aportul lor la dezvoltarea societății românești, să-și apere drepturile cetățenești, demnitatea lor general umană.

În concluzie, se poate afirma că rezistența evreiască a avut rezultate. Unele din revendicările formulate în aceste memorii au fost luate în considerare; s-au obținut incontestabile concesii din partea regimului totalitar care au facilitat supraviețuirea. S-a obținut dreptul la asistență pentru evacuații și deportații în Transnistria; abrogarea parțială a ordinului privind obligativitatea purtării stelei galbene; oprirea temporară și parțială a deportărilor din Bucovina; suspendarea hotărârii privind deportarea evreilor din sudul Transilvaniei la Belzec; repatrierea celor deportați în Transnistria; suspendarea ordinului de ghetoizare a evreilor din nordul Moldovei (1943) ș.a.

Într-o sinteză solicitată de mareșalul Antonescu, în ianuarie 1944, în legătură cu intervențiile făcute la Consiliul de Miniștri în favoarea evreilor, se arăta: „Domnul mareșal Antonescu a dispus să i se prezinte o notă cu privire la intervențiile făcute de domnii Filderman,

Lupu, Maniu etc. *în favoarea evreilor din Bucovina, intervenții care au dus la oprirea evacuărilor totale*".

Sinteza cuprinde importante informații privind demersurile evreilor, ale cercurilor politice românești și ale unor străini pentru oprirea deportărilor, ameliorarea situației celor deportați, readucerea lor în țară. Intervențiile dr-lui Filderman sunt considerate ca fiind cele mai curajoase. Sunt enumerate și intervențiile Șef Rabinului Alex. Șafran, ale baronului Neuman din Arad ș.a. Mareșalul Antonescu a pus următoarea rezoluție pe document: „*Nu este complet dosarul. Au fost și alte intervenții prin emisari și audiențe... Totuși, datele sunt suficiente. Să se treacă o copie la dosarul meu*”¹⁸. ...

Desigur, supraviețuirea evreilor din România nu poate fi atribuită numai rezistenței evreiești și activității conducătorilor ei. Dar, semnificația acestei activități în diminuarea catastrofei nu poate fi subestimată.

Note

1. Vezi în acest sens: Efraim Ofir, *The Zionist Movement in Rumania during the Second World War, 1938-1944*, Jerusalem, 1984, 430 p.; Bela Vago, *Contrasting Jewish Leaderships in Wartime Hungary and Romania*, în *The Holocaust as Historical Experience*, edited by Yehuda Bauer, Nathan Rotenstreich, Holmes&Meier Publishers, New York, N.Y. 10003, 1981, p. 133-155; idem, *The Ambiguity of Collaborationism: The Center of Jews in Romania*, în Y. Guttman and C.J. Haft eds., *Patterns of*

Jewish Leadership in Nazi Europe 1933-1945, Jerusalem, 1979; Theodor Lavy, *Documents on the Struggle of Romanian Jewry for its Rights During the Second World War*, Yad Vashem Studies, 4 (1960).

2. Alexandre Şafran, *Resisting the Storm – Romania 1940-1947*, Jerusalem, 1987.
3. Efraim Ofir, *Preliminary Notes on the Parachutists' Mission to Rumania During World War II*, în *Jewish Studies*, 1987, și Itzhak Artzi, *Acțiunea parașutiștilor evrei palestinieni în România, 1943-1944*, în *Jaloane pentru o viitoare istorie*, București, 1999. Conform acestui studiu foarte interesant, în România au fost lansați zece parașutiști evrei palestinieni. Rolul lor a fost de mare efect moral pentru mișcarea sionistă ilegală, iar după 23 august 1944 au contribuit la organizarea emigrărilor în masă, la reconstruirea mișcării sioniste.
4. Relevant în acest sens este apelul către populația evreiască semnat de Federația Uniunilor de Comunități Evreiești. Evreii erau chemați să dea ascultare legilor și guvernului țării. Să nu discute politică. Apelul chema la muncă, ajutor, viață sobră („Renașterea Noastră”, 19 iulie 1941).
5. Astfel, în Decretul-lege nr. 44.400, din 21 septembrie 1940, pe baza căruia personalul evreiesc a fost concediat și din teatrele particulare și din toate formațiunile artistice românești, s-a specificat că artiștii evrei vor putea să joace „pe scenele trupelor particulare evreiești” (*Legislație*, p. 63). Iar în ceea ce privește dreptul la învățământul evreiesc, vezi Decretul-lege nr. 3438, din 11 octombrie 1940, în care la art. 1 se preciza: evreii sunt liberi să-și organizeze, în cadrul legii învățământului particular, școli proprii de grad primar și secundar” (*Ibidem*, p. 70).
6. „Renașterea Noastră” din 28 martie 1941 publica lista a 16 școli teoretice și profesionale din București ale căror clădiri au fost rechiziționate, indicând sinagogile și sediile unor societăți evreiești unde respectivele școli își

continuau activitatea; vezi și „Toladot”, an II, 1-2 octombrie 1973, p. 19-26.

7. Vezi în acest sens *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. III/1, Editura „Hasefer”, București, 1997, p. 150, 191, 192.
8. „Renașterea Noastră”, 21 martie 1941.
9. Cu acest prilej s-au înhumat sulurile sfinte pângărite în timpul pogromului legionar din București. Pentru decedații *Al Kiduș Hașem*, prim-cantorul R. Ruwinsky a rostit *El Mule Rahamim*. Fiecare nume spus cu glasul înecat în lacrimi a rechemat în amintire figura părintelui sau a copilului plecat pentru totdeauna. Discursul Șef Rabinului a avut puternice accente de cucernică revoltă împotriva destinului (Cf. relatărilor din „Renașterea Noastră”, 14 martie 1941).
10. Vezi „Renașterea Noastră”, 26 iulie 1941.
11. „Renașterea Noastră”, 23 septembrie 1941.
12. Iată câteva exemple: Moses Schwarzfild a ținut o rubrică permanentă despre scriitorii evrei din România în veacul al XIX-lea, dr. M.A. Halevy a publicat *Glose pe marginea Hagadei* („Gazeta Evreiască”, 3 aprilie 1942), *Noi și doctrina Hilel* („Gazeta Evreiască”, 17 aprilie 1942). Axelrad a publicat eseu *Să respectăm sensul unic și să ne ferim de orice sens interzis; să respectăm prevederile noastre morale și religioase pentru a evita orice accident* („Gazeta Evreiască”, 28 august 1942).
13. Vezi în acest sens *Activitatea Centralei Evreilor din România*, broșură publicată în 1944.
14. *Arhiva Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, fondul III, dosar neinventariat.*
15. *Ibidem.*
16. M. Benvenisti, *Sionismul în vremea prigoanei*, București, 1944.
17. A.N., fond P.C.M. Cab., ds. 1267/1941.
18. *Probl. evr.*, p. 535-540.

2. Modelul Filderman în tipologia rezistenței evreiești. 1940-1944

Destinul evreimii din România în epoca Holocaustului poartă amprenta unei anume particularități concretizată, printre altele, în faptul supraviețuirii fizice a majorității locuitorilor evrei din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei. Unii cercetători atribuie acest dat istoric spiritului de toleranță și mărinimiei poporului român, alții consideră că se poate vorbi despre o natură umanistă și moderată a antisemitismului antonescian.

La antipod sunt interpretări care pun accentul pe analiza evoluției situației internaționale a României și a relațiilor ei cu Germania nazistă, subliniind interesul politic al regimului antonescian pentru „salvarea” fizică a evreimii din România. În optica lui Radu Ioanid, „trei elemente au cântărit foarte mult în balanța morții și supraviețuirii evreilor români: violența incontrollabilă, corupția și oportunismul”¹. Nu ne propunem să polemizăm cu aprecierile mai sus menționate. Subliniem doar că în considerațiile făcute în legătură cu factorii care au contribuit la supraviețuirea locuitorilor evrei în perioada Holocaustului, rolul organizațiilor evreiești și al conducătorilor obștii nu poate fi scăpat din vedere. Deoarece chiar dacă cei din conducerea evreiască nu au putut să influențeze decisiv desfășurarea evenimentelor, totuși, ei au exploatat cu abilitate toate circumstanțele ivite pentru a apăra, pe cât era posibil, interesele vitale ale

populației evreiești². De altfel, după aprecierile istoricului israelian, profesorul Bela Vago, lupta pentru apărarea intereselor evreimii străbate întreaga istorie modernă a evreilor din România³. Personalitățile publice evreiești au acumulat ample experiențe în acțiunea politică dusă în favoarea cauzei evreiești. Printre figurile proeminente ale obștii care a reprezentat un model, un tip de militant evreu în contextul anilor de prigoană, se afla dr. W. Filderman. Deși contestat în epocă și chiar retroactiv de unii adversari, totuși mii de pagini de documente confirmă rolul de prim ordin al dr. Wilhelm Filderman în lupta pentru supraviețuirea evreimii locale. Desigur, nu a fost singur. Și-a creat un grup de colaboratori în persoana lui A. Schwefelberg, A. Șaraga, M. Carp și mai presus de toți în persoana Șef Rabinului dr. Alexandru Șafran, care au stat alături de el și l-au secondat în toate acțiunile întreprinse.

Având conștiința pericolului încă din momentul instaurării guvernului Goga-Cuza, Filderman și-a asumat misiunea dificilă de a se angaja într-o luptă deschisă pentru apărarea intereselor populației evreiești. Dacă în epoca interbelică Filderman milita pentru „suprimarea oricărei deosebiri de tratament între evrei și neevrei”, urmărind în ultimă instanță integrarea evreimii cu toate particularitățile ei culturale și etnoculturale în societatea românească, acum, obligat să accepte starea de fapt în care evreii au fost scoși din rândurile cetățenilor cu drepturi egale, a considerat că problema esențială a momentului este supraviețuirea, fie și în condițiile date. Formulându-și concepția despre misiunea ce-i revenea în situația gravă a anilor 1940-1944, Filderman făcea următoarea profesiune de credință într-o scrisoare din 25 septembrie 1941, adresată lui A.L. Zissu: „Dumneata erai

un teoretician, eu un practician. Dacă teoreticianul poate deschide noi drumuri și deschide noi orizonturi, nu este îngăduit practicianului care are răspunderea vieții imediate să aplice din teorie decât ceea ce socotește posibil în momentul când își desfășoară acțiunea. Este aplicarea maximei „que le temps respecte peu ce qui se fait sans lui”⁴. Cu alte cuvinte, un conducător veritabil este obligat să țină cont de timpul în care trăiește. „Eu sunt conducătorul obștii evreilor, scria dr. W. Filderman poetului H. Dominic, în august 1940, și ca atare am să le reprezint și să le apăr interesele în raport cu Constituția și legile țării”⁵. Filderman avea convingerea, și poate pe drept cuvânt, că este cel mai îndreptățit să se considere conducătorul obștii. Când ministrul C.Z. Vasiliu l-a întrebat, în mai 1943 (fiind debarcat de mult din funcția de președinte al Federației Uniunilor de Comunități Evreiești – F.U.C.E.), în ce calitate vine la el, Filderman i-a răspuns: „ca evreu și ca cetățean român” care a fost conducător 30 de ani și cunoaște problemele evreimii mai bine ca oricine altul. „Sunt dator – spunea el – să atrag atenția forurilor conducătoare asupra unora dintre măsurile ce se propun. Nu fac nici un fel de politică; n-am nici o velleitate de a conduce; nu fac nimic care să împiedice sau măcar să îngreuneze conducerea instalată de stat. Dar de la a nu face politică și a nu face greutăți conducerii numită de stat până la a refuza să atrag atenția conducătorilor statului asupra unor probleme pe care le cunosc... este toată distanța ce separă oameni iresponsabili de cei responsabili: oameni care fug sau își ignorează datoria lor de cetățeni, de oameni care își îndeplinesc această datorie față de țară”⁶.

Deci Filderman continua să se mențină pe poziția că apărând interesele evreiești el nu acționează doar ca evreu,

dar își face datoria și ca cetățean al României. El încerca să convingă forurile în drept că măsurile antievreiești așa cum sunt concepute și aplicate dăunează nu doar evreilor, ci și echilibrului social-economic al României; avansa ideea că abrogarea unor legi sau ordine antievreiești ar fi în interesul politic al României. În acest scop a adresat mii de petiții către autoritățile de stat, apreciind că numai o astfel de activitate legală poate fi de folos⁷.

„Patentul petițiilor îl deținea Filderman – scria istoricul israelian Th. Lavy. Sioniștii au combătut sistemul jalbelor. Și totuși, nu numai că petiționarea era aproape singurul mijloc pentru exprimarea doleanțelor sau protestului, dar era un succes faptul că jalbele erau primite”⁸; erau luate în considerare, unele fiind soluționate. Iar argumentele și limbajul folosite de Filderman pot fi regăsite nu de puține ori în discursurile conducătorului statului sau ale unor miniștri cărora se adresa cu diferite cazuri.

Petițiile lui erau foarte documentate; de fapt erau studii politico-juridice, axate tematic pe analiza legilor și a măsurilor antievreiești în general; aveau un stil, o retorică și o construcție cu totul personală. Dacă unii erau de părere că memoriile trebuie să fie „simple proteste contra nedreptăților și jignirilor”, în viziunea lui Filderman „a protesta numai sau a protesta mereu este fără efect”. Nu „trebuie să așteptăm ca legile și regulamentele să ne desființeze complet și apoi să protestăm” – susținea el. „Nu acesta este rolul nostru. Noi trebuie să prevenim răul. Adesea el se face fără voie, din necunoașterea lucrurilor”⁹. Petițiile lui Filderman erau structurate pe o schemă tip. În primul rând expunea cazul, apoi formula revendicări concrete, sperând în obținerea unor îmbunătățiri în condițiile date.

În funcție de problematica abordată, se folosea de argumente statistice și istorico-politice pentru a demonstra absurditatea măsurilor adoptate. Compara situația evreilor din România cu aceea din celelalte țări ale Axei sau din țările ocupate de Germania nazistă, demonstrând că măsurile antievreiești din România erau, de multe ori, chiar mai dure decât cele impuse de naziști în țările ocupate. Amintindu-și de lupta lui pentru suspendarea deportărilor în lagărele naziste de exterminare, proiectate pentru toamna anului 1942, Filderman scria ulterior unui fost colaborator: „Memoriile contra deportărilor, ca toate celelalte erau opera mea personală pentru că eu posedam date esențiale: toate materialele germane, franceze, maghiare despre situația evreilor în țările respective. Acest fapt a făcut posibil ca să fie acceptate memoriile mele și să se anuleze deportarea. Au fost decisive în conținutul acestor memorii dovezile pe care le-am putut administra cu privire la faptul că la momentul respectiv nici evreii din Finlanda, nici din Ungaria sau din Italia, nici chiar din Germania n-au fost deportați, ci numai evreii din Olanda, Belgia și Franța. Cu alte cuvinte din țările ocupate”¹⁰. Aceste exemple lezau vanitatea conducătorului care, ținând atât de mult la suveranitatea sa în relațiile cu Germania, în privința politicii sale în problema evreiască s-a văzut deodată pus alături de țările ocupate. Desigur, în retrospectiva evenimentelor, când se știe care a fost, în final, destinul evreilor în unele din țările pomenite de Filderman, comparațiile lui pot șoca cititorul de astăzi, dar se pare că în epocă ele își aveau rostul lor politic.

Nu este exclus ca, printre altele, și sub influența acestor texte fildermaniene să fi ajuns Mihai Antonescu în Consiliul de Miniștri din 13 octombrie 1942 să discute

despre regimul evreilor din România și suspendarea deportărilor „datorită faptului că în alte țări regimul evreilor nu este ca cel al nostru”.

Așadar, putem conchide că petițiile lui Filderman aveau importante implicații și consecințe politice. Nu erau simple petiții redactate la voia întâmplării, nici plângeri prin care autorul lor încerca să se „închine sau să implore milă”, ele dovedeau o concepție și o atitudine politică de respect pentru valorile general-democratice și larg umanitare.

Pe lângă această formă de confruntare cu autoritățile, care cu tot legalismul ei nu a fost lipsită de riscuri și de consecințe uneori destul de grave pentru însăși existența sa, Filderman a considerat necesară și promovarea unor forme de colaborare chiar și cu un regim evident ostil evreilor. A venit în întâmpinarea cererii guvernului de a mobiliza populația evreiască pentru participarea la împrumutul reîntregirii. Ce-i drept, a negociat suma cerută de autorități, dar chiar și așa a demonstrat că subscrierile evreilor au fost de 4 ori mai mari decât cele ale populației românești. A mobilizat populația evreiască să răspundă cu promptitudine la cerințele de depuneri de efecte pentru ajutorarea armatei ș.a.

Văzând un mare pericol pentru evrei în faptul excluderii prin lege a bărbaților din cadrele armatei române, a cerut de nenumărate ori, cu insistență, abrogarea acestei legi, transmițând în acest sens un nou memoriu conducătorului statului imediat după intrarea României în război¹¹; însă cererea a fost respinsă chiar de Antonescu. Cu toate acestea, conducătorul statului nu o dată a ținut să arunce în obraz evreilor faptul că ei nu-și varsă sângele pe front, „uitând” că el a promulgat legea scoaterii lor din armată.

Unii istorici evrei apreciază insistența lui Filderman pentru reprimirea evreilor în armată drept o „gafă tactică” ce, la sfârșitul războiului, a atras după sine o campanie comunistă dezastruoasă împotriva lui, fiind etichetat drept colaboraționist cu regimul nazist¹². Nu era vorba despre colaboraționism. Cererea dreptului de participare a evreilor la *războiul de eliberare a teritoriilor ocupate de sovietici* a fost un argument important pentru Filderman în combaterea propagandei antisemite care îi prezenta pe evrei ca dușmani ai României și ai poporului român. Când după intrarea României în război, pe zidurile Capitalei au început să apară afișe cu ilustrații și explicații de ațâțare la pogrom, difuzându-se ideea că evreii ar fi susținătorii și chiar stăpânii bolșevismului, Filderman a adresat Ministerului de Interne un memoriu semnat împreună cu M. Carp, demonstrând falsitatea acuzațiilor. Reafirmând dorința populației evreiești de a lupta pe front, în cadrul armatei române, autorii memoriului scriau:

„Populația evreiască, însuflețită de nedezmintite și nețărmurite dovezi de dragoste față de țară și poporul român, s-a adresat repetat prin glasul nostru conducătorului statului, solicitându-i să binevoiască a o reintegra în armată, și de îndată ce s-a sunat mobilizarea a intervenit din nou, declarând că este gata să-și jertfească viața pentru integritatea statului. Ea nu merită, credem, să moară nevinovată sub ațâțările ilegale în loc să moară la datorie, apărându-și țara”¹³.

Așadar, insistența pentru reprimirea evreilor în cadrele armatei nu era o „gafă tactică”, ci un mod de a riposta împotriva culpabilizării etniei evreiești. De altfel, într-o declarație ulterioară, Filderman a ținut să sublinieze că această cerere avea scopul de a-i da autoritatea de a reclama cu dârzenie respectarea drepturilor evreilor¹⁴.

Dar lupta pentru supraviețuire nu s-a limitat la confruntarea cu autoritățile.

Filderman s-a ocupat direct de organizarea internă a vieții obștești în noile condiții politice. Pentru ca populația evreiască să poată rezista tuturor discriminărilor și persecuțiilor trebuia organizată în primul rând o formă adecvată de asistență. Astfel, la inițiativa lui, în ianuarie 1941, imediat după tragicul pogrom legionar, s-a înființat *Comisia autonomă de asistență*, condusă de Arnold Schwefelberg, care, în condiții și contexte diferite, cu sarcini grele și de mare importanță, a funcționat până în septembrie 1944¹⁵. Prin această Comisie și în afara ei, Filderman s-a preocupat constant de organizarea ajutorului pentru victimele pogromului legionar, ale tragediilor din Iași, Basarabia și Bucovina, pentru deportații din Transnistria, pentru cei aflați la muncă obligatorie ș.a.m.d.

O dată cu desființarea F.U.C.E., a destituirii lui din funcția de președinte și înființarea Centralei Evreilor, Filderman a adoptat o tactică specială față de acest organism destinat de autorități să devină un opresor în interiorul colectivității evreiești. El i-a sfătuit pe colaboratorii săi să accepte funcții în cadrul Centralei pentru a putea urmări activitatea desfășurată acolo, pentru a evita ca Centrala să cadă pe mâinile unor elemente nepricepute, nefamiliarizate cu problemele comunităților, incapabile să reziste la presiuni și dispuse chiar la colaborare. „El spera – scrie biograful lui Filderman – să poată urmări activitatea Centralei și să fie în măsură de a interveni contra unor dispoziții nedrepte și eventual chiar să le saboteze dinăuntru”¹⁶. Adversarii lui Filderman, în special A.L. Zissu, au criticat poziția fostului președinte al F.U.C.E. față de Centrală, acuzându-l de colaboraționism.

Și, totuși, documentele epocii demonstrează că prin această colaborare Filderman a putut impune conducerii Centralei, nu de puține ori, puncte de vedere în favoarea intereselor vitale ale maselor evreiești. La inițiativa lui Filderman a fost creat Sfatul Evreiesc, un organism ilegal care a funcționat pe lângă Centrală. „Sfatul, scrie Schafferman, reprezenta toate curentele din ulița evreiască”¹⁷. Formal condus de A. Șafran, din Sfat făceau parte dr. W. Filderman, M. Benvenisti (reprezenta mișcarea sionistă), F. Froimescu (reprezenta evreii sefarzi) și A. Schwefelberg. Ședințele Sfatului se țineau de regulă în locuința Șef Rabinului Șafran. Membrii se informau reciproc cu privire la desfășurarea evenimentelor, adoptându-se măsuri concrete de acțiune. Filderman avea legăturile cu membrii guvernului, personalitățile politice și reprezentanțele diplomatice, Șef Rabinul Șafran cu personalitățile bisericești. „Secretul existenței Sfatului, scrie în memoriile sale A. Schwefelberg, s-a putut păstra căci cei implicați au acționat ca persoane particulare”¹⁸.

Un rol important i-a revenit lui Filderman și în activitatea Joint-ului, având în vedere că a deținut funcția de președinte al secției române a acestei organizații.

Studierea documentelor fildermaniene (petițiile către autorități, notele despre audiențele și intervențiile la diferite personalități, consemnările de jurnal, corespondență ș.a.) și a activității sale în general pune în evidență identificarea sa totală cu evenimentele prigoanei și ale rezistenței evreiești în epoca aici avută în vedere.

În cele ce urmează vom evoca acțiunile pe care le considerăm a fi printre cele mai importante în lupta lui Filderman pentru supraviețuirea evreilor.

I. Lupta împotriva terorii legionare și a măsurilor legislative emanate de statul național legionar (septembrie 1940 – ianuarie 1941)

Noul regim a dezlănțuit din primul moment un val de persecuții de natură culturală și socială, economică și politică împotriva evreilor. În fața agresivității și a terorii, primele eforturi ale lui Filderman s-au concentrat asupra întocmirii unor documentare despre formele de persecuții și consecințele lor nu doar asupra vieții evreiești, dar pentru viața economică a României în general. Așa spre pildă, în memoriile cu referire la interdicția pentru evrei de a practica profesiunea de medic sau de farmacist, Filderman invoca date statistice demonstrând absurdul acestor măsuri în condițiile în care, în România, exista un număr insuficient de medici și farmaciști, mai ales în mediul rural¹⁹.

În memoriile adresate conducătorului statului punea în evidență haosul și anarhia create de acțiunile legionare. Filderman atrăgea atenția că legionarii nu țin cont de declarațiile oficiale ale conducătorului statului prin care s-a angajat nu o dată că în privința evreilor va proceda „încetul cu încetul”²⁰. „Ați declarat ziarului «Stampa» – scria Filderman lui Antonescu – că veți înlocui *încetul cu încetul* pe evrei cu români [...] substituirea se va face cu legionari care între timp se vor pregăti [...] unii dintre conducătorii legionari au luat în public o atitudine potrivnică teoriei expuse de domnia voastră, calificând-o ca fiind din secolul trecut”²⁰. În această etapă, Filderman considera că pericolul principal pentru evrei și pentru România în general vine din partea mișcării legionare și a miniștrilor legionari care se găsesc în guvern. Într-un memoriu adresat conducătorului statului la începutul lunii

ianuarie 1941, Filderman demonstra că legionarii sunt pe o poziție mult mai radicală în problema evreiască decât Hitler, Mussolini sau Horthy. „Legalitatea este în vacanță, conchidea Filderman. Deși «regimul trebuie să triumfe numai pe căile legale» sunt cuvintele domniei voastre”²¹.

Demersurile lui Filderman pe lângă conducătorul statului au îmbrăcat forme variate. Un succes încurajator a fost pentru el faptul primirii sale în audiență la Antonescu, la 14 septembrie 1940, chiar în ziua proclamării Statului Național Legionar. Principalul motiv al audienței a fost noua legislație de reglementare a activității cultului mozaic, știrbindu-se grav drepturile de funcționare a diferitelor instituții de cult. Încă înainte de audiență, F.U.C.E. a adresat un memoriu conducătorului statului, semnat de dr. W. Filderman, Șef Rabinul dr. Al. Șafran, președintele Uniunii Comunităților de rit spaniol, Josef M. Pincas și Șef Rabinul Uniunii Comunităților de rit spaniol, Sabetay Y. Djaen. În conținutul memoriului au fost prezentate consecințele respectivei legislații care „instalează anarhia în suflete... căci nu respectă dreptul cel mai natural al omului, acela de a crede și a se închina Domnului”²².

A fost probabil rezultatul memoriului și al intervenției în cadrul audienței publicarea, la 19 septembrie, a unei noi decizii a Ministerului Cultelor și Artelor, prin care legislația promulgată la 9 septembrie a fost suspendată. În general, rezultatele primei audiențe au fost promițătoare. Conducătorul statului a pus următoarea rezoluție pe memoriul depus de Filderman cu ocazia acestei întrevederi: „Asigur pe dl Filderman că dacă coreligionarii d-sale nu vor sabota pe față și din culise regimul nici pe planul politic, nici pe planul economic, populația evreiască nu va avea nimic de suferit”²³.

Rezoluția nu a fost respectată nici de conducător, nici de autorități. Ea a fost totuși folosită de Filderman ca argument politic în sensul că în bătălia sa împotriva măsurilor opresive nu o dată făcea apel la respectivul angajament luat de conducătorul statului.

Cascada legilor antievreiești nu a putut fi oprită și nici acțiunile teroriste nu au fost curmate, totuși, conducătorul statului a luat în considerare datele furnizate de dr. W. Filderman despre abuzurile legionare.

Din stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri rezultă că Antonescu nu o dată l-a apostrofat pe Petrovicescu (ministrul de Interne) pentru haosul creat în țară de legionari și din exemplele la care se referea era clar că se baza pe documentarele trimise de dr. Filderman în numele F.U.C.E.²⁴.

Pornind de la memoriul înaintat de F.U.C.E. la 9 decembrie 1940, în care dr. W. Filderman și M. Carp au prezentat pe larg abuzurile petrecute în 40 de localități (asasinate, arestări, bătăi, confiscări de proprietăți, profanări de sinagogi și cimitire ș.a.) în perioada 1 octombrie – 9 decembrie 1940, Ion Antonescu a dat ordin ca Ministerul de Interne împreună cu un membru din forul legionar desemnat de Horia Sima să cerceteze urgent toate cazurile indicate și să-i prezinte exactitatea plângerilor. „Căci, conchidea conducătorul statului, eu nu protejerez pe jidanii care sunt vinovați în mare parte de nenorocirile care s-au abătut asupra acestei țări. Dar nu pot să tolerez ca șef al guvernului acte care compromit acțiunea de redresare prin liniște și prin ordine, pe care o duc și care este zilnic contracarată de acte ușurate ale unor oameni care nu-și dau seama cât rău fac și țării și Mișcării Legionare”²⁵. Întrucât ancheta ordonată a fost efectuată de legionarii implicați în crimele comise, evident că în

rezultatele prezentate s-a distorsionat realitatea. La 9 ianuarie 1941, dr. Filderman semna împreună cu M. Carp un nou memoriu, în care atrăgea atenția conducătorului statului că ancheta ce a ordonat nu s-a făcut de către Parchet, ci tocmai de către cei direct vinovați, victimele fiind silite sub amenințări să declare că nu li s-a întâmplat nimic. Autorii memoriului, după ce au prezentat noi exemple cu privire la cele ce se întâmplă cu evreii din România, au cerut: „În interesul adevărului și pentru îndreptarea răului de care va suferi în primul rând țara – să binevoiți a ordona ca ancheta asupra faptelor ce semnalăm acum să fie făcută de Parchetele Tribunalului”²⁶. Menționăm că despre crimele comise de legionari până la rebeliune și în timpul rebeliunii au mai fost înaintate câteva memorii către conducătorul statului și către diferitele ministere de resort: la data de 12 februarie, 8 martie și 1 aprilie 1941. Toate aceste memorii, însumând câteva sute de pagini, reflectă într-o formă sistematizată pe capitole, toate suferințele evreilor în perioada terorii legionare. Sunt făcute și evaluări privind totalul pierderilor materiale. Pentru alcătuirea acestor materiale s-au efectuat cercetări în mai toate localitățile țării. Inițiativa acestor lucrări de anvergură poartă amprenta concepției lui Filderman.

După înăbușirea rebeliunii, autoritățile de stat și în special Ministerul de Justiție au fost obligate să ia în considerare plângerile comunității evreiești. Este relevant în acest sens, printre altele, raportul asupra abuzurilor săvârșite de legionari alcătuit de Ministerul de Justiție la începutul lunii februarie 1941. Sunt specificate două categorii de abuzuri: „Cea dintâi și cea mai importantă cuprinde infracțiunile asupra lucrurilor. A doua categorie cuprinde infracțiuni asupra persoanei”. Majoritatea

victimelor, se arată în raport, sunt evrei. Este de reținut următoarea rezoluție pe document: „Dlui Mihai Antonescu, pentru a discuta cu dl ministru al Justiției problema. Ce facem cu aceste acte de banditisme? Le soluționăm prin justiție sau printr-un act politic, sau prin amândouă? g(eneral) A(ntonescu) 19.II(1941)”²⁷. Cu toate aceste constatări, evreii nu au beneficiat de despăgubiri. În ședința Consiliului de Cabinet din 28.II.1941 s-a luat hotărârea de a se întocmi un Decret-lege prin care se va stabili ca „toate lucrurile luate de legionari să treacă sub administrația Camerelor de Comerț. Cei care vor dovedi că le-au luat normal vor avea deplina lor proprietate. Dacă nu le-au luat normal, se va decide ce despăgubiri trebuie să plătească. Acei care au procedat banditește își vor lua pedeapsa”²⁸. De asistența evreilor, victime ale terorii legionare, s-a ocupat Comisia specială de ajutorare înființată imediat după pogromul din ianuarie 1941.

Horia Sima, negând adevărul despre teroarea legionară antievreiască, distorsionând cauzele adevărate ale intervențiilor doctorului W. Filderman la conducătorul statului, faptul că el era în legitimă apărare în fața unui regim de teroare, l-a acuzat pe conducătorul obștii evreiești că ar fi participat la o conspirație iudeo-masonică antilegionară. Victimă a suspiciunilor legionare, Filderman însuși a fost obiectul unor vexațiuni. În urma unor percheziții i s-a confiscat o importantă parte din arhiva personală, iar în noaptea rebeliunii (el părăsindu-și locuința), domiciliul lui a fost violat și devastat, obiectele fiind transportate la unul din sediile legionare bucureștene²⁹.

Este evident că în toată această perioadă era vorba despre o luptă disperată pentru apărarea vieților și avuturilor evreiești și nu despre conspirații antistatale.

Filderman a și ținut să sublinieze acest fapt. Într-un memoriu înaintat conducătorului statului la începutul lunii ianuarie 1941, arătând că legionarii acționează împotriva concepțiilor lui Antonescu în problema evreiască și „dezorganizează țara”, Filderman conchidea: „Evreii români n-au făcut nimic, *absolut nimic* împotriva regimului legionar, dimpotrivă, urmărind asigurările domniei voastre și sfaturile mele n-au întrerupt nici un moment activitățile lor”³⁰.

Memoriile adresate de dr. W. Filderman și în general de conducerea comunității împotriva terorii legionare rămân o pagină memorabilă a rezistenței evreiești. Însuși efortul de a alcătui întregul dosar al persecuțiilor chiar în focul evenimentelor este de importanță istorică; acest dosar fiind cea mai cuprinzătoare mărturie a faptelor petrecute în epocă.

După eliminarea legionarilor din guvern și reorganizarea Cabinetului Antonescu, politica antisemită a căpătat noi dimensiuni și a îmbrăcat alte forme. În acest nou context, acțiunile fildermaniene au continuat cu aceeași perseverență și cu același spirit combativ. Numai că dacă în prima etapă, în lupta de apărare împotriva terorii legionare Filderman spera să câștige bunăvoința lui Antonescu de partea sa, de data aceasta conducătorul obștii evreilor trebuia să recurgă la alte metode pentru a găsi o soluție diplomatică oportună prin care să-l poată „denunța” pe Antonescu lui Antonescu.

II. Împotriva măsurilor excepționale și a purtării stelei galbene

În condițiile extrem de tensionate create pentru evrei în momentul intrării României în război alături de Germania nazistă, când se țineau lanț măsurile care

puneau în pericol însăși viața populației evreiești, Filderman se străduia să demonstreze conducătorului statului și autorităților în general absurdul acuzației că evreimea ar reprezenta o populație de dușmani, spioni și de agenți sovietici ș.a.

În toate demersurile sale cerea să fie pedepsiți cei găsiți vinovați, dar să nu fie culpabilizată întreaga populație evreiască. „Este profund dureros, scria Filderman ministrului Afacerilor Interne, ca populația evreiască, ai cărei strămoși au luptat în armatele lui Mihai Viteazul și Carol I și care ea însăși a luptat în armatele care au adus întregirea țării, pot fi clasati ca agenți bolșevici și este profund dureros că de unde guvernul i-a considerat pe evrei «iudeo-capitaliști» – ceea ce a justificat diverse legi, cum spunea dl vicepreședinte al Consiliului în interviul publicat, [...] peste noapte ei să fie alungați de la extrema dreaptă la extrema stângă și calificați *iudeo-comuniști*, [...] comuniștii au fost de mult arestați și trimiși în diferite lagăre. Și iată acum toți evreii, ba chiar adversarii publici ai comunismului sunt puși într-o situație mai rea decât adepții și agenții comuniști, [...] acum necomuniștii sunt amenințați cu moartea, [...] sunt arestați în condiții sanitare care vor provoca grave epidemii [...]”. În concluzie, Filderman cerea eliberarea tuturor celor arestați pe nedrept și să fie lăsați „să-și vadă de lucrul lor”³¹. În lunile iulie-august 1941, Filderman, împreună cu M. Carp au expediat zeci de memorii împotriva evacuărilor silite, a luărilor de ostatici, a internărilor în lagăre și ghetouri, cerând autorităților în drept sistarea imediată a acestor măsuri distrugătoare; eliberarea celor internați și reîntoarcerea la casele lor a celor evacuați; dreptul la acordarea de ajutoare imediate victimelor acestor barbarii³². Este de menționat că s-a

obținut dreptul la ajutoare și la asistență medicală pentru cei evacuați și internați.

Concomitent cu demersurile către autorități, Filderman a considerat că este necesară instruirea populației evreiești să nu cadă victimă abuzurilor și provocărilor. S-au elaborat circulare către toate comunitățile evreiești din România prin care evreii erau puși la curent cu conținutul legilor antievreiești, dându-li-se sfaturi cum să se apere împotriva exceselor în aplicarea diferitelor prevederi. Evreii erau avertizați prin apeluri semnate de dr. W. Filderman, Șef Rabinul dr. Al. Șafran, secretarul general M. Carp, să aibă un comportament cât mai adecvat împrejurărilor date. „Evrei, se scria într-un astfel de apel, dacă nu ne-a fost îngăduit a face din nou dovada dragostei de țară pe câmpul de luptă, suntem datori cu atât mai mult a contribui pe toate căile și cu toate puterile noastre pentru a nu îngreua sarcina armatei și a guvernului. Așa sună și porunca religiei noastre: Să dăm ascultare legilor și guvernului țării. De aceea rugăm pe evreii din toată țara, de toate vârstele și din toate păturile sociale, să respecte cu sfințenie obligațiunile ce decurg din legi, regulamente, ordonanțe și îndatoririle morale, pe care bunul simț și patriotismul le impun tuturor locuitorilor [...] Procedând astfel, se arată în încheiere, vă veți îndeplini o sfântă datorie față de țară și față de voi înșivă”³³.

În conținutul său, apelul chema la supunere, dar supunerea era în interesul supraviețuirii – singura formă de rezistență posibilă a unei populații total lipsite de experiența unei rezistențe armate sau a unor acțiuni subversive.

În condițiile unei adevărate isterii antisemite, apar și primele ordonanțe, ce-i drept pe plan local, cu privire la

obligativitatea purtării semnului distinctiv de către evrei (Galați, 3 iulie 1941; Bacău, 4 iulie; Iași, 7 august; Rădăuți, 10 august; Botoșani, 14 august ș.a.m.d.). Într-un memoriu de protest împotriva acestor măsuri semnat de dr. W. Filderman împreună cu M. Carp, la 15 iulie 1941, se scria: „Nici o lege nu a autorizat luarea acestei măsuri [...] Ea împiedică populația evreiască de a circula, de a se alimenta sau de a se prezenta autorităților”. În final, s-a cerut desființarea acestei măsuri considerând că prin ea „se face o mare nedreptate unei populații din rândurile căreia mulți au sângerat în luptă pentru apărarea patriei și întregirea neamului”³⁴.

La 2 august, Filderman a obținut o audiență la ministrul de Interne pe același subiect, revenind cu un nou memoriu la 5 august. La 7 august, J. Popescu, subsecretarul de stat la Interne, i-a comunicat că în ciuda demersurilor semnul se va aplica în toată țara³⁵. La 8 august, scria ministrului Economiei Naționale: „Măsura este extrem de periculoasă, căci nu numai că împiedică desfășurarea activității economice, dar poate provoca și mișcări”³⁶.

La 4 septembrie, prefectul Poliției Capitalei îi comunica lui Filderman măsura de introducere a semnului distinctiv pentru evreii din București³⁷.

La 5 septembrie, Filderman i s-a adresat mareșalului Antonescu cu un memoriu semnat doar de el, în care i-a cerut să retracteze acest ordin, pentru că a se impune „unei populații autohtone de către guvernul țării un semn distinctiv, este [...] o gravă insultă care n-a fost adusă evreilor autohtoni de către nici unul din guvernele țărilor din Axă [...] Numai în țările inamice ocupate de armata germană puterea ocupatoare a impus evreilor acest semn”. În încheiere, Filderman și-a exprimat profunda dezamăgire că se iau măsuri fără bază legală, că nu sunt respectate

angajamentele luate de conducătorul statului față de obștea evreiască din Vechiul Regat. În atari condiții, conchidea el, „Eu nu pot transmite spre executare populației evreiești un ordin lipsit de bază legală. Nu-mi rămâne – dacă ordinul este menținut – decât să trag consecințele și să mă retrag de la conducerea Comunității Evreiești din țară, lăsând altuia sarcina pe care eu n-o mai pot asuma”³⁸.

La 6 septembrie s-a înaintat un memoriu și lui Nicodim, Patriarhul României. Dr. W. Filderman și dr. Al. Șafran, cereau ocrotire pentru respectul religiei și respectul omului³⁹.

La 8 septembrie, dr. W. Filderman a obținut audiență la mareșalul Antonescu, unde a venit împreună cu arhitectul Clejan. Obiectul audienței a fost în primul rând problema semnului distinctiv. „După o scurtă discuție, consemnează Filderman în notele sale, mareșalul, adresându-i-se lui Mihai Antonescu, i-a spus: «Bine, dă te rog un ordin să se suprime semnul în toată țara»”⁴⁰. Faptul că mareșalul și-a însușit în această problemă punctul de vedere al lui Filderman rezultă și din următoarea declarație făcută de el în Consiliul de Miniștri din 9 septembrie 1941: „...măsura aceasta are consecințe mari și pentru liniștea publică și pentru alte puncte de vedere. Au fost la mine reprezentanții Comunității Evreiești și față de ei m-am angajat să ridic această măsură”⁴¹. Apreciind rezultatele acestei bătălii, istoricul israelian Th. Lavy constata că „a fost una din bătăliile în care victimele au ieșit învingătoare”⁴². Cu toate acestea, în anumite zone s-a continuat purtarea semnului distinctiv, mai ales la Cernăuți și în Transnistria. Ziare precum „Porunca Vremii” sau „Bukarester Tageblatt” au agitat în toți anii războiului necesitatea introducerii semnului distinctiv și pentru evreii din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei.

III. Intervenții disperate pentru oprirea deportărilor în Transnistria

Acțiunea de deportare în Transnistria a evreilor din Basarabia și Bucovina s-a declanșat în mijlocul lunii septembrie 1941. Filderman a primit primele informații la 8 octombrie.

Sub influența știrilor, la 9 octombrie a redactat două memorii către mareșalul Antonescu și doamnei mareșal Maria Antonescu. În ambele memorii Filderman a repetat că deportările echivalează cu moartea celor deportați, implorând că „dacă cumva este posibil și dacă nu s-au făcut vinovați cu nimic” atunci să fie oprit „acest exod”⁴³.

La 11 octombrie s-a adresat pentru a doua oară mareșalului, repetând că: „Este moartea, moartea, moartea, fără vină, fără altă vină decât aceea de a fi evrei. Vă implor, încheia Filderman, să nu lăsați ca o asemenea zguduitoare tragedie să se săvârșească”⁴⁴. În aceeași zi a avut o întrevedere cu Maria Antonescu, care i-a promis că va interveni.

La 14 octombrie i s-a adresat lui Mihai Antonescu, președinte ad interim al Consiliului de Miniștri, rugându-l să intervină pentru retrimiteră deportaților „la căminurile lor [...] care sunt desigur necomuniști, căci altfel ar fi plecat cu rușii [...] Mai cu seamă că printre deportați sunt și evrei din Vechiul Regat surprinși acolo [...] Printre ei se găsesc și veterani din războaiele României, decoratedi, invalizi sau orfani de război”⁴⁵. Memoriul l-a predat în cadrul unei audiențe. Mihai Antonescu a consimțit în cele din urmă ca dintre cei care nu au fost încă deportați, intelectualii, comercianții meseriașii și proprietarii urbani și rurali să rămână pe loc. I-a promis lui Filderman că va da dispoziții în acest sens⁴⁶.

La 19 octombrie, Filderman revine cu o scrisoare mult mai amplă către mareșalul Antonescu, în care îl informează despre aprobarea lui Mihai Antonescu ca în Bucovina să fie reținuți intelectualii, meseriașii și industriașii – măsură ce nu s-a aplicat și în Chișinău, de unde au plecat toți, iar cadavrele „zac între Orhei și Rezina”. Filderman sublinia natura gravă și ilegală a acestor deportări care s-au extins și în Bucovina de sud și județul Dorohoi. „Eu nu am apărut și nu apăr pe cei vinovați – scria Filderman – [vinovații] să-și ia pedeapsa. Eu apăr numai pe cei nevinovați și pe cei pe care o măsură administrativă îi despoaie și de drepturile cetățeanului și de ale omului, pe care i le conferă un text expres de lege”. În final, Filderman solicita aprobarea mareșalului ca decizia prof. Mihai Antonescu cu privire la reținerea unor categorii de profesioniști evrei din Bucovina să fie extinsă și asupra evreilor din Basarabia. „Căci intelectualii, comercianții, industriașii, proprietarii au suferit – fie ei creștini, fie evrei – sub regimul bolșevic și nu numai românii, dar și mii de evrei din Bucovina și Basarabia au fost deportați în Siberia”.

În scrisoare au fost abordate și multe alte probleme, precum: situația evreilor cetățeni străini aflați în România; necesitatea promulgării unui statut prin care să se reglementeze situația evreilor; panica de care este cuprinsă evreimea din întreaga țară față de pericolul deportării ș.a.m.d.⁴⁷.

Concomitent cu redactarea și înaintarea petițiilor, Filderman a acționat și pe calea unor intervenții la cele mai înalte foruri. Au fost mobilizate numeroase personalități care au apelat la sprijinul Reginei Elena, Șef Rabinul dr. Alexandru Șafran a contactat Patriarhia ș.a.⁴⁸.

Cu toate presiunile, conducătorul statului nu a acceptat să-și revizuiască decizia în privința deportărilor generale, mai ales din Basarabia. Reacția sa la memoriile lui Filderman a fost foarte dură. Pe scrisoarea din 19 octombrie a pus o rezoluție în care îi făcea vinovați, în special pe evreii din noile provincii, pentru „groaznica suferință” a neamului românesc în anul 1940, când tot ce s-a întâmplat „a fost ca inspirație și ca execuție de esență evreiască”⁴⁹.

La 26 octombrie, în mai toate ziarele de mare tiraj a apărut răspunsul mareșalului Antonescu la scrisorile lui Filderman din 9 și 11 octombrie. Conducătorul statului îi reproșa lui Filderman că din acuzat s-a transformat în acuzator, că apără coreligionarii săi care au comis „acte de ură împotriva poporului român, tolerant și ospitalier”. Conducătorul conchidea chiar că „ura lor este a tuturor, este ura dumneavoastră”⁵⁰.

Așadar, în fața acuzațiilor lui Filderman, conducătorul statului s-a simțit obligat să justifice politica sa violent antisemită prin culpabilizarea etniei evreiești în totalitatea ei. Publicarea scrisorii a fost în mod evident un act politic. Antonescu urmărea să demonstreze românilor și neromânilor că măsura deportării a fost un act de justiție împotriva unei populații considerată de el ostilă poporului român, care chipurile s-ar fi comportat criminal în condițiile retragerii armatei române din Basarabia și Bucovina și în perioada de ocupație sovietică în teritoriile respective.

Scrisorile lui Filderman nu au fost publicate. După unele informări ale serviciilor secrete exista o teamă că ele ar putea provoca compasiunea în opinia publică românească. Influența scrisorii lui Antonescu nu trebuia umbrită cu nimic. În jurul ei s-a declanșat o campanie de

presă pe plan intern și internațional. Presa germană a acordat o atenție specială scrisorii lui Antonescu, considerând-o ca un moment important în campania propagandistică antisemită. Însuși Joseph Goebbels nota în jurnalul său că publicarea scrisorii conducătorului român către Filderman prilejuiește o revigorare a campaniei antisemite și în Germania⁵¹. Ce-i drept, au fost și poziții contrare punctului de vedere antonescian. Așa spre pildă, Jacques Truelles, ministrul Franței în România, raporta către superiorii săi că „Această scrisoare care a provocat o exacerbare a propagandei antisemite în România a creat o impresie proastă în rândul românilor liber cugetători și clar văzători. Ei consideră că acuzațiile mareșalului nu sunt fondate căci, alături de evrei, trupele române în retragere au fost insultate și de românii localnici, cât și de ceilalți minoritari aflați în teritorii”. În concluzie, diplomatul francez apreciază poziția fildermaniană ca fiind un act de curaj⁵².

Se pare că Iuliu Maniu a fost de-a dreptul alarmat de consecințele pe care le-ar fi putut avea scrisoarea mareșalului⁵³.

În ceea ce privește reacția în cercurile evreiești, ea a fost contradictorie. Așa spre pildă, scriitorul Ury Benador a ținut să-și exprime deplina solidaritate cu Filderman, arătând că are „întreaga adeviziune a scriitorilor evrei pentru atitudinea luată mai ales în ultima vreme”⁵⁴.

Scriitorul și militantul evreu S. Cristian își exprima admirația față de gestul lui Filderman, față de „eroismul său care îi „înălță pe toți”⁵⁵.

Pe de altă parte, din consemnările lui Emil Dorian și din jurnalul lui Mihail Sebastian rezultă că mulți dintre evrei au fost cuprinși de o cumplită panică. Au început să circule zvonuri dintre cele mai înspăimântătoare.

Fruntașul mișcării sioniste A.L. Zissu îl învinuia pe dr. Filderman de diletantism politic și exercita presiuni asupra lui să demisioneze din funcția de președinte al F.U.C.E⁵⁶. Din unele informații rezultă că Zissu intenționa chiar să părăsească clandestin România.

Care a fost poziția lui Filderman în acest context?

El a primit scrisoarea conducătorului înainte de publicarea ei în presă. Reacția sa a fost de continuare a luptei. Mai întâi l-a contactat pe Maniu, căruia i-a predat copiile scrisorilor adresate mareșalului în 9 și 19 octombrie și răspunsul mareșalului. Maniu i-a făgăduit că va interveni⁵⁷.

La 25 octombrie a expediat o scrisoare de răspuns conducătorului statului în care și-a reafirmat poziția privind pedepsirea, fără cruțare, a celor vinovați „dar că nu se pot pedepsi și zeci de mii de oameni nevinovați pentru fapta celor vinovați”⁵⁸. Filderman își reitera demonstrația că evreimea nu poate fi identificată cu bolșevismul, așa cum nici poporul român nu poate fi identificat cu legionarismul. El a intervenit cu intențiile cele mai bune în favoarea evreilor basarabeni, crezând că ar fi fost mai util ca toți meseriașii evrei să fie puși să lucreze pentru armată și nevoile civililor decât să fie deportați. Din acest motiv „trierea ca și amânarea apăreau deci și în interesele țării și ale guvernului domniei voastre. Aceasta era adânca mea convingere – conchidea Filderman – și fără această convingere nu m-aș fi adresat domniei voastre”⁵⁹.

După publicarea scrisorii mareșalului, Filderman revine cu un nou răspuns la 3 noiembrie, în care contrapunea acuzațiilor aduse de mareșal la adresa evreilor câteva exemple de devotament evreiesc față de România și chiar față de regimul antonescian. Astfel, Filderman arăta: 1.

evreimea din România s-a desolidarizat și a dezaprobat prin el faptele comise de unii evrei în Basarabia și Bucovina; 2. evreimea a cerut prin el obținerea dreptului de reintrare a evreilor în armată în vederea participării la recucerirea teritoriilor românești „la a căror cucerire au luptat părinții, frații, copiii noștri și noi înșine”; 3. el, Filderman, nu a apărut evreii „nici peste, nici împotriva intereselor statului și poporului român”⁶⁰.

La scrisoare a răspuns, din însărcinarea mareșalului, Ovidiu Al. Vlădescu, secretar general la Președinția Consiliului de Miniștri.

Au fost respinse și ironizate argumentele proromânești și patriotice invocate de Filderman în favoarea evreilor. Ele sunt apreciate ca fiind o „ieftină abilitate avocătească, specific evreiască”. Sunt recapitulate deciziile conducătorului statului în problema evreiască: 1. vor pleca toți evreii care au venit în România după 1914 și toți cei din provinciile dezrobite, fără nici o excepție; 2. vor putea rămâne evreii din Vechiul Regat care au venit aici înainte de 1914 dacă se încadrează în legile statului național; vor pleca însă și dintre aceștia cei care sunt comuniști, cei care fac propagandă subversivă, cei ce se asociază cu dușmanii țării și toți cei care caută să saboteze într-un fel sau altul interesele statului și neamului românesc; 3. în acest pământ românesc sunt și vor fi stăpâni românii. Ceilalți pot fi tolerați dacă nu caută „să ne fure drepturile”⁶¹.

Într-adevăr, textele fildermaniene făceau uneori exces de zel în pledoaria lor patriotardă și în declarațiile de devotament față de conducătorul statului. Cu toate acestea, în esența lor ele reflectau poziția militantă a lui Filderman; lupta lui cu arma cuvântului și a argumentărilor logice pentru salvarea vieților evreiești pe

nedrept condamnate la moarte. De altfel, această poziție fildermaniană a fost înțeleasă de însuși conducătorul statului, care nu întâmplător a reacționat atât de agresiv contra intervențiilor lui Filderman. Într-un referat al Consiliului de Miniștri întocmit la cererea mareșalului, s-au făcut următoarele aprecieri despre bătălia lui Filderman pentru oprirea deportărilor: „Printre cei dintâi coreligionari care au intervenit în favoarea evreilor, cu scopul de a opri deportarea, cea mai îndrăzneată a fost a doctorului W. Filderman, avocat din București, fost președinte al Uniunii Comunităților Evreiești, în prezent dizolvată. Primul demers îl face în scris la domnul mareșal în ziua de 11 octombrie [...] Revine apoi după o săptămână, la 19 octombrie 1941 cu o nouă cerere amplă și motivată juridic, solicitând ca intelectualii, meseriașii, comercianții, industriașii și proprietarii necesari economiei naționale să nu fie deportați”⁶².

Bătălia lui Filderman pentru salvarea evreilor din Basarabia și Bucovina s-a soldat cu măsuri de natură disciplinară și administrativă contra lui. A fost exclus din Baroul de Ilfov și dat în judecată pentru activitatea sa în favoarea evreilor și pentru apărarea evreimii din ținuturile alipite, „îngăduindu-și să vorbească de «atașamentul față de patrie» și de devotamentul acelor evrei care făptuiseră vandalisme și mișelii pe veci de neuitat în Basarabia»”⁶³.

Ministrul de Justiție a avut rezerve față de atitudinea Baroului Ilfov în cazul Filderman. A încercat să obțină intervenția conducătorului statului pentru oprirea demersurilor judecătorești. Mareșalul a refuzat, spunând că nu se amestecă în justiție. Și referindu-se la Filderman, a precizat că din partea lui a dat o pedeapsă: „l-am plesnit public și pentru vecie”. Din declarația conducătorului statului în ședința Consiliului de Miniștri din 27 noiembrie 1941⁶⁴.

Cu toate sancțiunile și discreditările de natură morală și politică din partea conducătorului statului și a unor organisme, precum Baroul avocaților, acțiunea lui Filderman a avut și anumite consecințe pozitive. Un număr de aproape 20.000 de evrei au rămas pe loc în Cernăuți; s-a aprobat trimiterea de ajutoare în Transnistria.

Filderman a fost, totuși, grav afectat de cele întâmplate. Din unele documente de epocă rezultă că se gândea la părăsirea României întrucât avea sentimentul că persoana lui nu este în siguranță.

Dar Filderman n-a plecat. După desființarea F.U.C.E. și crearea Centralei Evreilor⁶⁵, deși destituit din funcții, a continuat să se implice în toate acțiunile esențiale pentru salvarea populației evreiești de la deportare și exterminare fizică.

IV. Împotriva deportărilor din vara și toamna anului 1942

În condițiile reluării deportărilor din nordul și sudul Bucovinei, Filderman a început o nouă campanie contra acestor măsuri.

La 18 iulie 1942, transmitea guvernului un memoriu de protest în care arată că: deportarea în Transnistria a evreilor rămași în Bucovina și Dorohoi, ca și evacuarea din București a evreilor originari din Basarabia și Bucovina veniți după 1939-1940 în Capitală, infirmă scrisoarea publicată de mareșalul Antonescu care justifica deportările din 1941 prin vinovăția evreilor rămași sub ocupație sovietică. Cei fugiți în Vechiul Regat din teritoriile cedate în momentul sau după cesiunile teritoriale nu pot fi acuzați de colaboraționism cu sovieticii. „Deci, conchide Filderman, justificările conducătorului statului nu mai au valabilitate istorică și

politică”. În același memoriu, conducătorul obștii evreimii din România protesta împotriva deciziei de evacuare din București a evreilor stabiliți în Capitală după 1939, subliniind natura nedreaptă a acestei măsuri. De fapt era vorba despre evrei care și-au părăsit căminele de nevoie: din localități declarate zone de război și a căror locuire le-a fost interzisă; din târgurile unde li s-a interzis șederea; din localitățile de unde au fost izgoșiți de legionari. Așadar, evreii nu se pot întoarce în localitățile de baștină, fiindu-le interzisă șederea în localitățile respective.

Filderman propunea să se renunțe la măsurile de mai sus, cu atât mai mult cu cât se intră în al patrulea an de război „și deci ne apropiem de sfârșit”⁶⁶.

La 22 august 1942, protestează contra comunicatului Marelui Stat Major privind categoriile de evrei care urmează a fi deportate împreună cu familiile lor în Transnistria (absență de la munca obligatorie, relații cu românce ș.a.). Propune ca pedeapsa deportării să fie aplicată celor vinovați numai în cazul condamnărilor date de Curțile Militare și numai în caz de recidivă. Crede că familiile n-ar trebui pedepsite⁶⁷.

La 26 septembrie 1942, se adresează Ministerului Afacerilor Interne arătând că se continuă arestările în vederea deportărilor în Transnistria; cere anularea hotărârii privind deportarea evreilor din sudul Transilvaniei în lagărele naziste de exterminare. Compară situația evreilor din România cu aceea a evreilor din Ungaria, de unde „nici un evreu cetățean maghiar nu a fost deportat”, unde „evreii se bucură de deplină egalitate cu maghiarii creștini, cu rare și inofensive excepții”⁶⁸. (Această situație era valabilă pentru toamna anului 1942 – n.n.)

În general, în lunile septembrie, octombrie 1942, Filderman s-a implicat în multiple acțiuni pentru împiedicarea deportării evreilor, în special din sudul Transilvaniei, în lagărele naziste de exterminare. Măsura era cerută de nemți, și pe moment conducerea românească a acceptat să o aplice.

Pe lângă trimiterea de memorii către autoritățile în drept, Filderman a apelat la sprijinul unor personalități politice și ecleziastice, al unor persoane cu influență în cercurile guvernamentale. A redactat câteva memorii pentru a fi semnate de intelectuali, comercianți, meseriași și industriași români care să ceară în interesul țării suspendarea oricăror deportări. A stabilit o strânsă colaborare cu principalii exponenți ai evreimii din Transilvania, în special cu baronul Neuman din Arad, care a sacrificat sume importante pentru salvarea evreilor.

Bineînțeles, nu numai demersurilor lui Filderman și ale colaboratorilor săi li se datorează hotărârea Consiliului de Miniștri din 13 octombrie 1942 cu privire la întreruperea deportărilor în Transnistria și amânarea deportării evreilor din sudul Transilvaniei în lagărele naziste de exterminare⁶⁹. Totuși, importanța acțiunilor fildermaniene în acest sens au fost unanim recunoscute în epocă până și de oficiosul Gestapo-ului la București⁷⁰. La 15 octombrie 1942, Matatias Carp nota în jurnalul său că Radu Lecca, împluternicitul guvernului român în problema evreiască, se plânge că evreii pun pe seama lui Filderman succesul amânării deportărilor. Numai că Radu Lecca scăpa din vedere că nu doar evreii i-au atribuit lui Filderman aceste merite: chiar nemții afirmău acest lucru desigur nu prin laude, ci prin acuzații vehemente la adresa conducătorului evreimii române⁷¹.

V. Impozitul de 4 miliarde lei și deportarea lui Filderman în Transnistria

În primăvara anului 1943, guvernul a decis să impună evreilor un nou impozit, de 4 miliarde lei. Centrala Evreilor primind ordin să aplice hotărârea a convocat o ședință cu foste notabilități comunitare, sperând să obțină sprijinul lor în îndeplinirea acestei acțiuni. Situația era cu atât mai gravă cu cât, în cazul neachitării sumei în 2-3 luni, conducătorii Centralei și cei convocați în ședință erau amenințați cu deportarea în Transnistria. Au fost invitați dr. W. Filderman și A. Schwefelberg, care au adus numeroase argumente pentru a convinge conducerea Centralei că în condițiile date este imposibil să se adune această sumă, având în vedere și termenul foarte scurt fixat pentru depunerea ei. La cererea președintelui Centralei, Filderman și-a formulat punctele de vedere în scris, demonstrând situația materială precară a evreilor în urma concedierilor din servicii; românilizării diferitelor proprietăți; a ruinării lor materiale de către legionari; în urma evacuărilor din târguri și sate; a deportărilor în Transnistria; a internărilor în lagăre; a mobilizărilor în detașamentele de muncă obligatorie ș.a.m.d. În final, conchidea Filderman, „cu toată bunăvoința este cu neputință de a se aduna asemenea sume. Pentru a fi și mai convingător, a anexat un rezumat privind situația evreilor în țările Axei, „pentru ca să vă dați seama că măsura ce se propune nu are precedent și că cu drept cuvânt «Bukarester Tageblatt» a adus țării durerosul elogiu că este țara în care s-au adus cele mai crunte legi antievreiești”⁷². Memoriul, destinat doctorului N. Gingold, președintele Centralei Evreilor din România, a ajuns până la urmă la conducătorul statului. Enervat de tonul și

demonstrația lui Filderman, Antonescu a hotărât pedepsirea acestuia prin deportarea în Transnistria, deși în descrierea sa Filderman nu a urmărit altceva decât o reflectare sinceră a stărilor de fapt privind situația evreilor.

„Memoriul său pe care l-am citit, scria despre textul lui Filderman ministrul Elveției la București, René de Weck, este extrem de moderat, atât în formă, cât și în fond. El a provocat, totuși, furia mareșalului Antonescu care, sub pretextul că evreii se derobează de obligațiile lor, a decis să-l deporteze în Transnistria. Deportarea lui Filderman, conchidea ambasadorul elvețian, i-a emoționat puternic nu numai pe fiii lui Israel ci și pe români”⁷³. Ce-i drept, condițiile de expediere a lui Filderman în Transnistria și de cazarea lui acolo nu s-au comparat cu situația generală a deportaților.

În răstimpul celor trei luni cât a stat în surghiun, Filderman a desfășurat o intensă activitate în vederea cunoașterii situației reale a deportaților. A primit zilnic deportați în audiență, rezolvând probleme de asistență de primă importanță.

VI. Lupta pentru repatrierea deportaților și pentru intensificarea ajutoarelor

Problema repatrierii deportaților din Transnistria a fost pusă de Filderman încă la sfârșitul anului 1942. La 12 noiembrie 1942, Radu Lecca, împuternicitul guvernului pentru probleme evreiești, a convocat o ședință a conducătorilor Centralei, cu participarea lui Filderman, pentru a comunica propunerea guvernului ca cei 75.000 de evrei care mai sunt în viață în Transnistria să fie lăsați să emigreze în schimbul unei taxe care ar însemna câteva zeci de miliarde, ce ar trebui procurate de la evreii din străinătate.

Față de această propunere, Filderman a ripostat că înainte de orice discuție se pune problema readucerii tuturor evreilor la căminele lor⁷⁴.

Propunerea privind eliberarea evreilor cu condiția răscumpărării libertății cu bani, n-a avut urmări concrete, dar importanța ei a constat în faptul că a deschis problema repatrierii.

La 2 ianuarie 1943, Filderman transmitea o notă lui Ion Antonescu și lui Mihai Antonescu descriind situația tragică din Transnistria a copiilor orfani între 2 și 16 ani, al căror număr a crescut de la 1.000 la 5.000. Pentru acești copii, scria Filderman, „nu există decât o soluție: readucerea lor imediată în Cernăuți, unde viața nu costă nici un sfert din ce costă în Transnistria și unde caritatea publică va putea da roade și se va putea îngriji de emigrarea lor. Cum acestora în nici un caz nu li se poate aduce nici o acuzare, conchidea Filderman, nimic nu se opune la înapoierea lor, iar emigrarea lor este imposibilă în starea fizică în care se găsesc. Altfel, înainte de sfârșitul iernii, toți vor fi morți”.

În aceeași notă, Filderman reproșa că se amână la nesfârșit readucerea celor trimiși din Vechiul Regat și a celor din Dorohoi. „Dacă nu se ia o hotărâre radicală, avertiza Filderman, ca toți aceștia să fie readuși la Cernăuți [...] și mai mulți vor muri între timp”. Pentru cei rămași în Transnistria, Filderman cerea acordarea unei salarizări pentru cei ce muncesc, deblocarea banilor pentru ca să se poată alimenta și pentru ca să poată emigra⁷⁵.

Note de acest fel au fost înaintate de Filderman cu zecile la toate forurile competente, solicitând de fiecare dată repatrierea și organizarea ajutorului pentru cei rămași pe loc.

După revenirea lui din deportare, la începutul lunii august 1943, Filderman reia cu noi argumente lupta pentru salvarea celor din Transnistria. La 4 august obține audiență la generalul C.Z. Vasiliu pentru a-l informa despre situația îngrozitoare a evreilor din Moghilev. „Starea cea mai deplorabilă dintre deportați, arăta Filderman, o au regătenii deportați din Dorohoi, Darabani, Herța, pentru că ei sunt numai femei și copii care au fost deportați în timp ce soții lor se găseau la muncă în detașamentele exterioare. Ele nu au nici un sprijin deoarece nu are cine lucra pentru ele”. W.F. a mai informat despre corespondența între deportați și rudele lor care nu funcționa deloc; despre dificultățile de aprovizionare; despre asasinarea unor evrei din Moghilev și împușcarea fără judecată a unor copii fugiți de la muncă. În concluzie, Filderman ținea să sublinieze din nou că printre deportați se află invalizi și veterani din războiul din 1916-1919. Pentru soluționarea tuturor cazurilor enumerate, Filderman a făcut propuneri concrete; pe baza lor generalul Vasiliu a redactat pe loc ordine pentru remedierea situației în spiritul propunerilor lui Filderman⁷⁶.

În demersurile sale pentru introducerea unor schimbări în viața deportaților, Filderman a cerut cu insistență ca evreii aflați sub autoritatea românească să nu mai fie trimiși la muncă în zonele de dincolo de Bug, aflate sub administrație germană. Se știa că cei trimiși acolo, după prestarea unor munci istovitoare, sunt executați.

La 27 august, Filderman îi transmitea o notă lui Alexianu, guvernatorul Transnistriei, mulțumindu-i pentru asigurările primite că „nici un evreu din Golta sau din altă localitate din Transnistria nu va fi trimis de sub administrația sau autoritatea românească la Nicolaev, pe

Bug, sub altă administrație”⁷⁷. Totuși, în noiembrie 1943, încă se mai aflau evrei din România dincolo de Bug, la Organizația Todt. Ei au fost executați de SS-iști în decembrie 1943.

La 23 septembrie, Filderman se afla din nou în audiență la generalul C.Z. Vasiliu care i-a comunicat că a primit raport de executare a măsurilor pe care le-a ordonat la cererea lui Filderman. Cu acest prilej s-a pus din nou în discuție necesitatea repatrierii evreilor deportați din Dorohoi și din sudul Bucovinei în general. În orice caz, Filderman a cerut cu insistență plasarea evreilor aflați în Transnistria în zonele „unde să nu fie în drumul retragerii trupelor”⁷⁸.

La 12 octombrie 1943, Filderman revine la Mihai Antonescu și C.Z. Vasiliu cu o expunere în scris despre întreaga problemă a repatrierii: insista pentru readucerea tuturor supraviețuitorilor (aproximativ 40% din cei deportați; peste 60% au murit într-un răstimp de doi ani). Repatrierea este necesară, scria Filderman, „pentru că deportarea s-a făcut global, fără cercetarea individuală a culpei”. Prin acest argument el denunța din nou natura abuzivă a deportărilor, faptul că nu au fost deportați doar evreii vinovați de infracțiunile imputate de conducătorul statului în scrisoarea din 19 octombrie 1941. Și chiar dacă se presupune că toți evreii au fost vinovați, până la urmă orice pedeapsă are un termen, scria Filderman. „Chiar cei condamnați la muncă silnică pe viață se amnistiază sau se grațiază. Când două treimi dintre deportați au murit în exil în doi ani, conchidea Filderman, când sunt familii în care din 10 membri supraviețuiesc numai unul sau doi, când sunt copii ai căror părinți au murit în exil, când mii de deportați desculți și flămânzi nu-și pot procura drept hrană zilnică decât o apă fierbinte în care plutesc 30-40 grame

de mălai, și deci și treimea care a rămas este amenințată să moară, suferința lor merită, credem, iertare, mai cu seamă când *majoritatea celor care supraviețuiesc sunt femei și copii minori*”⁷⁹.

Pe baza textului lui Filderman, Ministerul de Interne a înaintat un memoriu către conducătorul statului: se demonstrează necesitatea repatrierii deportaților din Transnistria; se indică numărul deportaților, temeiurile deportării și excepțiile aprobate de Mihai Antonescu, făcându-se propunerile de readucere în țară a supraviețuitorilor. De fapt, memoriul Ministerului de Interne era identic cu textul elaborat de Filderman⁸⁰.

O dată cu insistențele pe lângă autorități pentru repatriere, Filderman a apelat și la sprijinul personalităților politice românești și al unor organizații evreiești și neevreiești internaționale. Au fost stabilite contacte cu Crucea Roșie Internațională. În felul acesta, ororile din Transnistria au ajuns să fie cunoscute și în străinătate, să devină o problemă internațională. Un rol important a avut în acest sens Charles Kolb, numit ca reprezentant permanent al Crucii Roșii Internaționale la București, în toamna anului 1943. Ca rezultat al tuturor demersurilor, repatrierea parțială a început în ultima decadă a lunii decembrie. La 20 decembrie 1943, au părăsit Transnistria circa 1.500 de dorohoieni și peste 200 de foști internați în lagărul de la Vapniarca. La 6 martie 1944 s-au repatriat 1.846 copii orfani. Repatrierea generală a fost ordonată de Antonescu în martie 1944, în condițiile înaintării vertiginoase a trupelor sovietice.

Desigur, repatrierea cu toate dificultățile și situațiile contradictorii, cu toate rezolvările parțiale, a fost una din importante realizări ale organizațiilor evreiești din România și ale celor de peste hotare care au depus uriașe

eforturi materiale, organizatorice și politice pentru înfăptuirea acestor acțiuni; demersurile lui Filderman au avut un rol de primă importanță. Trebuie subliniată în același timp și colaborarea autorităților românești. A fost o situație cu totul izolată în istoria Holocaustului faptul că autoritatea care i-a deportat pe evrei a acceptat ea însăși colaborarea la repatrierea lor.

VII. Lupta pentru asigurarea vieții evreilor în contextul retragerii frontului spre granițele României (ianuarie-august 1944)

Textele fildermaniene elaborate în cursul anului 1944 reflectă ivirea unor noi amenințări la adresa siguranței vieții evreimii române, datorate în primul rând apropierii frontului de România.

Erau în pregătire măsuri pentru evacuarea și ghetozarea evreilor în localitățile din Moldova și pentru purtarea semnului distinctiv. În acest context, Filderman a trimis numeroase note de protest arătând consecințele grave pentru siguranța vieților evreiești, a faptului izolării lor de restul populației. „Orice măsură, ghetou, semn distinctiv etc., scria Filderman lui Mihai Antonescu la 1 mai 1944, apare nu numai ca neîndreptătită, dar dimpotrivă periculoasă siguranței frontului. În altă ordine de idei, continua Filderman, orice măsură de identificare sau izolare a evreilor nu poate avea alt efect decât să distrugă viața economică a țării, să tulbure ordinea publică și să ușureze executarea evreilor”.

În concluzie, Filderman cerea să se renunțe la impunerea semnului distinctiv și la introducerea regimului de ghetou.

În condițiile retragerii masive a trupelor germane spre interiorul României, Filderman a considerat chiar că

este foarte important „a se lua măsuri severe de pază în cartierele evreiești, în toate orașele țării”⁸¹. Totuși, guvernul a împuternicit Marele Stat Major să elaboreze un studiu cu privire la modalitățile de izolare a evreilor în special pe teritoriul Moldovei. De fapt, din cele declarate de mareșalul Antonescu în ședința Consiliului de Miniștri din 22 aprilie 1944, rezultă că izolarea evreilor a fost cerută de autoritățile militare germane⁸².

O măsură care a afectat grav evreimea bucureșteană în primăvara anului 1944 a fost interdicția de a părăsi Bucureștiul, în condițiile bombardamentelor, interzicându-le accesul la adăposturile publice. Cu alte cuvinte, li s-a refuzat dreptul la autoapărare, la apărarea vieții.

Într-o notă adresată Președinției la 1 mai 1944, Filderman scria: „După ce li s-a interzis evreilor dreptul sfânt la viață, neputându-se evacua nici la sate, nici la orașe – căci evacuarea la orașe numai în familie este sinonimă cu un refuz de evacuare – acum li se interzice și dreptul de a intra în adăposturi”. Filderman cerea anularea acestor decizii. Din notele despre audiențele la Ministerul de Interne rezultă că a obținut promisiuni că evreii se vor putea evacua în orașe mai puțin expuse bombardamentelor și vor avea acces la adăposturile publice. Totuși, în Consiliul de colaborare din 18 august 1944, din ordinul mareșalului, s-a hotărât interzicerea pentru evrei de a se evacua din București⁸³.

VIII. Intervenții privitoare la refugiații evrei din Ungaria

Pe parcursul celor patru ani de guvernare a regimului antonescian, Filderman a intervenit de nenumărate ori la autorități în favoarea evreilor cetățeni străini aflați pe teritoriul României. În mai 1944 s-au

întreprins numeroase acțiuni pentru salvarea evreilor refugiați din Ungaria, unde a început deportarea lor în lagărele naziste de exterminare. Filderman a considerat că este în interesul politic al României de a da azil refugiaților evrei din Ungaria – tocmai în momentul când ungurii iau măsuri antisemite. El a propus să se ceară toleranța autorităților românești la trecerea clandestină a frontierei⁸⁴.

Soarta evreilor din Ungaria l-a înspăimântat pe Filderman. În viziunea lui era un moment critic și pentru situația evreilor din România, fapt ce l-a determinat să recurgă la acțiuni preventive, cu totul neobișnuite, apelând la sprijinul cercurilor diplomatice și militare ale aliaților. La 10 mai 1944 s-a adresat lui Vinogradov, ambasadorul U.R.S.S. la Istanbul, ca și ambasadorilor Marii Britanii și Statelor Unite. Expunând punctul lui de vedere, că există o frică întemeiată printre evreii din România să nu aibă parte de o soartă similară cu cei din Ungaria, a pus problema organizării unor acțiuni de salvare concertate în eventualitatea unei ocupații germane⁸⁵. Ce-i drept, se simte în această corespondență o spaimă nu doar pentru viitorul obștii în general, dar în special pentru viitorul său personal.

IX. Implicarea în viața politică a României

În optica lui S. Schafferman, biograful cel mai important al dr. W. Filderman, „ultimul capitol înscris de W.F. în istoria anilor de prigoană a fost participarea lui la pregătirea actului de la 23 august”⁸⁶.

Constatarea, după știrea noastră, are o acoperire documentară parțială. Există o mărturisire a lui Filderman, făcută după 23 august 1944, cu privire la faptul că începând cu anul 1943 a acceptat, cu riscul vieții, colaborarea

propusă de delegații partidelor comuniste și social-democrate⁸⁷. Totuși, Filderman a criticat vehement poziția Partidului Național Evreiesc care a cerut să fie primit în Blocul Național Democrat. El a socotit primejdioasă orice participare a evreilor la organizații de acest fel „căci dacă din 100 de oameni care ar lua atitudine contra guvernului sau germanilor, ar fi 99 de români și 1 evreu, vor suferi cei 99 de români, dar pentru unicul evreu vor suferi toți evreii din țară”⁸⁸. Ce-i drept însă, având convingerea că unica soluție pentru România este ieșirea din Axă, Filderman a sprijinit acțiunile de tatonare a unor emisari români trimiși în străinătate în vederea pregătirii terenului pentru un eventual armistițiu. Astfel, la cererea lui Maniu și Brătianu, Filderman i-a încredințat o scrisoare principelui Știrbey, care avea menirea să-i întărească poziția în negocierile pe care urma să le poarte cu aliații. Făcând o caracterizare a situației interne și internaționale a României, Filderman arăta în respectiva scrisoare că România a intrat în acest război peste voința ei. El a adus o serie de argumente istorice pentru a demonstra fidelitatea României față de Aliați. Dacă România ar fi declarat război Axei, scria Filderman, ar fi riscat asasinarea întregii elite politice, la care s-ar mai fi adăugat și nimicirea a 320.000 de evrei. Vorbind despre politica guvernului român față de evrei, Filderman a subliniat faptul că evreii din România nu au fost deportați în lagărele naziste de exterminare, că mareșalul a aprobat repatrierea globală a evreilor deportați în Transnistria. Evidențind aspectele pozitive ale politicii guvernului român, Filderman nu a omis să atragă atenția diplomatului român asupra necesității repunerii evreilor în drepturile lor cetățenești⁸⁹.

Conform relatărilor lui Schafferman, Filderman a fost invitat, în iunie 1944, la reședința regală din Sinaia,

unde a avut o lungă discuție cu regele. O bună parte a expunerii sale a fost consacrată situației speciale a evreilor din România. Arătând regelui că România nu are alt drum decât renunțarea la alianța cu Germania, Filderman a cerut ca în cadrul măsurilor ce se vor lua să se gândească și la apărarea populației evreiești, fiind de așteptat ca la ruperea alianței, naziștii să se răzbune pe evrei⁹⁰.

Și această întrevvedere dovedește că Filderman, în calitate sa de conducător al obștii evreiești, a fost implicat în viața politică a României, având audiență în cercurile politice cele mai înalte. Dar ca în toate împrejurările, și de astă dată s-a afirmat în primul rând ca exponentul politic al problemelor evreiești.

*

Documentele elaborate de Filderman în anii prigoanei reflectă aproape exhaustiv principalele evenimente ale acelor ani de persecuții și discriminări, sunt izvoare de primă importanță pentru realizarea unei imagini de ansamblu asupra situației evreilor în epocă. Ele completează documentele emaneate de autoritățile oficiale cu punctul de vedere evreiesc; deci nu pot fi eludate, chiar dacă unii contestă obiectivitatea lor. Dar aceste documente au și semnificații actuale: contrapun imaginii idilice create de negaționiști despre regimul antonescian, imaginea unui regim antisemit dur, care a promovat o politică de discriminare etnică abuzivă, uneori chiar de exterminare fizică a zeci de mii de evrei pentru unica lor vină de a fi evrei. Toate aceste realități sunt demonstrate în petițiile sale cu date și fapte indubitabile. De aceea, documentele lui Filderman rămân mărturii indiscutabile ale prigoanei, dar și ale riposteii și rezistenței evreiești.

Note

1. Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu*, Editura Hasefer, București, 1997, p. 405.
2. Bela Vago, *Contrasting Jewish Leaderships in Wartime Hungary and Romania*, în: *The Holocaust as Historical Experience*, Essays and Discussion (ed. Jehuda Bauer, New York, London, 1981, p. 148 (în continuare, B. Vago).
3. *Loc. cit.*, p. 135.
4. DCFRJH, vol. III, p. 194-195.
5. Filderman către H. Dominic, 3 august 1940, *loc. cit.*, vol. I, p. 462-463.
6. Nota dr. W. Filderman despre audiența sa la generalul C.Z. Vasiliu, 1 mai 1943, *loc. cit.*, vol. IV, p. 551.
7. Apud, S. Schafferman, *Dr. W. Filderman. 50 de ani din istoria judaismului român*, Tel Aviv, 1986, p. 187 (în continuare, Schafferman).
8. Dr. Th. Lavi, *Petițiile doctorului Filderman*, în „Viața Noastră”, Tel Aviv, 30 noiembrie 1979. Apud Schafferman, p. 213.
9. Vezi în acest sens procesul-verbal al ședinței Comitetului Executiv și al Comitetului Central al Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din România din 2 septembrie 1940, în DCFRJH, vol. I, p. 464-466.
10. Vezi scrisoarea lui Filderman către Schertok, directorul Centrului de Documentare Evreiască din Paris, în care compară activitatea sa din anii prigoanei cu activitatea Șef Rabinului dr. Alexandru Șafran, 18 noiembrie 1949, *loc. cit.*, vol. VIII, p. 523-526.
11. *Loc. cit.*, vol. II, p.416.
12. Vezi B. Vago, p. 139.
13. DCFRJH, vol. II, p. 417-418.

14. Vezi extrasul procesului-verbal al ședinței comune a Comitetului F.U.C.E. și al Uniunii Comunităților Evreiești din Vechiul Regat, în cadrul căreia dr. W. Filderman, prezentându-și demisia din funcția de președinte al F.U.C.E., a făcut o sinteză asupra activității sale în anii prigoanei (24 octombrie 1945). Publicat în *Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei Istorice a Evreilor din România*, nr. 4-5, București, 2000, p. 38-42.
15. A. Schwefelberg, *Amintirile unui intelectual evreu din România*, Editura Hasefer, București, 2000, p. 123 (în continuare, A. Schwefelberg).
16. Schafferman, p. 223.
17. *Idem*.
18. A. Schwefelberg, p. 137.
19. Vezi în acest sens memoriul în problema medicilor adresat conducătorului statului la 22 octombrie 1940. Originalele cu rezoluția conducătorului statului se află în A.N., fond P.C.M., dosar 494. Copiile sunt publicate în DCFRJH, vol I, p. 574-577, 589-590.
20. Referirea se face la o conferință publică a lui Traian Brăileanu, relatată în ziarul „Timpul” din 11 decembrie 1940.
21. Vezi memoriul din 2 ianuarie 1941, publicat în DCFRJH, vol. II, p. 94-102.
22. DCFRJH, vol. I, p. 475-476.
23. *Loc. cit.*, p. 495.
24. Vezi în acest sens extrasul din stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 11 ianuarie 1941, publicată în *Probl. evr.*, p. 180.
25. Publicat în DCFRJH, vol. II, p. 47.
26. *Loc. cit.*, p. 115.
27. A.N., fond MJDJ, ds. 124/1941, vol. II, f. 505.
28. *Probl. evr.*, p. 201.
29. Vezi declarația dată de dr. W. Filderman în fața Tribunalului Militar din București la 11 martie 1941. DCFRJH, vol. II, p. 322-323.
30. Vezi nota 21.

31. Memoriul din 8 iulie 1941, semnat împreună cu Matatias Carp. Publicat în DCFRJH, vol. II, p. 451.
32. *Loc. cit.*
33. DCFRJH, p. 428.
34. *Loc. cit.*, p. 461.
35. Nota lui Filderman despre întrevederea sa cu generalul J. Popescu, ministru de Interne. *Loc. cit.*, vol. III, p. 1.
36. *Loc. cit.*, p. 12.
37. Comunicatul este redat de Filderman în nota sa despre audiența la generalul Gheorghe Radu, prefectul Poliției Capitalei, *loc. cit.*, vol. II, p. 115.
38. *Loc. cit.* vol. III, p. 123.
39. *Loc. cit.*, p. 126.
40. *Loc. cit.*, p. 130.
41. *Probl. evr.*, p. 307.
42. Th. Lavy, *Documents on the Struggle of Rumanian Jewry for its Rights during the Second World War*, I, Yad Vashem Studies, 4 (1960), p. 290.
43. Matatias Carp, *Cartea Neagră. Suferințele evreilor din România 1940-1944*, vol. III, *Transnistria*. Ediția a II-a, Editura Diogene, București, 1996, p. 96.
44. *Loc. cit.*, p. 101.
45. DCFRJH, vol. III, p. 242.
46. *Loc. cit.*, p. 244.
47. Publicat în *Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei Istorice a Evreilor din România*, nr. 6, București, 2000, p. 75-77.
48. Vezi în acest sens relatările lui S. Cristian, *Patru ani de urgie. Notele unui evreu din România*, p. 76-77.
49. Vezi nota 47.
50. Matatias Carp, *op. cit.*, p. 103.
51. Joseph Goebbels, *Die Tagelücher*, Teil II Band II, *Oktober-Dezember 1941*, München, 1996, p. 189.
52. Carol Iancu, *La Shoah en Roumanie. Les Juifs sous le régime d'Antonescu (1940-1944)*. Documents diplomatiques français inédits. Université Paul Valéry – Montpellier, III, 1998, p. 161.

53. Vezi nota dr. W. Filderman despre o discuție purtată cu dr. Nicolae Lupu (27 octombrie 1941). DCFRJH, vol. III, p. 294.
54. Scrisoarea lui Ury Benador din 31 octombrie 1941, *loc. cit.*, vol. III, p. 321.
55. Yad Vashem, *The Holocaust Martyrs and Heroes Remembrance Authority Archives*, Jerusalem, P-6/48.
56. Scrisoarea lui A.L. Zissu către dr. W. Filderman din 4 decembrie 1941. DCFRJH, vol. III, p. 436.
57. Consemnarea făcută de Filderman la 23 octombrie 1941 despre întrevederea sa cu Iuliu Maniu, *loc. cit.*, p. 291.
58. *Loc. cit.*, p. 287.
59. *Loc. cit.*
60. *Loc. cit.*, p. 330-331.
61. Scrisoarea datează din 11 noiembrie 1941. *Loc. cit.*, p. 379.
62. *Probl. evr.*, p. 536.
63. DCFRJH, vol. III, p. 303.
64. *Probl. evr.*, p. 346.
65. Vezi în acest sens Decretul-lege nr. 3415 din 16 decembrie 1941 pentru dizolvarea Federației Uniunilor de Comunități Evreiești și înființarea Centralei Evreilor. Publicat în *Legislația*, p. 178.
66. DCFRJH, vol. IV, p. 75-76.
67. *Loc. cit.*, p. 129-130.
68. *Loc. cit.*, p. 258.
69. Vezi în acest sens stenograma Consiliului de Miniștri din 13 octombrie 1942, publicată în *Probl. evr.*, p. 455-461.
70. Vezi în acest sens articolul *Judenknechte*, publicat în ziarul „Bukarester Tageblatt” din 15 octombrie 1942.
71. Extras din jurnalul lui Matatias Carp, publicat în DCFRJH, vol. IV, p. 299-302.
72. *Loc. cit.*, p. 567-571.
73. *Ecouri dintr-o epocă tulbură. Documente elvețiene 1940-1944* (ed. Andrei Șiperco), Editura Hasefer, București, 1998, p. 113.
74. Matatias Carp, *Cartea Neagră*, vol. III, p. 417.

75. *Loc. cit.*, p. 427.
76. DCFRJH, vol. IV, p. 638.
77. *Loc. cit.*, p. 641.
78. *Loc. cit.*, p. 654.
79. *Loc. cit.*, p. 662-664.
80. *Loc. cit.*, p. 665-660.
81. *Loc. cit.*, vol. VIII, p. 38.
82. *Probl. evr.*, p. 551-555.
83. DCFRJH, vol. VIII, p. 38.
84. *Loc. cit.*, p. 63.
85. Th. Lavy, *op. cit.*, p. 310.
86. Schafferman, p. 227.
87. Vezi nota 14.
88. Vezi nota dr. Filderman din 14 august 1944, publicată în.
DCFRJH, vol. VIII, p. 136.
89. Scrisoarea datată 10 mai 1944, *loc. cit.*, vol. VIII, p. 45-47.
90. Schafferman, p. 229.

3. Din creația literar-artistică evreiască din România în anii prigoanei. Semnificațiile ei istorico-documentare

În arhiva mărturiilor despre viața și moartea evreilor în epoca Holocaustului, ocupă un loc special lucrările de literatură și artă datorate unor deținuți în lagărele naziste de exterminare, în lagăre de muncă sau de concentrare. Sunt jurnale, memorii, desene, gravuri, picturi sau sculpturi, scrise sau create de internați, uneori cu riscul vieții, în locurile lor de detenție, sau reconstituiri ulterioare ale unor supraviețuitori obsedați de ororile trăite. Aceste opere, realizate de regulă, într-un stil realist, care uneori friza chiar naturalismul, nu au doar valoare literar artistică, dar și istorico-documentară. Unele desene provenite din lagărul de la Auschwitz au fost folosite ca dovezi documentare în procesele unor criminali de război¹. În același timp, lucrările respective exprimă și riposta autorului împotriva regimului de dezumanizare, lupta lui cu sine și cu împrejurările, pentru supraviețuire.

Mărturii de acest gen pot fi regăsite și în documentația privind istoria martiriului evreilor din România. Au fost creatori care au lucrat pe față sau pe ascuns în lagărele din Transnistria, în lagărul de concentrare din Tg. Jiu, pe șantierele detașamentelor de muncă obligatorie. Graficianul Aurel Mărculescu², deportat în anul 1942 în Transnistria, în lagărul de la Vapniarca, continuă să scrijelească, cu ultimele puteri, în special în lemn. Gravurile sale reconstituie secvențe din

viața și moartea în lagărul de la Vapniarca. Sunt mărturii iconografice despre dramatismul vieții de lagăr; mărturii unice, căci documente fotografice nu există despre Vapniarca, doar desenele amatorului Gabriel Cohen³.

Dar, printre documentele literar-artistice cele mai răscolitoare sunt cele create în lagărele de exterminare de dincolo de Bug, unde au murit mii de evrei din România și Ucraina. Aici a creat scriitorul și pictorul Arnold Dagan⁴.

Despre aceste lagăre și împrejurările în care evreii din România au ajuns acolo, relatează istoricul israelian Jean Ancel în monumentală sa lucrare dedicată Transnistriei⁵.

În primăvara anului 1942, germanii construiau autostrada Durchgangstrasse IV, de importanță strategică pentru asigurarea legăturilor între Polonia și sudul Ucrainei.

Autostrada în construcție traversa un număr de orașele în care fuseseră înființate lagăre de muncă, devenite în cele din urmă lagăre de exterminare. Compania germană de construcții Todt era responsabilă de realizarea proiectului, angajând diferite firme germane ca subantreprenori. Rămânând fără forță de muncă, autoritățile naziste au solicitat administrației românești din Transnistria să-i predea deportați din România și evrei ucraineni. Istoricul israelian reproduce o vastă corespondență dintre autoritățile române și germane cu privire la livrarea forței de muncă evreiești pentru necesitățile construirii de drumuri strategice dincolo de Bug. Așa, spre exemplu, prefectul județului Tulcin a cerut chiar permisiunea guvernatorului Transnistriei ca să predea 5.000 de evrei trupelor SS pentru construirea autostrăzii Nemirov-Gaisin, întrucât el nu avea nevoie de acești evrei pentru nici un proiect de amploare în județul său și nu vroia să continue să-i hrănească⁶. Astfel, predarea evreilor

autorităților SS-iste s-a petrecut cu colaborarea și aprobarea autorităților românești, deși se știa exact că lagărele care funcționau dincolo de Bug nu erau doar lagăre de muncă, ci și de exterminare fizică. „Antonescu însuși, conchide Ancel, a hotărât să predea germanilor mâna de lucru din lagărele de evrei”⁷.

Dar dacă în descrierea sa Jean Ancel prezintă contextul în care autoritățile române i-au livrat pe evrei SS-iștilor, artistul și scriitorul Arnold Dagani reconstituie sute de fapte și evenimente în scris, în desene și acuarele despre viața și moartea evreilor în interiorul acestor lagăre, în special în cel de la Mihailovka, unul din lagărele de exterminare mai sus menționate. Importanța unei astfel de descrieri pentru cunoașterea istorică nu poate fi contestată.

Ce-i drept, în formă definitivă Dagani redactează jurnalul după eliberarea sa din lagăr, dar materialul brut l-a adunat în timpul detenției. El a început să noteze evenimente, fapte, date, caracterizări despre persoane, din momentul sosirii sale la Mihailovka. Nota pe foile unor manuale pentru învățarea practică a stenodactilografiei în limba engleză și pe niște bucățele de hârtie pe care le ținea ascunse asupra sa. În mod uimitor a reușit să salveze aceste note folosindu-se apoi la redactarea definitivă a jurnalului⁸. Dacă respectivele însemnări ar fi fost descoperite, ar fi fost motiv sigur de împușcare pe loc. Este interesant de amintit că atunci când a arătat totuși unui soldat german, în care a avut încredere, o acuarelă care reprezenta interiorul lagărului și câteva desene în creion, acesta spuse brusc: „Trebuie să le distrugi. Cine știe! S-ar putea ca să ajungă în străinătate acum ori după război și atunci ar deveni o propagandă contra Germaniei”⁹.

Ce plus de cunoaștere aduce jurnalul lui Dagoni despre viața și moartea evreilor la Mihailovka față de rapoartele autorităților oficiale sau ale personalului din corpul de pază? Desigur, suntem departe de a afirma că dispunem de o documentație completă în acest sens. Însuși Jean Ancel, în prezentarea sa, precizează că nu a utilizat toate sursele care descriu soarta evreilor români în lagărele germane de dincolo de Bug¹⁰. Dar cunoscând în general stereotipul documentelor oficiale, putem conchide că ele nicicând nu au reflectat experiența evreiască în lagărele respective. Ele redau situația din punctul de vedere al organelor represive pentru care evreii erau niște dușmani care trebuiau lichidați. Natura umană a victimei cu virtuțile și defectele ei, inocența ei, aspirația și eforturile ei de supraviețuire, riposta sau resemnarea ei în fața morții, capacitatea ei de solidaritate interumană sau individualismul ei și multe alte aspecte psiho-sociale necesare pentru o cunoaștere istorică nu doar de pe versantul dușmanului, dar și de pe poziția victimei, lipsesc din documentele oficiale. Iar în ceea ce privește natura brutală a torționarilor, ea niciodată nu apare în adevărata sa lumină în actele oficiale; victima este considerată a fi de adevărată vinovăție, ca atare ea trebuia pedepsită.

*

* *

Prima consemnare în jurnalul lui Dagoni datează din 18 august 1942, când 480 de evrei aflați într-un lagăr românesc de dincoace de Bug au fost treziți pe neașteptate, noaptea, de jandarmi români și soldați germani, încărcăți în camioane și duși cu destinația dincolo de Bug, la marginea satului Mihailovka. „Erau reprezentate toate vârstele, de la șase luni până la 91 de ani. Un amestec cu cele mai diverse înfățișări: unii cu

aspecte fizice desăvârșite, alții slăbănogi, cocoșați, piperniciți, un orb, tineri și tinere în floarea vârstei, bătrâni, copii, sugari. Muncitori pentru Organizația Todt”¹¹, pentru August Dohrmann Arbeitsgemeinschaft, Remscheid-Renania, unde alocația zilnică era de o sută grame mazăre și șaptezeci de grame mei de persoană. Se dormea în grajd, fiind despărțiți de cai prin niște scânduri. Se lucra la cariera de piatră sub loviturile sentinelor cu patul puștii sau cu bețe de cauciuc. Se trăia în condiții igienice subumane, conviețuindu-se cu păduchi și cu alți paraziți. Pentru spălat s-a folosit, de regulă, ceașca cu apă fiartă ce se dădea dimineța în blocul micului dejun¹².

În cele aproape 200 de consemnări, ultima datând din 22 octombrie 1944, sunt redată într-o formă lapidară principalele evenimente din viața cotidiană a internașilor. Moartea era un fapt cotidian. Evreii mureau de boală, în execuții individuale și colective sau prin sinucidere. Iată câteva exemple în acest sens, notate în jurnal în primele zile după sosire:

„20 august 1942. Doamna Trebitsch, de 70 de ani, care sosise cu fiul ei în ajun, a murit în urma unui atac de cord. Mai erau doi morți în lagăr: Heimer, profesorul de matematică și un necunoscut. Fuseseră împușcați.

23 august 1942. S-a aflat că Minte (ajutor de comandant) pretinde o mie de mărci pentru ca sugarii să nu fie împușcați. Suma fu colectată.

29 august 1942. Șaisprezece oameni fură împușcați.

14 septembrie 1942. 25 de oameni au fost împușcați. Toți au fost aruncați într-o groapă comună. Se povestea că unii dintre evrei înainte de a fi fost duși la locul de execuție, dădură bani și aur pentru a fi împușcați mortal.

21 septembrie 1942. Au fost împușcate mama și mătușa lui Sali Fuchs¹³. Împușcăturile se auzeau aproape

zilnic. Până când locul execuției a fost mutat în afara șantierului. Măsura s-a luat la intervenția proprietarului societății, Dohrmann, care se temea că execuțiile ar putea influența în rău capacitatea de muncă a celor rămași în viață. Societatea considera că epurația făcută departe de șantier impresiona mai puțin¹⁴.

Au fost și cazuri de decese survenite din boală sau inaniție: la 16 decembrie 1942 a murit tânăra poetă în vârstă de 17 ani, Selma Eisinger; la 17 decembrie a murit de inaniție dr. Gottlieb ș.a.

Și totuși, viața își urma cursul.

La 18 septembrie, locuitorii grajdului din lagărul de la Mihailovka au sărbătorit Roș Hașana. În mijlocul încăperii pâlpâia un fel de candelă improvizată – o sticlă de *eau de cologne*, umplută cu gaz și cu un fitil de vată. Fiecare ședea ca de obicei pe culcușul lui [...] Soția doctorului Rudich avea încă de acasă o mică rezervă de miere din care servi pe fiecare din jurul ei. De jos se auzi un zumzet ca de sinagogă. Bătrânii noștri se rugau [...] implorau pe Dumnezeu pentru salvarea noastră¹⁵. La 28 septembrie era Iom Kipur. În pauza de lucru „fiecare în parte făcu rugăciunea pentru pomenirea morților”¹⁶. Nici în această zi nu au încetat execuțiile.

Jurnalul nu reflectă existența unei organizări interne a deportaților. Nu a acționat o rezistență colectivă în fața violenței și agresivității opresorului. Reacțiile par să fi fost individuale, spontane și sporadice.

Au fost cazuri de evadări; unii au încercat să se sustragă execuțiilor căutând să se ascundă sau să înduplece pe cei care decideau cine trebuia să moară. Dar încercările erau zadarnice. De aceea, deși tensionați de pericolul permanent al execuțiilor, totuși, majoritatea deținuților a ajuns la o stare de resemnare în fața

destinului. În acest sens este relevantă următoarea discuție surprinsă și relatată de Dagani:

„Seara, trecând pe lângă culcușul lui Marcel Gâtlan, am auzit o discuție între doamna Landmann, doctorul Seidner și Poldi Weisselberg:

- Și dacă au luat Stalingradul sau nu? Zicea doamna Landmann. Drept să vă spun, nu mai pot. Ce rost are să sperăm? Chiar dacă sovieticii vor ține frontul sau îi vor da pe nemți înapoi, o să vină ei la timp ca să ne salveze?

Poldi protestă vehement.

- N-ai dreptate, conia! Nu viața noastră contează, ci salvarea omenirii! Afară de aceasta aș avea și eu o bucurie grozavă să mă pot răzbuna pe Minte, Kiesel, Zelinskas ș.a.

- Și totuși, Poldi, interveni doctorul Seidner, tu însuși ai ridicat-o pe bunica ta să o așezi în căruță (pentru a fi dusă la execuție — n.a.). De ce n-ai omorât atunci sentinela? De altfel, observ că în lista înșirată de tine n-ai menționat și pe Wisotzkas, ucigașul bunicii tale [...] Ce-i demnitatea, tinere? Vorbești de răzbunare? Nu văd pe nici unul dintre noi să se răzbune. Dar, în definitiv, ce rost are să ne înfierbântăm? Ascultați-mă pe mine: nu scăpăm de aici”¹⁷.

În mod uimitor, moartea nu a izbutit să înfrângă definitiv dorința de a trăi. La 9 decembrie 1942, Dagani notează că doamna Lebel năștea al doilea copil. Când doctorul a venit totul era terminat”¹⁸.

Destinul personal a lui Dagani și al soției sale a fost oarecum influențat de profesia lui de pictor. La un moment dat în lagăr a venit un oarecare Kustin – ulterior instalat în funcția de comandant al lagărului – căruia Dagani i-a fost prezentat ca pictor, cu studii la München¹⁹. Se pare că informația s-a răspândit, Dagani fiind solicitat de conducerea lagărului să presteze diferite servicii în

calitatea sa de artist, fapt ce i-a și facilitat evadarea. Desigur, condițiile de lucru nu au fost chiar prielnice pentru creație artistică. La 26 octombrie, Dagoni nota: „Supraveghetorul Pita Mihailowski mi-a cerut să-i fac portretul pe șosea, îngăduindu-mi să schimb târnăcopul cu pensula de acuarelă. După vreo 15 minute am fost nevoit să întrerup lucrul. Degetele îmi erau degerate”²⁰. În general nu era ușor să lucrezi alternativ cu târnăcopul și pensula. Dar, datorită acestei activități Dagoni a intrat în posesia unor secrete de importanță vitală pentru el, la care ceilalți internați nu aveau acces. A fost la începutul anului 1943, când, în timp ce picta portretul comandantului de lagăr, a aflat de la el că va veni și ziua „epurării” generale a tuturor internaților²¹, eveniment ce s-a și petrecut la sfârșitul anului 1943. Țăranii din împrejurimile locului au povestit că execuția a durat șase ore. Groapa se găsește în livada de vișini²².

Dagoni a reușit să evadeze în mijlocul lunii iulie 1943. A traversat Bugul împreună cu soția sa în noaptea de 19 iulie. Mapa cu însemnările și cu acuarelele despre secvențe de viață din lagăr se aflau într-un sac pe care îl ținea deasupra capului.

Salvarea acestor mărturii era de mare importanță. De altfel, încă în lagăr fiind și arătând lucrările sale unui tovarăș de suferință, acesta îl sfătui să-și încredințeze mapa spre păstrare unei persoane de încredere, căci „ar fi păcat ca lumea să nu afle cum am fost torturați... pentru noi nu este nici o scăpare. Dacă rușii vin... nu ne vor găsi nici măcar groapa”²¹.

Prima consemnare în jurnal după evadare datează din 9 august 1943, când familia Dagoni se afla de acum în ghetoul din Berșad, situat pe versantul românesc al Bugului. „Aici, nota Dagoni, trupele au lăsat măcelul pe

seama tifosului exantematic și a mizeriei care au secerat aproape 7.000 de evrei deportați din România”²³.

Este interesant de menționat că arătând desenele sale celor din Berșad, aceștia au considerat că suferințele de la Mihailovka rămân cu mult în urma suferințelor lor²⁴.

Așadar, în jurnal sunt consemnate trei tipuri de reacții la creația Dagani: a neamțului care le considera documente compromițătoare pentru germani; în lagărul de la Mihailovka a unui evreu muribund care le aprecia ca documente grăitoare pentru suferințele evreiești, ca atare trebuie să rămână pentru posteritate, și reacția celor din Berșad. Ceea ce aduce însă sub numitor comun respectivele reacții este că în ciuda faptului că era vorba despre lucrări de artă, fiecare se raporta la ele ca la documente de viață, de semnificație istorică și le judeca din acest punct de vedere. Incontestabil, jurnalul, textul și ilustrațiile, reflectă la scara experienței individuale sistemul de funcționare a lagărelor de exterminare. Se regăsesc într-o formă individualizată tortionarii, victimele și „spectatorii”, consecințele psihologice ale conviețuirii cu moartea și cu pericolul morții.

Familia Dagani a revenit la București la începutul anului 1944. Introducerea lui la prima ediție a jurnalului poartă data de iulie 1944²⁵.

*

* *

În prezentarea noastră ne propunem să evocăm, alături de Arnold Dagani, un alt artist al epocii Holocaustului: îl avem în vedere pe Lazăr Zin, consemnările și desenele lui despre cimitirul Sevastopol din București. Dacă opera lui Dagani reflectă destine evreiești, opera lui Lazăr Zin reflectă destinul unei instituții evreiești desființată în anii prigoanei.

Soarta cimitirului Sevastopol din București a fost pecetluită de regimul antonescian în toamna anului 1940. În ședința Consiliului de Miniștri din 8 octombrie a avut loc următoarea discuție pe această temă:

„*General Ion Antonescu, conducătorul statului:* Omenirea merge spre progres și cimitirele trebuie să dispară cu timpul. În primul rând trebuie să scoatem cimitirele evreiești din centrele orașelor. Avem în plin centru al Capitalei cimitirul Filantropia și din str. Sevastopol.

Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de Miniștri: Nu trebuie să dăm impresia că luăm o măsură împotriva religiei lor.

General Ion Antonescu, conducătorul statului: Trebuie să-i pregătim pe o chestiune de igienă. Trebuie să pregătim pe evrei ca să caute din vreme un alt cimitir.

Când îl vor găsi, vom aproba folosința lui cu condiția ca să fie amplasat la 100 km de Capitală”²⁶.

Desființarea cimitirului din str. Sevastopol însemna dispariția unuia dintre cele mai vechi și mai importante monumente ale evreimii bucureștene. Înființat în a doua jumătate a secolului a XVII-lea, cimitirul atesta vechimea evreimii în Capitala Țării Românești, iar inscripțiile și monumentele funerare reflectau starea socială a evreilor, ocupațiile lor și prestigiul de care s-au bucurat în societate.

Oficial, cu privire la desființarea cimitirului, Centrala Evreilor din România (C.E.R.) a fost înștiințată la 12 martie 1942²⁷. Comunitatea evreiască a fost profund afectată. Atât în cadrul comunității sefarde, cât și în comunitatea de rit occidental (cimitirul a fost comun pentru ambele comunități), s-au afirmat puncte de vedere care cereau să se intervină pentru revocarea respectivei hotărâri. Argumen-

tele au fost de natură rituală: religia mozaică interzice deshumarea osemintelor; religia impune un profund respect pentru morți²⁸. Dar insistențele au fost zadarnice. Decizia cu privire la exproprierea terenului cimitirului și strămutarea osemintelor și a monumentelor a fost definitivă și irevocabilă. În consecință, în cadrul ședinței Sfatului Rabinic din 13 martie 1942, la care au participat marele rabin S.D. Djaen, rabinul dr. M.A. Halevy, rabinul H. Guttman, rabinul dr. A.M. Beck, rabinul H. Alperin, Șef Rabinul Alex. Șafran conchidea: „Ca cetățeni loiali ai țării, respectuoși față de legile ei, ne plecăm în fața dispozițiunii exproprierii pentru că așa vrea Dumnezeu”²⁹.

Așadar, singurul lucru care a rămas în puterea comunității evreiești a fost obținerea dreptului ca întreaga procedură de dezafectare a cimitirului să se realizeze în spiritul respectului pentru prescripțiile religiei mozaice. La cererea Societății Sacra a comunității evreiești din București s-a obținut aprobarea pentru ca lucrările de deshumare și strămutare a mormintelor să fie efectuate de un detașament evreiesc de muncă obligatorie. Pe lângă cei care trebuiau să execute lucrările propriu-zise de deshumare s-au creat comisiile: de fotografiat, de citire și descifrare a monumentelor, de istorie, documentare și paleografie. Comisiile de specialitate aveau misiunea să adune toate datele pentru întocmirea unei lucrări de istorie: „singurul lucru care va rămâne din cimitirul Sevastopol care a fost de o valoare morală și materială incomensurabilă”³⁰.

S-a stabilit ca osemintele deshumate să fie reînhumate în cimitirele Giurgiului, Belu Spaniol și Filantropia. Osemintele personalităților urmau să fie reînhumate în morminte separate, păstrându-se monumentele inițiale. În această categorie intrau

mormântul lui Iuliu Barasch, al fiului gaonului M.L. Malbim, al cantorului Avram Confino, al fostului conducător al Comunității Sefarde, Slomo Halfon, al marelui rabin Menahem Papo (bunicul lui Edgar și Letiția Papu), al lui Hilel Manoah ș.a.

La 15 mai 1942, Primăria Municipiului București a somat conducerea Centralei Evreilor să înceapă executarea lucrărilor de deshumare și de transportare a osemintelor, „în conformitate cu obligațiunile luate prin actul de cedare gratuită a terenului”³¹.

Activitățile pe șantierul cimitirului au început în iunie 1942. Conform prescripțiilor rituale, Sfatul Rabinic împreună cu alți enoriași au oficiat o slujbă rostind următoarea rugăciune: „Astăzi, în ziua de joi Tișa be Av din anul 5702 (1942) de la facerea lumii, ne-am adunat aici, jeluitorii Ționului și ai Ierusalimului ca să tânguim și să plângem casele sfinte ce au fost înmormântate în cimitirul cel vechi, din strada Sevastopol, din urbea noastră și care au fost aduse aici în cimitirul cel nou din șoseaua Giurgiului pentru ca să-și găsească odihnă veșnică... Ochii noștri se îndreaptă către Părintele nostru din Ceruri; Dumnezeu plin de îndurare să ierte păcatele noastre”³².

Din detașamentul de muncă obligatorie de pe șantierul cimitirului Sevastopol a făcut parte și pictorul și graficianul Lazăr Zin. Suntem în posesia unor mărturisiri scrise de el, din care rezultă motivațiile intime care l-au determinat să se zbată pentru încadrarea sa în acest detașament:

„Aflând de înființarea detașamentului de muncă obligatorie pentru șantierul cimitirului am cerut să fiu repartizat la acest șantier. La inițiativa mea, resortul cultural al Comunității Evreilor m-a însărcinat să desenez ornamentele de pe pietrele funerare și aspecte ale

cimitirului. Ce m-a determinat să propun acest lucru? [...] Cimitirul trebuia să fie ras ca în palmă după expresia unui legionar. Distrugerea cimitirului a început cu doborârea arborilor bătrâni. S-au fărâmat și furat numeroase pietre funerare de marmoră... Această acțiune de profanare a continuat până la 23 august 1944. În seria de desene lucrate pe șantierul vechiului cimitir m-am străduit să scot în relief frumusețea naivă, uneori stângace și primitivă, dar inspirată a lucrărilor unor meșteșugari, creatori ai unei arte populare din ultimele două secole, necunoscute marelui public... Nenumărate pietre desenate atunci de mine, mai târziu s-au deteriorat, s-au sfărâmat, au dispărut. Unele fiind de marmoră au fost furate de hitleriști, așa cum mi-a povestit bătrânul paznic al cimitirului, ba chiar am fost și eu martor ocular la un asemenea fapt.

Sper că am contribuit cu modestele mele mijloace de desenator-cronicar, la o pagină din nefericire de prea tristă memorie din istoria contemporană a evreilor români. Cele 53 de desene pe care le-am executat în doi ani și jumătate, cât a ținut șantierul, se găsesc în arhiva documentară a F.C.E.R.”³³.

Din documentația care ne stă la dispoziție nu rezultă dacă acea comisie însărcinată cu fotografierea pietrelor funerare din vechiul cimitir și-a îndeplinit misiunea. Nici proiectata istorie a cimitirului nu cunoaștem să fi fost scrisă. În atari condiții, lucrările executate de Lazăr Zin rămân unica mărturie despre fostul cimitir. Datorită desenelor sale de detalii și de imagini de ansamblu, cimitirul Sevastopol nu numai că nu a dispărut, ci dimpotrivă, a cunoscut o nouă fază istorică. Creația lui Lazăr Zin a făcut să se valorifice în documente de artă simbolistica evreiască de pe pietrele funerare din acest cimitir bucureștean, comparabilă cu simbolistica din

cimitirul medieval din Siret³⁴, cu aceea din marile cimitire evreiești din estul și centrul Europei.

Dar, ce legătură are această artă de reconstituire a simbolisticii evreiești dintr-un vechi cimitir cu arta epocii prigoanei din anii 1940-1944? Răspunsul la această întrebare îl dă dr. M.A. Halevy într-un manuscris inedit aflat în fondurile Arhivei Centrului de Istorie a Evreilor din România. Numind lucrările lui Zin „cronica unei epoci apuse”, dr. Halevy face următoarele considerații: „Culegerea de față trebuie situată în imensa literatură documentară a anilor de prigoană antisemită, hitleristo-antonesciană. Deși prilejuite de un singur eveniment local – desființarea vechiului cimitir evreiesc din București – aceste desene alcătuiesc totuși o parte de cronică iconografică cu tâlc mult mai cuprinzător. Căci expulzarea osemintelor celor morți din așa-zisele lăcașuri de veșnică odihnă, de aci și din alte părți, era în raport direct cu evacuarea din căminurile lor, cu deportarea în necunoscut și cu și mai lugubru exod al urmașilor încă vii, înspre lagărele de chin ale genocidului. Dar dacă tirania rasistă pornise să nimicească până și urmele monumentale epigrafice și ale celor dispăruți de veacuri – pictorul Lazăr Zin, ca vrednic artist al poporului prigonit, ca luptător înarmat cu talentul artei sale grafice, s-a pus în rândurile anonime ale rezistenței și avu perseverența de a culege și păstra aceste documente de care un istoriograf al culturii colectivităților evreiești de pe aci nu se poate lipsi cu ușurință”³⁵.

Ca și dr. M.A. Halevy, și poetul Iacob Groper, care a lucrat și el pe acest șantier, evidențiază valoarea istorico-documentară a creației lui Lazăr Zin: „Cele 53 de desene ale tale de la Arhiva Federației de Comunități, le consider ca o cronică a acestei triste epoci din istoria noastră, ca un document autentic al ei”³⁵.

Suita desenelor despre ornamentele funerare se completează cu desene și descrieri despre diferite întâmplări petrecute pe șantier. Astfel, într-o scurtă tabletă intitulată *Made in Germany*, L.Z. relatează următorul episod: „Privesc la deshumarea osemintelor. Bătrâni evlavioși scormonesc cu linguri ruginite în pământul cleios și galben... Descoperă și adună cu greutate mult putrezitele oase ale zbuciumaților noștri strămoși ce nici în odihna de veci nu sunt lăsați în pace... Mădularele lor sunt puse în saci de hârtie, cu murmuri de rugăciuni oftate.

Întâmplător, astăzi am aruncat o privire asupra unui asemenea sac și am văzut cu uimire și silă că purta marca „Made in Germany – 1941”³⁷.

Desigur, atmosfera epocii în care s-a desfășurat această sinistrală activitate nu se degajă din desenele prin care Lazăr Zin a recreat farmecul ornamentelor funerare din cimitirul Sevastopol. Această atmosferă se reflectă în acele desene care înfățișează aspectul de șantier al cimitirului. Aici se dezvăluie cu adevărat priveliștea dezolantă a unei distrugerii premeditate: pietre funerare împrăștiate, șanțuri lungi formate din gropile de morminte, ici și colo rădăcini întortocheate, smulse din pământul răvășit. Lucrări de atmosferă sunt și cele care evocă activitatea comisiei istorice, rugăciunea pentru morți, transportul osemintelor în saci de hârtie.

Creația lui Lazăr Zin nu se compară ca forță dramatică cu cele care poartă amprenta experiențelor tragice acumulate în lagărele de exterminare. El nu a cunoscut nici calvarul lui Arnold Dăgani, nici pe cel al lui Aurel Mărculescu. Și totuși, creația lui se înscrie în arta epocii Holocaustului, căci datorită lui au supraviețuit, cum spune Marius Mircu, „piesele dintr-un Muzeu care a fost înghițit de urgia hitleristă”³⁸.

Note

1. Vezi în acest sens, *The Trial of Adolf Eichmann*, vol. VI, Jerusalem, 1994, p. 2419.
2. Aurel Mărculescu (1900-1947) a fost deportat în Transnistria pentru activitate antifascistă în anul 1942.
3. Gabriel Cohen, internat în lagărul de la Vapniarca pentru activitate antifascistă, autorul unor albume cu zeci de desene despre viața și activitatea internaților.
4. Arnold Dagani (1909-1985) s-a născut la Suceava; în anul 1942, a fost deportat în Transnistria împreună cu soția.
5. Jean Ancel, *Transnistria*, vol. II, Editura Atlas, București, 1998, p. 225-238.
6. Jean Ancel, *op. cit.*, p. 225.
7. Jean Ancel, *op. cit.*, p. 229.
8. Edward Timms, *Memories of Mikhailowka Labour Camp. Testimonies in the Arnold Dagani Archive*, publicat în Centre for German-Jewish Studies Research Paper no. 4, June 200, p. 10.
9. Arnold Dagani, *Groapa este în livada de vișini* (în continuare A.D.), Editura Socec&Co S.A R. București, 1947. Consemnare făcută la 8 iunie 1943, p. 106.
10. Jean Ancel, *op. cit.*, p. 238.
11. A.D., p. 115-19.
12. A.D., *loc. cit.*
13. A.D., p. 21, 24, 33, 39
14. A.D., p. 110.
15. A.D., p. 36-37.
16. A.D., p. 42.
17. Consemnare făcută în 29 octombrie 1942, A.D., p. 52-53.
18. A.D., p. 62.
19. A.D. Consemnare făcută în ziua de 4 octombrie 1942, p. 44. Cf. informațiilor furnizate de Edward Timms, deși Dagani a făcut călătorii în străinătate este îndoielnic

faptul că ar fi făcut studii de specialitate la München (Vezi E.T., *op. cit.*, p. 3).

20. A.D., p. 51.

21. Consemnarea datează din 4 ianuarie 1943, A.D., p. 68.

22. Această informație A.D. o nota în jurnal la 22 octombrie 1944, fiind deja în București.

23. A.D., p. 1155.

24. Consemnare făcută în ziua de 10 august, A.D., p. 156.

25. Prima ediție a jurnalului Dagoni a apărut la București în 1947. Titlul jurnalului, *Groapa este în livada cu vișini*. Include 16 reproduceri după acuarelele executate în lagăr.

26. *Probl. evr.*, p. 143-144.

27. Se face referire la document într-o notă nesemnată cu privire la exproprierea cimitirului Sevastopol. Arh. Centrului pentru Studierea Istoriei Evreilor din România (CSIER), fond III, ds. 952, f. 2.

28. Vezi procesul-verbal al ședinței Consiliului de Reprezentanți din 16 și 17 martie 1942. Arh. CSIER, *loc. cit.*, f. 3.

29. Arh. CSIER, fond III, ds. 868. f. 97.

30. *Loc. cit.*, f. 24.

31. *Loc. cit.*, ds. 952, f. 1.

32. *Loc. cit.*, ds. 868, f. 1.

33. *Loc. cit.*, fond IX, ds. 32.

34. Vezi în acest sens Silviu Sanie, *Dăinuire prin piatră. Monumentele cimitirului medieval evreiesc de la Siret*, Editura Hasefer, București, 2000, 315 p.

35. Arh. CSIER. fond IX, ds. 32.

36. *Loc. cit.*

37. *Loc. cit.*

38. *Loc. cit.*

IV. Surse și bibliografie

1. Izvoare arhivistice și surse bibliografice privitoare la evreii din România (1940-1944)

Explorarea istoriografică a problematicii Holocaustului s-a înscris de câteva decenii în preocupările unor istorici din Israel, Europa, Statele Unite și nu în ultimul rând din România. Stadiul actual al cercetării și al documentației de arhivă oferă suficiente dovezi pentru elucidarea sensurilor acestui eveniment tragic. Dar în mod paradoxal, o dată cu creșterea interesului științific pentru ceea ce a reprezentat Holocaustul ca experiență istorică, la antipod se afirmă tot mai des tezele negaționiste. Fie că se relativizează sau se neagă crima, fie că se justifică. În confruntările de idei în literatura istorică se resimt atât influențe naționaliste, cât și tendințe nostalgice de mitizare a fascismului și „spălare” a răspunderilor pentru crimele săvârșite. Această revalorizare a mișcărilor și ideologiilor fasciste dovedește, fără îndoială, o acută criză în domeniul filosofiei istoriei.

Pe de altă parte, supraviețuitorii gulagului și ai terorii așa-zisului regim comunist sunt de multe ori înclinați să minimalizeze unicitatea cazului exterminării unei colectivități umane pe singurul criteriu al apartenenței ei etnico-religioase.

Or, demersul științific în descrierea faptului istoric, în cazul nostru al crimelor împotriva umanității practicate de regimurile totalitare ale secolului XX, impune studierea fiecărei situații în sine, în asemănarea, dar și în

ireductibilitatea ei. Fără această individualizare, cercetarea istorică rămâne la suprafața înțelegerii înlănțuirii evenimentelor care definesc ororile comise de diferitele tipuri de dictatură.

Așadar, dificultatea principală în abordarea temei privind Holocaustul sau, conform termenului ebraic, a Șoahului (catastrofă), rezidă nu atât în absența informațiilor arhivistice sau bibliografice, cât în lipsa metodei analitice; în politizarea și distorsionarea evenimentelor.

Accesul la arhive în țările din Europa Occidentală, S.U.A. și Israel nu a întâmpinat și nu întâmpină dificultăți. Greutățile provin din dispersarea fondurilor arhivistice și din întârzierile în prelucrarea lor.

Considerații privind situația fondurilor arhivistice românești

Studierea istoriei evreilor din România între anii 1940-1944 este facilitată de bogăția informațiilor aflate în arhivele centrale ale statului român, cât și în cele locale. Ele se află cuprinse în fondurile generale ale organelor superioare de stat, ale ministerelor de resort și ale organelor administrative locale.

Abundența informațiilor dovedește că problema evreiască era o parte constitutivă a politicii interne și uneori chiar și a politicii externe a regimului antonescian. Documentele din fondurile ministerelor de resort și ale organelor administrative și militare locale și teritoriale reflectă existența unui vast aparat birocratic pus în mișcare, special, pentru transpunerea în practică a măsurilor care vizau direct populația evreiască. Astfel, fondurile arhivistice dezvăluie că politica în „problema evreiască” nu a fost un fenomen aleatoriu, ci s-a dovedit

consubstanțială regimului antonescian. Ea nu a fost impusă din afară, ci a decurs din însăși esența și programul politic al regimului antonescian. Ea era o problemă de natură rasială, o problemă economică, socială, culturală, propagandistică, ideologică, administrativă, militară, juridică în același timp; a implicat măsuri represive cu caracter discriminator, pe considerente rasiale; a îmbrăcat forme diferite în funcție de timp și spațiu: s-a delimitat, în metode și dimensiuni, de politica generală „a soluției finale” promovată de Germania nazistă; a fost condiționată de contextul internațional general și de evoluția evenimentelor militare pe front.

Acoperirea documentară a concluziilor de mai sus este de o mare varietate. Avem în vedere documentele existente în:

Arhiva Națională Istorică Centrală (A.N.I.C.), în fondurile: Președinției Consiliului de Miniștri, Ministerului de Interne, Ministerului de Justiție, Ministerului Propagandei, Ministerului Culturii Naționale și al Educației, Inspectoratului General al Jandarmeriei. *Arhiva Ministerului Apărării Naționale,* fondurile Marelui Stat Major și ale comandamentelor corpurilor teritoriale ș.a. *Arhiva Serviciului Român de Informații,* fondurile documentar și penale în care se includ și cele câteva sute de dosare cu procesele Mareșalului Antonescu și ale altor protagoniști ai regimului antonescian. *Arhiva Ministerului de Externe:* fondurile „Problema Evreiască” și cele referitoare la relațiile externe ale României, relațiile bilaterale cu diferite țări; de un interes deosebit fiind cele referitoare la relațiile cu Germania, Rusia, Ungaria, Franța ș.a.

În cele ce urmează ne vom referi la fondurile aflate în A.N.I.C. Un interes deosebit prezintă fondul

Președinției Consiliului de Miniștri (P.C.M.) (Cabinetul conducătorului statului și Președinția în general). În cele două structuri ale fondului P.C.M. se află concentrate documentele cheie, elaborate pentru direcționarea și aplicarea principiilor politice ale regimului antonescian în general și ale politicii antievreiești în special. Ele pun în evidență rolul primordial și decisiv al conducătorului statului în elaborarea și aplicarea politicii regimului în toate problemele țării, inclusiv în problema evreiască: de la stabilirea principiilor politice ale românizării și legislației antievreiești, de la dispozițiile privind măsurile represive și deportările, emigrările sau refuzul de a deporta evreii în lagărele naziste de exterminare, până la indicarea măsurilor restrictive în domeniul alimentației, al circulației sau... al salvării pufului din plăpumile rămase de la evreii deportați din Bucovina. În acest fond sunt incluse: stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri și ale Consiliului de Cabinet în care sunt consemnate, printre altele: directivele date de conducătorul statului în problema evreiască, directive care, ulterior, se transmiteau sub formă de ordine (confidențiale și strict secrete) unităților în subordine. Stenogramele se constituie într-un corpus de documente în care se dezvăluie nu doar mecanismul de funcționare a unui regim totalitar de natură etnocratică, dar și mentalitatea politică ce i se subîntinde. Ele reflectă, totodată, toate contradicțiile și ambiguitățile asociate politicii referitoare la evrei: oscilațiile dintre prevederile care vizau distrugerea, ca stare civică și fizică a unor colectivități evreiești, până la compromisuri, concesi și măsuri de salvare.

Documentele aflate în fondul Ministerului de Interne evidențiază metodele administrative și de constrângere prin care au fost aplicate măsurile

antievreiești: internări în lagăre și ghetouri; luări de ostatici; evacuările din localitățile rurale, semiurbane și de importanță strategică; deportările în Transnistria; restricțiile de circulație, interdicțiile de aprovizionare ș.a.

Fondurile arhivistice provenite de la Ministerul Culturii Naționale și al Educației conțin, la rândul lor, mărturiile licențierii evreilor din toate domeniile activității culturale, artistice, educaționale; eliminarea lor din toate gradele de învățământ; reflectă regimul de ghetozare spirituală impus intelectualilor evrei.

Fondul Inspectoratului General al Jandarmeriei conține documente relevante pentru desfășurarea procesului de deportare și condițiile de existență impuse evreilor în lagărele și ghetourile din Transnistria.

A.N.I.C. conține deci documente cheie emenate de autoritățile românești.

Documentele organizațiilor evreiești se află în principal în Arhiva Centrului pentru Studierea Istoriei Evreilor din România (CSIER). Dacă documentele emenate de organisme statale exprimă viziunea oficială asupra evreilor și problemei evreiești, documentele organizațiilor evreiești reflectă modul cum s-au autoperceput evreii, cum au acționat sau cum au încercat să acționeze pentru organizarea supraviețuirii.

Documentația arhivistică este de o varietate și vastitate greu de cuprins. Totuși, nu toate evenimentele au o acoperire documentară corespunzătoare, ca de pildă: pogromul din timpul rebeliunii legionare (București, ianuarie 1941); contextul declanșării pogromului de la Iași; execuțiile în masă din Basarabia și Bucovina în vara anului 1941; regimul lagărelor și ghetourilor din Transnistria; viața și moartea deportaților. „A dispărut” Arhiva Centrului Național de Româнизare și a

Comisariatului General pentru Problemele Evreiești – respectiv fondurile celor două instituții special create pentru „soluționarea problemei evreiești”.

Pe lângă izvoarele arhivistice care reflectă aspectele majore ale politicii de stat în problema evreiască, un interes deosebit prezintă documentele în care se dezvăluie destinele individuale ale „oamenilor de rând” în contextul istoric dat.

Majoritatea fondurilor arhivistice românești și evreiești conțin zeci de mii de pagini de petiții adresate conducătorului statului sau unor ministere implicate în „soluționarea” problemei evreiești. Sunt petiții semnate de conducerea obștii evreiești, de sute și mii de evrei, foști luptători în războaie, cu merite față de statul român, proveniți din căsnicii mixte, botezați ș.a. care își revendicau diferite drepturi. Toate aceste documente reflectă modul în care măsurile antievreiești au marcat existența cotidiană a diferitelor categorii de evrei.

O analiză de conținut a categoriilor de documente permite disocierea tematică a principalelor aspecte ale politicii regimului antonescian în problema evreiască.

O clasificare a izvoarelor după criteriul cronologic pune în evidență dinamica politicii antievreiești și contradicțiile ei în timp.

Valoarea informațională a documentelor este inegală. Selecția și prelucrarea informației necesită utilizarea metodei coroborării, confruntării și a comparației dintre diferitele izvoare.

Deosebit de importantă ni se pare concepția politică și filosofică a cercetătorului în lumina căreia analizează valoarea generică a omului ca individ, și drepturile cetățenești în cadrul statului național modern.

Considerăm esențial faptul dacă istoricul analizează respectivele izvoare prin prisma problematicei drepturilor omului, a destinului omului în epoca contemporană, ori se situează pe poziția naționalismului etnicist; dacă istoricul este interesat să descifreze problematica drepturilor omului și a pluralismului etnic în societatea contemporană, sau se consideră reprezentantul unei așa-zise istoriografii oficiale care confundă statul cu națiunea majoritară, care limitează istoriografia la o disciplină de justificare a unei anume politici de stat.

Influența factorului subiectiv în interpretarea surselor arhivistice nu poate fi evitată.

Principalele izvoare care ne stau la dispoziție pentru reconstituirea esenței politicii antievreiești a regimului antonescian sunt cele emenate de regimul însuși. Iar documentele respective nu sunt „albe”: ele sunt elaborate în cele mai multe cazuri într-un spirit și limbaj partizan. Textele-lege, de pildă, nu se limitează doar la prevederi juridice formulate „sec”: ele conțin și expuneri de motive, cu sensuri și semnificații politico-ideologice; stenogramele Consiliului de Miniștri sunt documente de mentalitate în care se cuprinde o întreagă concepție de filosofie politică și socială exprimată într-un limbaj patriotico-patetic despre idealul statului național pur românesc, despre faptul că România este numai a românilor etnici, despre necesitatea de purificare și omogenizare rasială a poporului român, despre necesitatea purificării etnice a societății și teritoriului românesc, despre natura demonică a etniei evreiești și necesitatea eliminării ei din societatea românească.

Înțelegerea și acceptarea faptului că susținerile de mai sus reflectă o concepție etnocratică, anacronică pentru epoca modernă – când chiar și în cadrul statelor naționale

pluralismul etnic este o realitate inevitabilă – presupune un Weltanschauung europeanist detașat și degajat de principiile naționalismului îngust. În viziunea noastră, istoricul epocii moderne este chemat să descifreze ravagiile provocate în istorie de politica bazată pe concepțiile acestui tip de naționalism. *Căci istoria demonstrează că nu trebuie să fii neapărat Hitler pentru ca o atare politică să atingă cotele genocidului.*

De altfel, lucrările de istorie despre evreii din România în anii celui de-al doilea război mondial, sau cu referire la ei, conțin de multe ori interpretări diferite sau chiar contradictorii despre aceleași surse arhivistice.

În general istoriografia temei poartă amprenta epocii și a locului unde a fost elaborată.

Istoria destul de spinoasă a literaturii în materie a stat ea însăși în atenția unor cercetători.

O amplă sinteză bibliografică a fost publicată în anul 1994 de V. Eskenasy, intitulată *The Holocaust and Romanian Historiography. Communist and Neocommunist Revisionism*, (publicat în *The Tragedy of Romanian Jewry*, p. 173-237).

Autorul disociază câteva etape în istoria acestei literaturi. Dacă între anii 1944-1948 au apărut lucrări de referință despre problematica Holocaustului în contextul românesc, după 1948 a urmat o perioadă de lungă tăcere, sau de distorsionare a adevărului istoric. În epoca post revoluționară se afirmă două orientări contradictorii: reabilitarea mareșalului Antonescu, iar la antipod, poziția unor istorici precum A. Pippidi, Ș. Rădulescu-Zonner, Dinu C. Giurescu ș.a., care pe baza documentelor publicate conchid că internarea și expulzarea evreilor din Basarabia și Bucovina au fost decise de conducătorul statului, decizia fiind transmisă autorităților în subordine

spre implementarea deportărilor. Aproximativ 50% din cei deportați au pierit de foame, frig, boli, atrocități ș.a. În concluzie, problematica Holocaustului a încetat, în România, să fie un subiect tabu, dar continuă a fi controversată; nu s-au elaborat încă lucrări concludente pe această tematică.

În opinia noastră, bibliografia temei cu toate lacunele și limitele existente conține o mare varietate de titluri și abordări consacrate unor subiecte majore precum: statutul juridic al evreilor din România în anii celui de-al doilea război mondial; pogromul de la Iași; destinul evreilor din Basarabia și Bucovina; deportările și regimul de lagăre în Transnistria; problema evreiască în relațiile româno-germane; Antonescu și evreii; planurile de deportare a evreilor din România în lagărele naziste și neaplicarea lor; lupta evreilor din România pentru supraviețuire; mișcarea sionistă din România în anii prigoanei; activitatea Centralei Evreilor din România; istoriografia prigoanei evreilor din România.

Nu puține scrieri generale referitoare la regimul antonescian și la România în anii celui de-al doilea război mondial, apărute în ultimii ani, au capitole și despre evrei.

Destinul evreilor din România este tratat și în unele istorii generale ale Holocaustului european.

Valoarea documentară a lucrărilor și metodologia analitică folosită sunt inegale: unele conțin erori statistice și distorsionări factologice.

În conținutul lucrărilor respective sunt emise diferite judecăți de valoare. Unii istorici evidențiază formele prigoanei antievreiești, natura rasist-antisemită a politicii regimului antonescian, destinul tragic al evreilor din Iași în timpul pogromului din iunie-iulie 1941, al evreilor din Basarabia, Bucovina și Transnistria, alții conchid că

România a fost o oază de prosperitate pentru evrei, căci datorită spiritului de toleranță a poporului român ei nu au experimentat tragedia Auschwitz-ului și nu au fost deportați în lagărele naziste de exterminare. În unele lucrări se justifică măsurile de prigoană, evreii fiind acuzați de iudeo-comunism, iudeo-bolșevism, ostili României și un factor de frânare în dezvoltarea economică, socială și culturală a societății românești.

În opinia noastră, documentele demonstrează că a existat *un caz românesc al epocii Holocaustului* care, în multe privințe, se integrează în evenimentele generale ale perioadei, dar care totodată se și delimitează față de politica nazistă de exterminare fizică radicală și totală a etniei evreiești.

Cercetarea și evidențierea acestor două coordonate fundamentale sunt principala misiune a celor care se dedică studierii respectivului capitol de istorie: o analiză obiectivă presupune obligatoriu evidențierea complexă a ambelor aspecte definitorii ale fenomenului.

2. Bibliografie selectivă

a. Culegeri de documente

Ancel, Jean (ed.), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*. Vol. I-XII, New York – Jerusalem, 1985-1986 (The Beate Klarsfeld Foundation). Vol. I: A. Selected Studies on the Jewish Question in Romania. B. Statistical Data. C. The Regat and Southern Transylvania, 1940, 598 p. cu ilustr., facs. și graf.; vol. II: The Regat and Southern Transylvania 1940-1941, 509 p. cu facs.; vol. III: The Regat and Southern Transylvania 1941-1942, 634 p. cu facs. h. și graf.; vol. IV: The Regat and Southern Transylvania 1942-1944, 712 p. cu facs.; vol. V: Bessarabia, Bukovina, Transnistria: Extermination and Survival, 587 p. cu facs. și graf.; vol. VI: War Crimes Trials, 601 p. cu facs.; vol. VII: The Jewish Center, 819 p. cu facs.; vol. VIII: A. The Regat and Southern Transylvania, January-August 1944. B. Anti-Jewish Legislation. C. Addenda, 650 p. cu facs.; vol. IX: Romanian-German Relations. 1936-1940, 672 p. cu facs.; vol. X: Additional Documents (From Romanian Archives). Addenda, 733 p. cu facs.; vol. XI: Introduction, Resumé of Documents (vol. I-VII). Jerusalem, 1986, 486 p.; vol. XII: Resumé of Documents, indices (vol. VIII-X). Jerusalem, 1986, 955 p.

Antonescu, Ion, *Secretele guvernării. Rezoluții ale conducătorului statului. Septembrie 1940 – august 1944*. Cuvânt înainte, selecție, note și indice de V.

Arimia și I. Ardeleanu. Editura Românul, București, 1992. Sunt incluse și rezoluții cu referire la evrei.

Antonescu-Hitler, *Correspondență și întâlniri inedite. 1940-1944*. Vol. II. Coordonator Florin Constantiniu. Cozia Ed. Co., București, 1991. Din volum rezultă că atât în corespondență cât și cu ocazia întâlnirilor dintre mareșalul Antonescu și conducătorii celui de-al III-lea Reich s-au făcut referiri la problema evreiască. La întrevvedere de la 26 martie 1944, mareșalul Antonescu i-a declarat lui Hitler că nu va lua măsuri „fizice” contra evreilor (p. 151).

Benjamin, Lya (ed.), *Evreii din România între anii 1940-1944*. Vol. I. *Legislația antievreiască*. Prefață Șef Rabin Dr. Moses Rosen. Editura Hasefer, București, 1993. O culegere de extrase din principalele legi antievreiești elaborate de guvernele Goga-Cuza, I. Gigurtu, regimul Statului Național Legionar și al dictaturii antonesciene. Legile și ordinele ministeriale sunt comentate în lumina documentelor de arhivă cuprinse în aparatul critic, pentru a sublinia mecanismul de aplicare sau abrogare a prevederilor legislative.

Benjamin, Lya (ed.), *Evreii din România între 1940-1944*. Vol. II. *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*. Prefață Acad. Nicolae Cajal. Editura Hasefer, București, 1996. În volum sunt cuprinse declarațiile oamenilor politici în problema evreiască (1938-1940); documente statistice și extrase din stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri (1940-1944). Documentele din cuprinsul aparatului critic al stenogramelor pun în evidență mecanismul de transmitere și aplicare a deciziilor luate în ședințele de Consiliu.

Breviarul statistic al populației evreiești din România, București, f.e., 1943. Sunt publicate rezultatele recensământului de sânge evreiesc efectuat în vara anului 1942.

Calafeteanu, Ion (responsabil), Dinu Nicolae și Teodor Gheorghe (ed.), *Emigrarea populației evreiești din România în anii 1940-1944*. Culegere de documente din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României. Silex, Casă de editură, presă și impresariat S.R.L., București, 1993. Editorii își propun să demonstreze că guvernul antonescian a optat pentru politica de emigrare a evreilor ca fiind singura cale de rezolvare a problemei evreiești în România.

Calafeteanu, Ion (ed.), *Iuliu Maniu și Ion Antonescu. Opinii și confruntări politice 1940-1944*. Cuvânt înainte, îngrijire de ediție, note și comentarii de Ion Calafeteanu. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994. Sunt cuprinse și scrisori în care Iuliu Maniu își exprima îngrijorarea față de politica antievreiască a regimului antonescian.

Carp, Matatias, *Cartea neagră. Fapte și documente. Suferințele evreilor din România 1940-1944*. 3 vol. București, 1946-1948. Conținutul: vol. I. Legionarii și rebeliunea; vol. II. Pogromul de la Iași; vol. III. Transnistria. O a doua ediție a apărut în Editura Diogene, București, 1996, sub îngrijirea Lyei Benjamin.

Dumitraș-Bitoaică, Gh., *Statutul juridic al evreilor și legislația românizării*. Editura Prometeu, 1942. Volumul cuprinde principalele legi apărute între anii 1938-1942 pentru reglementarea statutului evreilor în domeniile: juridic, militar, cultural, cultural,

învățământ, al profesiunilor liberale, angajaților în comerț și industrie. Sunt incluse și legile de românizare a diferitelor categorii de proprietăți evreiești.

Iancu, Carol, *La Shoah en Roumanie. Les Juifs sous le régime d'Antonescu (1940-1944). Documents diplomatiques français inédits*, ed. II, Université Paul Valéry – Montpellier, III, 205 p.

Martiriul evreilor din România 1940-1944. Documente și mărturii, București, Editura Hasefer, 1991. Volumul conține, în principal, documente preluate din *Cartea neagră* de Matatias Carp și din volumele de documente alcătuite de Jean Ancel. Sunt prezentate următoarele teme: teroarea legionară (1940-1941); pogromul de la Iași din 29 iunie – 6 iulie 1941; deportarea evreilor din Basarabia și Bucovina și regimul din Transnistria; deportarea evreilor de către autoritățile hitleriste și hortyste din Ardealul de nord (iunie 1944); crima de la Sărmaș - septembrie 1944.

Pantilimonescu, V., *Statutul evreilor din România. Legislația de la 1918 până la 1941. Expuneri de motive. Deciziuni ministeriale*, București, Ed. ziarului „Universul”, 1941 (Biblioteca juridică a ziarului „Universul”). Pe lângă legile antievreiești din anii 1940-1941, sunt incluse și legile cu privire la încetățenirea evreilor din România în anii 1918-1919.

Pe marginea prăpastiei, 21-23 ianuarie 1941. Vol. I-II, București, Editura Scripta, 1992, 2 vol. Vol. I. 1. Lovitura de stat din septembrie 1940, 2. Guvernarea național legionară; vol. II. 3-4. Pregătirea rebeliunii. 5. Rebeliunea. Conține informații documentare

privind și aspectul antisemit al terorii legionare, pagubele provocate populației evreiești.

Procesul Mareșalului Antonescu. Documente. Vol. I-II. Marcel D. Ciucă (ed.), București, Saeculum I.O., 1995. Conține declarațiile mareșalului Antonescu la procesul din 1946, în problema evreiască. Este inclusă depoziția de martor a dr. W. Filderman.

Șerbănescu, Ioan, prof. dr. (coord. științific), *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. III, *Perioada unei mari restriști*, Editura Hasefer, București, 1997. O culegere de documente publicată în două părți, reunește documentele depistate și selectate din principalele arhive din România. Rodul unei munci de câțiva ani a unui grup restrâns de cercetători de la Centrul de Istorie a Evreilor, volumele conțin documente, în majoritate inedite, despre prigoana antievreiască în România anilor 1940-1942. Vol. IV, *Bilanțul tragediei. Renașterea speranței*, Editura Hasefer, București, 1998. Volumul cuprinde documentele privind destinul evreilor în anii 1943-1944, perioadă când intervin schimbări esențiale în politica antievreiască antonesciană. În volum se reflectă măsurile care au favorizat supraviețuirea colectivității evreiești din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei.

23 august 1944. Documente. Colectivul de coordonare: I. Ardeleanu, V. Arimia, M. Mușat. În vol. I. sunt publicate: Memoriul semnat de I. Maniu și C.I.C. Brătianu (19 ianuarie 1942) în care cei doi lideri politici români protestează împotriva exceselor antisemite; răspunsul mareșalului Antonescu din 29 octombrie 1942, prin care îi amintește lui C.I.C. Brătianu că datorită tatălui lui s-a jidovit țara, căci a

acceptat modificarea art. 7 al Constituției din 1866 (vezi doc. 258 și 324).

***b. Texte social-politice elaborate sau apărute
în anii 1941-1944***

Antonescu, Ion, *Temelia Statului Național Legionar*. 6 septembrie 1940 – 6 octombrie 1940. M.O. și Impr. Statului, București, 1940. Se fac referiri la importanța curățirii armatei de minoritari, în special de evrei. Căci, „în spatele panicilor, trădărilor, alarmismului, defetismului, maltratării populației și a ofițerilor noștri prizonieri erau totdeauna capetele perciunate” (p. 59).

Antonescu, Mihai A., *Pentru Basarabia și Bucovina. Îndrumări date administrației dezrobitoare*. București, 1941. Cu acest prilej, prof. Mihai Antonescu a expus, într-un cadru oficial, principiul politicii de purificare etnică în Basarabia și Bucovina. A precizat că această măsură presupune îndepărtarea sau izolarea în tabere de muncă, în locuri de unde nu-și vor putea exercita influențele nefaste, a tuturor evreilor, cât și a celorlalți străini de neam a căror atitudine este îndoielnică (p. 56).

Antonescu, Mihai A., *Doi ani de guvernare*. 6 septembrie 1940 – 6 septembrie 1942. Editura Națională „Dacia Traiană”. În capitolul III, consacrat problemei românizării, sunt prezentate realizările în acest domeniu. Este scos în evidență meritul mareșalului Antonescu în această politică, „care a scuturat proprietatea românească de vâscul străin” (p. 150).

Antonescu, Mihai A., *În serviciul țării*. Vol. I. *Cuvântări*. București, 1942. Referindu-se la „ziditorii de țară”,

prof. Mihai Antonescu evidențiază meritele lui Ion. C. Brătianu, care chiar dacă a fost nevoit să modifice, sub presiunea Congresului de la Berlin, Constituția din 1866, în favoarea acordării evreilor de drepturi cetățenești, l-a numit apoi pe „antisemitul Vasile Conta ministru de instrucție, ca o reacție de conservare mândră a unui neam care se apără de primejdia străină” (p. 500).

Dragoș, Titus, *Românizarea. Înfăptuiri. 6 decembrie 1941 - 6 decembrie 1942*. Cuvânt premergător de dl. Titus Dragoș, ministru subsecretar de stat al Românizării, Colonizării și Inventarului, București, Tipografia Curierul judiciar S.A., 1943. Autorul definește politica de românizare ca fiind un capitol de primă importanță în programul politic al conducătorului statului. Prin această politică se urmărește: înlăturarea elementului evreiesc și a celorlalte elemente străine din rolul dominant ce au în toate resorturile economice; reintrarea românilor în stăpânirea averilor și bunurilor economice de pe pământul românesc; constituirea unei noi burghezii românești. Toate aceste transformări se înfăptuiesc pe baza legilor organice și a dispozițiilor ministeriale (p. 8). În carte sunt cuprinse diferite grafice care indică rezultatele politicii de românizare.

Pătrășcanu, Lucrețiu. *Sub trei dictaturi*. Cuvânt înainte și tablou bio-bibliografic de Victor Ionescu. Editura 100 + 1 Gramar, București, 1996. Lucrarea, elaborată la Poiana Țapului, în anii 1941-1942, conține aprecieri de natură sociologică, politică și psihologică la adresa antisemitismului profesat de mișcarea legionară.

Trei ani de guvernare (6 septembrie 1940 - 6 septembrie 1943). M.O. și Impr. Statului 1943. Un capitol special este dedicat problemei românizării. Sunt arătate realizările obținute și linia tactică urmărită: „Guvernul s-a angajat să o rezolve metodic și progresiv pentru a nu dezechilibra viața economică”.

c. Jurnale, memorii, evocări

Artzi, Itzhak, *Biografia unui sionist*. Redactor, Nava Semel. Traducere din ebraică, Suraia Avny. București, Editura Hasefer, 1999. Cartea conține importante relatări despre lupta mișcării sioniste pentru salvarea vieților evreiești în anii prigoanei.

Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*. Vol. II. 1939-1940. Ed. de Marcel Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion. Casa de editură și presă „Șansa” SRL, București, 1996. Consemnările dintre 29 iunie – 6 iulie 1940 se referă la: știrile sosite în legătură cu acțiunile teroriste ale evreilor în Basarabia și Bucovina împotriva autorităților românești în retragere după ultimatumul sovietic; acțiunile antievreiești ale unor soldați în Moldova, care răzbunându-se pentru umilințele suferite în Basarabia și Bucovina au trecut la uciderea unor evrei în Moldova. La 30 iulie 1940, regele Carol al II-lea consemna în jurnalul său că I. Gruița i-a prezentat anteproiectul de lege relativ la evrei; este mai puțin dur decât prima variantă (p. 229).

Cris-Cristian Solomon C., *Patru ani de urgie. Notele unui evreu din România*. București, 1946. Lucrare cu caracter memorialistic; se referă în special la situația evreilor din Iași, la teroarea legionară în capitala

Moldovei în perioada Statului Național Legionar. Concluzia autorului în legătură cu pogromurile din Dorohoi, București și Iași este că a acționat foarte puternic psihoza colectivă creată împotriva evreilor (în contextul războiului), că sunt în slujba dușmanilor țării.

Dorian, Emil. *Jurnal din vremuri de prigoană*. Ediție de Marguerite Dorian cu o prefață de Z. Ornea. Editura Hasefer, București, 1996. Este o cronică a vieții evreiești în perioada dintre decembrie 1937 și septembrie 1944. Evenimentele evocate corespund cu mărturia documentelor.

Jägendorf, Siegfried, *Minunea de la Moghilev. Memorii 1940-1944*. Introducere și comentarii Aron Hirt-Manheimer. Traducere din limba engleză Marcel Biener. Editura Hasefer, București, 1997. Este evocarea unui supraviețuitor despre suferințele și rezistența evreilor deportați în Transnistria, aflați în ghetoul de la Moghilev.

Lecca, Radu, *Eu i-am salvat pe evreii din România*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Alexandru V. Diță. Cu o prefață de dr. Dan Zamfirescu, Editura „Roza Vânturilor”, București, 1994. Conține multe informații referitoare la politica în problema evreiască a regimului antonescian și la situația evreilor în general. Ele trebuiesc analizate în lumina izvoarelor arhivistice.

Ludo, I., *Din ordinul cui?* Editura „Răspântia”, București, 1947. Este o evocare a pogromului de la Iași (29 iunie – 6 iulie 1941), bazată pe extrase din documente (fără specificarea surselor). Autorul arată că la organizarea masacrului din Iași au participat, pe lângă armata germană, trupe românești, poliția,

corpul celor 2.000 de gardieni aduși de la Brașov și Ploiești, compania de pompieri și nenumărați civili de toate clasele și categoriile. Au fost câteva mii de victime. Concluzia autorului: pogromul de la Iași a fost o acțiune prea serioasă pentru a fi fost improvizată în pripă. Orașul trebuia curățat de evrei. Evacuarea ar fi fost o acțiune prea complicată. Trebuia căutată o soluție de a-i face pe evrei inofensivi. Soluția a fost găsită în pogrom.

Magherescu, G., *Adevărul despre mareșalul Antonescu*. București, Ed. Păunescu, 1991, trei volume. Memorialistul conchide că politica mareșalului Antonescu față de evreii din România l-a îndreptățit să declare la procesul său că: „dacă azi evreii din România sunt în viață aceasta se datorește mareșalului Antonescu” (Vol. II, p. 205).

Mircu, Marius, *Pogromul de la Iași. (29 iunie 1941)*. Editura Glob, București, f.a. O descriere a evenimentelor de către un martor ocular. Autorul consideră că nu întâmplător s-a ales pentru declanșarea pogromului ziua de duminică. S-a presupus că în această zi evreii pot fi găsiți cu ușurință acasă. S-a pornit de la premisele că toți evreii sunt suspecti, precum toți suspectii nu pot fi decât evrei. Sunt abordate următoarele aspecte ale evenimentelor: procesiunea spre chestura poliției; evreii au fost însoțiți de militari și civili români; masacrul de la chestură; procesiunea spre gară și înghesuirea în trenurile morții.

Palty, Sonia, *Evrei, treceți Nistrul. Însemnări din deportare*, Ed. a II-a, Tel Aviv, Editura Papyrus, 1989. Relatează drama celor 280 de evrei din București deportați în Transnistria în toamna anului 1942.

Rosetti, Radu R., *Pagini de jurnal*. Ediție îngrijită de Cristian Popișteanu, Marian Ștefan, Ioana Ursu. Editura Adevărul, București, 1993. În legătură cu evreii, sunt consemnate următoarele: 1. ordinul mareșalului Antonescu de a pedepsi evreii care s-au convertit la catolicism, trimițându-i în Transnistria; 2. relatarea profesorului M. Costăchescu din Iași cu privire la faptul că el a văzut cum la 29 iunie 1941 evreii au tras dintr-o casă de pe strada Sf. Spiridon asupra soldaților români. „După aceea nemții și soldații noștri au ucis fără milă” (p. 209).

Sănătescu, Constantin, *Jurnal*. Cu o prefață de Simona Ghițescu-Sănătescu. Humanitas, București, 1993. Conține consemnări cu privire la efectele distrugătoare ale pogromului legionar din București, 21-23 ianuarie 1941 (p. 24-25).

Sebastian, Mihail, *Jurnal 1935-1944*. Text îngrijit de Gabriela Omăț. Prefață și note de Leon Volovici. Humanitas, București, 1996. Cartea este apreciată ca fiind un extraordinar document de istorie culturală și politică a anilor '30-'40. Prigoana antievreiască și starea de spirit antisemită a unor intelectuali de seamă ai culturii românești despre care relatează Mihail Sebastian în jurnal sunt confirmate de izvoarele arhivistice și de presa vremii.

Șafran, Alexandru. Șef Rabin al Genevei, fost Șef Rabin al României. *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România 1939-1947. Memorii*. Introducere de Jean Ancel. Traducerea Țicu Golștein. Editura Hasefer, București, 1996. Sunt evocate încercările prin care a trecut populația evreiască din România în anii regimului antonescian, dar și contextul istoric care a favorizat

supraviețuirea unei importante părți a evreilor din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei.

Schwefelberg, Arnold, *Amintirile unui intelectual evreu din România*. Ediție prefăcută și note de Leon Volovici, Editura Hasefer, București, 2000. Având funcții importante în viața obștească a evreilor din anii prigoanei, amintirile lui A. Sch. conțin informații importante privind în special activitatea în domeniul asistenței.

Teich, Meier, *The Jewish Administration in Ghetto Shargorod (Transnistria)*. Yad Vashem Studies, 2 (1948), p. 219-225. Este o evocare de natură memorialistică despre deportarea evreilor din Suceava în Transnistria și organizarea vieții evreiești în ghetoul din Șargorod.

Troncotă, Cristian, *Eugen Cristescu, asul Serviciilor Secrete Românești - Memorii, mărturii, documente*. Cu o prefăcută de dr. Dan Zamfirescu. Editura „Roza Vânturilor”, București, 1994. Conține informații cu privire la desfășurarea evenimentelor în timpul pogromului de la Iași din 29 iunie – 6 iulie 1941.

d. Lucrări axate pe tematica prigoanei antievreiești în România, 1940-1944

Ancel, Jean, *Transnistria*. Editura Atlas, București, 1998. O lucrare în trei volume, bazată pe o documentație, în principal inedită, în care sunt abordate principalele coordonate ale vieții și morții evreilor din Transnistria: Marile operațiuni de exterminare; Convoaiele; Regatul morții (vol. I); Odessa, Berezovca (vol. II); Epidemia de tifos; Crucea și evreii; Genocidul în lumina statisticilor evreiești

(vol. III). Lucrarea conține în anexă documente redată în facsimile.

Benditer, Jehiel, *Statutul legal al evreilor din România în perioada celui de-al II-lea război mondial*. Editată sub egida Golștein-Goren Center, Tel Aviv, 1993, în limba ebraică, are un rezumat în limba engleză. Autorul tratează categoriile de legi antievreiești aplicate între anii 1938-1944, caracterul lor contradictoriu; statutul aplicat evreilor deportați în Transnistria; prezintă categoriile de lagăre și ghetouri din Transnistria (lagăre de concentrare, de tranzit, de muncă, lagăre ale morții). Ultimul capitol conține problematica abrogării legislației rasiale în România.

Braham, Randolph L. (ed.), *The Tragedy of Romanian Jewry*. Columbia University Press, New York, 1994. Editorul culegerii de studii caracterizează în termenii următori politica evreiască a regimului antonescian: este unul din capitolele cele mai controversate ale istoriei Holocaustului având în vedere poziția contradictorie a regimului antonescian în această problemă. În primele 18 luni ale guvernării sale, Antonescu promovează o politică de o brutalitate antievreiască care i-a impresionat și pe naziști. Ulterior, același Antonescu a respins „soluția finală”, salvând o bună parte a populației evreiești din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei. Articolele cuprinse în culegere abordează următoarea tematică: moștenirea antisemitismului, evreii din România în epoca interbelică, regimul antonescian – istorie și mistificare, era antonesciană, Holocaustul și istoriografia românească, tratarea temei Holocaustului în manualele școlare din România, evreii

din România în primele decenii după Holocaust, antisemitismul în era postcomunistă. Autorii articolelor sunt: Fischer-Galați, Stephen, Vago Raphael, Florian Radu, Ioanid Radu, Eschenasy Victor, Florian Alexandru, Rotman Liviu, Michel Saphir.

Braham, Randolph L. (ed.), *The Destruction of Romanian and Ukrainian Jews During the Antonescu Era*. Columbia University Press, New York, 1997. O culegere de comunicări susținute la sesiunea comemorativă organizată de Muzeul Holocaustului din Washington în 1996, cu prilejul împlinirii a 55 de ani de la pogromul din Iași și deportarea în Transnistria. Sunt abordate următoarele teme: Concepții antisemite în stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri al guvernului antonescian (Lya Benjamin); Emigrare și imigrare în anii prigoanei (Dalia Ofes); Din istoricul naționalismului românesc (Randolph L. Braham); Pogromul de la Iași (Radu Florian); Campania românească de asasinat în masă în Transnistria, 1941-1942 (Jean Ancel); Evreii din Chișinău. Ocupația românească, ghetoizare și deportare (Paul A. Shapiro); Jurnale ale unor intelectuali evrei în anii prigoanei (Leon Volovici); Destinul evreilor români aflați în Europa ocupată de naziști (Radu Ioanid); Situația evreilor români în perioada regimului antonescian (Raphael Vago); situația evreilor în anii prigoanei reflectată în actele diplomatice franceze (Carol Iancu); Istoriografia contra mitului Antonescu (Victor Eskenasy); Fascism, antisemitism și fabricarea de mituri în Europa Centrală și de Est. Cazul românesc (Vladimir Tismăneanu); Reabilitarea post comunistă a marelui Antonescu: Qui prodest? (Michael Shafir).

Broszat, Martin, *Das Dritte Reich und die rumänische Judenpolitik*. München, 1958. Lucrarea este bazată, în principal, pe surse arhivistice germane. Sunt tratate toate formele de prigoană antievreiască promovate de regimul antonescian. Concluzia autorului este că această politică a fost marcată atât de istoria antisemitismului în România, cât și de influența nazismului german. Antonescu a fost mai puțin antisemit decât Garda de Fier, totuși a continuat politica antisemită a Statului Național Legionar și după înlăturarea Gărzii de Fier. Deportarea evreilor în Transnistria a fost inițiativa regimului antonescian, dar a adoptat modelul german chiar și atunci când nu a acționat imixtiunea directă a Reichului. A existat o conexiune cu politica germană, căci al III-lea Reich a făcut din problema evreiască o idee dominantă a noii ordini europene.

Butnariu, I.C., *Holocaustul uitat. Considerațiuni istorice, politice și sociale cu privire la antisemitismul românesc*, 1985. Lucrarea construită pe cărți publicate, descrie principalele etape ale politicii antievreiești promovate de regimul antonescian.

Carmilly-Weinberger, Moshe, *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)*, Ed. Enciclopedică, 1994.

Fischer, Julius S., *Transnistria The Forgotten Cemetery*, South-Brunswick – New York – London, 1969. Lucrare alcătuită pe bază de surse bibliografice și mărturiile orale ale unor supraviețuitori ai deportării în Transnistria, conține o localizare a lagărelor și ghetourilor, descriind condițiile existențiale ale celor deportați. Concluzia autorului: Transnistria este un cimitir unde sunt înmormântați peste 200 de mii de evrei din România, Rusia și Ucraina.

Ioanid, Radu, *Evreii sub regimul Antonescu*, Editura Hasefer, București, 1997. O expunere tematică și cronologică a principalelor evenimente care au definit destinul evreilor din România în perioada respectivă. Lucrarea se bazează pe o vastă documentație arhivistică. Concluzia autorului este că România era un stat fascist și totalitar. Ordinele dictatorului au decis soarta evreilor din Basarabia și din Bucovina, după cum tot ordinele sale au hotărât supraviețuirea majorității evreilor din Moldova și Muntenia.

Karețki, Aurel, Maria Covaci, *Zile însângerate la Iași 28-30 iunie 1941*. Prefață de Nicolae Minei. Editura Politică, 1978, București. Lucrarea este elaborată pe baza surselor arhivistice din fondurile Ministerului Apărării Naționale și ale Ministerului de Interne. Concluziile autorilor: evenimentele din Iași din zilele de 26-29 iunie 1941 au reprezentat o provocare; nu au fost găsite arme sau alte obiecte compromițătoare. Toată acțiunea în declanșarea și desfășurarea pogromului se datorează intervenției brutale a trupelor hitleriste, sprijinite de legionari și de elementele fasciste din armata română. În final, autorii conchid că la Iași au fost uciși 3.233 de cetățeni evrei. Prefața lucrării este semnată de ziaristul Nicolae Mihai care neagă orice implicare a autorităților antonesciene în crima de la Iași; tragedia din Transnistria o pune exclusiv pe seama unor indivizi sau instituții locale.

Manuilă, Sabin și Filderman W., *Populația evreiască din România în timpul celui de-al II-lea război mondial*. Introducere de Larry Watts, editor Curt W. Treptov. Ediție bilingvă. Fundația Culturală Română, Iași,

1994. Lucrarea conține indicatori statistici cu privire la pierderile în vieți omenești suferite de populația evreiască din România în anii celui de-al II-lea război mondial.

Pelin, Mihai, *Adevăr și Legendă*. Edart, București, 1994. Autorul își propune să demonstreze că jurnalele de operații ale marilor Unități Militare nu confirmă zvonurile privind „acțiunile criminale” ale evreilor în Basarabia și Bucovina în timpul retragerii autorităților militare și civile românești, după ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940. În viziunea autorului a avut loc o degringoladă în cadrul unităților militare în retragere, evreii având rolul țapului ispășitor.

Schachan, Avigdor, *Burning Ice. The Ghettos of Transnistria*. Traducere din ebraică, New York, 1996. Lucrare bazată, în principal, pe bibliografie și amintiri personale. Prezintă deportarea evreilor din Basarabia și Bucovina și regimul de exterminare din Transnistria.

Stoenescu, Alex Mihai, *Armata, Mareșalul și Evreii. Cazorile Dorohoi, București, Iași, Odessa*. RAO International Publishing Company, București, 1997. Deși autorul pune pe seama evreilor cauza politicii antievreiești a regimului antonescian, negând natura antisemit-rasială a politicii acestuia, totuși, în final, conchide: „În România, reacția față de evrei s-a manifestat în cadrul antisemitismului demagogic și în raport cu asocierea acestuia la comunism, ideologie care amenința direct, prin doctrina și practica sa, integritatea teritorială și suveranitatea statului român; cu toate că marea majoritate a evreilor a supraviețuit, generalizarea prin

antisemitism illogic a imaginii evreu-comunist a condus la moartea multor oameni nevinovați în Basarabia și Transnistria (70-80.000); Antonescu nu poate fi scos din această ecuație”.

e. Studii și articole

Ancel, Jean, *Plans for deportation of the Rumanian Jews and Their Discontinuation in Light of Documentary Evidence (July – October 1942)*. Yad Vashem Studies, 16 (1984), p. 381-420. Sunt analizate planurile de deportare a evreilor în lagărele naziste de exterminare elaborate de Radu Lecca și Gustav Richter. Deportarea urma să înceapă cu evreii din Transilvania și Banat. Sunt prezentate condițiile în care nu s-a mai dat curs acestor deportări.

Ancel, Jean, *The Jasy Syndrome in Romania*, Jewish Studies, Jerusalem, 1987-1988. Studiu elaborat pe baza izvoarelor germane, evreiești și românești privind evenimentele în timpul pogromului de la Iași. Este descrisă atmosfera de teroare creată împotriva evreilor în ajunul pogromului. Autorul apreciază că pogromul a fost pregătit cu câteva zile înainte. Au fost implicate organisme civile și militare românești, special instruite.

Ancel, Jean, *The Romanian Way of Solving the Jewish Problem in Bessarabia and Bukovina. June-July 1941*, Yad Vashem Studies, 19 (1988) p. 187-232. Pe baza unei documentații din surse arhivistice germane și israeliene, sunt arătate: acțiunile pogromiste împotriva evreilor în provinciile Basarabia și Bucovina; concentrarea lor în ghetouri și lagăre de tranzit.

Botoran, Constantin, *Holocaustul evreilor din România*, în Revista de Istorie Militară, nr. 4/1990, București. Concluzia autorului: în România „soluția finală” nu a fost aplicată. Evreii au supraviețuit în masă. O comparație cu alte țări pune în evidență umanismul generos și fecund al poporului român, al guvernului și al mareșalului Antonescu care nu a dat curs presiunilor germane privind ghetoizarea și deportarea evreilor în lagărele naziste de exterminare.

Buzatu, Gheorghe, *Antonescu și problema evreiască*, în Revista de Istorie Militară, nr. 6/1994, București. Concluzia autorului: mareșalul Antonescu nu poate fi inclus între dictatorii rasiști și antisemiți.

Campus, Eliza, *Viața evreilor din București în etapa septembrie 1940 - ianuarie 1941*, în Revista Istorică. Seria nouă, tom III, nr. 3-4, martie-aprilie 1992. Studiul bazat pe surse arhivistice românești și evreiești prezintă viața cotidiană evreiască, inclusiv situația în învățământul evreiesc. Concluzia autoarei: după înfrângerea rebeliunii, evreii din București au intrat într-o perioadă de mai mare securitate existențială.

Lavy, Theodor, *Documents on the Struggle of Rumanian Jewry for its Rights During the Second World War (I)*, Yad Vashem Studies 4 (1960), p. 261-315. Este prezentată activitatea lui W. Filderman. Sunt rezumate memoriile lui adresate autorităților începând cu data de 14 septembrie 1940 și până la începutul anului 1944.

Lavy, Theodor, *Romanian Jewry in World War II. Fight for Survival*. Jerusalem, 1965. În viziunea autorului supraviețuirea colectivității evreiești din România a

fost favorizată de mersul războiului, de numeroasele intervenții diplomatice și de tensiunile intervenite în relațiile româno-germane. Printre factorii hotărâtori pe plan intern au fost: diferendele dintre Antonescu și Garda de Fier, mareșalul fiind influențat de conducătorii partidelor istorice și de Curtea Regală. Un rol important în lupta pentru supraviețuire i-a revenit lui W. Filderman, A. Șafran și Centralei Evreilor din România, care a fost sub influența activității ilegale a foștilor conducători evrei.

Lavy, Theodor, *Jews in Rumanian Historiography of World War II*, în *Soviet Jewish Affairs...* London, 4 (1974) 1, p. 45-52. Analizează istoriografia din epoca comunistă despre situația evreilor în anii regimului antonescian. Concluzia autorului: evreii au fost victimele unei falsificări istorice. M. Roller vorbind despre pogromul legionar din București nici măcar nu pomenește că el a fost îndreptat împotriva evreilor. Primul studiu după 1948 în care se definește caracterul rasial al politicii regimului antonescian în problema evreiască a fost semnat de I. Popescu-Puțuri în anul 1964 și publicat în *La Roumanie pendant la deuxieme guerre mondiale*, București, 1964.

Stanciu, Ion, *Statutul juridic al populației evreiești din România în perioada 1878 - septembrie 1940*. În *Revista Istorică*, Seria nouă, tom III, nr. 3-4, martie-aprilie 1992. Autorul analizează caracterul antisemit al legislației Gigurtu (august 1940).

Vago, Bela, *The Ambiguity of Collaborationism. The Center of the Jews în Romania 1942-1944*. In *Patterns of Jewish Leadership in Nazi Europe*. În viziunea autorului, Centrala Evreilor din România

nu a devenit, în ultimă instanță, o unealtă a nazismului german cum a fost proiectat inițial să fie. Zach, Krista, *Rumänien*, în Benz Wolfgang (ed.), *Dimension des Völkermords. Die Zahl der jüdischen Opfer des Nationalsozialismus*. R. Oldenberg Verlag, München, 1991. Este o incursiune în istoria antisemitismului în România și o descriere a diferitelor forme de prigoană antievreiască în anii regimului antonescian. În viziunea autoarei, acțiunile sângeroase contra evreilor s-au declanșat o dată cu pogromul de la Iași și au culminat cu masacrul de la Odessa. Regimul antonescian a practicat o politică de genocid, dar sub altă formă decât naziștii la Auschwitz. Un bilanț al pierderilor în vieți omenești este greu de realizat, căci: nu se cunoaște exact numărul evreilor cetățeni români, care au emigrat; evreii din Basarabia și Bucovina au fost deportați de trei autorități – sovietice, românești și germane; cei din Transilvania de nord au fost deportați de autoritățile maghiare. A avut loc o migrație internă și o repatriere incompletă. Se poate concluziona că au pierit peste 200.000 de persoane din care peste 90.000 din Transilvania de nord aflată sub dominație hortystă.

f. Lucrări generale

Boia, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, Humanitas, București, 1997. În paragraful *Trei dosare sensibile: țiganii, maghiarii, evreii*, autorul conchide: „Nu poate fi transfigurat Antonescu, în mod decent într-un salvator al evreilor. Antonescu a fost antisemit, faptul trebuie recunoscut. Dar a fost

antisemit într-un anumit context, care, de asemenea, se cere înțeles. Nu poate fi judecată istoria de atunci exclusiv cu normele noastre de astăzi. Și, evident, antisemitismul lui Antonescu nu a mers atât de departe ca antisemitismul lui Hitler. Comunitatea evreiască din România, în cea mai mare parte a ei, a supraviețuit. Departe de a fi impecabil, tabloul nu este nici pe deplin întunecat”.

Buzatu, Gheorghe, *Români în arhivele Kremlinului*. Editura Univers Enciclopedic, București, 1996. Conține documente și comentarii privind comportamentul evreilor din Basarabia și Bucovina față de autoritățile românești în retragere după ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940. Provinciile respective au fost ocupate de sovietici cu două luni mai devreme datorită „petițiilor locuitorilor evrei”.

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1997. Concluzia autorului privind politica regimului antonescian față de evrei: „Din politica regimului antonescian nu a lipsit componenta antisemită viguros afirmată între anii 1940-1942, ca apoi pe măsura deteriorării situației pe frontul de est să dispară, înțelegând că protejarea evreilor poate constitui un însemnat capital politic în negocierile cu Aliații” (p. 394).

Dan, Ioan, *„Procesul” mareșalului Ion Antonescu*. Editura Tempus, București, 1993. În problema evreiască autorul își propune să demonstreze că nu există nici o acoperire documentară cu privire la faptul că mareșalul Antonescu ar fi promovat o politică antievreiască.

Dumitru-Snagov, Ion, *România în diplomația Vaticanului 1939-1944*. Editura Garamond, București, 1991. Un

capitol al cărții este consacrat temei privind protejarea evreilor de către Monseniorul Andreas Cassulo, reprezentantul Sfântului Scaun la București. Extrase de documente demonstrează intervențiile Nunțiului Apostolic la cele mai înalte foruri guvernamentale românești în favoarea evreilor și rezultatele acestor intervenții.

Fătu, Mihai, Spălățelu, Ion, *Garda de Fier, organizație teroristă de tip fascist*. Ediția a II-a revăzută și adăugită 1980, Editura Politică, București. Sunt menționate crimele din zilele rebeliunii legionare în București, fără specificarea, însă, că erau și acțiuni antievreiești. Se dă numărul victimelor din rândul populației evreiești.

Fătu, Mihai, *Contribuții la studierea regimului politic din România. Septembrie 1940 - august 1944*. Editura Politică, București, 1984. Referiri la problema evreiască: „Una din dominantele politicii represive de esență nazistă a regimului antonescian a constituit-o antisemitismul, reprimarea populației evreiești pe criterii rasiale. Deși nu a îmbrăcat formele paroxistice ale nazismului, se constată totuși, o practică de intoleranță și eliminare a evreilor din toate sferile cetățenilor care se bucură de ocrotirea statului” (p. 157).

Fătu, Mihai, *Consens pentru salvarea națională a României. Septembrie 1940 - august 1944*. Editura Ministerului de Interne, București, 1996. În legătură cu politica regimului antonescian în problema evreiască, autorul consideră că unele măsuri au fost efectiv reclamate de nevoi militare, iar altele au rezultat dintr-o anumită alunecare și a regimului antonescian spre antisemitism ce domina întreaga

lume a Axei, dar care în România a avut o incontestabilă față umană imprimată de însuși Ion Antonescu (p. 151).

Giurescu, Dinu C., *România în cel de-al doilea război mondial (1939-1945)*, București, ALL Educational, 1999. cuprinde un capitol intitulat: *Evreii din România 1940-1944*. Sunt abordate principalele forme ale prigoanei antievreiești: legislația, evreii din România și soluția finală, evreii din Basarabia și nordul Bucovinei, evreii din Transilvania de nord sub administrația ungară (septembrie 1940 – octombrie 1944). Capitolul cuprinde și o prezentare a unor volume de documente și lucrări de sinteză apărute în ultimii ani pe problematica evreiască din România în anii celui de-al doilea război mondial.

Hillgruber, Andreas, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu*. Ediție și studiu bibliografic de Stelian Neagoe. Humanitas, București, 1991. Conține un capitol special cu privire la problema evreiască în România, abordată în lumina izvoarelor arhivistice germane. În viziunea autorului, legislația antisemită în România nu a fost impusă de Germania nazistă, ci de Garda de Fier în perioada Statului Național Legionar. După rebeliune generalul a trebuit să continue această politică pentru a nu trezi bănuiala că ar fi sub influența cercurilor francmasonice și evreiești. Până la intrarea României în război, regimul antonescian a adoptat măsuri economice contra evreilor, după aceea s-a declanșat politica de teroare în special în Basarabia și Bucovina, culminând cu deportarea în Transnistria, pentru a ispăși pentru evenimentele provocate în Basarabia și Bucovina în vara anului 1940. În ultima fază a

războiului, adoptarea politicii de emigrare a constituit o parte din planul guvernului de a câștiga sprijinul puterilor occidentale. Autorul conchide că politica guvernului antonescian în ultimă instanță nu s-a inspirat din doctrina antisemită. Ea a urmat liniile politicii externe. De aceea cotitura în tratarea problemei evreiești a coincis cu schimbarea în politica externă.

Ioanid, Radu, *Sabia Arhanghelului Mihail. Ideologia fascistă în România*. Editura Diogene, București, 1994. Conține un capitol intitulat „Exterminarea fizică și supraviețuirea evreilor sub administrația antonesciană”. În viziunea autorului, dacă în planurile de exterminare fizică a evreilor din Ungaria a învins fanatismul fără acoperire politică, deportarea evreilor începând în 1944, când era evident că Germania a pierdut războiul, în cazul României, în anii 1942-1943 a prevalat un pragmatism, care venea în contradicție cu interesele germane și acest fapt explică supraviețuirea a aproximativ jumătate din evreii români. Printre paradoxurile Holocaustului în România autorul enumeră următoarele situații: a. mișcarea legionară, prin forța împrejurărilor, a avut un aport minim la distrugerea fizică a evreilor, în schimb membri Partidului Național Creștin au dominat aparatul birocratic civil al regimului lui Antonescu; b. lipsa de coordonare cu Germania în deportările din Basarabia și Bucovina în iulie-august 1941, ele au fost inițiate contrar voinței germane și din acest motiv n-au reușit; c. refuzul României de a-i deporta pe evrei în Germania; d. autoritățile române au început distrugerea evreilor mai devreme decât alte

țări și au sistat-o mai devreme decât alte țări. În concluzie, autorul apreciază că în Transnistria au pierit în jur de 75.000 de evrei deportați din Basarabia și Bucovina și în jur de 150.000 de evrei ucraineni.

Kirițescu, Constantin I., *România în al doilea război mondial*. Editura Univers Enciclopedic, București, 1995. Sunt descrise evenimentele: din timpul pogromului legionar din București (21-23 ianuarie 1941); din timpul pogromului de la Iași (29 iunie – 6 iulie 1941). În aprecierea autorului, represaliile de la Iași au luat o formă sălbatecă. Oamenii au fost împușcați la întâmplare pe străzi; alții au fost duși la chestură unde au fost mitraliați de la o fereastră; câteva mii de evrei au fost duși la gară și înghesuiți în vagoane plumbuite. Călătoria aceasta a provocat moartea unui mare număr de oameni prin sete și sufocare. Oficial s-a recunoscut că la Iași au fost executați 500 de oameni. Comentatorii evrei ridică cifra la vreo 10.000 (Vol. I, p. 179, vol. II, p.236).

Mezincescu, E., *Mareșalul Antonescu și catastrofa României*, Ed. Artemis, București, 1993. Sunt expuse principalele etape ale politicii antievreiești a regimului antonescian. Autorul apreciază că numărul celor uciși se ridică la aproximativ 150.000-160.000, așadar numărul mare de supraviețuitori nu poate justifica reabilitarea mareșalului Antonescu.

Mircu, Marius, *Oameni de omenie în vremuri de neomenie*, Editura Hasefer, 1996.

Nagy-Talavera, Nicholas, *O istorie a fascismului în Ungaria și România*. Editura Hasefer, București, 1996. Concluziile autorului în capitolul privind

trăsăturile politicii antisemite a guvernului antonescian: „Antonescu a făcut deosebire între evrei. Evreul nu era considerat *ipso facto* un trădător sau o ființă subumană; tratamentul aplicat evreilor la vest de Prut a fost mai bun comparativ cu cel din alte zone ale Europei controlate de naziști. (p. 460).

Palaghiță, Ștefan, *Garda de Fier spre reînvierea României. Însoțită de o cronologie privind istoria mișcării legionare*. Editura „Roza Vânturilor”, București, 1993. Conține informații cu privire la desfășurarea pogromului antievreiesc în cartierele Dudești și Văcărești din București.

Scurtu Ioan, Hlihor Constantin, *Anul 1940, drama românilor dintre Prut și Nistru*. Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1992. Se redă contextul în care erau nevoite autoritățile militare și civile românești să se retragă din Basarabia și Bucovina după ultimatumul sovietic din 26 iunie 1941. Acțiunile teroriste și de dezordine au fost provocate în majoritatea cazurilor de comuniști și minoritari, printre care cei mai mulți erau evrei.

Scurtu Ioan, Hlihor Constantin, *Complot împotriva României. Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța în vârtoarea celui de-al doilea război mondial*. Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994. Autorii, pe baza documentelor vremii, arată că membri P.C.R. și unii cetățeni aparținând minorităților naționale, mai ales evreii din Basarabia, au fost înștiințați cu mult timp înainte despre ultimatumul sovietic. În legătură cu evenimentele din Iași sunt citate documente din care rezultă: Aviația sovietică ce bombarda orașul Iași a fost dirijată prin semnale luminoase de agenți

sovietici, majoritatea de etnie evreiască; o coloană militară română a fost întâmpinată cu un foc violent de arme de prin toate clădirile locuite de evrei comuniști; au fost arestați evreii. În contextul stării de război, Ion Antonescu a ordonat ca toți cei care activează în folosul inamicului să fie executați. În același timp Antonescu a luat atitudine contra exceselor comise de unii militari. Vinovați de cele întâmplate au fost unitățile SS germane. Dincolo de orice interpretări rămâne faptul că la Iași au murit și oameni nevinovați, mulți dintre ei căzând victime unor situații confuze pe care istoria va trebui să le elucideze până la capăt.

Simion, Aurică, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941*. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976. Autorul pune în evidență faptul că în perioada Statului Național Legionar, antisemitismul a fost ridicat la rangul de principiu de guvernare, fiind practicat pe scară largă.

Simion, Aurică, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979. În problema evreiască conține o descriere a politicii de românizare și a diferitelor forme de discriminare la care erau supuși evreii. Se evidențiază că o trăsătură comună a regimului antonescian cu regimurile fasciste a fost promovarea politicii antisemite și crearea unei situații de inferioritate pentru evrei. Dar spre deosebire de măsurile adoptate în Germania și în alte state, antisemitismul promovat de regimul antonescian excludea genocidul dintre mijloacele de rezolvare a problemei evreiești. Pogromul de la Iași a fost organizat de naziști cu concursul legionarilor și a

altor elemente de clasă, peste capul autorităților române, care au pierdut controlul asupra orașului.

Watts, L. Larry, *O Cassandra a României. Ion Antonescu și lupta pentru reformă 1918-1941*. Traducerea de Liana Pop și Virgil Stanciu. Ediția Fundația Culturală Română, 1994, 438 p. În legătură cu Antonescu și evreii autorul conchide: „Un alt succes al lui Antonescu negat a fost protejarea de facto a evreilor români împotriva exterminării sistematice prin «soluția finală». Antonescu împărtășea standardele occidentale privind drepturile umane și civile fundamentale. Acest succes nu era însă complet. Cei din Basarabia și Bucovina n-au fost scutiți de flăcările Holocaustului” (p. 403). În privința evenimentelor din Iași autorul invocă surse germane din care rezultă că evreii au încercat să se revolte, folosind forța armată. Deportările în Transnistria nu făceau parte dintr-un plan de distrugere sistematică a evreilor.

g. Lucrări generale despre istoria Holocaustului evreilor europeni

Bauer Jehuda, Nathan Rotenstreich (ed.), *The Holocaust as Historical Experience. Essays and a Discussion*, New York, London, 1981. Conține un capitol intitulat *Contrasting Jewish Leaderships in Wartime Hungary and Romania*. Autorul, Bela Bago, prezintă rolul conducătorilor obștii evreiești din România în lupta pentru supraviețuirea evreimii române.

Hilberg, Raul, *The Destruction of the European Jews*. Revised and definitive edition, Holmes et comp,

Meier New York, 1985 (3 volume), 1272 p. Lucrarea cuprinde un capitol amplu despre destinul evreilor din România în anii celui de-al II-lea război mondial. Pe baza unei documentații efectuate, în principal, în arhivele germane, americane și israeliene, autorul a realizat o bună cunoaștere a principalelor evenimente privind situația evreilor din România în anii regimului antonescian. R. Hilberg tratează desfășurarea evenimentelor pe următoarele planuri: situația evreilor în Vechiul Regat și sudul Transilvaniei; evenimentele sângeroase din Basarabia și Bucovina; regimul lagărelor și ghetourilor din Transnistria. În final, autorul conchide că în ciuda acțiunilor violente din anii 1941-1942, regimul antonescian a refuzat deportarea evreilor la Auschwitz, așa se explică supraviețuirea unei importante părți a evreilor din România.

Reitlinger, Gerarg, *Die Endlösung. Hitlers Versuch der Ausröttung der Juden Europas 1939-1945*. Colloquium Verlag Berlin, 1956. Capitolul cu privire la România în perioada Holocaustului este intitulat „Rumänien übernimmt die Endlösung; Rumänien Verwirft die Endlösung” (România acceptă soluția finală – România respinge soluția finală). Autorul expune principalele evenimente ale politicii antievreiești în România, arătând că aici au început deportările înainte să se fi dat semnalul pentru declanșarea Holocaustului și s-au încheiat prin refuzul regimului antonescian de a adopta „soluția finală” aplicată de Germania nazistă.

Notă

Documentele reproduse în anexă sunt mărturii ale luptei duse de conducătorii obștii evreiești în anii prigoanei pentru apărarea intereselor vitale ale acestei etnii. Principala armă a fost cuvântul scris. S-au adresat mii de petiții conducătorului statului, ministerelor de resort, autorităților locale. O deosebită relevanță pentru înțelegerea situației generale a evreimii o au memoriile semnate de dr. W. Filderman, președintele F.U.C.E. și conducătorul efectiv al evreimii și după desființarea acestei organizații. Textele fildermaniene pun în evidență existența unei politici abuzive și criminale, chiar, de deportare a unei importante părți a evreilor, cetățeni români, în Transnistria; o politică de teroare și de culpabilizare a etniei evreiești practică în toți anii de guvernare a regimului antonescian; deposedarea de bunuri; lipsirea evreilor de dreptul la muncă; estorcarea lor prin diferite taxe și impuneri în bani și cu obiecte în natură; vexațiuni permanente în viața lor cotidiană ș.a. Așadar, imaginea regimului antonescian creată de Filderman în aceste scrieri de epocă nu apare deloc idilică. Ele mărturisesc despre un regim antievreiesc dur căruia i-au căzut victimă zeci de mii de vieți evreiești pentru unicul motiv al evreității lor.

Am inclus câteva memorii ale unor persoane particulare. Ele sunt concludente pentru modul în care contextul istoric și măsurile generale acționau în cazuri concrete și afectau viața cotidiană a „evreilor de rând” în epoca respectivă.

Rezumatele documentelor

1. 1940, *septembrie 30*. Memoriul Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din țară (în continuare FUCE) adresat Președinției Consiliului de Miniștri. Sunt expuse consecințele măsurilor antievreiești asupra condițiilor de existență ale locuitorilor evrei.
2. 1940, *octombrie 22*. Memoriul FUCE adresat generalului Ion Antonescu. Se demonstrează cât de grav vor fi lezate interesele generale ale țării dacă se va aplica anteproiectul de lege dat publicității despre reglementarea situației medicilor evrei.
3. 1940, *octombrie 31*. Memoriul adresat de FUCE generalului Ion Antonescu, în care se cere să se prelungească la șase luni termenul de lichidare dat farmaciștilor evrei prin Decretul-lege din 4 octombrie 1940.
4. 1940, *decembrie 10*. Memoriul FUCE adresat conducătorului statului. Se cere o revizuire a legilor antievreiești care duc la o pauperizare totală a locuitorilor evrei.
5. 1940, *decembrie*. Memoriul semnat de A.L. Zissu, personalitate marcantă a mișcării sioniste din România. Adresându-se conducătorului statului, A.L.Z. propune un proiect de program pentru organizarea emigrării evreilor din România.

6. 1941, *ianuarie* 8. Memoriul FUCE adresat Ministerului Educației Naționale, Cultelor și Artelor. Se protestează împotriva rechiziționării localurilor de școli evreiești în provincie și în București. „Mii de copii nu mai pot învăța”.
7. 1941, *martie* 24. Adresa FUCE către Departamentul Justiției, din care rezultă depunerea unor documentare în „problema evreiască” spre lămurirea guvernului.
8. 1941, *iunie* 23. Memoriul adresat de FUCE generalului Antonescu. Se cere revenirea asupra măsurii de îndepărtare a evreilor din armată și admiterea participării lor la războiul de recucerire a Basarabiei și Bucovinei.
9. 1941, *iunie* 24. Protestul Uniunii Comunităților Evreiești din Vechiul Regat către vicepreședintele Consiliului de Miniștri și ministrul Propagandei Naționale împotriva afișelor antisemite lipite pe zidurile Capitalei.
10. 1941, *august* 8. Memoriul adresat de FUCE ministrului Economiei Naționale. Sunt supuse atenției măsurile administrative și polițienești luate împotriva populației evreiești, care împiedică desfășurarea normală a activităților economice generale.
11. 1941, *august* 26. Notă despre o audiență la generalul Mazarini, șeful Marelui Stat Major al Armatei, consemnată de dr. W. Filderman. Sunt enumerate lucrările depuse cu privire la problema evreiască, măsurile economice antievreiești și munca de folos obștesc.
12. 1941, *septembrie* 5. Memoriul adresat de dr. W. Filderman în numele F.U.C.E., mareșalului Antonescu, prin care cere retragerea ordinului privind purtarea semnului distinctiv.

13. *1941, septembrie 23.* Memoriul FUCE adresat doamnei Maria mareșal Antonescu, președintă a Comitetului Central al Consiliului de Patronaj al Operelor Sociale, în legătură cu ajutorarea evreilor din Basarabia și Bucovina concentrați în lagăre și ghetouri.
14. *1941, octombrie 19.* Memoriul de protest adresat mareșalului Antonescu de dr. W. Filderman împotriva deportării evreilor din Basarabia, din Bucovina de nord și de sud în Transnistria.
15. *1941, octombrie 19.* Scrisoarea de răspuns adresată de mareșalul Antonescu, conducătorul statului, lui W. Filderman. Se justifică deportarea evreilor din Basarabia și Bucovina în Transnistria prin acuzarea etniei evreiești de atitudine ostilă și dușmănoasă față de statul român.
16. *1942, ianuarie 12.* Memoriul secretarului comunității evreiești din Târgoviște adresat mareșalului Antonescu în care prezintă soarta comunității după aplicarea măsurilor antievreiești.
17. *1942, iulie 18.* Memoriul adresat de dr. W. Filderman guvernului prin care cere să se renunțe la continuarea deportărilor din Bucovina și județul Dorohoi.
18. *1942, septembrie 22.* Memoriul adresat de dr. W. Filderman guvernului, în care cere să nu se dea curs insistențelor Germaniei de a deporta evreii din România în lagărele naziste de exterminare.
19. *1942, septembrie 26.* Notă remisă de dr. W. Filderman ministrului de Interne în legătură cu situația evreilor din Ungaria.
20. *1942, noiembrie 19.* Memoriul adresat de dr. Gingold, secretar general al Centralei Evreilor din România, mareșalului Antonescu. Propune un plan de emigrare a evreilor deportați în Transnistria.

21. 1943, ianuarie. Raportul lui F. Șaraga, delegatul comisiei autonome de asistență care a obținut aprobarea guvernului ca împreună cu un grup de delegați evrei să facă o deplasare în Transnistria la sfârșitul anului 1942.
22. 1943, mai 12. Memoriul adresat de dr. W. Filderman dr-ului N. Gingold, președintele Centralei Evreilor din România, în problema deciziei guvernului de a impune populația evreiască la plata unei taxe de 4 miliarde lei.
23. 1943, august 31. Scrisoare adresată de dr. W. Filderman președintelui Centralei Evreilor din România despre condițiile inumane în care trăiesc evreii deportați în Transnistria.
24. 1943, octombrie 12. Memoriul adresat de dr. W. Filderman profesorului Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, în problema organizării repatrierii evreilor deportați în Transnistria.
25. 1944, ianuarie 30, Moghilev. Scrisoare adresată de ing. S. Jägendorf, președintelui Centralei Evreilor din România, despre organizarea vieții deportaților la Moghilev (Transnistria), unde s-a putut pune în funcțiune o turnătorie care a adus importante servicii economiei transnistrene, salvându-se astfel și viața multor evrei.

Memorii

1. 1940, august 19. Petiția unor mame creștine măritate cu evrei către Patriarhul României. Cer revizuirea legilor rasiale, conform cărora copiii lor sunt stigmatizați drept evrei.

2. 1941, februarie 3. Petiția avocatului evreu dr. Bela Farkas din Diciosânmartin, adresată ministrului Justiției. Se cere revizuirea legilor privind reglementarea situației avocaților evrei, care crează un statut de inferioritate avocaților evrei din Transilvania față de cei din Vechiul Regat.
3. 1941, februarie 24. Petiție adresată de Leon Rosenfeld, invalid de război, prin care cere exceptarea sa de la prevederile Decretului-lege de expropriere a proprietăților rurale. Consideră nedreaptă exproprierea „eroilor evrei din războiul cel mare”.
4. 1941, octombrie 14. Petiția avocatului Constantin Diamant din Iași, adresată mareșalului Antonescu. Arată toate vexațiunile la care este supus de autoritățile locale, deși este evreu botezat, invalid de război, citat pe ordin de zi pentru fapte de arme pe front.
5. 1942, iulie 25. Petiție adresată de Emanuel Ellenbogen, domiciliat în București, mareșalului Antonescu. Cere readucerea soției și fiicei sale minore din Transnistria, unde au fost deportate în octombrie 1941, fără nici un temei legal.
6. 1942, august 14. Petiția rabinului H. Guttman din București, adresată mareșalului Antonescu. Cere să nu fie expropriată casa lui în care a amenajat o sinagogă în memoria fiilor lui împușcați în timpul pogromului din București, în ianuarie 1941.
7. 1942, octombrie 31. Memoriu adresat de Hechter Adolf, din București, primului ministru al Consiliului de Miniștri. Deportat pe nedrept în Transnistria împreună cu soția și fiica lui, cere să fie pus în libertate și lăsat să revină la domiciliu.

8. 1942, *octombrie 31*. Memoriu adresat de Wechsler Teodor, din București, primului ministru al Consiliului de Miniștri. Deportat pe nedrept în Transnistria, împreună cu soția și fiica lui, a cerut să fie pus în libertate și readus în țară.
9. 1943, *aprilie 13*. Memoriu adresat de dr. Marcu Cajal, din București, către Președinția Consiliului de Miniștri. Arată că are toate drepturile legale pentru ca imobilul său, pe care-l posedă din 1913, să nu fie expropriat.
10. 1943. *Curriculum Vitae* înaintat de colonelul M. Brociner, către Președinția Consiliului de Miniștri, în care arată că este unicul ofițer veteran din 1877-78 care nu beneficiază de nici un fel de pensie de stat.

Documente

1

Federația Uniunilor
de Comunități Evreiești
din țară

Nr. 298

București, 30 septembrie 1940

Domnule prim ministru,

În legătură cu cererea noastră nr. 268 și cu rezoluțiunea ce ați binevoit a ne comunica prin adresa nr. 44 C.C./1940, și în slujba voinței noastre hotărâte de a face în ce ne privește tot ce este posibil spre a nu zădărnici opera de regenerare a statului, avem onoare a vă supune următoarele:

Prin aplicarea normală a legii statutului evreilor, peste 25% din populația evreiască actuală – cel puțin 80.000 de suflete – vor rămâne muritori de foame până în 9 februarie 1941, când expiră termenul legal de 6 luni pentru lichidarea profesiunilor ce le sunt interzise.

Este adevărat că legiuitorul – prevăzând dificultățile financiare ce vor urma unei atât de rapide și de masive pauperizări – a rezervat Consiliului de Miniștri să prelungească termenul de 6 luni „în caz de nevoie vădită pentru interesul economiei naționale și generale” (art. 16, al. c).

Aplicarea ce se face astăzi statutului va avea însă de efect nu numai să facă inutilă intervenția Consiliului de Miniștri – căci activitățile economice și sociale vor fi fost dinainte complet distruse – dar să și agraveze primejdiile prevăzute de legiuitor.

În adevăr, contrar ordinelor formale ale domniei voastre și cu violarea normelor legale în vigoare și a legii statutului evreilor, unele autorități extind pe cale de decizii lista profesiunilor interzise evreilor, altele le refuză dreptul de a-și continua afacerile și în cursul termenului de lichidare de 6 luni fixat de legiuitor; altele reziliază contractele în curs deși statutul ordonă expres executarea lor; altele au dispus închiderea imediată a tuturor magazinelor evreiești în unele localități; altele au ordonat radierea de firme; altele interzic accesul vămilor din porturi comercianților evrei care vor să vadă și să scoată marfă din vamă; colegii profesionale reclamă excluderea totală sau deghizată a evreilor din profesii pe care statutul le îngăduie să le exercite, sau reclamă legi care să anuleze contracte de arendare etc.; altele tolerează ca indivizi să se posteze la intrarea magazinelor evreiești împiedicând pe cumpărători să intre, sau la intrarea locuințelor sau magazinelor producătorilor români împiedicându-i să-și vândă producția evreilor etc.

Astfel:

1. Ministerul Educației Naționale a interzis de îndată cumpărarea de cărți de școală de la librari evrei, pe care legi de ordine publică îi obligaseră să se aprovizioneze, că mai mult încă, a interzis și cumpărarea de rechizite și papetărie pe care legea nu le interzice; a reziliat contracte de furnituri încheiate cu firme legale etc.

2. Ministerul Cultelor și Artelor a interzis comercianților evrei vânzarea de obiecte de cult, artiștilor evrei dreptul de a profesa etc.

3. Ministerul Economiei Naționale a decis înlăturarea remizierilor evrei, deși aceștia nu îndeplinesc nici un oficiu public și deși și recunoaște că nu există români care să-i înlocuiască, deoarece de abia se va

înființa o școală pentru remizieri („Timpul”, 1 oct. 1940)¹, până când bineînțeles operații de bursă nu se vor mai putea încheia spre marea pagubă a finanțelor țării.

4. Barourile pe căi nelegale au eliminat cu execuție provizorie pe avocații evrei, care în tot cazul aveau dreptul de a mai profesa 6 luni.

5. Colegiul Contabililor invită pe toți contabilii să facă dovada că intră în categoria a doua, deși numai pentru profesia de expert contabil se cere această categorie, iar nu și pentru aceea de contabil autorizat.

6. Colegiul Medicilor în Adunarea generală din 28 septembrie 1940 a hotărât să ceară guvernului ca medicii evrei să nu poată practica decât la evrei, iar farmaciștii să nu execute ordonanțele medicilor decât după ce pacientul și-a dovedit originea etnică evreiască, adică după ce... va fi încetat din viață.

Este bineînțeles că spre a-și dovedi înaltele sentimente de... umanitate, medicii creștini își rezervă dreptul de a îngriji și... pacienții evrei („Timpul”, 1 octombrie 1940) deși ei știu că dacă propunerea lor s-ar aproba, vor funcționa în țară 4.000 de medici creștini la 12.500.000 de creștini și 1.900 medici evrei la 330.000 de evrei, așa că nu evreii, ci creștinii vor duce lipsă de medici.

7. Colegiul Farmaciștilor cere aducerea de urgență a unui Decret-lege prin care să se anuleze contractele de arendare de farmacii – deși statutul evreilor nu le interzice această profesie și ordonă respectarea contractelor în curs – și înlăturarea de urgență a evreilor diriginți de farmacii, și deși nu posedă datele statistice care să le îngăduie a se vedea dacă sunt români care să le ia locul.

8. Comercianții cu ridicata din abatorul din București se agită ca să se interzică acest comerț măcelarilor evrei.

9. În comuna Urziceni (Ialomița), la bâlciul anual din 21 crt., toți comercianții evrei veniți din alte orașe au fost izgoșiți; în Oborul de cereale au silit pe țărani să nu-și vândă cerealele evreilor, controlând fiecare căruță; la 28 septembrie, indivizi s-au postat la intrarea magazinelor evreiești – dintre care unele există de 25 de ani – și au forțat pe clienți să părăsească magazinele; iar indivizi postați la ieșirea din Obor au rupt chitanțele de vânzare de cereale, obligând pe săteni să reentre în Obor și să vândă marfa numai creștinilor.

Reclamațiile făcute președintelui Bursei, organelor polițienești și domnului jude-președinte n-au dat nici un rezultat, iar negustorii evrei s-au văzut nevoiți să-și închidă magazinele.

10. La Bacău, Bârlad etc., românilor – civili și militari – li s-a interzis accesul în restaurantele ținute de evrei.

11. La Galați, 50 de fruntași evrei sunt zilnic obligați să se prezinte la Chestură, fiind socotiți garanți ai ordinii... din partea evreilor.

12. La Răducăneni (Fălciu), Puești (Tutova) etc., toate magazinele evreiești au fost obligate să închidă.

13. La Tr. Severin, Făgăraș etc., de asemeni, se împiedică intrarea în magazinele evreiești, intrarea comercianților evrei în bâlciuri etc.

14. La vămile din porturile dunărene, în special la Giurgiu, Brăila, Galați etc., evreii nu-și pot vâmui mărfurile, accesul vămilor fiindu-le interzis.

15. În diferite orașe, firme evreiești au fost radiate din ordinul Camerelor de Comerț, fără nici o bază legală.

16. La Roman, președintele Comunității a fost grav maltratat, iar medicul ce-l trata a fost amenințat în scris pentru că-i da asistență medicală.

17. La Iași, populația este terorizată prin denunțuri care fac ca zilnic oameni nevinovați să fie târâți pe la Poliție.

În genere, fiecare autoritate și fiecare cetățean pare că dorește să apară mai legionar decât legionarii, mai puritan decât vecinul din față, în loc să țină seama de hotărârile domniei voastre de a legifera românizarea în etape și începând cu cei intrați în țară – legal sau ilegal – după 1913, spre a evita experiența guvernului Goga, adică ceea ce înțelepciunea poporului român a cristalizat în formula „Graba strică treaba”, formulă care nu este decât echivalentul popular al nemuritoarei formule a unui celebru ministru de finanțe: „Faites moi de bonne politique et je vous ferai de bonnes finances”.

Unii nici nu se gândesc la interesul general și profită de acest prilej spre a realiza beneficii în dauna acestuia.

Nu putem să nu relevăm atitudinea legală și umană a domnului prefect de Dorohoi, care a convocat conducerea Comunității Evreiești și a declarat că va asigura ordinea pentru toți și a invitat pe comercianții evrei să se aprovizioneze cu mărfuri pentru a relua comerțul normal.

18. În Târgul Berești (Covurlui), contrar ordinelor date, sinagogile sunt încă închise, baia comunității sigilată, iar locuitorii evrei împiedicați să facă comerț și să iasă din comună.

19. Camera de Comerț din Botoșani a cerut evreilor să dovedească până la 10 octombrie 1940 cine dintre comercianți intră în categoria a III-a, altfel le radiază firma deși toți au 6 luni de lichidare.

20. La Vaslui, din ordinul Ministerului Muncii, s-a dispus – din lipsă de cetățenie – închiderea unor industrii și magazine ai căror proprietari pot dovedi că sunt de generații în țară, deci deși potrivit statutului intrând în categoria a treia au dreptul de a face comerț și industrii. Același ordin a plecat desigur și în alte localități.

Nădăjduim, domnule prim ministru, că veți binevoi a aprecia sentimentele ce ne dictează să vă aducem aceste fapte la cunoștință și că veți binevoi a dispune să se facă dreptate, vă rugăm să binevoiți a primi asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Președinte, dr. W. Filderman
Secretar general, dr. I. Brucăr

Domniei sale,
domnului președinte al Consiliului de Miniștri

DCFRJH, vol. I, p. 528-530

¹ Așa în text, deși documentul poartă o dată anterioară (30 septembrie!).

Federația Uniunilor
de Comunități Evreiești
din țară

Nr. 392

București, 22 octombrie 1940

Exercițiul profesiei de medic

Domnule general,

Ziarele publică extrase dintr-un anteproiect de lege elaborat de Colegiul Medicilor care propune un nou regim pentru medicii evrei.

Acest anteproiect este potrivit programului de guvernare expus ziarului „Stampa” de către domnul general Ion Antonescu, conducătorul statului, pentru că el depășește de departe măsurile luate de guvernul Goga, el nu ține seama de vechimea evreilor, nu începe cu cei intrați în țară după 1913, nu rezolvă problema „încetul cu încetul” și pe măsură ce elementele românești care să ia locul celor excluși vor fi pregătite.

Dacă ținem seama că peste 100.00 de suflete vor rămâne muritoare de foame până la 9 februarie 1941 și dacă adăugăm că prin acest proiect cel puțin 1.577 de medici evrei din cei 1.877 de medici evrei în exercițiu vor fi excluși din profesie, vom avea încă 6.308 de suflete care vor muri de foame de îndată și fără a li se lăsa măcar timpul să-și dea ultimul suspin.

Mai mult, evreii în viață vor muri fără îngrijiri medicale, deoarece evreii neputând fi îngrijiți decât de evrei, iar evreii neavând aproape deloc chirurghi și neputând fi îngrijiți de români, decât în cazuri de extremă

urgență, iar în unele localități – la țară de exemplu – nu va fi nici un evreu care să îngrijească de sănătatea evreilor.

Iată, în adevăr, în rezumat conținutul anteproiectului:

I. Regimul propus pentru medicii evrei

1. Nu vor mai putea profesa decât cei stabiliți înainte de 1 iunie 1919, în orașul unde domiciliază, numai la clientela evreiască, fără dreptul de a chema în consult un medic creștin.

2. Ei vor purta o insignă al cărei model va fi fixat de Colegiul Medicilor creștini; vor menționa pe firma lor „Medic evreu”, iar medicamentele nu le vor putea prescrie decât pe rețete prevăzute cu inscripția „Medic evreu”.

3. Ei nu vor putea nici edita vreo revistă sau publicație științifică sau profesională, nici colabora la cele românești și nici măcar asista la ședințele societății științifice.

4. Ei vor fi excluși din colegiu, grupați într-o asociație al cărei președinte va fi numit și revocat – fără apel și recurs – de către Colegiul Medicilor creștini, care va exercita controlul asociației, care nu se va putea întruni decât în prezența unui observator creștin împuternicit să suspende sau să și dizolve adunarea, care nu va avea dreptul să judece abaterile de la lege, care se vor judeca de către medicii creștini și se vor pedepsi cu pedepse speciale.

5. Medicii creștini nu vor avea dreptul de a îngriji bolnavi evrei decât în cazuri de urgență.

II. Evreii nu au acaparat profesia de medic

Acuzarea că evreii ar fi acaparat profesia de medic este inexactă – dimpotrivă, toți istoricii recunosc că la început medicii străini acaparaseră profesiunea și că

medicii români și evrei au înființat prima școală de medicină la care au predat câțiva profesori evrei.

Iată statistica pe neamuri, la 1853, în Moldova¹:

	Medici	Chirurgi	Farmaciiști	Moașe
Români	21	2	5	-
Străini	37	16	25	23
Evrei	7	3	2	-

Total medici și chirurși 86, din care 23=37% români; 53=61% străini și 10 evrei, adică 12%.

Această statistică confirmă că evreii n-au luat locul românilor ci al străinilor. Faptul că dr. Felix, care a organizat și condus ani de-a rândul Serviciul Sanitar, a fost evreu, vorbește îndeajuns despre meritele evreilor din punct de vedere medical.

III. Nu există pletoră, ci lipsă de medici

Pentru ca aprecierile noastre să nu pară interesate, ne permitem să rezumăm declarații făcute de oameni competenți, în frunte cu dl dr. I. Costinescu, fost ministru al Sănătății.

1. „La țară aproape nu avem medici; în unele regiuni, un medic la 30.000 de locuitori, un medic la 10-15 sate, adică în imposibilitate de a fi de vreun folos...”

2. „Imensa majoritate a sătenilor zace și moare fără a fi văzută de un medic” (Dr. Sabin Mănuilă, „Adevărul”, 15 iulie 1935).

3. „Sunt puțini medici. Ne trebuie mai mulți” (Nicolae Roșu, „Curentul”, 8 august 1935).

¹ Dr. Samarian, Revista Științelor Medicale, anul XXV, nr. 3, martie 1935, p. 305-320.

4. Nu este îngăduit statului să trimeată la sate într-un singur an 14.000 de învățători și 3 medici, când 50-90% din populația rurală este roasă de sifilis, de oftică, de pelagră, de tifos exantematic, când și atâția copii care se nasc trăiesc atât de puțin” (T. Pisani, „Tragedia noastră”, „Argus”, 21 februarie 1933).

5. „În Oltenia este încă nevoie de mulți medici de plasă” (Dr. Popescu, inspector general sanitar, „Viitorul”, 18 iulie 1935).

6. „Printre altele, legea sanitară din 1888 a admis medici sanitari dintre minoritari din pricină că medicii autohtoni au refuzat să meargă la sate, cum refuză și acum, ba mai opresc pe alții să meargă” („Epoca”, 16 mai 1935).

7. „Organele oficiale răspund că medicii români nu sunt dispuși să ocupe posturi de medici de circumscripție, așa că locurile vacante le ocupă cei care le solicită, minoritarii. S-a votat Legea Costinescu și acum se constată lipsa amatorilor de a beneficia de dispozițiunile acestei legi” („Universul”, 6 aprilie 1935).

8. „Se prezintă prea puțini medici care să râvnească să devină medici de circumscripție rurală. În schimb, se îngrămădesc și fac cele mai mari eforturi spre a obține locuri medicii străini. Dar atunci la ce servește larma naționalistă, toate legile de ocrotire a muncii românești?” (Pamfil Șeicaru, „Curentul”, 14 februarie 1936).

Din aceste declarații, rezultând că numărul medicilor este cu mult inferior numărului necesar, reiese cu prisosință urmările dezastruoase pentru țară prin îndepărtarea medicilor evrei.

IV. Numărul și originea etnică a medicilor la 1938 și 1940

Originea etnică	la 1938 ¹		la 1940		Anul 1940 față de anul 1938 (%)
	în cifre absolute	în procente	în cifre absolute	în procente	
Total	8.767	100,0	6.032	100,0	68,8
Români	4.386	50,0	3.376	56,0	76,9
Evrei	3.104	35,4	1.876	31,1	60,5
Germani	569	6,5	466	7,7	81,9
Unguri	387	4,4	206	3,4	53,2
Alții	321	3,7	107	1,8	33,3

Din cifrele ce preced rezultă că, procentual cu numărul total al medicilor, evreii au scăzut mai mult decât românii și germanii, iar în raport cu populația totală, procentul medicilor n-a crescut, ci a rămas aproape staționar față de 1938, așa că situația descrisă în paragraful precedent a rămas neschimbată.

V. Armata și medicii

Dacă numărul medicilor este cu totul nesuficient pentru timp de pace, este el oare îndestulător pentru timp de război? Desigur că nu, iar experiența s-a făcut în timpul Războiului de Întregire. Iată ce a scris dl colonel dr. Vicol, șeful Serviciului Sanitar de la Marele Cartier General²:

„Doctori, dați-ne doctori”, se strigă din toate părțile, iar doctori nu sunt destui; s-au pierdut atâția. Și atunci, ei, câți sunt rămași, își multiplică forțele, se consumă muncă și veghe, ei sunt maximul altruismului; nu uită că mulți sunt capi de familie, căci cine poate uita

¹ „Buletinul Colegiului Medicilor”, decembrie 1938, nr. 3-4, p. 372.

² „România”, ziarul Marelui Cartier General.

acest sentiment duios, Piedestalul Națiunii? Dar își sacrifică acest sentiment și viața lor pentru binele și sănătatea tuturor, pentru a apăra pe apărătorii țării și apărătorii patrimoniului comun lăsat de la strămoși.

Și totuși, medicii și-au făcut cu prisosință datoria, cu abnegație chiar. Sunt regimente unde 7-8 medici au mers... la tifos, era să zic la moarte sigură, și toți au căzut, căci acolo nu există nici un mijloc de apărare a lor și nici nu putea fi luat. Mergeau deci cu bună știință la un pericol mortal și-și expuneau viața cu tot atât curaj ca și cel mai mare erou militar. Proporția enormă de îmbolnăviri în efectivul medicilor și cea mare a mortalității lor au îngrijorat armata, dar au probat peremptoriu valoarea lor.

Am strâns cu durere multă și cu atât mai crudă, mâinile atâtor colegi ca Soiu, Rămurescu (primul citat cu înalt ordin de zi, după aceea au fost prea mulți care au murit), ca Landes și ca atât de mulți alții, care, atinși de boala nemiloasă, continuau totuși îngrijirea bolnavilor armatei, pentru ca peste câteva zile să cadă și ei și să se ducă acolo de unde nimeni nu se mai întoarce.

Eroi modești, necunoscuți, falangă invincibilă în mari sentimente, medicii sunt un factor – o constantă acum cu toții în purtarea cu succes a războiului, ei apără pe apărătorii cu arma ai țării, și ca să apere, trebuie să lupte și atâția să dispară, lupta lor în care proporția căzuților este atât de mare, le dă dreptul la jalea adâncă a celorlalți fii ai Patriei, le dă dreptul a se considera înșiși ca combatanți.

Să plângă soțiile și copiii lor, să plângă cu lacrimi mari pe acei soți și părinți care se despart astfel pentru totdeauna de ei; să plângă camarazii și toți amicii lor, să

plângă soldații apărați de ei, să plângă căci despărțirea este dureroasă.

Faptul că dl colonel dr. Vicol citează pe evrei este destul de semnificativ.

Populația țării este astăzi de 10.900.525 români etnici. La mobilizare chemându-se 12% din populație, armata cuprinde deci 1.296.063 ostași români. Cum medicii români nu sunt decât 3.376, aceasta înseamnă un medic la 384 ostași. Aceasta dacă, bineînțeles, toți medicii români vor fi încadrați, ceea ce este imposibil. Cine va îngriji între timp de milioanele de români nemobilizați?

VI. Încheiere

Tocmai când armata germană încadrează pe medicii evrei – când statul german recunoaște necesitatea evreilor în economia statului întrebându-i pe evrei, W.W.J. (evrei utili economiei germane), la noi, în plin război, se propune îndepărtarea medicilor evrei ale căror sentimente de înalt patriotism au fost recunoscute în timpul Războiului de Întregire. Aceasta în ceea ce privește interesele țării.

Dar în ceea ce privește pe evrei? Din momentul ce se limitează medicilor evrei exercițiul profesiei la pacienți evrei – și în drept și în fapt –, apare cu totul lipsită de interes și de omenie dispozițiunea care interzice practica medicilor evrei înscriși după 1919, dispoziție care ar reduce numărul medicilor evrei la circa 300 pentru o populație de 350.000 de suflete, adică un medic la 1.166 suflete. Dacă mai adăugăm că sunt localități în care numărul evreilor este atât de redus – la sate, de exemplu, și chiar în unele orașe – încât medicul evreu nu mai poate trăi, și cum medicului creștin îi este interzis să dea îngrijiri – afară de cazuri de urgență – anteproiectul conține nu

numai o sentință de condamnare la moarte prin foame a medicilor evrei, dar și a bolnavilor evrei.

Nădăjduind, domnule ministru, că veți binevoi a vedea că observațiile noastre sunt întemeiate, vă rugăm să binevoiți a primi încredințarea respectuoasei noastre considerațiuni.

Președinte, dr. W. Filderman [m.p.]

Secretar general, dr. I. Brucăr [m.p.]

[Sigiliul Federației Uniunilor de Comunități Evreiești]

Domniei sale,

Domnului general Ion Antonescu, conducătorul
statului și președintele Consiliului de Miniștri*

*Originalul în A.N., fond P.C.M., ds. 494/1941. Copie publ. în
DCFRJH, vol. I, p. 574-577*

* Memoriul a fost repartizat de conducătorul statului Departamentului de resort pentru a da relații.

Federația Uniunilor
de Comunități Evreiești
din țară

Nr. 393

București, 31 octombrie 1940

Regimul farmaciilor și drogheriilor

Domnule general,

Prin Decretul-lege din 4 octombrie:

a) s-a interzis arendarea farmaciilor către evrei și s-a acordat un termen de o lună pentru lichidarea arendărilor în ființă;

b) s-a interzis întrebuințarea personalului evreiesc în farmaciile proprietarilor de altă origine etnică;

c) s-a ordonat înlocuirea actualilor diriginți în termen de o lună.

În legătură cu acest Decret-lege ne permitem a vă supune următoarele:

1. *Numărul farmaciștilor.* Facultățile de Farmacie din țară au avut în cursul anilor 1933-1937, următorul număr de studenți:

	Anul 1933-1934		Anul 1934-1935		Anul 1935-1936		Anul 1936-1937	
	Rom.	Evrei	Rom.	Evrei	Rom.	Evrei	Rom.	Evrei
Înscriși	699	579	664	499	599	395	461	294
Absol- venți	117	105	177	157	103	42	162	121 ¹

¹ Anuarul Statistic al României, 1937-1938, p. 260 și urm.

Din aceste cifre se constată numărul – proporțional – extrem de redus al studenților Facultăților de Farmacie și numărul și mai redus al absolvenților, pe de o parte, iar pe de alta, coeficientul important de studenți și absolvenți evrei.

Cum absolvenții români abia ajung să satisfacă nevoile oficiale: farmaciile spitalelor civile și militare, Asigurări Sociale, laboratoare și institute, serviciile Ministerului Sănătății etc., scoaterea din circulație a farmaciștilor evrei nu poate să nu aibă grave urmări asupra sănătății publice.

2. *Numărul farmaciilor.* În ordinea numărului, există câte o farmacie la 20.000-30.000 locuitori, iar în Ialomița, o farmacie la 134.147 locuitori.

În raport cu celelalte provincii, Vechiul Regat „pentru mediul urban în al treilea rând, iar pentru mediul rural în patrulea rând”¹, după Transilvania și Bucovina, iar județul Tulcea este complet lipsit de farmacii în mediul rural.

În ce privește distribuția farmaciilor pe kilometru pătrat, în Vechiul Regat se află o farmacie la 220 kmp., față de 119 kmp. în Bucovina și 167 kmp. în Transilvania².

În aceste condițiuni va fi cu neputință ca Sănătatea Publică să nu se resimtă de urgență, de pe urma aplicării Decretului-lege din 4 octombrie.

Dovada practică se face cu Mica publicitate a ziarelor. Astfel, „Universul”, înainte de apariția Decretului-lege, publica zilnic câteva cereri de farmaciști. Numărul lor a crescut după apariția decretului.

¹ *Sănătatea Poporului Român*, dr. G. Banu, p. 309.

² *Idem*, p. 310.

3. *Farmacii arendate.* În ce privește arendările, nu sunt în țară decât 18 farmacii arendate evreilor, dintre care 8 în București – dintr-un total de 150 – și 10 în zece localități din provincie – dintr-un total de peste 800 de farmacii – așa că s-a bătut monedă din arendări inexistente și s-a adus un Decret-lege care va avea grave urmări asupra sănătății publice, în special în Vechiul Regat, unde farmaciile sunt mai puține și mai rare.

Singurul rezultat practic va fi strămutarea farmaciilor de la sate și târguri spre capitalele de județ și București. Încă înainte de apariția legii, 13 farmaciști din Brăila, Bacău, Buzău, Bârlad, Calafat, Constanța, Hârșova etc. au cerut mutarea la București.

Aceasta fiind situația și date fiind declarațiile făcute de domnia voastră ziarului „Stampa”, că evreii vor fi înlocuiți începând cu cei veniți în țară după 1919, și în tot cazul încetul cu încetul și numai după ce elemente pregătite să le ia locul vor exista, ne permitem a vă ruga să binevoiți a vedea dacă nu este locul a se reveni asupra amintitului Decret-lege.

În orice caz, vă rugăm să binevoiți a aproba, ca atât arendașilor, cât și personalului evreiesc, să li se acorde un termen de șase luni pentru lichidare, așa cum s-a hotărât prin Decretul-lege din 9 august 1940, deoarece este practic imposibilă o lichidare în 30 de zile și pentru că, de altfel, cei mai mulți dintre farmaciști au fost concentrați luni de zile, iar unii sunt și acum concentrați, și n-ar fi potrivit legilor dreptății și umanității ca timpul cât au slujit și slujesc sub drapel să nu le fie recunoscut la lichidare.

Într-un termen atât de scurt, arendașii nu vor putea decât să abandoneze pe prețuri foarte mici activul lor, fapt ce nu este fără grave urmări economice, iar pentru

personal, alungarea în stradă în pragul iernii este un act neuman.

Nădăjduind, domnule general, că veți binevoi a dispune să se facă dreptate, vă rugăm să primiți încredințarea respectuoasei noastre considerațiuni.

Președinte, dr. W. Filderman [m.p.]

Secretar general, dr. I. Brucăr [m.p.]

Domniei sale,

Domnului general Ion Antonescu, președintele
Consiliului de Miniștri și conducător al statului*

Originalul în A.N., fond P.C.M., ds. 494/1941. Copia în DCFR/JH, vol. I, p. 589-590

* Memoriul a fost repartizat de conducătorul statului ministrului Muncii și Sănătății.

[București], 10 decembrie 1940

Domnule general,

Prin aplicarea legilor decrete și a căilor de fapt săvârșite în numeroase orașe, 98% din populația evreiască este aruncată în brațele mizeriei și chiar împiedicată să emigreze.

Expunându-vă situația, vă rugăm respectuos să binevoiți a vedea că ea nu are precedent în nici una din țările europene; că ea este potrivnică programului publicat de domnia voastră în ziarul „Stampa”, că are și va avea rezultate dezastruoase pentru țară.

De aceea ne permitem a vă ruga să binevoiți a dispune ca legile să fie revizuite de către un Consiliu de Stat – atât cât mai este timp – adică atât timp cât iremediabilul nu s-a produs încă; iar averile mobile și imobile extorcate prin violență – cu sau fără acte – să fie de îndată restituite proprietarilor lor.

Populația evreiască leală și supusă a împlinit cu prisosință cererile formulate de domnia voastră în adresa nr. 4400/40, ceea ce ne dă nădejde că veți dispune a i se face dreptate.

Profesii intelectuale. Funcționarii de stat au fost concediați fără a-și primi măcar pensia sau a li se restitui reținerile de pensie, medicii sunt opriți a profesa la alții decât la evrei; avocații nu mai pot apăra nici societățile civile sau comerciale ale evreilor, nici măcar comunitățile religioase, sinagogile etc., care au fost obligate a angaja avocați creștini.

Tinerilor evrei li s-a interzis învățământul universitar, chiar pentru a-și continua studiile începute și chiar dacă declarau că se obligau a nu profesa în țară.

Meseriile și funcțiile particulare au fost interzise tuturor evreilor cetățeni sau nu, pământeni sau nu, participanți la război sau nu și chiar fiilor de veterani din Războiul de Independență.

S-a interzis copiilor evrei să învețe o meserie, ei nemaiputând fi ucenici. Mai mult încă, s-a interzis părinților să aibă ucenici pe proprii lor copii și s-a interzis copiilor și soției să-și ajute părintele și soțul în meseria sau comerțul său, chiar dacă nu primesc nici un salariu.

Nu există în lume o lege similară. Nici măcar drepturile legale nu li se respectă, căci cei ce potrivit legii contractului de muncă aveau dreptul la un preaviz de 11 luni de la data concedierii, pot fi azvârliți în stradă cu leafa numai pe două luni, o lună sau numai 15 zile, după cum sunt concediați până la 16 decembrie 1940, 16 ianuarie 1941, și fără nici o centimă dacă sunt concediați după această dată.

Guvernul domniei voastre, care a proclamat drepturile funcționarilor la un salariu potrivit, favorizează pe patronii evrei în dauna celor mai mulți dintre evrei, a funcționarilor, lucrătorilor și ucenicilor.

Patronii au fost și ei eliminați din numeroase profesii:

a) din unele profesii au fost eliminați prin legea Gigurtu, cu dreptul de a-și lichida afacerile până la 9 februarie 1941; colaboratori la activitatea serviciilor publice, membri în consiliile de administrație, comercianți în comunele rurale, oricare ar fi comerțul, comercianți de băuturi și deținători de monopoluri în orice localități,

exploatatori de cinematografe, librării și editori de cărți, ziare sau reviste românești, furnizori la stat etc.;

b) din alte profesii au fost eliminați de guvernul domniei voastre, expropriindu-li-se și patrimoniul cu o despăgubire neconformă cu drepturile lor, care li se va acorda în rentă blocată, cu o dobândă necunoscută încă la rentele de stat: agricultori, morari, podgoreni sau întreprinzători de transporturi fluviale, exploatatori de păduri, cerealiști etc.

Mai mult, unii dintre expropriați au fost obligați să continue a lucra și a avansa banii lor deși întreprinderea a trecut în patrimoniul statului (morile);

c) din alte profesii, printr-un ordin nelegal, sânt eliminați pe cale deghizată: proprietari sau întreprinzători de cafenele, restaurante și altele asemenea, întrucât li s-a interzis să țină duminica și sărbătorile legale deschis, tocmai când fac mai multe afaceri, deși patronii creștini au dreptul să țină deschis în aceste zile;

d) din numeroase profesii, patronii care n-au fost încă loviți prin vreo lege, au fost despuiați prin căi de fapt de avutul lor mobil și imobil, fără nici o despăgubire, sau plătindu-li-se 10-20% din valoare, iar apoi izgoniți din localitate.

Patronii care au rămas și care nu reprezintă nici 2% din populația evreiască, nu au siguranța zilei de mâine, fiindcă în fiecare zi noi legi, ordine ministeriale ilegale sau căi de fapt lovesc noi categorii.

La această stare a legislației și a stării de fapt se adaugă zilnice ațâțări ale unor organe de stat sau sub cenzura statului.

Astfel, presa continuă să ațâțe zilnic contra evreilor, iar radioul nu pregetă să facă pe „jidani” răspunzători de propaganda maghiară antilegionară, ceea ce nu corespunde

adevărului, dar corespunde dorinței de a ațâța legionarii
contra evreilor.

Pentru a reintra în normal apare necesar a se
suspenda aplicarea legilor în vigoare, care au creat un
adevărat haos – fiecare lege având o definiție specială a
evreului, încât fiecare evreu trebuie să umble cu zece legi
în buzunar ca să știe față de care este și față de care nu
este evreu – și a se elabora un statut al evreilor care să
rezolve definitiv problema și deci fără a atinge principiile
statului legionar, să se asigure stabilitatea fără de care
viața a devenit insuportabilă.

Primiți, vă rugăm, domnule general, asigurarea
deosebitei noastre considerațiuni.

Președinte, dr. W. Filderman
Secretar general, M. Carp

Domniei sale,

Domnului general Ion Antonescu, conducătorul
statului și președinte al Consiliului de Miniștri

DCFRJH, vol. II, p. 78-80

1940, decembrie

Memoriu

N-am ocupat niciodată vreun cin în ierarhia funcțiilor obștești pe care le oferă comunitatea evreiască. Pasionat doar de problemele transcendente de care în substanța lui eternă e ancorat iudaismul, revoluționar prin radicalismul mijloacelor și țințelor în care mă complac, am fost și am rămas pururea un însingurat, mărgininu-mă să scrutez viața publică evreiască de pe puntea turnului meu solitar și să intervin cu verbul și fervoarea mea ori de câte ori mi se părea că aflători în treabă evrei calcă alături, meschinizează, bagateliiază sau pângăresc valori sacre evreiești. A fost, deci, fatal ca din poziția ce mi-a fost hărăzită, să nu iau niciodată contact, în interes obștesc evreiesc, cu forurile conducătoare ale statului român și ale treburilor publice românești de altă dată.

Revoluționarismul și radicalismul meu, care speriaseră „căpeteniile” evreiești, n-aveau darul să găsească înțelegere la vechii conducători politici români, care nu înțelegeau alte raporturi între obștea evreiască și stat decât acele ale milogelii și ale tranzacției, la care eu nu mă puteam preta.

Pe când, însă, oficialitatea evreiască n-avea alte raporturi cu mine decât acele ale panicii și aprehensiunii, generații de inși evrei, rămași pururea tineri, nu se interesau decât de îndrumările mele. Iată singurul titlu în virtutea căruia mă încumet să intervin – într-un moment de suprem tragism – într-o problemă de interes obștesc

evreiesc crucială. Crucială, pentru noi; de mare importanță pentru viața publică românească mereu turmentată din pricina eternelor agități ale problemei.

O fac azi și n-am făcut-o ieri:

a) pentru că tragedia evreiască a atins acum culmi care nu mai îngăduie nici o clipă de răgaz;

b) pentru că numai un regim autoritar – cum este cel de azi – care pe toate planurile nu se sfiește să apuce taurul de coarne, este accesibil procedelor și soluțiilor eroice pe care le-am preconizat și le preconizez în fâgașul problemei evreiești;

c) pentru că țara e azi guvernată de un om care n-are nevoie să-și facă din problema evreiască o trambulină și s-o folosească drept diversiune;

d) pentru că regretatul profesor Nae Ionescu cu care, vechi prieten, am dezbătut adesea problema și care de dincolo de mormânt continuă să fecundeze, să alimenteze și să inspire dogmatica și doctrina naționalistă românească, a înțeles ca atunci când i se va oferi prilejul, să procedeze la soluționarea onestă a chestiei evreiești în înțelegere și colaborare cu mine. În înțelegere cu mine, tocmai pentru că-mi cunoștea ținuta, gândurile, și aprecia autoritatea morală pe care mi-o dădea ținuta mea. În cursul unei polemici publice (vezi „Cuvântul” din 25.11.1933) regretatul profesor scria: „Dacă chestiunea evreiască există încă la noi, asta se datorește în bună parte și antisemitismului cu metodele lui primare și lipsite de eficiență. Sunt sigur – după cum sunt sigur că o soluție s-ar putea da relativ ușor pentru această chestie, dacă ea ar fi dată pe mâna domnului Zissu și a mea – adică a unui naționalist evreu și a unui naționalist român”.

Soluția la care se gândea regretatul profesor pornea de la dezideratul de a statornici raporturi noi și echitabile

de conviețuire între nația suverană și minoritatea etnică evreiască autohtonă, cu rădăcini în trecutul și cultura românească. Întrucât nu ni se mai îngăduie să nădăjduim într-o astfel de soluție, nu rămâne decât o soluție în extremis, tragică pentru noi, dar aplicată în spirit larg, susceptibilă de a atenua suferința celor loviți. Adoptând-o și aplicând-o într-un astfel de spirit, o populație prin nimic vinovată, în afară de „păcatul” original, va scăpa de supliciu, degradare, prăbușire; viața publică românească se va scutura de un necaz care, pe drept sau pe nedrept a turmentat-o și a tulburat-o decenii de-a rândul; iar principiile creștine, pe care cu atâta ardoare le invocă naționalismul, vor fi și ele salvate. Cu atât mai mult, cu cât vor fi aplicate însuși neamului care le-a dat omenirii.

Iată despre ce este vorba:

De mai bine de șase luni, de când s-a înscăunat regimul revoluționar de azi, o serie de legi antievreiești a scos o bună parte a populației evreiești din pozițiile economice și sociale pe care le ocupase; poate că alte legi în studiu sau preparare pregătesc restului un destin asemănător. Rezultatul va fi că o populație până mai ieri exigentă, harnică, întreprinzătoare, iubitoare de ordine și de țară și la un nivel cultural ridicat, se va pomeni în curând aruncată pe drumuri, ruinată, degradată, umilită, exasperată, prefăcută cu sila într-o conjurație de răzvrățiți care nu mai au nimic de pierdut, și de care țara nu va scăpa pentru că toate frontierele ei sunt și rămân închise. Și, fie că-i vorba numai de 220-250.000 de suflete, cum afirmăm și dovedim noi, fie de un milion și mai bine, cum greșit s-a acreditat, o astfel de „soluție” nu poate conveni nici unei țări într-o epocă de tulburare a apelor universale; cu atât mai puțin unei țări care, ca România, e împovărată în momentul de față de griji cruciale, de preocupări

supreme. O astfel de perspectivă cată deci – abstracție făcând de poruncile etice – să fie neapărat evitată, dând populației evreiești, scoasă politic, economic și social din cetatea românească, puțința de a o părăsi și fizicește în timp util, adică înainte de inevitabila ei prăbușire, și în condiții cât mai omenoase cu puțință.

În alte epoci, când porțile țărilor erau larg deschise drumetilor și absența restricțiilor valutare și a discriminărilor de tot felul îngăduia mișcări de mase, chiar evreiești, această soluție n-ar fi prezentat nici o dificultate, promovarea ei depinzând, pe vremea aceea, doar de voința și hotărârea celor interesați. Azi, soluția aceasta, simplă și totuși radicală, poate fi operantă numai ca inițiativă de stat, sub oblăduirea lui. Ba, ținând seama de ferecarea tuturor porților, până și un asemenea patronaj s-ar dovedi neputincios, dacă proiectul meu n-ar fi clădit pe fundamentul momentului palestinian, singurul cu care se poate azi dezlega calul de la gard. În adevăr, pe tot cuprinsul planetei, Palestina este, în momentul de față, singura țară care, în principiu, acordă ospitalitate evreilor și – ce-i mai important – singura țară unde evreii se duc cu conștiința reconfortantă că, în sfârșit, din factor pasiv, periferic și tolerat – mai just, netolerat – ei vor deveni undeva factor determinant și central. Așadar, o emigrație dirijată spre Palestina ar alunga din cugetul evreului ideea ucigătoare de izgonire și de aceea, în speță, n-ar fi nevoie de îmbierile și silnicia de rigoare în asemenea împrejurări, și nu s-ar întâmpina rezistențele inerente marilor migrațiuni impuse. Dimpotrivă, evreii ar pleca chiar cu un sentiment de grațitudine pentru conducătorul statului, care a înlesnit eliberarea lor în toate sensurile.

Din nefericire, dreptul de imigrare al evreilor în Palestina e deocamdată – și cine știe pentru cât timp încă

– doar principial. În practică, acest drept e limitat, iar cei încuviințați după anumite norme, sunt împărțiți în trei categorii, din care cea mai dificilă este aceea a așa-zisilor capitaliști, care nu pot intra acolo fără o garanție de 1.000 lire sterline, sumă pe care destul de puțini o posedă azi și nimeni nu poate s-o convertească și s-o transfere. Pentru ca evreii români să beneficieze în măsură cât mai largă de îngăduința de imigrare, așa limitată și condiționată cum este ea, e nevoie:

a) ca un număr cât mai mare din ei să dispună, în afară de cheltuielile de transport și mutare, precum și de subzistență pentru câteva luni, de contravaloarea sumei de 1.000 lire sterline și puțința de a o transfera;

b) ca un organism evreiesc, autorizat de stat să poată impune pe așa-zisii capitaliști evrei, de altfel azi foarte împuținați, la o cotă progresivă, destinată unui fond de finanțare a emigranților care intră în celelalte două categorii și care din lipsă de mijloace nu se pot prevala de dreptul lor; precum și a acelor evrei care nu intră în nici una din cele trei categorii și a căror emigrare e cea mai interesantă pentru statul român.

Pentru a crea condițiile de promovare a proiectului meu, îmi îngădui să sugerez următoarele:

a) evreilor, cărora li s-au expropriat bunurile, să li se elibereze renta, prevăzută în legile respective ca rămânând blocată în mâna statului român, respectiv contravaloarea ei în modul arătat mai jos;

b) sistarea legiferării antievreiești pe tărâm economic și social pentru categoriile încă nevizate de legile existente;

c) legiferarea lichidării treptate prin libera negociere a întreprinderilor evreiești în termen de șase ani și emigrarea treptată în Palestina a celor ce vor fi lichidat.

O eşalonare minimală a emigrării anuale (foarte minimă pentru durata războiului și crescând progresiv, după aceea) ar putea înlătura tentativele eventuale de temporizare – eşalonare construită și pe posibilitatea lichidării ulterioare a întreprinderilor și a acordării avansului corespunzător. Lichidarea în absență ar urma să fie încredințată unui institut financiar autorizat de stat, asistat de un mandatar al celui în cauză. Aceeași instituție ar acorda și avansul pentru înlesnirea emigrației.

Valorile obținute prin lichidare, precum și întreg numerarul disponibil, ca și contravaloarea rentelor cuvenite celor expropriati – într-un cuvânt, întreaga avere a celor în cauză, se va vărsa – după reținerea sumelor necesare celui interesat pentru cheltuielile de drum și o mică rezervă pentru subzistență pe timp de trei luni în noua patrie – la Banca Națională, care va elibera depunătorului un certificat pentru suma depusă, convertită în lire palestiniene la curs oficial, din care va fi dedus în prealabil:

a) un impozit de emigrare progresiv, în beneficiul statului și

b) o cotă progresivă alocată fondului de alimente a „organizației de emigrare a evreilor fără mijloace suficiente”. Ținând seama de numărul imens, covârșitor al evreilor săraci și sărăciți, e posibil, ba chiar probabil, ca fondul preconizat să nu ajungă pentru finanțarea emigrării evreilor fără mijloace, chiar dacă acest fond ar căpăta și contribuții dinafară. În acest caz, ar trebui să intervină și statul, umplând golurile eventuale din fondul Impozitului de emigrare și mergând, la nevoie, până la epuizarea și chiar depășirea lui.

Cu certificatul obținut, posesorul va avea dreptul să exporte din România, în Palestina sau oriunde aiurea,

mărfuri și materii în cadrul și peste cota de export stabilită. Certificatul va fi transmisibil, negociabil și valabil până la folosire. El nu va comporta nici un fel de impozit, fiind considerat de statul român ca orice mijloc de plată valutară.

Impozitul de emigrare pe care îl percepe statul; cota ce se va aloca fondului de emigrare și care și el va fi folosit în țară; cheltuielile de transport și mutare, care rămân în țară; beneficiile realizate de economia națională la export și la sporirea cotei de export – toate acestea vor anihila aproape inconvenientul exportului de capitaluri. În orice caz, vor reduce acest export la minimum. Cred că nu exagerez afirmând că 70% din capitalurile evreiești vor rămâne, sub diferite forme, în țară, iar restul de 30%, ieșit efectiv, va fi regal recompensat prin soluționarea integrală, umană, creștinească a problemei evreiești; prin sporirea producției și exportului românesc; prin extinderea impresionantă a raporturilor economice româno-palestiniene, grație creșterii elementului evreiesc din România în Palestina.

O comisiune evreiască, agreată de guvern și asistată de un comisar al guvernului, va administra fondul special și va conduce opera de emigrare.

Sunt încredințat că dacă se pune proiectul în aplicare în condițiile de mai sus, termenul de șase ani se va dovedi excesiv, căci procesul de desfășurare a emigrației va fi mult mai rapid și se va lichida mult mai curând. Bineînțeles că promovarea unei emigrări pe o scară întinsă implică, mai cu seamă la dificultățile de azi, mijloace neobișnuite, dar găsirea lor ar urma să formeze obiectul cercetărilor migăloase ale specialiștilor însărcinați cu elaborarea unui proiect și apoi cu organizarea și

conducerea acestei mari opere, asistați de purtătorii de cuvânt ai celor în cauză*.

[A.L. Zissu]

A.N., P.C.M. Cabinet, 1267/1941

* Memoriul a fost înaintat generalului Antonescu la P.C.M., fiind înregistrat la 3 aprilie 1941. Este însoțit de următoarele rânduri semnate de Zissu: „Subsemnatul A.L. Zissu, fost mare industriaș, îmi iau libertatea a vă înainta alăturatul memoriu și aș fi fericit dacă Excelența vs. și-ar lua osteneala de a-l citi cu atenția pe care o implică problema în cauză. A fost alcătuit în decembrie 1940 și pentru a nu vă inoportuna am rugat atunci amici de vază ai regimului să facă să parvină într-un moment de răgaz. Îndemnat de articolul intitulat «Cum se va rezolva problema evreiască», apărut în ziarul «Unirea» și semnat Punctator, și văzând coincidența de sugestii am crezut util cauzei să supun meditației dvs. Considerațiile și sugestiile memoriilor mele. Zissu”.

Federația Uniunilor
de Comunități Evreiești
din țară

Nr. 42

București, 8 ianuarie 1941

Domnule ministru,

Eliminați din învățământul de stat, elevii evrei și-au găsit un refugiu în învățământul comunităților noastre.

Dar cu violarea legii rechizițiilor, zeci de localuri de școli în provincie și aproape toate școlile din Capitală au fost rechiziționate, așa că mii de copii nu mai pot învăța.

Vă rugă să binevoiți a dispune ca legea să fie respectată, iar dacă aceasta nu se poate, cum localurile școlilor de stat n-au fost rechiziționate, cu onoare vă rugăm să binevoiți a dispune ca ele să poată fi folosite în orele libere de către elevii noștri.

Având în vedere că în Germania, de la preluarea conducerii de către Partidul Naționalist-Socialist, evreii au fost primiți chiar ca elevi în școlile de stat și numai după asasinarea diplomatului von Rath – în 1938 – de către un evreu, au fost îndepărtați, dar au fost autorizați a avea școli proprii și în război localurile comunităților n-au fost atinse; aceeași situație a fost în Italia în timp de 17 ani de regim fascist, iar în Ungaria și astăzi elevii evrei urmează cursurile în școlile de stat, nădăjduim că veți binevoi a aproba propunerea noastră care, fără a modifica legea actuală, ar repara nedreptatea săvârșită împotriva copiilor noștri, mai cu seamă când ei sunt victimele unei violări de lege.

Primiți, vă rugăm, domnule ministru, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Președinte, dr. W. Filderman [m.p.]
Secretar general, D. Rosenkranz [m.p.]

Domniei Sale,

Domnului ministru al Educației Naționale,
Cultelor și Artelor*

*A.N. Buc., fond M. Ed. Naț., mapa 10, ds. 1411/1941, f. 4.
Orig.*

* Pe memoriu s-a pus următoarea rezoluție: „Nu mai este de actualitate. Au fost refuzați verbal. La arhivă”. [Semnătură indescifrabilă].

Federația Uniunilor
de Comunități Evreiești
din țară

Nr. 197

București, 24 martie 1941

Domnule secretar general,

Întrucât chestia evreiască constituie una din problemele care fac obiectul unei preocupări speciale a guvernului, pentru lămurirea acesteia și pentru documentarea domniei voastre, ne permitem a vă supune următoarele:

1. *Adevărul asupra problemei evreiești*, lucrare apărută din 1925, în care se tratează toate aspectele acestei chestiuni și din care se constată atât cifra reală a populației evreiești, cât și dovada că numărul morților, răniților, decoraiilor, cât și al prizonierilor și dispăruților evrei în Războiul de Întregire a fost proporțional cu al românilor, că deci populația evreiască și-a făcut pe deplin datoria.

2. *Problema muncii naționale și Criza în barouri*, lucrări apărute în 1935, în care se examinează problemele muncii atât în domeniul economic, cât și în cel intelectual, și se dovedește cu cifre statistice netemeinicia acuzărilor aduse evreilor.

3. *Problema evreiască*, memoriu predat guvernului în iulie 1940, în care se sintetizează în câteva pagini toată problema evreiască, atât în raporturile cu poporul românesc și interesele de stat românești și în care se află statisticile repartiției economice și intelectuale ale poporului român, înainte și după Unire, din care rezultă că numai cei ignoranți sau de rea credință pot afirma că poporul român nu și-a reluat posturile de comandă, precum și o statistică a Băncii Naționale Române, din care

rezultă că în provinciile alipite româniei n-au pătruns în domeniul economic decât în regiunile unde trăiau mase compacte de evrei.

4. *Problema evreiască*, memoriu predat guvernului în octombrie 1940, în care se cercetează problema după cedarea de teritorii și din care rezultă că, pe de o parte, raportul de forțe față de evrei s-a dublat în favoarea românilor; procentul evreilor reducându-se la jumătate, pe când față de celelalte din populații el a scăzut în defavoarea românilor; că pe când evreii n-au excedente de nașteri, dimpotrivă celelalte minorități au excedente de nașteri de 10, 30 și 50 ori mai mari proporțional decât evreii; că în Vechiul Regat nu evreii băștinași, ci străinii de toate naționalitățile ocupau locuri mai numeroase etc., precum și o statistică din care rezultă că patronii evrei au întrebuințat și susținut mâna de lucru românească în proporție de 75%; ceea ce confirmă statistica B.N.R. din provinciile alipite; că unde trăiesc mase compacte de evrei, aceștia nu se izolează, nici nu înlătură pe români, ci dimpotrivă, se apropie de poporul român și fac tot posibilul pentru o colaborare.

Primiți, vă rugăm, domnule secretar general, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni,

Președinte, dr. W. Filderman [m.p.]
Secretar general, D. Rosenkranz [m.p.]
[Sigiliul F.U.C.E.]

Domniei sale,

Domnului avocat Paul Porumbeanu, secretar general
la Departamentul Justiției

A.N., M.J.D.J., ds. 104/1940, vol. I. Orig.

23 iunie 1941

Domnule general,

Prin două memorii v-am rugat să binevoiți a reveni asupra măsurilor prin care s-a îndepărtat din armată populația evreiască.

Acum, când glorioasa armată a țării este mobilizată pentru a recuceri provinciile pierdute, într-un gând și o simțire, populația evreiască vă roagă să binevoiți a-i reda onoarea de a-și apăra țara.

Urmașii veteranilor din Războiul pentru Independență, veterani, frați și copiii veteranilor din Războaiele Independenței, Balcanic și de Întregire, ca și toți ceilalți evrei, însuflețiți de cel mai curat patriotism, așteaptă să-și jertfească pe altarul patriei viața lor.

Nădăduind că veți binevoi a da curs dorințelor unanime ale populației evreiești, vă rugăm, domnule general, să primiți asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Președinte, dr. W. Filderman
Secretar general, D. Rosenkranz

Domniei sale,

Domnului general Ion Antonescu, conducătorul
statului și președintele Consiliului de Miniștri

DCFRJH, vol. II, p. 416

Domnule ministru,

Avem onoare a vă aduce la cunoștință că pe zidurile Capitalei s-au lipit afișe cu ilustrații și explicații care constituie o directă atâțare la pogrom. Astfel, pe un afiș se arată un evreu, pe altele doi evrei, cu explicația că evreii ar fi susținătorii și chiar stăpânii bolșevismului.

Nu numai că explicația este fundamental falsă, căci bolșevicii se recrutează din anumite clase ale tuturor popoarelor, dar burghezia evreiască și clerul mozaic au avut tot atât de suferit în Rusia ca și burghezia și clerul tuturor celorlalte popoare care alcătuiesc U.R.S.S.

Românizarea, care formează unul din obiectivele principale ale guvernului, în politica internă, are la bază acuzarea că evreii dețin bogățiile și posturile de comandă, afirmație care contrazice fundamental acuzarea că ar fi bolșevici, căci ar însemna că ei înșiși vor să-și distribuie averile.

În nici un caz nu credem că se pot acuza evreii români de fapte săvârșite de cetățeni ai statului rus.

Dacă sunt evrei români aderenți ai doctrinei bolșevice, și dacă statul îi consideră periculoși ordinii publice, statul are și voința și putința de a-i face inofensivi și a și uzat de aceasta, transportându-i în lagăre.

Dar a lăsa atâțările la asasinat, jaf și devastare, pe care le constituiesc aceste afișe, înseamnă a lăsa ca tocmai cei ce sunt liberi ca fiind inofensivi să sufere urmările faptelor altora.

Aceste ațâtări sunt de altfel expres prohibite de legi și ordonanțe care pedepsesc cu moartea pe autorii lor.

În adevăr, prin Ordonanța nr. 2, din 22 iunie 1941, a Comandamentului Militar al Capitalei – dată în baza Decretului-lege nr. 1798 din 21 iunie 1941 – se autoriză armata și orice organ al forței publice să tragă fără nici o somație asupra celor prinși în flagrant delict de violență asupra persoanelor sau devastare asupra proprietăților.

Prin Decretul-lege nr. 236, din 5 februarie 1941, semnat de conducătorul statului și de dl ministru al Justiției, se pedepsesc cu moartea cei care jefuiesc în bandă; care îndeamnă prin orice mijloace la manifestațiuni sau acțiuni cu caracter de uneltire împotriva ordinii sociale; tipăresc, multiplică etc., schițe, desene ce ar conține un îndemn la săvârșirea unui act sau manifestare a unei idei care constituie o uneltire împotriva ordinii; actele de violență contra armoniei sociale, înlesnirea infrațiunilor contra liniștii publice etc.

Populația evreiască, însuflețită de nedesmințite sentimente de dragoste față de țară și poporul român, s-a adresat repetat prin glasul nostru conducătorului statului, solicitându-i să binevoiască a o reintegra în armată și, de îndată ce s-a sunat mobilizarea, a intervenit din nou, declarând că este gata să-și jertfească viața pentru integritatea statului.

Ea nu merită, credem, să moară nevinovată sub ațâtări ilegale, în loc să moară la datorie, apărându-și țara.

Primiți, vă rugăm, domnule ministru, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni,

Președinte, dr. W. Filderman [m.p.]
Secretar general, M. Carp [m.p.]

Domniei sale,

Domnului vicepreședinte al Consiliului de Miniștri
și ministru al Propagandei Naționale

DCFRJH, vol. II, p. 417

F.U.C.E.
939

8 august 1941

Domnule ministru,

Avem onoare a vă supune atențiunei dvs. o serie de măsuri de ordin administrativ și polițienesc, hotărâte în ultimul timp împotriva populației evreiești, care constituie piedici importante în calea normalei desfășurări a activității generale economice.

I. Evacuarea întregii populațiuni evreiești din sate și târguri. Internarea bărbaților în lagăre îndepărtate sau înlăuntrul orașelor de domiciliu

Deși ordinul conducătorului statului hotăra îndepărtarea evreilor numai din comunele rurale din Moldova, în interval de 6 săptămâni au fost evacuați 50-60.000 oameni și anume:

- toată populațiunea evreiască din comunele rurale și suburbane din toată țara. O bună parte a fost deportată la sute de kilometri în lagărele din Oltenia, iar restul în centrele orașenești apropiate;

- toată populația evreiască activă, bărbați de la 18-60 ani, din multe orașe, a fost deportată sau internată pe loc. cu titlu de exemplu cităm: Galați (3.700 bărbați), Piatra Neamț (1.500 bărbați), Moinești și Tg. Ocna (întreaga populație), Vaslui, Tecuci, Fălțiceni, Focșani (toți bărbații), Huși, Dorohoi, Botoșani, Iași, Roman, Bacău (o parte din bărbați), R. Sărat, Buzău, Ploiești (toți bărbații).

Consecința a fost parțială sau – în unele locuri – aproape totală suspendare a activității comerciale,

industriale sau meșteșugărești. Magazinele s-au închis sau au rămas pe mâini nepricepute; multe industrii și-au văzut paralizată activitatea din lipsa conducătorilor tehnici și administrativi (în special în regiunea industrială și petroliferă a Moldovei: jud. Neamț, Bacău); aprovizionările în localitățile respective și pe raze de zeci de kilometri în jurul lor, devin din ce în ce mai anevoioase.

II. Rechiziții pentru munca de folos obștesc.

Această măsură, aplicată parțial de la începutul războiului (Brăila, Bârlad, Tecuci, Vaslui, Botoșani etc.) a fost generalizată în primele zile ale lunii august. S-au luat pentru munci de săpături sau hamalâc oameni inapți sau nepricepuți la acestea, în dauna activităților economice pentru care erau pregătiți.

N-au fost cruțați nici patronii de întreprinderi comerciale, industriale sau meșteșugărești, administratorii, directorii și procuriștii, cei ce posedă ordine de mobilizare pe loc sau funcționarii apreciați ca indispensabili.

III. Suspendarea autorizațiilor de călătorie pentru evrei.

O măsură ce pare a fi fost luată la sfârșitul lunii iulie a.c. interzice cu desăvârșire deplasarea evreilor dintr-un oraș în altul. De aci decurg de asemenea consecințe grele pentru economia generală, voiajorii neputând călători, fabricile și magazinele nu se pot aproviziona și nici nu pot desface mărfurile, circulația numerarului este stânjenită și duce la imobilizarea a mari capitaluri.

IV. Semn distinctiv pentru evrei.

Din inițiative locale, în unele orașe s-a introdus un semn distinctiv pentru evrei, la braț sau pe piept. Măsura este extrem de periculoasă, căci nu numai că împiedică

desfășurarea activității economice, dar poate provoca și mișcări.

Deși la 31 iulie a.c. Ministerul Afacerilor Interne a dispus desființarea acestei măsuri, ieri domnul subsecretar de stat la același minister ne-a comunicat că s-a revenit în sensul ca măsura să se generalizeze în toată țara.

Precizăm că în Germania nu s-a introdus nici un semn distinctiv pentru evrei.

V. Alte măsuri

Alte măsuri de ordin local produc de asemenea grave consecințe economice. Astfel:

1. La Brăila, Ordonanța nr. 2958, din 4 august 1941, a domnului prefect al județului prevede că neprezentarea la datele indicate sau sustragerea de la vizita Comisiunii medicale a evreilor ce urmează a fi rechiziționați pentru muncă, „va atrage în mod automat împușcarea celor rămași în proporție de 1 la 10”.

2. La Iași, Ordonanța nr. 7, din 6 august a.c., a Comandamentului Militar al municipiului Iași interzice populației de origine etnică evreiască să locuiască sau să circule înăuntrul unui perimetru care cuprinde un sfert din oraș, hotărând evacuarea locuințelor – cu părăsirea mobilelor – în termen de 3 zile, așa că se înființează un ghetou.

Cartierul interzis evreilor cuprinde o seamă întreagă de industrii (Fabrica „Textila” Iași, Moara Păcurari, Moara Dacia, Fabrici de tăbăcărie etc.), proprietate evreiască sau care întrebuițează mâna de lucru specializată sau conducerea evreiască.

Mai mult: cimitirul evreiesc se află înăuntrul aceluiași perimetru. Evreii nu vor mai putea deci să-și îngroape morții.

Măsurile de mai sus, prin consecințele ce produc, prejudiciază grav economia generală a țării în timp de război, când, potrivit chiar doctrinei național-socialiste germane, trebuie acordată întâietate intereselor economice și sociale, lăsând pentru după război problemele zise naționale (Alfred Rosenberg, în „Voelkischer Beobachter”, comentat de „Timpul” din 27 iulie 1940, de dl Karl Meggerle).

În aceeași ordine de idei ne îngăduim a sublinia că la o recentă conferință de presă, vorbind despre situația evreilor în viața economică a Slovaciei, ministrul de Interne Mach a declarat că nu se poate conta pe o modificare a dispozițiilor legale care să ducă la completa înlăturare a evreilor din viața publică și privată a poporului slovac („Sudost Echo” din 2 august 1941, Viena).

Primiți, vă rugăm, domnule ministru, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Președinte, dr. W. Filderman

Secretar general, M. Carp

Domniei sale,

Domnului ministru al Economiei Naționale

DCFRJH, vol. III, p. 11-12

26 august 1941

Notă

de audiență la dl general Mazarini,
șeful Marelui Stat Major al Armatei

Audiența a durat trei sferturi de oră. Au mai fost de față dl colonel Florescu, șeful Secțiunii I-a, și dl lt. Dan Enășescu, aghiotantul dlui general.

I. Lucrări economice și documentare și anume:

1. Memoriul nr. 764 F – cu următoarele lucrări:

a) *Adevărul asupra problemei evreiești*

b) *Problema muncii naționale și criza în Barouri*

c) *Situația evreilor – iulie 1940*

d) *Situația evreilor – octombrie 1940*

2. Copii după memoriile economice și anume:

a) nr. 165 F – *Românizarea și inexistența șomajului în România*

b) nr. 148 F – *Românizarea și situația funcționarilor*

c) nr. 951 F – *Aplicarea legii românizării*

d) nr. 638 F – *Cifre statistice privitoare la sabotaj și speculă*

e) nr. 939 F – *Măsuri administrative și de poliție care împiedică desfășurarea activității economice*

f) nr. 931 F – *Memoriul Împrumutului Reîntregirii*

g) nr. 932 F – *Tablou de legi și măsuri hotărâte împotriva evreilor*

h) *Notă în legătură cu Împrumutul*

A ascultat cu interes câteva sublinieri și a reținut lucrările pentru studiu, declarând că trebuie înlăturată barbaria, așa cum dorește de altfel și dl mareșal.

II. Munca de folos obștească

Memoriu 966 F – prezentat în copie. A menținut aprobarea acordată în audiența din 12 august 1941, conexând cu memoriul nr. 999 F și memoriul nr. 1351 U – a aprobat scutirea tuturor celor cuprinși pe tablourile prezentate.

Memoriul nr. 971 F – aprobat.

Memoriul nr. 982 F – aprobat.

Memoriul nr. 986 F – aprobat scutirea elevilor cl. VII și VIII pe timpul examenelor. Pentru autorizarea de călătorie, să ne adresăm Ministerului de Interne, căci restricțiunile de circulație nu emană de la Marele Stat Major.

Memoriul nr. 1390 U – aprobat încetarea rechizițiilor pentru muncă a femeilor și copiilor „căci așa a hotărât dl mareșal”.

Memoriul nr. 954 F – reținut pentru studiu

Memoriul nr. 1000 F – reținut pentru studiu

III. Ajutorarea evacuaților din Basarabia

Memoriul nr. 968 F – transmis la Eșalonul I

IV. Semn distinctiv pentru evrei

Memoriul nr. 1350 U – transmis Președinției Consiliului de Miniștri

Toate lucrările au fost predate dlui colonel Florescu, care a promis să încerce a le da drumul până mâine, 27 august 1941, ora 12, când urmează a fi întrebat.

Președinte, dr. W. Filderman

Secretar general, M. Carp

Ierusalim, Arhiva Yad Vashem, colecția P6/63

F.U.C.E.
Nr. 1052

[București], 1941, septembrie 5

Domnule mareșal,

Prefectura Poliției Capitalei mi-a predat astăzi adresa nr. 171013 prin care, în baza Ordinului nr. 8368/3 septembrie 1941, al Ministerului de Interne, toată populația evreiască a Capitalei este obligată să poarte un semn distinctiv.

Îmi permit a vă ruga să binevoiți a retracta acest ordin, care este potrivit ordinului dat de domnul ministru al Internelor la 31 iulie 1941 și comunicat mie verbal în audiența din 2 august 1941, prin care ordonase suprimarea semnului distinctiv în cele câteva orașe din provincie, unde fusese introdus, întrucât departe de a asigura ordinea, el atâtă și provoca dezordine.

Nu-mi este rușine a purta un semn distinctiv. Nu-mi este rușine a fi evreu. A coborî din poporul care a găsit pe Dumnezeu în leagănul său, care a dat lumii pe Isus Cristos și Biblia, nu poate fi o rușine; iar dacă printre evrei sunt elemente rele nu există nici un popor care să nu-și aibă trădătorii și netrebnicii săi.

A se impune însă unei populații autohtone de către guvernul țării un semn distinctiv este pentru acea populație o gravă insultă care n-a fost adusă evreilor autohtoni de către nici unul din guvernele țărilor din Axă; nici evreilor germani sau italieni, nici evreilor austriaci, unguri sau bulgari.

Numai în țările inamice ocupate de armata germană – ca Polonia etc. – puterea ocupată a impus evreilor

polonezi acest semn, care nici în Polonia nu este purtat de către evreii germani.

Mai mult – de la război – în Germania, evreii au fost reintegrați în economia națională chiar în posturile de comandă; iar în armata germană se află numeroși evrei medici, ingineri, administratori etc.; în Italia, legile antievreiești – foarte blânde – nici n-au fost aplicate efectiv, iar în Ungaria și Bulgaria, aplicarea legilor antievreiești – incomparabil mai puțin grave decât cele de la noi – au fost suspendate pe durata războiului.

Evreii din Regat și-au făcut pe deplin datoria în Războiul pentru Independență, în Războiul Balcanic, la care 5.000 de evrei s-au înscris ca voluntari, și în Războiul de Întregire, în care numărul evreilor morți, răniți, decorați, prizonieri sau dispăruți, a fost proporțional egal cu cel al românilor.

În Capitală, dl general prefect al Poliției convocase în ziua de 4 iulie a.c. fruntașii evrei pentru a le aduce la cunoștință că îi consideră ostatici morali, urmând că dacă populația Capitalei ar săvârși acte de sabotaj, ei să fie arestați, devenind ostatici și material.

Am întrebat și domnul general a recunoscut că populația Capitalei n-a săvârșit acte de natură să provoace arestarea ostaticilor morali. Cu atât mai puțin se poate înțelege purtarea unui semn distinctiv.

Acest ordin apare deci în mod evident ca dat împotriva voinței și a domnului ministru al Internelor și a domnului prefect al Poliției Capitalei.

Acest semn va provoca grave dezordine, dacă ținem seamă că în unele din orașele unde fusese introdus a dat loc la insulte și loviri, căci dat fiind că în Capitală locuiesc – după spusele domnului prefect – cca. 120.000 evrei –

din cei 300.000 care formează populația totală – vor fi desigur mai accentuate.

Aceste tulburări sunt inevitabile, când toată presa, zi de zi, acuză pe evrei de asasinat, trădări, speculă, sabotaj etc., cu toate că statisticile ce v-am predat la timp dovedesc exact contrariul.

Tulburări s-au produs în Capitală – domnul prefect nu le ignoră – când detașamente de evrei, trecând la muncă, pietoni sau călători prin tramvaie, pe bulevarde îi scuipau și-i apostrofau: la moarte jidanii, la zid jidanii!

El va avea grave repercusiuni economice, căci evreii nu se vor mai putea aproviziona, temându-se să iasă în stradă, așa că o stagnare generală, și deci o prăbușire a finanțelor țării, este inevitabilă.

Adaog că de unde în Polonia măsura era legală, căci armata de ocupație face legea, la noi măsura este lipsită de baza legală, deoarece administrația nu poate crea discriminări între cetățeni, ci numai aplica legile, și nici o lege în ființă nu autoriză administrația a crea asemenea discriminări.

Timp de un an de la venirea la cârmă a guvernului domniei voastre, următor audiențelor ce am avut și adreselor ce am primit de la domnia voastră, mi-am executat cu scrupulozitate angajamentele, nu numai împiedicând acte de sabotaj, dar dimpotrivă, stimulând activitatea.

Am transmis populației evreiești făgăduielile domniei voastre.

În audiența din 3.VIII, domnul general Stoenescu, ministrul Finanțelor, convocându-mă în chestia Împrumutului, mi-a transmis asigurarea domniei voastre că garantați viața evreilor.

Și astăzi, împotriva tuturor proclamațiilor domniei voastre, că omul e om indiferent de religie; împotriva asigurărilor domniei voastre că legea va fi respectată și dreptatea dată oricui o are și o cere; împotriva asigurărilor domniei voastre că evreii nu vor mai putea folosi bogățiile, dar vor putea trăi în țară; împotriva voinței domnului ministru al Internelor și domnului prefect al Poliției Capitalei; împotriva legilor țării; împotriva regimului aplicat evreilor germani, italieni, austriaci, unguri și bulgari, evreii români se văd stigmatizați și indicați spre batjocură și hulă, așa că viața lor morală nu mai este garantată, iar viața lor fizică este neîndoielnic amenințată.

Am pus la punct aparatul necesar sacrificiilor ce se cer evreilor pentru Împrumut; am pus în funcție aparatul necesar pentru a răspunde cererilor armatei și cererilor transmise de armată pentru ajutorarea miilor de evrei prizonieri.

Eu nu mai pot! Sunt peste măsură de dezamăgit! Eu nu pot transmite spre executare populației evreiești un ordin lipsit de bază legală. Nu-mi rămâne – dacă ordinul este menținut – decât să trag consecințele și să mă retrag de la conducerea Comunităților Evreiești din țară, lăsând altuia sarcina pe care eu n-o mai pot asuma.

Primiți, vă rog, domnule mareșal, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Președinte, dr. W. Filderman

Domniei sale,

Domnului mareșal Ion Antonescu, conducătorul
statului și președintele Consiliului de Miniștri

DCFRJH, vol. III, p. 123-125

Federația Uniunilor de
Comunități Evreiești din țară
Nr. 1117

Copie
23 septembrie 1941

Privește ajutorarea evreilor din Bucovina și Basarabia

Preaonorată doamnă președinte,

Aci alăturat ne permitem a vă înainta copie după memoriul nr. 1079 din 1 septembrie 1941, adresat domnului prim ministru, privitor la ajutorarea evreilor din Bucovina și Basarabia.

„Universul” de astăzi publică un interviu al domnului guvernator al Basarabiei, din care extragem:

„Ne-au rămas aici copiii, femeile și bătrânii neputincioși, săraci, lipsiți de ajutoare, incapabili de a-și procura hrana prin muncă. Este necesar ca Comunitățile evreiești de peste Prut să le vină în ajutor. Pentru a asigura liniștea în spatele frontului, pentru a pune stavilă propagandei comuniste dusă de acești evrei, i-am băgat pe toți în ghetouri și lagăre”.

Marele Stat Major ne-a însărcinat să procurăm pentru prizonierii evrei complet goi, 5.000 de izmene, cămăși, ciorapi, ghete, pantaloni, vestoane și pălării.

Aceeași problemă se pune și pentru Bucovina. Numai la Edineți și Securenii se află internați circa 16.000 de evrei originari din Bucovina.

Nu putem să nu ne exprimăm sentimentul nostru de grațitudine față de ordinul Marelui Stat Major și față de domnul guvernator al Basarabiei.

Dar tocmai pentru realizarea acestor deziderate profund omenești, ne adresăm domniei voastre rugându-vă de a ne ajuta – nu material – dar moral – ca să putem realiza opera la care suntem invitați.

Pentru aceasta este urgentă nevoie ca, în afară de problemele care fac obiectul memoriului adresat guvernului, guvernul să binevoiască:

1. a organiza comunitățile evreiești din Bucovina și Basarabia, fie numindu-se de către domniii guvernatori comisii interimare, pentru ca atât autoritățile de stat, cât și noi înșine, să avem cu cine sta de vorbă și ca acestea să poată organiza colectele de fonduri de la cei în stare a organiza munca etc.;

1. a ne autoriza să trimitem delegați în aceste provincii care, în prezența delegaților autorităților militare și civile, să stabilească nevoile reale și modul cel mai practic și urgent de realizare a lor, așa cum am procedat în Vechiul Regat și în Transilvania;

3. a ne autoriza să trimitem ajutoare în natură sau în bani, prin delegați speciali, care le vor distribui în prezența autorităților militare sau civile sau le vor preda comunităților din localitatea respectivă spre a nu se întârzia cu distribuirea lor prin organele militare atât de ocupate de sarcinile războiului;

4. a ne autoriza să organizăm bucătării, cantine și infirmerii și a se aproba trimiterea de medici evrei, acolo unde comunitățile, de acord cu autoritatea militară sau civilă, vor constata că este nevoie;

5. a se autoriza remiterea ajutoarelor individuale în natură sau în bani, prin mandate sau colete poștale;

6. a ne autoriza să ne adresăm Crucii Roșii a evreilor americani pentru a contribui la ajutorarea evreilor din Basarabia și Bucovina, fără de care zeci de mii de suflete

sunt condamnate pieirii, guvernul declarând că destinația ajutoarelor nu va fi schimbată.

Cu toate că Consiliul de Patronaj nu se ocupă de asistența evreilor, în înțelesul material, nădăjduim, prea onorată doamnă, că Consiliul nu va refuza sprijinul lui moral pentru a ne ajuta să salvăm zeci de mii de vieți de oameni nevinovați.

Primiți, vă rugăm, preonorată doamnă președintă, asigurarea profundului nostru respect*.

Președinte, dr. W. Filderman
Secretar general, dr. E. Costiner

Domniei sale,

Doamnei Maria mareșal Antonescu, președintele
Comitetului Central al Consiliului de Patronaj
al Operelor Sociale

DCFRJH, vol. III, p. 180

* Pe copia scrisorii trimise, dr. W. Filderman a notat la 27 septembrie 1941: „Am avut o lungă discuție cu dl prof. Fortzu. A luat notă de memoriul din 23 sept. 1941 și a aranjat rezolvarea favorabilă a cererii noastre”.

Federația Uniunilor
de
Comunități Evreiești din țară

Nr. 1387
București, 19 octombrie 1941

Privește:

I. Deportarea evreilor cetățeni români din Bucovina și Basarabia

II. Expulzarea din Vechiul Regat a evreilor cetățeni români originari din Bucovina și Basarabia

Domnule mareșal,

Un strigăt de deznădejde, cum n-am mai auzit, străbate văzduhul de-a lungul și de-a latul Țării și mă face să mă cutremur în fața teribilelor răspunderi ce am asumat și mă silește în aceste zile, de mare sărbătoare pentru Țară și de glorie pentru Domnia Voastră, să vă împărtășesc frământările mele.

I. Deportarea evreilor cetățeni români din Bucovina și Basarabia

La câteva zile după ce Guvernatorul Basarabiei a făcut apel la noi, ca să ne ajutăm frații întru credință din acea provincie – un ordin a hotărât subit deportarea tuturor evreilor din Basarabia și Bucovina.

Domnul vicepreședinte al Consiliului, în audiența ce mi-a acordat în ziua de 14 octombrie:

1) a binevoit a aproba ca intelectualii, meseriașii, comercianții, industriașii și proprietarii să nu fie deportați;

2) a rezervat să se pronunțe asupra rugăminții mele de a amâna plecarea tuturor până la primăvară și de a

readuce la căminurile lor pe cei deportați, în vederea trierii lor, potrivit deciziei de sub 1).

Ordinul acesta a fost pe dată executat în Bucovina; în Basarabia însă, deși se pare că ordinul a fost trimis, el n-a fost însă executat, întrucât Comandamentul Militar n-are cunoștință de el.

Și astfel au plecat câteva transporturi de deportați din Chișinău, iar informatorii spun că cadavrele tuturor celor plecați cu primul transport zac între Orhei și Rezina, iar despre celelalte transporturi plecate în zilele de 14, 16 și 18 octombrie, nu există nici o altă știre decât că la Orhei li s-a luat tot ce aveau asupra lor.

Unde sunt? Mai sunt în viață sau au urmat pe cei ale căror cadavre se spune că zac între Orhei și Rezina?

Ce vor deveni cei sortiți să plece *în dimineața de 20 octombrie 1941* și în zilele următoare?

Circa 800 evrei originari din Bălți, aflați la Giurgiu, au fost expediați spre Basarabia în vagoane sigilate, fără aer și lumină, iar călătorii veniți de la Râmnicul Sărat ne-au informat că simțeau că înnebunesc auzind țipetele celor sperați și vaietele celor muribunzi.

„Omul e om, oricare îi e credința”

„Dreptatea trebuie dată oricui o are și o cere”

Acestea sunt principiile pe cari ați declarat că se va întemeia noua așezare a statului.

Îngăduiți-mi să vă rog să faceți ca și evreul să fie tratat ca om și ca dreptatea să fie dată aceloră dintre evrei care o au și în numele cărora mă adresez domniei voastre.

Într-adevăr, legea nr. 793, din 3 septembrie 1941, reglementând cetățenia locuitorilor din Basarabia și Bucovina de Nord, stabilește că:

„*Au fost și sunt români*” toți locuitorii din teritoriile dezrobite care, potrivit legilor în vigoare, la 28 iunie 1940 se bucurau de naționalitatea română” (art. 1), cu excepția celor „care au cerut după 28 iunie 1940 autorizația de a se reîntoarce în teritoriile cotate” (art. 2).

Așadar, la 13 septembrie 1941, ați stabilit cine este cetățean român, precum și cui, cu ce forme și pentru ce fapte i se poate restrânge cetățenia.

Totuși, la câteva zile după aceasta, *cetățenii români de religie mozaică* au fost siliți să-și părăsească casele în timp de trei ore, adică fără a-și lua ceva cu ei, iar la câteva zile după aceea au fost ridicați și deportați în țări străine, *contra legii care le recunoaște drepturile cetățeanului și cu atât mai mult ale omului, și deci dreptul de a locui în țara ai cărei cetățeni fuseseră recunoscuți.*

Domnule mareșal,

În audiența din 1 aprilie 1941 am avut cinstea să vă înmânez un memoriu – nr. 212/25 martie 1941 – privitor la expulzarea din țară a *evreilor supuși străini* intrați legal în țară, locuind de decenii, unii deveniți chiar supuși români, în care, după ce mă plângeam că acestora li se dau numai câteva zile pentru a părăsi țara, pe când celor intrați clandestin li se dăduse două luni, spuneam între altele:

„Ceea ce este mai grav este că mulți dintre evreii supuși polonezi ne-au consultat asupra lichidării industriilor lor și că din cauza noastră au renunțat a le lichida.

În adevăr, *potrivit angajamentului luat înaintea domniei voastre, că evreii nu vor sabota guvernarea domniei voastre; potrivit rezoluțiunii domniei voastre, comunicată nouă cu adresa Președinției Consiliului de*

Miniștri, din 18 septembrie 1940; potrivit legii din 3 aprilie 1930, *care le asigură dreptul de muncă*; potrivit comunicatului guvernului din 4 octombrie 1940, referitor la emigranții clandestini; potrivit chiar legii din 16 noiembrie 1940, privitoare la regimul evreilor în întreprinderi, *care garantează menținerea patronilor*; potrivit deciziei Ministerului Muncii din 22 martie 1941, care retrage cărțile de lucrător ale evreilor supuși străini, dar menține *drepturile la lucru ale patronilor evrei supuși străini*; și, în sfârșit, potrivit legii sabotajului care pedepsește pe patronii care concediază personalul și astfel își reduc activitatea, *am sfătuit oamenii să se ferească de a-și lichida întreprinderile*”.

„În orice caz, războiul fiind spre sfârșit și el aducând rezolvarea definitivă a problemei evreiești, aceasta se va rezolva definitiv și radical în curând”.

Ați binevoit a recunoaște dreptatea cauzei și ați ordonat suspendarea expulzării lor.

Dacă, domnule mareșal, ați recunoscut că străinii intrați legal în țară nu pot fi tratați mai rău decât cei intrați ilegal, nu pot crede că nu veți fi de acord că cetățenii țării nu pot fi tratați mai rău decât străinii; că legea se opune la deportarea lor, că în drept măsura este lipsită de bază legală, iar, în fapt, modul cum au fost scoși din locuințele lor, anotimpul în care se face deportarea, modul cum se face transportul și *soarta rezervată celor deportați* sunt incompatibile cu principiul fundamental că omul este om, oricărei credințe îi aparține și că dreptatea trebuie dată oricui o are și o cere.

Dar îmi permit a crede că măsura a încetat a fi presantă astăzi când războiul s-a sfârșit, când deci primejdia pentru țară nu mai există.

Dar măsura de astăzi este și mai gravă și mai ilegală, căci ea nu se aplică numai provinciilor dezrobite, dar și Bucovinei de Sud și chiar județului Dorohoi care a fost recent integrat Bucovinei.

II. Expulzarea din Vechiul Regat a evreilor originari din Bucovina și Basarabia

Un ordin al Ministerului de Interne a dispus ca toți evreii originari din Bucovina și Basarabia aflați în Vechiul Regat să plece de îndată la locul de origine, împreună cu familia lor, adică chiar cu acei membri ai familiei lor – soția sau copiii născuți în Vechiul Regat.

Sunt evrei care trăiesc de decenii în Vechiul Regat, unii cu soții sau copii născuți aici, toți cetățeni români revizuiți, care au făcut serviciul militar, care în acest moment prestează munca de folos obștesc, care au subscris sau așteaptă să fie convocați a subscrie la Împrumut după ce au dat din plin pentru a satisface nevoile spitalelor, etc., sunt alții care au venit în Vechiul Regat după 28 iunie 1940, fugind de regimul bolșevic și dovedind astfel sentimentele lor față de România. Și toți aceștia – din Vechiul Regat ca și cei din Bucovina de Sud și Dorohoi și ca și cei din provinciile dezrobite – urmează să fie tratați mai rău decât străinii intrați legal sau ilegal în țară, să fie ruinați – căci n-au timp să-și lichideze afacerile – și trimiși, în câteva ore sau zile, la moarte, fără nici un temei legal, fără nici o culpă personală, fără altă vină decât aceea a originii lor, adică făcându-se deosebire între om și om, după religia căreia i se închină.

Mi-ați comunicat, domnule mareșal, în audiența de la Butimanu, reaua purtare a unora dintre evrei, dar mi-ați vorbit și despre reaua purtare a unora dintre români.

Nu este drept ca cei nevinovați să sufere, căci intelectualii, comercianții, industriașii, proprietarii etc., au suferit – fie ei creștini, fie evrei, – sub regimul bolșevic și nu numai românii, dar și mii de evrei din Bucovina și Basarabia au fost deportați în Siberia.

Eu nu am apărut și nu apăr pe cei vinovați: să-și ia pedeapsa!

Eu apăr numai pe cei nevinovați și pe cei pe care o măsură administrativă îi despoaie și de drepturile cetățeanului și de ale omului, pe care i le conferă un text expres de lege.

Domnule mareșal,

Și eu, eu, numai eu, port toată răspunderea – asupra mea trebuie să se reverse toate blestemele, căci eu și numai eu i-am împiedicat pe cei din Vechiul Regat și din Bucovina de Sud să-și lichideze afacerile, pentru a-mi respecta cuvântul dat domniei voastre de a împiedica sabotarea guvernului și pentru că domnia voastră mi-ați repetat – cele declarate ziarului „Stampa”: „Evreii nu vor mai fi beneficiarii avutului țării, dar vor putea trăi în România”.

Și nu sunt decât două luni de când domnul general Stoenescu mi-a transmis mesajul domniei voastre că garantați *viața fizică a evreilor*.

Nimeni, domnule mareșal, nici unul din evreii din țară nu mai are liniște sufletească. Este o panică fără precedent și o disperare fără margini, o groază care a provocat zeci de sinucideri la Cernăuți, care nu știu ce va provoca mâine, dar care știu în fața căror răspunderi mă pune pe mine.

Ați suferit prea mult, domnule mareșal, până când ați izbutit a face ca ceasul dreptății să sune pentru domnia

voastră și pentru a face ca ceasul dreptății să sune pentru țara și poporul român.

Nu veți tolera, sunt adânc, adânc convins, ca gloria țării și a domniei voastre să fie cernite, ca respectul omului și al legilor să fie suprimat, și veți face ca generoasa hotărâre a domnului vicepreședinte al Consiliului să fie de îndată executată și în Basarabia – *căci altfel astăzi dimineața și în zilele următoare noi transporturi pleacă spre moarte* – că acei ce au plecat să fie readuși spre a fi triați; ca cei vinovați să fie pedepsiți, dar ca cei nevinovați să nu fie deportați; ca acei din Bucovina de Sud, din Dorohoi și din Vechiul Regat să nu fie în nici un caz atinși.

Dacă o hotărâre definitivă n-ar fi posibilă, încă un termen până în primăvară, mi se pare, ar putea fi cu greu respins, cu atât mai mult cu cât sunt oameni care vor să plece și sunt pe cale de a pleca în orice condiții, iar unii au obținut vize și pentru ei plecarea este chestie de zile.

Adaug că domnii Jacobsohn și Bloom – reprezentanții Joint-ului – ca să accelereze plecarea cât mai mult cu putință, vor fi chemați de mine de îndată la București.

Panica ce a cuprins pe toți evreii – după Decretul-lege care le expropriează creanțele ipotecare, acțiunile unor societăți anonime etc., care alungă pe proprietari din apartamentul în care locuiesc cu câteva zile înainte de 26 octombrie, care îi obligă nu numai să verse chirile încasate de la subchiriași, dar să plătească ei înșiși imediat o chirie – deși nu li s-a plătit încă prețul exproprierii etc., ghetourile, apoi deportarea evreilor din provinciile dezrobite și chiar din Bucovina de Sud și care fac să planeze temeri pentru restul țării, trebuie, cred, și ea curmată în interesul țării.

Domnul vicepreședinte al Consiliului mi-a confirmat că se lucrează la un statut ale cărui linii generale – în ce privește evreii din Vechiul Regat și din Transilvania – ați binevoit a mi le repeta în audiența de la Butimanu.

Mi se pare, deci, de cel mai mare interes ca acest statut să fie cât mai neîntârziat promulgat, pentru a se pune capăt panicii și instabilității stării politice, civile și juridice a evreilor, stabilitate fără de care totul se năruie.

Nădăjduiesc, domnule mareșal, că veți binevoi a aprecia ca izvorâte din conștiința cea mai curată – și vă rog s-o credeți – dintr-o conștiință românească, faptele expuse și că ele merită deosebita domniei voastre atențiune.

Vă rog să primiți asigurarea respectuoasei mele considerațiuni,

Președinte, dr. W. Filderman*

Domniei Sale

Domnului mareșal Ion Antonescu, conducătorul
statului și președintele Consiliului de Miniștri

[Nota olografă a mareșalului Antonescu]

„Am dat răspunsul cuvenit. Am luat angajamentul față de evreii din Vechiul Regat. Le mențin. Nu am luat nici un angajament față de evreii din noile ținuturi. Aceștia, în marea lor majoritate, au fost niște brute. Nu pot fi găsiți adevărații vinovați, toți vinovații. Ei sunt mulți. Sunt acoperiți. Regret pentru oamenii cumsecade. Trebuie să fie și de aceștia. Dar mult mai mult mă dor sacrificiile pe care le-am făcut pentru a

* Sublinierile din text aparțin autorului memoriului.

repara o crimă, care a aruncat în groaznică suferință un neam întreg în 1940 și care a fost ca inspirație și ca execuție de esență evreiască”.

A.N., București, Fond P.C.M. Cab. D. 104/1941, f. 142.

19 octombrie 1941

Domnule Filderman,

În două petiții succesive îmi scriți „de tragedia sguuitoare” și mă „implorați” în cuvinte impresionante, reamintind de „conștiință” și de „omenie” și subliniind că sunteți „dator” să apelați „la mine și numai la mine” pentru evreii din România care sunt trecuți în ghetouri pregătite pentru ei pe Bug.

Pentru a amesteca și tragicul în intervenția d-voastră subliniați că această măsură „este moartea, moartea, moartea fără vină, fără altă vină decât aceea de a fi evrei”.

Domnule Filderman, nimeni nu poate să fie mai sensibil ca mine la suferința celor umili și fără apărare. Înțeleg durerea dumneavoastră dar trebuie, dar mai ales trebuie să înțelegeți și d-voastră toți la timp pe a mea care era aceea a unui neam întreg.

Vă gândiți, v-ați gândit ce s-a petrecut cu sufletele noastre anul trecut la evacuarea Basarabiei și ce se petrece astăzi când zi cu zi și ceas cu ceas plătim cu mărinimie și în sânge, cu foarte mult sânge ura cu care coreligionarii d-voastră din Basarabia ne-au tratat la retragerea din Basarabia, cum ne-au primit la reîntoarcere și ne-au tratat de la Nistru până la Odessa și pe meleagurile țării de acolo.

Dar, potrivit unei tradiții, voiți să vă transformați și de astă dată din acuzați în acuzatori, făcându-vă că uitați pricinele care au determinat situațiile pe care le plângeți. Să-mi dați voie să vă întreb, și prin d-voastră, să întreb pe toți coreligionarii d-voastră care au aplaudat cu atât mai frenetic cu cât suferințele și loviturile primite de noi erau mai mari.

Ce ați făcut d-voastră anul trecut când ați auzit cum s-au purtat evreii din Basarabia și Bucovina față de trupele românești care se retrăgeau și care până atunci apăraseră liniștea și belșugul acelor evrei? Vă reamintesc eu:

Înainte chiar de apariția trupelor sovietice, evreii ce apărați, din Basarabia și Bucovina, au scuipat ofițerii noștri, le-au smuls epoleții, le-au rupt uniformele și când au putut au omorât mișelește soldații cu bâtele. Avem dovezi.

Aceiași ticăloși au întâmpinat venirea trupelor sovietice cu flori și au sărbătorit-o cu exces de bucurie. Avem fotografii doveditoare.

Pe timpul ocupației bolșevice, aceia pentru care vă înduioșați astăzi au trădat pe bunii români, i-au denunțat urgiei comuniste și au adus jalea și doliul în multe familii românești.

Din pivnițele Chișinăului se scot zilnic oribil mutilate cadavrele martirilor noștri care au fost astfel răsplătiți fiindcă acum 20 de ani au întins o mână prietenoasă acestor fiare ingrate.

Sunt fapte ce se cunosc, pe care le cunoașteți desigur și d-voastră și pe care le puteți afla oricând în amănunt.

V-ați întrebat d-voastră de ce și-au incendiat evreii din Basarabia casele, înainte de a se retrage? Vă puteți explica de ce în înaintarea noastră am găsit copii evrei de 14-15 ani cu buzunarele pline de grenade?

V-ați întrebat câți din ai noștri au căzut omorâți mișelește de coreligionarii d-voastră, câți din ei au fost îngropați înainte de a fi morți? Voiți și în această privință dovezi, le veți avea.

Sunt acte de ură, împinsă până la nebunie, pe care evreii d-voastră au afișat-o împotriva poporului nostru

tolerant și ospitalier, dar astăzi demn și conștient de drepturile lui.

Drept răspuns la mărinimia cu care ați fost primiți în mijlocul nostru și tratați, evreii d-voastră, ajunși comisari sovietici, împing trupele sovietice din regiunea Odessei printr-o teroare fără seamăn, mărturisită de prizonierii ruși, la un masacru inutil, numai pentru a ne provoca nouă pierderi.

În regiunea Mării de Azov, trupele noastre retrăgându-se temporar și-au lăsat câțiva ofițeri și soldați răniți pe loc. Când au reluat înaintarea și-au regăsit răniții mutilați îngrozitor.

Oameni care puteau fi salvați și-au dat ultimul suspin în chinuri groaznice.

Li s-au scos ochii, li s-au tăiat limba, nasul și urechile.

Îți dai domnule Filderman seama de spectacol?

Te îngrozești? Te înduioșezi?

Te întrebi, de ce atâta ură, din partea unor evrei ruși cu care nu am avut, niciodată, nimic de împărțit?

Dar ura lor este ura tuturor, este ura d-voastră.

Nu vă înduioșați, dacă aveți cu adevărat suflet, de ceea ce nu merită, înduioșați-vă de ceea ce merită.

Plângeți cu mamele care și-au pierdut în astfel de chinuri copiii, nu cu aceia ce și-au făcut și lor și vă fac și d-voastră atâta rău.

Mareșal Antonescu [m.p.]

12.X.1941

Publ. în Matatias Carp, Cartea Neagră, vol. III

București, 1942, ianuarie 12

Domnule mareșal,

Subsemnatul Iosif Friedman din București, str. Micșunelelor nr. 17, ap. 3, secretarul Comunității din Târgoviște, îmi permit cu profund respect a supune Excelenței Domniei Voastre doleanțele ce le solicit în numele membrilor din Comitet, ce actual devine dizolvat, în conformitate cu noul decret publicat în Monitorul Oficial din 16.XII.1941, precum și în numele unui număr de enoriași, conform tabloului anexat, ce actual trăim răzlețiți, prin diferite cartiere de aci, mai mult în pribegie, fără a putea să ne adunăm să ne reculegem în tihnă, să corespundem „Științei în interpretarea credinței”, publicată de I. Vion în „Universul” nr. 130, din 17 mai 1941, unde savantul american dr. Alexis Carrel, francez de origine, autorul acelei monumentale lucrări, extrag numai un pasagiu principal, despre Complexul organismului omenesc, deducând: „Omul, acest necunoscut, cercetător cu o reputație universală, asupra căruia nu mai e nevoie să insistăm, despre credința ce trebuie în vremurile actuale consolidată în sufletul oamenilor, ca liman al iluziei, în triumful binelui asupra răului.

Ci despre puterea rugăciunii, care mai mult astăzi ca niciodată este imperios de necesară, în viața oamenilor și a națiunilor” etc. etc. etc., art. foarte mare ce nu poate fi ignorat.

Fiindcă noi, evreii din Târgoviște, am fost crunt uzurpați de regimul legionar, fără să mai evoc atrocitățile

săvârșite de ei, întrucât sunt cunoscute faptele, conducătorului statului și autorităților pendinte.

Determinându-ne să distrugem căminurile noastre casnice, agonisite în nenumărați ani, creând cu acest privilegiu radierea firmelor noastre după nota anexă publicată în „Universul” nr. 69, din 14.III.1941.

Cu această ocaziune am părăsit întregul avut al Comunității înzestrat din Templul local de școală, salon special de cultură, atenanse de locuit al clerului, cimitirul, cu un imobil vast, mobilierul templului, sulurile sfinte cu odăjdiile religioase, mobilierul școalei, al salonului și restul inventarului, lăsând pe seama unuia din membrii din Comitet și mai mult pe seama ajutorului oficianț: al reprezentantului religios rabin Nathan Strulovici, din str. D. Cantemir nr. 76, et. II, ce ne-a păstorit 33 ani, ce împreună cu noi ne-am retransplantat aci, fără să ne fi gândit cândva să asigurăm fonduri și fără să ne fi fost așteptat la o catastrofală forță majoră a restricțiilor întreprinse în defavoarea noastră, dictate de împrejurările fatale ale războiului deslănțuit de așa-zisii democrați.

Nu am creat posibilități necesare întreținerii clerului cu vreo pensie cât de infimă remuneratorie.

Enoriașii prea puțini rămași în Târgoviște, supuși regimului muncii obștești, celor sub 60 ani, a internării cu domiciliul forțat în lagăre a celor sub 50 ani și a celor ce nu posedau încetățenirea în regulă, mulți din ei trebuiesc ajutați; iar cei rămași la vetrele lor nu au stare, nici alte posibilități de beneficiu, să-și poată crea cotizații îndestulătoare spre a se forma un Comitet de conducere.

Noi, retransplantați aci, deși cotizăm și vom continua să cotizăm Centralei Evreilor și al localurilor lor de rugăciune, fără ca rabinul nostru sus citat să-și poată recupera o cât de infimă remunerație, deși în urma insis-

tentelor stăruințe am solicitat Comunității și Federației dizolvate să-l însărcineze cu vreo atribuție și să-l aloce între personalul rabinic; refuză din lipsă de fonduri suficiente, ce nu le ajunge pentru acoperirea nevoilor lor existente și celor ivite mereu, ce nu mai au sfârșit.

Domnule mareșal, având în vedere obligațiunile noastre morale să-l putem susține și utiliza, avem nevoie la o parte din mobilierul Templului și al școlii înzestrate din contribuțiile noastre, să fim autorizați a ne închiria un local, ce-l vom amenaja localului de rugăciuni și cultului copiilor noștri.

Semnatarul prezentei să fiu autorizat a mă deplasa la Târgoviște spre a aduce aci cele mai sus citate.

În urma căreia vom reduce în parte cotizațiile ce vărsăm Centralei Evreilor o proporție echivalentă cu plata clerului, a localului, a contribuției către fisc, stat și comună, plus supracotizațiuni ce vom mai putea obține de la conașionalii noștri din Târgoviște și a altora de categorie cu noi ce se vor mai ivi, care vor frecventa localul nostru de rugăciuni, atât de mult necesară zilnic dimineața și seara, în lipsă de alte ocupațiuni, prin implorări și psalmodieri, Divinității cerești, să absolve năpraznicele dușmăanii ale inamicilor noștri, să dea puterea țărilor noastre, care luptăm pentru libertate și justiție.

Îndeplinindu-ne astfel datoria către Cerul Suprem al țării, al Dinastiei, al conducătorului cu guvernul său, cum și pentru întregile oștiri ce se sacrifică și își jertfesc viața, pentru o reușită victorioasă.

Domnule mareșal, prin acest efort ce-l solicit, vom satisface dezideratele noastre, fără să pricinuim vreo defecțiune altor interese similare, putându-se îndeplini obligațiunile, oșebit de cele de mai sus, continuând la susținerea cultului, ce l-am deținut aproape un veac.

Aceste autorizațiuni voi să sper că nu sunt necesare de obținut de la vreun alt departament.

Rog respectuos, domnule mareșal și conducător al statului român, să binevoiți a dispune în consecință.

Cu deosebită afecțiune și respect,

Al domniei voastre serv,

(ss. indescifrabil)

București, 12 ianuarie 1942

Domniei sale,

Domnului mareșal Ion Antonescu, conducătorul statului român. Președinția Consiliului de Miniștri

Anexe: un tablou; o defalcare a 17 suplici trimise de M.I.R. și departament minist.; un anunț din „Universul”; radierea firmelor noastre; o prefață ca introducere a cererii de față și un chestionar memorabil din Campania 1916-1918.

Arh. C.S.I.E.R., fond III, sub dată

București, 18 iulie 1942

Notă supusă de mine guvernului cu privire la¹ deportarea în Transnistria a restului de evrei din Bucovina și județul Dorohoi și a evreilor veniți în Capitală din Bucovina și Basarabia după 1939 sau 1940

Din Bucovina și Dorohoi se deportează evreii rămași acolo și după deportările de anul trecut, adică cei ce au fost socotiți nevinovați, iar din București se proiectează trimiterea în orașul de origine a evreilor stabiliți în Capitală după 1939 – războiul mondial – sau numai după 1940 – cesiunile teritoriale.

1. Deportarea în Transnistria a evreilor rămași în Bucovina și Dorohoi ca și evacuarea din București a evreilor originari din Basarabia și Bucovina, veniți după 1939-1940 în Capitală – evacuare care făcându-se în Basarabia și Bucovina ar fi echivalentă cu deportarea în Transnistria – ar infirma scrisoarea publicată de dl mareșal Antonescu care justifica deportările, căci desigur că celor lăsați pe loc și cu atât mai puțin celor ce au fugit din teritoriile cedate în Vechiul Regat, în momentul sau după cesiunile teritoriale, nu li se pot aplica acușările aduse, celor deportați, și deci ar răpi scrisorii domnului mareșal, în dauna țării, valoarea ei istorică și politică.

2. Evacuarea din București a evreilor regăteni veniți din alte orașe ale Vechiului Regat ar însemna o gravă nedreptate, căci ei și-au părăsit căminurile de nevoie:

a) căminuri distruse de cutremur și a căror reclădire le-a fost interzisă (Adjud și altele);

¹ Text olograf aparținând lui W. Filderman.

b) localități declarate zonă de război și a căror locuire le-a fost interzisă (Ploiești, Constanța și altele);

c) toate târgurile din care au fost evacuați și în care li s-a interzis șederea;

d) localitățile din care au fost goniți de legionari după ce li s-au confiscat magazinele (Publicațiile Președinției);

e) localitățile părăsite după asasinarea susținătorilor familiei de către legionari.

Toți aceștia nu au ce să caute în localitățile de origine și accesul acestora nici nu le este îngăduit în cazurile de sub a-c.

3. *Propunere.* Cum intrăm în al patrulea an de război și deci ne apropiem de sfârșit, ar fi preferabil să se renunțe la măsurile de mai sus.

Dacă totuși toate sau unele din ele ar fi dictate de urgente interese de stat, ar fi bine ca toți cei ce sunt obligați să evacueze anume localități să fie îndreptați la rudele lor care vor să-i primească, iar în lipsă numai în anumite regiuni din Vechiul Regat; aceasta pentru a salva valoarea istorică și politică a scrisorii domnului mareșal și pentru motive de omenie.

În tot cazul, ar trebui ca evacuarea să se facă prin Centrala Evreilor, care să organizeze în prealabil adăpostirea și întreținerea lor în localitățile ce li se vor fi desemnat, lăsându-se celor evacuați dreptul să-și ia tot necesarul și lăsându-se averea acestora în paza Centralei.

În tot cazul, Dorohoiul face parte din Vechiul Regat. Dacă administrativ a fost înglobat Bucovinei, aceasta nu îndreptățește să li se aplice tratamentul aplicat Bucovinei, ci cel aplicat evreilor din Vechiul Regat.

[W. Filderman]

[1942, septembrie 22]

Notă redactată de mine¹, față de presa germană
și deportarea evreilor români

Presa germană – externă și internă – după ce laudă România de a fi adus cele mai drastice legi împotriva evreilor, o invită să urmeze a servi drept model și dascăl țărilor europene, deportând de îndată pe toți evreii din Ardeal și Banat, iar în cursul anului viitor pe toți evreii din Vechiul Regat, așa încât la sfârșitul anului 1943 să nu mai existe nici un evreu în țară, deși recunoaște:

a) că erau inexacte afirmațiile că în România trăiau milioane de evrei;

b) că România și-a redus în doi ani populația evreiască de la 735.032 la 292.409, inclusiv Dorohoiul și Bucovina;

c) că România a aplicat celor rămași cele mai drastice legi antievreiești.

Vom examina problema deportării sub aspectul demografic, economic și politic, intern și extern.

I. Aspectul demografic

a) În România

Populația evreiască în România Mare	Evrei înainte de cedarea teritoriilor (dr. S. Manuilă, <i>Studiu etnografic</i> , 1940, p. 99)	735.032
-------------------------------------	--	---------

¹ Text olograf aparținând lui W. Filderman.

Cum s-a redus numărul evreilor	Luați de armata rusă și deportați din Basarabia, Bucovina și Dorohoi în oct. 1941	292.119
	Trecuți în Ungaria și Bulgaria o dată cu teritoriile cedate	149.343
Aflați în țară la 20 mai 1942	În Bucovina după trimiterea ordonată de dl prim ministru la 14.X.1940	15.000
	În Dorohoi	5.000
	În V.R. și Ardealul de sud după Recensământul Centralei Evreilor	272.409
Total rămași după recensământul Centralei Evreilor, plus Dorohoiul și Bucovina		292.409
Total cedați și deportați		440.312

Aceste cifre sunt în accepțiunea rasistă a cuvântului, căci cifra de 292.409 include și pe evreii botezați, pe când cifra de 735.032 din 1 ianuarie 1940 include numai pe cei de religie mozaică, așa încât după criteriul religiei proporția evreilor a scăzut și mai mult, încât se poate spune că a fost redusă cu cel puțin 66%, adică cu două treimi.

Astfel fiind, invitația ca România să devină dascălul Europei și în materie de deportări, este lipsită de obiect, întrucât inițiativa îi aparține, din moment ce și-a redus populația evreiască cu 66%, din care jumătate prin deportări.

b) În Germania, Italia, Ungaria

Dimpotrivă, România este în drept să ceară celorlalte state să-i urmeze exemplul, înainte de a i se cere să deporteze și restul.

Aceasta cu atât mai mult cu cât state vecine, deși și-au sporit considerabil numărul evreilor prin dobândiri teritoriale, n-au deportat nici un evreu – cum este cazul Ungariei, unde numărul evreilor este astăzi de trei ori mai mare decât era înainte – iar Germania n-a deportat evrei în aceeași proporție ca România, deși regimul național socialist dăinuiește de zece ani, în timp ce Italia, unde regimul fascist dăinuiește de 15 ani, nici un evreu n-a fost deportat.

II. Aspectul economic

a) În România

Oamenii de știință recunosc, fără excepție, participarea masivă a evreilor în economia națională, de unde rezultă că deportarea evreilor nu se va face fără a zgudui profund economia și finanțele țării.

Un scriitor care nu poate fi bănuț de filosemitism scrie că: „Tăria burgheziei manufacturiere și comercială stă în aceea că ea nu poate fi ușor expropriată și înlocuită, cum au fost marii proprietari rurali, fără a se ajunge la un adevărat dezastru național” (dl Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*).

Experiența s-a făcut sub guvernul legionar, când în lipsă de specialiști, contabilii șefi au fost dublați cu licențiați în teologie; vânzătorii șefi cu absolvenți ai școlii de menaj; vânzători cu foști picoli de cafenea etc.; când magazine evreiești, deși preluate de legionari fără nici o plată, au trebuit să lichideze din cauza nepriceperii celor ce le-au preluat etc.

Dacă s-ar examina partea de contribuție a evreilor la bugetul statului, s-ar constata că ea este considerabilă. În adevăr, bugetul se sprijină pe orașe – și evreii sunt

exclusiv orășeni – pe comerț, industrie și meserii, și evreii ocupă încă un loc important în aceste ramuri.

Dovada este că evreii, care nu depășesc 2% din populația țării, au subscris două miliarde la Împrumut – deși concomitent cu Împrumutul au dat efecte pentru 1.800.000.000 lei, pe când restul de 98% din populație n-a subscris decât 16.000.000.000, deși n-a avut de dat efecte.

Este de ajuns să mai reamintim că impozitul agricol nici nu mai figurează în bugetul exercițiului curent, pe când impozitul pe veniturile comerțului și industriei au fost dublate; impozitul pe salarii dublat și el; iar impozitele directe figurează cu 18.375.000.000 lei, față de 47.057.000.000 lei impozite indirecte, la care se adaugă 13 miliarde, impozit excepțional asupra vânzărilor și consumațiilor afectat Fondului Apărării Naționale.

Se spune că s-ar deporta numai șomerii. E un cerc vicios. Se alungă evreii funcționari și lucrători fără a fi dublați sau înlocuiți cu români, pentru că nu sunt.

Astfel se crează șomeri. Pe când germanii reîncadrează evrei în industrie, noi îi alungăm. Creăm șomeri, apoi le facem o vină de a fi șomeri și îi deportăm. Dar paguba statului este considerabilă, căci scade bugetul la toate capitolele: impozitul pe salarii, impozitele indirecte pe articole de consumație etc. și scade randamentul industriei, ceea ce va provoca răirea și deci scumpirea mărfurilor cu toate catastrofalele urmări pe care le prevăd conducătorii Germaniei – care tocmai din această cauză își reîncadrează evreii în industrie – după cum vom arăta mai la vale.

S-ar putea zice: vom confisca și bunurile mobiliare ale evreilor după cele imobiliare. Este foarte ușor. Dar în materie de finanțe „on ne tue pas la poule avec des oeufs”. Luând capitalul, țara rămâne fără venituri de la aceștia, cu

o producție și consumație redusă, deci cu venituri pierdute și de la români și de la evrei.

Dacă contribuția evreilor în economia națională a fost considerabilă în timp de pace, necesitatea menținerii lor este cu atât mai evidentă în timp de război, când elementele românești fiind mobilizate, golul lăsat prin deportarea evreilor, adăugat la golul lăsat prin participarea românilor la război, ar avea urmări și mai grele decât deportarea în timp de pace, pe lângă nedreptatea socială de a se trece industriile și comerțul în mâinile celor ce stau acasă, în loc de a le rezerva celor ce se vor înapoia din război.

De altfel, domnul mareșal a avut prilejul să constate repercusiunile grave asupra economiei, din care cauză a declarat că „înarmat cu experiența guvernului Goga” a hotărât că evreii nu trebuie să fie înlocuiți decât „încetul cu încetul” și s-a pronunțat hotărât contra deportării, declarând că până la pacea generală „evreii vor putea trăi în România, dar nu vor mai putea fi beneficiarii resurselor și bogățiilor țării” („Timpul”, 30 septembrie 1940).

Cu cât mai grave vor fi urmările, când n-ar fi vorba de legi de românizare, ci de deportare.

Prin 1897, un număr de 20.000 evrei au emigrat în America. Plecarea lor a avut efecte considerabile și a provocat o criză a valorilor imobiliare, de care bugetul statului s-a resimțit ani de-a rândul. Se poate închipui efectul deportării a circa 300.000 de oameni care locuiesc exclusiv în orașe.

Afară de aceasta, elementul românesc, care sub presiunea legilor de românizare s-a decis să se ocupe de comerț și industrie, se va ruina, căci va fi lipsit și de tehnicieni evrei care îi instruiău și de consumatori evrei,

mai cu seamă în Ardeal și Banat, unde minoritarii nu frecventează decât magazinele conaționalilor lor.

Aceasta rezultă cu precizie și din:

a) ancheta B.N.R. rezumată în tablourile publicate la sfârșitul vol. I din *Contribuțiuni la problema reorganizării creditului*, apărut în 1938, care arată că „în provinciile realipite numai în regiunile în care trăiau mase compacte de evrei au putut pătrunde românii”;

b) faptul că deși evreii aveau mai puține cooperative decât minoritarii sau românii – cam o cincime – și deși cooperativele minoritare nu primeau pe români, iar cooperativele românești nu primeau pe evrei, *singure cooperativele evreiești primeau și pe români* (Dr. G. Gălan, *Monografia Cooperativei în România. 1906-1935*, p. 229);

c) ancheta făcută de „Porunca Vremii” – 30 octombrie 1938 – a constatat că la 50 firme evreiești, în urma retragerii reprezentanțelor germane, 645 funcționari evrei au fost înlocuiți cu 643 minoritari și cu 2... români; că la firmele și reprezentanțele instalate în România între 1936-1938 „găsești unguri, ucrainenii, ruși pe lângă germani, dar nici un român”; în sfârșit, că în 1938, la 74 firme germane – care au înlocuit firmele evreiești – numărul românilor a scăzut cu 33%.

Experiența s-a făcut și în Bucovina, unde Guvernământul, la 10 luni după deportările din octombrie 1941, a fost nevoit să reglementeze „angajarea evreilor”, limitând la 25% procentul acestora pentru ...² întreprinderile ce se vor crea în viitor (Supliment zilnic al revistei „Finanțe și Industrie”, 24 august 1942, p. 4).

² Însemnare marginală aparținând lui W.F. ilizibilă.

În aceste condițiuni, a deporta evreii din Bucovina nu înseamnă oare a ordona lichidarea întreprinderilor românești existente și a prohibi crearea de întreprinderi românești în viitor, iar a-i deporta din Ardeal și Vechiul Regat nu înseamnă a condamna la faliment industriașii și comercianții români, a compromite toată opera de românizare? Nicăieri mai mult decât în economie nu joacă principiul că „le temps respecte peu ce qui se fait sans lui”.

b) În Germania, Italia, Ungaria etc.

De altfel din Germania evreii nu numai că n-au fost deportați – decât într-o infimă proporție – dar au fost chiar văzuți în uniforme militare în armata germană care a trecut prin România, iar Buletinul Camerei de Comerț Româno-Germane din Berlin, în numărul din iulie 1942, pag. VII, scrie că: „Excepție de la această regulă – asimilarea muncitorilor străini cu cei germani – fac evreii și polonezii care au un regim special”, de unde rezultă că evreii sunt încă în număr important încadrați în economia germană, căci altfel un statut al lor n-ar fi fost necesar și desigur că nici n-ar fi fost menționat.

Aceasta nu este de altfel decât aplicarea practică atât a doctrinei Führerului, cât și a celei a teoreticianului mișcării național-socialiste.

În adevăr, Führerul Germaniei, într-o cuvântare ținută în timpul războiului, a spus că: „Ceea ce s-a făcut în timp de trei, patru sau cinci veacuri nu poate fi schimbat în trei, patru sau cinci ani. Lucru hotărât însă este de a se lua măsurile necesare pentru a se determina această schimbare”. („Timpul”, 12 decembrie 1940); iar Alfred Rosenberg a precizat că în tot cazul problemele naționale trebuiesc suspendate în timpul războiului: „Reichul

german acordă întâietate ideilor economice și sociale, lăsând pe planul al doilea ideea națională care a înflăcărat și dinamizat forțele revoluționare, premergătoare războiului” („Timpul”, 17 iulie 1940).

Or, este necontestabil că evreii din Ardeal și Banat, ca și cei din Vechiul Regat, locuiesc în țară de mai mult de 3, 4 sau 5 veacuri, așa că cu atât mai puțin poate fi vorba de eliminarea lor după ce au fost deja reduși cu 66% în al doilea an de guvernare, mai cu seamă când regimul național-socialist nu i-a eliminat în cei 7 ani de pace premergători războiului, nici în cei 3 ani de când Germania este în război și când Rosenberg declară că în timp de război întâietatea nu o au ideile naționale – deportare –, ci ideile economice, adică necesitatea de a decupla producția tocmai în timp ce milioane de oameni nu pot lucra, fiind pe câmpul de război.

Atunci ce trebuie să credem când presa germană externă și internă ne sfătuiește să ne ridicăm la rang de ctitori ai Europei de mâine, deportând și restul de 33% din evrei, contra doctrinei național-socialiste de a merge încet mai cu seamă în timp de război, contra regimului practicat în Germania și Italia.

Dacă măsura este bună, cum se explică faptul că armatele germane de ocupație deportează pe evreii din țările ocupate – și presa germană sfătuiește și pe România la deportare – atunci când armata germană nu deportează pe evreii germani, ci îi întrebuițează în economia națională, iar despre o deportare a evreilor din Italia nici nu s-a pomenit vreodată, sau Ungaria, Bulgaria etc.

Aceasta mai cu seamă când procentul de evrei germani este mai redus, iar procentul de germani tehnicești pregătiți este considerabil de mare, când deci

deportarea lor ar avea repercusiuni mai puțin grave decât ar avea deportarea evreilor asupra economiei românești.

III. Aspectul politic

Este necontestabil că evreii din Ardeal și Banat, ca și cei din Vechiul Regat, trăiesc de veacuri pe pământul românesc și pe cel revendicat de România.

În istoria Ungariei, tipărită la 1665, la Frankfurt, Ortelius semnaleză că evreii s-au raliat armatelor lui Mihai Viteazul, ceea ce dovedește și vechimea și numărul și sentimentele lor.

Istoricii Vechiului Regat sunt unanimi să semnaleză existența evreilor în număr considerabil, în economia românească, cu veacuri în urmă, iar despre originea lor Hasdeu, în *Istoria toleranței religioase*, Filipide, în *Originea românilor*, I, p. 856-857, și Giurescu, în *Istoria românilor*, I, p. 11 și 116, recunosc că evreii au venit aici cu cohortele lui Traian, atât cei din vechiul Regat și cei din Ardeal.

Este tot atât de necontestabil:

a) că în scrisoarea publicată de domnul mareșal Antonescu în octombrie 1941, domnia sa explică deportarea din 1941 drept o sancțiune aplicată acelor care ar fi atacat armatele române în timpul retragerii și populația română în timpul ocupației, și drept o necesitate ca o masă de indezirabili să fie îndepărtată din zona de război;

b) și că domnul mareșal a asigurat că evreii vor putea trăi în România cu excluderea celor ce au jefuit banul public etc., sau că au venit în România după 1916.

A deporta pe evreii din Ardeal, Banat și Vechiul Regat nu înseamnă oare a infirma și motivarea culpei celor deportați și motivarea proaspetei imigrări?

Am arătat mai sus vechimea evreilor ardeleni, regăteni și același lucru este necontestabil pentru cei 15.000 de bucovineni rămași după trierea ordonată în octombrie 1941.

În ce privește culpa:

a) nu numai că niciodată nimeni n-a adus evreilor din Ardeal și Banat o acuzare asemănătoare celor aduse evreilor din Basarabia și Bucovina, dar dimpotrivă s-a învederat că atât evreii din Ardealul rămas – și ceea ce este și mai important – și evreii din Ardealul cedat au avut o atitudine ireproșabilă;

b) despre cei din Vechiul Regat, și Regele Întemeietor și Regele Întregitor le-au recunoscut patriotismul; iar cererea înmănată domnului mareșal a doua zi după declararea războiului atât în numele evreilor din Vechiul Regat, cât și al celor din Ardeal și Banat, de a fi reîncadrați în armată spre a-și face datoria, vorbește de la sine;

c) cei 15.000 de evrei rămași în Bucovina au fost triați – deci dovediți nevinovați – iar după cum am arătat, ei sunt așa de necesari economiei românești, încât Guvernământul a autorizat angajarea lor în proporție de 40% la întreprinderile ce se vor crea.

Atunci întrebarea ce se pune este: Cum se poate aplica aceeași măsură celor proaspeți imigrați și celor băștinași; celor acuzați de cea mai gravă crimă și celor nevinovați; celor deportați din necesitățile războiului și celor ce trăiesc la cealaltă extremitate a țării, adică la cel mai depărtat punct de zona de război?

În altă ordine de idei, deportarea este sinonimă cu rezolvarea precipitată a problemei evreiești.

Cum Führerul Hitler spunea că evreii vor fi transportați într-o țară de peste ocean, de unde nu vor mai

putea imigra aiurea, ce sens are ca în al patrulea an de război să transportăm sute de mii de oameni în Rusia, pentru ca la încheierea păcii să-i transportăm de acolo peste ocean, ocupând mii de vagoane și sute de locomotive.

Și aceasta când noi – în mai puțin de doi ani – ne-am redus deja cu 66% procentul evreilor – ceea ce n-am făcut nici o țară din Europa, nici Germania, nici Italia – după ce am depășit în rigoare legile antievreiești din celelalte țări și n-am lăsa ca Germania și Italia să-și asume meritul – dar și riscul – acestei inițiative, iar noi să așteptăm cu cei 33% din evreii ce ne-au rămas – și cărora nu li se poate imputa nimic – până la pacea generală, când se va hotărî soarta evreilor din România, o dată cu soarta tuturor evreilor din Europa și când se va hotărî însăși soarta țărilor europene.

Chiar dacă România n-ar voi să aștepte conferința pentru pace spre a urma deportările, încă ar fi îndreptățită să invite celelalte țări să-și deporteze 66% din evreii lor, după care s-ar oferi să-și menție rangul de inițitoare, deportând și restul de 33%.

Notă: Legea pentru organizarea muncii cere meșterului ani de practică pentru a trece prin filiera: ucenic, lucrător, calfă; iar legea pentru înființarea registrului comerțului cere comercianților să aibă o practică de 1-5 ani, în raport cu studiile ce posedă în specialitatea în care vrea să exercite comerțul – condiții ce se cer și unor categorii de funcționari etc.

Aceasta indică neputința de a româniza peste noapte.

[W. Filderman]

DCFRJH, vol. IV, p. 244-299

26 septembrie 1942

Notă de situația evreilor în Ungaria, remisă d[omnului]
m[inistru] de I[nterne]¹

1. *Deportări.* Nici un evreu cetățean maghiar n-a fost și, după cum a declarat primul ministru, nu va fi deportat.

Au fost trimiși în Galiția evreii originari din această provincie, când ungurii au ocupat-o, întrucât ungurii credeau că Galiția le va reveni.

Cum germanii cereau ca evreii galițieni să-și strămute în Galiția toate averile lor, dar cum refuză să dea Galiția Ungariei, evreii trimiși acolo au fost readuși în Ungaria.

2. *Munci de folos obștesc.* Evreii le prestează între 3-9 luni pe an, după anumite criterii. Ea se face în cadrul armatei: în uniforma militară cu gradul respectiv, primind solda gradului, hrană etc. Unii au fost trimiși în Ucraina pentru a executa lucrări în colaborare cu Germania, dar după ce au pus și germanii au acceptat condiția expresă ca ei să fie tratați ca și soldații de origine etnică maghiară. După executare, cei plecați au revenit.

[3.] Cine sunt considerați cetățeni maghiari? Cu prilejul dezbaterilor celei de a treia lege evreiască – respinsă de altfel de Parlament – primul ministru a pus următoarele trei principii:

a) sunt considerați unguri toți evreii născuți sau domiciliați pe orice teritorii din Ungaria mare – adică de pe orice teritoriu revendicat de Ungaria – și deci se bucură de protecția statului maghiar;

¹ Însemnare olografă aparținând lui W. Filderman.

b) drepturile câștigate în orice domenii se respectă, legile excepționale neputându-se aplica;

c) rezolvarea problemei evreiești nu se va face decât la pacea generală, când se va decide soarta evreilor o dată cu a tuturor țărilor.

4. Legile evreiești nu tulbură viața evreiască:

a) nici o expropriere urbană. Și astăzi evreii dobândesc imobile urbane;

b) indisponibilitatea imobilelor rurale, dar menținerea evreilor în folosința și administrația acestora. Dacă un imobil rural este urmărit silit, nu poate fi cumpărat decât de Creditul Rural, dar prețul revine integral evreului;

c) în comerț, industrie și meserii toate drepturile câștigate sunt respectate. Cei ce vor să devină comercianți etc. trebuie să ceară o aprobare care se eliberează fără dificultate;

d) în profesii libere: drepturile câștigate se respectă; pentru noii medici și avocați se aplică proporția de 6%;

e) în presă, ziariștii evrei nu pot scrie decât la ziarele care poartă mențiunea „ziar evreiesc”;

f) în învățământul de stat, evreii sunt primiți fără restricție în toate școlile, numai în facultăți și școli superioare sunt primiți în proporție de 6%;

g) în teatre: evreii pot juca la orice teatru, cu excepția Teatrului Național;

h) în alimentație, nici o deosebire: rații identice cu creștinii;

i) radio, telefon, călătorie etc.: nici o restricție.

W. Filderman [m.p.]

19 noiembrie 1942

Domnule mareșal,

Cu profund respect supun înaltei domniei voastre atențiunii următorul memoriu:

În luna februarie a anului curent, am avut cinstea să fiu numit, printr-o decizie a Președinției Consiliului de Miniștri, Cabinetul Împuternicitului Guvernului pentru reglementarea regimului evreiesc din România, secretar general al Centralei Evreilor din România și, cu aceasta, șef al obștii evreiești din această țară.

Am acceptat această misiune încredințat fiind că în clipele de față și în situațiunea specială creată elementului evreiesc, voi putea aduce un real serviciu țării și evreilor ca unul care n-am activat în politică, nici generală nici evreiască, care am observat și recunoscut greșelile comise de conducătorii evreimii și de prietenii lor și care sunt convins că evreii nu pot fi salvați decât dacă ei înșiși recunosc în sfârșit existența problemei evreiești și contribuie sincer la rezolvarea ei.

Domnule mareșal,

Trecutul meu în medicina românească, faptul că sunt căsătorit de opt ani cu o creștină ariană și că eu însumi nu mai fac parte din comunitatea evreiască, fiind botezat, precum și atitudinea mea în postul de conducere la Centrala Evreilor, atitudine pentru care sunt hulit de majoritatea evreilor, recalitranti și lipsiți de orice simț al realității – și aprobat doar de cei puțini, înțelegători și – mai ales – de autoritățile superioare ale statului, îmi dau

curajul să supun domniei voastre un proiect de soluționare parțială a problemei evreiești în țara noastră.

În general, problema evreiască nu poate fi soluționată radical decât în două feluri:

1. Crearea, printr-un efort comun al tuturor statelor interesate, a unui stat evreiesc care să cuprindă totalitatea evreilor răspândiți în lume, indiferent dacă acest stat este Palestina – după mine cel mai puțin indicată – sau altul;

2. Asimilarea evreilor cu națiunile în sânul cărora trăiesc, dar nu cum s-a făcut până acum, prin emanciparea lor care a grăbit deznodământul din zilele noastre. Într-adevăr, prin emancipare s-a acordat evreilor toate drepturile fără a li se cere renunțarea la naționalitatea lor care, la evrei, neexistând în formă, există însă în fapt prin religia lor, care nu este altceva decât un cod național și chiar naționalist-extremist. Așadar, asimilare nu prin emancipare, ci prin contopire integrală, adică prin părăsirea religiei și amestecul de sânge, prin căsătorie.

Prima soluție necesită consensul tuturor statelor interesate sau autoritatea unei singure țări sau unui grup de țări care să-și poată impune voința tuturor celorlalte state. Realizarea ei nu este, deci, posibilă, decât după terminarea războiului actual.

A doua soluție, cea adevărată și definitivă, nu mai este posibilă azi, deoarece legislația și măsurile de conservare națională o împiedică. În țara noastră, abia o mică parte a populației evreiești a înțeles să dea dovada supremă a asimilării cu națiunea dominantă: acceptarea religiei lui Hristos și amestecul de sânge prin căsătorie.

Dat fiind însă că problema evreiască este pusă pe planul principal al preocupărilor forurilor conducătoare ale statului, iar pe de altă parte rezolvarea acestei

probleme nu este posibilă în clipa de față, s-a ajuns, fatal, la o stare de provizorat, la o situație de tranziție.

În această stare de tranziție avem trei situațiuni deosebite ale elementului evreiesc din România: situația evreilor din Vechiul Regat, Ardeal și Banat, situația evreilor din provinciile dezrobite Basarabia și Bucovina și, în sfârșit, situația evreilor deportați în Transnistria.

În vederea organizării acestei epoci de tranziție a fost creată, din ordinul domniei voastre, Centrala Evreilor din România. Din motive independente de voința noastră, din cauză de forță majoră, programul Centralei Evreilor din România, concretizat în regulamentul de funcționare sancționat de domnia voastră, n-a putut fi realizat până acum decât în parte.

Asupra evreilor aflați în provinciile dezrobite, Bucovina și Basarabia, autoritatea Centralei Evreilor din România nu se întinde decât în formă, în fapt evreii din aceste provincii nu țin de Centrala Evreilor din România.

În ceea ce privește pe evreii din Transnistria, raportul alăturat acestui memoriu, bazat pe date în cea mai mare parte verificate de noi, expune pe scurt situațiunea lor. Din acest raport reiese limpede că, cu toată străduința noastră și cu toată bunăvoința autorităților centrale și locale ale statului, nu reușim – din cauza condițiunilor locale – să acordăm un ajutor minimal eficace unui număr de aproximativ 40.000 evrei. Așa cum prevede acest raport, acești evrei sunt sortiți să moară în cursul acestei ierni, de foame și frig.

Am ferma convingere că această situație care duce la dispariția treptată dar sigură, prin foame și frig, a majorității evreilor deportați în Transnistria, nu are aprobarea domniei voastre și de aceea îndrăznesc să vă prezint o modalitate pentru soluționarea acestei situații.

Acceptarea acestei propuneri ar fi folositoare țării în primul rând prin faptul că țara s-ar debarasa de un număr mare de evrei, iar în al doilea rând prin posibilitatea pentru țară de a obține sume importante de bani. Pentru evrei, această soluție ar însemna salvarea din situația de mizerie și, pentru mulți, chiar de la moarte sigură.

Îmi permit, domnule mareșal, să conturez acest program:

Grație bunăvoinței domniei voastre, onoratul guvern a îngăduit emigrarea evreilor. Până acum, aceste emigrări s-au făcut fără vreo organizare serioasă, numai pe baze comerciale și fără ca statul să profite, așa cum se cuvine, de pe urma lor.

Recent, din ordinul Președinției Consiliului de Miniștri, Centrala Evreilor din România a luat contact cu o societate de navigație cu întinse legături în toate cercurile competente din țările neutre și cu vaste posibilități de efectuare de transporturi. Această societate poate organiza, în colaborare cu Centrala Evreilor, emigrări masive.

Văzând aceste posibilități de emigrare și, față de necesitatea imperioasă atât din punctul de vedere a țării cât și al evreilor aflați în Transnistria, de a găsi o soluție pentru curmarea situațiunii în care se află aceștia, am îndrăznit să solicit – prin intermediul domnului dr. G. Stroescu – înalta aprobare a domniei voastre pentru emigrarea evreilor din Transnistria. Ați binevoit a aproba – verbal – această cerere, fixând pentru evreii din Transnistria o taxă către stat de 200.000 lei de fiecare emigrant.

Fiind vorba deocamdată de un număr de circa 40.000 de oameni, a căror emigrare – inclusiv cheltuielile de echipare și aprovizionare, taxa către stat, cheltuieli de transport etc. – ar necesita circa 25 miliarde lei, este evident că această sumă nu poate fi acoperită numai de către evreii

din țară. De aceea m-am gândit să solicit aprobarea domniei voastre să plec, împreună cu încă un delegat al evreilor, în câteva țări neutre, unde există asociațiuni evreiești bogate și să pun la încercare acea faimoasă solidaritate evreiască, cerând finanțarea acestei acțiuni de emigrare, respectiv de salvare a atâtor vieți omenești și, cerând în același timp ca acele asociațiuni să facă demersuri urgente pe lângă guvernele țărilor care au posibilitatea să primească emigranți, să-și deschidă porțile pentru aceștia.

Până la rezolvarea acestor chestiuni, care nu merită prea mult timp, se poate începe ca o primă operațiune înscrierea tuturor acelor evrei din Transnistria care dispun de bani, personal sau rudele lor, și care pot depune taxa fixată de domnia voastră. După calcule aproximative, numărul acestora poate fi de vreo 15.000.

Aceștia ar constitui primul lot de emigranți, a căror transportare treptată ar putea începe chiar imediat.

Dat fiind însă că în Transnistria nu avem posibilitatea de organizare, echipare, aprovizionare și de control, vă rog respectuos, domnule mareșal, să binevoiți a aprecia dacă n-ar fi cazul ca evreii din Transnistria – desigur, numai cei deportați din țară – pe măsura înscrierii lor pe listele de emigranți, să fie aduși în anumite centre din țară, unde ar fi mai ușor accesibili pentru echipare, aprovizionare și organizarea plecărilor.

Acești evrei urmează să semneze o declarație că înțeleg să părăsească țara în ordinea înscrierii în listele de emigranți și că sustragerea de la acest angajament atrage după sine decăderea de la orice drepturi și o nouă deportare, definitivă.

Din primele cca. 15.000 de înscrieri se poate realiza pentru stat imediat, fără vreo dificultate, suma de lei 3 miliarde.

Pentru ceilalți evrei și pentru celelalte cheltuieli urmează să obținem sumele necesare de la asociațiile evreiești străine.

Pentru realizarea în practică a celor expuse mai sus, vă rog respectuos, domnule mareșal, să binevoiți – dacă propunerea mea este acceptată de domnia voastră – a da înalta domniei voastre aprobare pentru următoarele:

1) Autorizarea oficială a emigrării evreilor din Transnistria.

2) Fixarea sumei pe care fiecare emigrant trebuie s-o verse în folosul statului.

3) Autorizarea Centralei Evreilor de a întocmi liste de evrei din Transnistria care au achitat suma fixată pentru stat. Centrala Evreilor depune banii la Banca Națională a României, la dispoziția Președinției Consiliului de Miniștri. Listele întocmite se înaintează de asemenea Președinției Consiliului de Miniștri.

4) Fixarea unor localități de tranzit pentru emigranți, în interiorul țării, de preferat localități situate în apropierea porturilor de îmbarcare: Brăila, Galați, unde organizarea, echiparea, aprovizionarea și plecarea se pot face cu mai multă ușurință decât în Transnistria.

5) Pe măsura înaintării tablourilor de evrei care au achitat sumele fixate către stat și alte taxe stabilite de Centrala Evreilor din România, necesare organizării și întreținerii lor până la plecare, evreii care figurează pe aceste tablouri vor fi aduși din Transnistria în aceste localități de tranzit, unde vor rămâne până la plecare.

Poate evreilor deportați din Vechiul Regat li s-ar putea acorda favoarea de a reveni, până la plecare, în localitățile lor de origine, urmând însă să respecte ordinea înscrierii și să se prezinte atunci când le vine rândul să plece.

6) Autorizarea subsemnatului și a unui delegat desemnat de evrei care au legături cu forurile conducătoare evreiești din țările neutre, de a pleca acolo pentru a obține fondurile necesare acestor operațiuni de emigrare în masă și a-i determina să insiste pe lângă guvernele respective pentru autorizarea imigrării unui număr mare de evrei din România.

7) Autorizarea societății de navigație Cunard-Star-Line, de a trata, în mod oficial, cu societățile de transport străine și a organiza transportul emigranților fie pe calea uscatului, fie pe calea apei, fie combinat.

Desigur că pe lângă evreii din Transnistria ar mai pleca un număr important de evrei din Vechiul Regat, Ardeal și Banat și Bucovina, așa încât, în felul acesta și într-un spațiu de timp nu prea mare, s-ar rezolva, cel puțin în parte, problema evreiască din România.

Vă rog, domnule mareșal, să-mi iertați îndrăzneala și modul deschis în care am pus această problemă; vă asigur însă că numai dragostea mea pentru această țară și dorința de a contribui la rezolvarea acestei probleme spinoase mi-au dat imboldul pentru această acțiune.

Primiți, vă rog, domnule mareșal, asigurarea profundului meu respect și devotament.

Dr. N. Gingold,
București, str. Dr. Lister nr. 5

19 noiembrie 1942

Domniei Sale,

Domnului mareșal Ion Antonescu, conducătorul
statului român

Ierusalim, Arh. Yad Vashem 0-11/160

1943, ianuarie

Cu adâncă emoție iau cuvântul înaintea domniilor voastre, spre a vă face o expunere asupra vizitei pe care am făcut-o în Transnistria.

Învățămintele trase din această călătorie, în ceea ce privește îndrumarea viitoare a operei de ajutorare, îmbunătățirile imediate realizate și ajutoarele acordate pe loc, dar mai ales ridicarea moralului celor de acolo, fac ca acest prim contact cu evreii aflați în Transnistria să capete o importanță cu totul excepțională.

Datorită încuviințărilor binevoitoare ale forurilor superioare, această vizită, de mult timp dorită, a putut fi realizată.

Plecați în seara de 31 decembrie 1942, prima noastră etapă a fost Odessa. În ziua de 2 ianuarie 1943, delegația noastră a fost prezentată domnului guvernator profesor G. Alexianu, care, în audiența pe care a binevoit a ne-o acorda, ne-a dat detaliate instrucțiuni pentru îndeplinirea misiunii noastre.

Ne-a recomandat în special să verificăm dacă în toate localitățile funcționează bine așezămintele de asistență socială, cantine, orfeline, spitale, azile de bătrâni și să luăm măsurile necesare înființării sau reorganizării acestora, acolo unde nevoia o cere.

De asemenea, domnul guvernator ne-a recomandat să ajutăm în aceeași măsură pe toți evreii din Transnistria, indiferent de locul lor de origine.

Domnul guvernator și-a terminat expunerea sa arătând că s-a hotărât a se păși la organizarea muncii evre-

ilor, în scopul ca fiecare evreu valid să aibă posibilitatea de a munci, în cadrul planului de lucru stabilit.

Primirea făcută delegației de către domnul guvernator, ca și audiențele de lucru avute după aceea la diferitele direcțiuni din conducerea Guvernământului, ne-au dat posibilitatea să ne orientăm asupra cadrului în care urma să executăm misiunea noastră.

*

Timp de 2 săptămâni, sub conducerea domnului Iuliu Mumuianu, delegatul Președinției Consiliului de Miniștri, și însoțiți de domnul căpitan Ion Z. Mihail, delegatul Inspectoratului de Jandarmi din Transnistria, am străbătut de 2 ori Transnistria, de la sud la nord și înapoi.

Am vizitat Moghilăul, unde am stat îndelung de vorbă cu conducătorii și reprezentanții a aproape 50.000 de evrei, așezați în peste 40 de localități din acel județ; am lucrat apoi 3 zile la Balta, unde am întâlnit conducătorii din 7 centre în care se află evrei deportați. Ne-am oprit și la Șmerinca, unde am găsit cea mai bine organizată colonie evreiască și, în sfârșit, la Odessa, unde am avut prilejul să vedem pe cei 54 de meseriași evrei care lucrează în atelierele Guvernământului din Capitala Transnistriei.

*

După itinerarul fixat de autorități am pornit spre Moghilău în zorii zilei de 4 ianuarie 1943.

La Șmarinca, unde am ajuns în seara aceleiași zile, am fost nevoiți să întrerupem călătoria din cauza înzăpezirii liniei. Am folosit acest prilej pentru a face prima noastră vizită într-un ghetou și a aplica pe teren îndrumările și instrucțiunile primite.

Am avut satisfacția să constatăm că, mulțumită destoinicei conduceri a d-lor dr. Adolf Herschmann și

Iosef Jekelis, organizarea acestui ghetou în care se găsesc 3.250 evrei este mai mult decât mulțumitoare.

Cantina, deservind zilnic peste 500 de persoane, un spital cu 12 paturi și o policlinică și o baie funcționează în bune condiții.

O școală și o grădiniță de copii adăpostesc și învață carte românească peste 300 copii și vă puteți închipui cât de mișcați am fost auzind copiii declamând frumos poezii românești și cântând „Pe al nostru steag” și alte melodii.

Starea sanitară este destul de bună, epidemie de tifos exantematic n-a fost niciodată în localitate.

Există aci un număr de 8 ateliere, bine organizare, al căror venit se varsă la fondurile necesare întreținerii operelor de asistență socială.

*

Mult mai puțin satisfăcătoare am găsit situația la Moghilău, unde am sosit la 7 ianuarie și al cărui ghetou adăpostește peste 10.000 de deportați și aproape 1.000 de orfani de ambii părinți.

Nu am găsit în funcțiune cantina, spitalul are multe lipsuri, iar copiii din orfelinat duc mare lipsă de îmbrăcăminte și sunt insuficient hrăniți.

Oricât de dureroase sunt aceste constatări, mai ales în ceea ce privește orfelinatele, nu putem învinui prea mult pe cei de acolo.

Noi nu am avut de unde trimite sume mari. Din totalul de circa 70 milioane lei colectat până azi, peste 60 milioane au fost trimise în Transnistria, ca ajutoare: în numerar, scule, medicamente, geamuri, chereștea etc., iar restul urmează a fi trimis peste zile. Raportând această sumă la numărul persoanelor nevoiașe și la timpul de când ei stau acolo, reiese că tot ce le-am trimis noi nu reprezintă nici 3 lei pe zi de om. Judecați și dvs. ce înseamnă această

sumă transformată în moneda care circulă acolo, față de scumpetea traiului și a obiectelor de primă necesitate.

Iar lipsa de mijloace a covârșitoarei majorități a populației, unită cu dificultățile de organizare a orfelinatelor, explică în parte gravitatea extremă a situației în care se află acești bieți copii, așa de greu loviți de soartă. E greu acolo unei familii să-și îngrijească de proprii ei membrii, dar mai ales să mai întrețină și copiii rămași dintr-o altă familie sfărâmată.

Și aci starea generală sanitară nu este prea rea. În spitalul de contagioși se aflau internate 63 persoane, dintre care 27 cu tifos exantematic, ceea ce față de caracterul endemic al bolii și mai ales față de situația din anul trecut, înseamnă o vădită ameliorare a situației.

S-au acordat aci fondurile necesare pentru imediata deschidere a cantinei și pentru îmbunătățiri la orfelinate și spital.

*

La Moghilău a avut loc în zilele de 8 și 9 ianuarie 1943, o conferință regională, la care au participat reprezentanți ai comitetelor evreiești din cele mai importante localități în care se află deportați evrei din județul Moghilău, de față fiind și domnii Iuliu Mumuianu și [...] ¹ Mihail.

Întâlnirea aceasta cu reprezentanții autorizați și cu fruntașii comunităților evreiești din Moghilău, Șargorod, Giurin, Murafa, Copai, Crasna, Lucineț etc., etc. a fost din cele mai mișcătoare.

Acela care are cinstea de a vă face această expunere, a făcut un lung expozeu. După ce a transmis salutul Centralei Evreilor din România, al Comisiei de Ajutorare și al evreilor din Regat, a arătat că ceea ce s-a făcut până acum în domeniul ajutorării cu bani, îmbrăcăminte,

medicamente, scule, geamuri, cherestea etc., indicând și instrucțiunile pentru viitor.

Am expus mai departe problema organizării muncii, așa cum ea a fost hotărâtă de cei în drept și am îndemnat călduros pe toți cei prezenți să insiste cu toată stăruința în opera de productivizare a mării mase a celor aflați acolo, îndreptându-i pe toți spre învățarea și practicarea meseriilor.

O deosebită atenție s-a dat problemei emigrării evreilor din Transnistria și a pregătirilor necesare în acest scop.

Am insistat asupra necesității ca între ei toți să domnească înțelegerea și ca să respecte în totul dispozițiile autorităților, în același spirit de ordine și disciplină ca întotdeauna.

O frumoasă și instructivă alocuțiune a ținut și domnul Iuliu Mumuianu.

Din partea reprezentanților comunităților a răspuns dl dr. M. Teich, care a mulțumit domnilor reprezentanți ai autorităților pentru cele spuse și pentru grija arătată. A mulțumit de asemeni Centralei Evreilor din România pentru tot ceea ce a făcut pentru ei. În încheiere a arătat că evreii din Transnistria sunt perfect convinși că existența lor depinde de stăpânirea românească a ținutului.

Înainte și după conferința regională s-au ținut consfătuiri separate cu reprezentanții fiecărei obști asupra situației și a nevoilor locale.

S-a remarcat buna organizare a coloniei Șargorod, condusă de dl dr. M. Teich și în care funcționează: 1 cantină, ospătând zilnic 1.550 de persoane, un spital, o farmacie, o brutărie și o cooperativă de aprovizionare, o baie cu 8 dușuri, cu cuptor de deparazitare și etuve de dezinfectare.

Pretutindeni s-a constatat lipsa de îmbrăcăminte și nevoia de mărire a ajutoarelor pentru cantine și orfani. În același timp s-au făcut verificările sumelor trimise ca ajutoare, a remiterilor individuale și s-a discutat felul în care fondurile au fost întrebuințate.

În județul Moghilău s-au distribuit în aceste 2 zile ajutoare în valoare de 500 R.K.K.S.

[...] ¹ s-au mai vizitat: Turnătoria, Uzina electrică și fabrica de [...] reconstruite și puse în funcțiune de către dl ing. Jägendorf și în care sunt ocupați peste 400 de evrei.

*

În zilele de 11 și 12 ianuarie am lucrat în Balta cu comitetul ghetoului din [...] ¹

S-au dat fondurile necesare măririi capacității de hrănire a cantinei și pentru o regrupare a orfanilor.

În jud. Balta s-au acordat acum ajutoare de 24.500 R.K.K.S.

*

În ziua de 14 ianuarie, delegația a ajuns din nou la Odessa, prezentându-se autorităților și expediind ajutoare comitetelor din Golta, Ladajin, Peciora și Râbnița, conform indicațiunilor primite de la domnul guvernator.

Am ajuns la concluzii

a) Din punct de vedere administrativ. Constatarea generală este că administrația banului public se face în mod cinstit și că, din toate punctele de vedere, adagiul că „omul cinstește locul” își găsește și aici o perfectă aplicare. Acolo unde se găsesc în fruntea comitetelor locale oameni cu tragere de inimă, cu spirit de sacrificiu, harnici și dornici de a folosi obștii, toate merg atât cât este posibil de bine.

Găsesc necesară o unificare a sistemului de lucru în toate localitățile.

Fără multe birocrație și formalism se pot stabili norme de lucru și scripte uniforme, pentru a avea oricând o cinstită evidență în toate direcțiunile și o posibilitate de control, verificare și îndrumare aproape automate.

Aș propune încă, în special pentru județele Moghilău și Balta, în care sunt așezați circa 80% din cei deportați, câte un comitet județean de îndrumare și control, ale cărei atribuții ar urma să fie stabilite.

b) În ceea ce privește trimerile de ajutoare colective și individuale. Verificările făcute arată că aceste remiteri sosesc la destinație. Prin filiera B.N.R., Guvernământ, Prefecturi și Preturi, toate plățile se efectuează. Parcurgerea acestei filiere, unită cu dificultățile de comunicație, mai ales în timpul iernii, în Transnistria, explică întârzierile survenite în efectuarea plăților.

Recunosc însă cu toată sinceritatea că și în această privință bunăvoința autorităților centrale și locale este totală. Ele sunt oricând dispuse să facă totul pentru o cât mai satisfăcătoare rezolvare a problemelor care se pun.

c) Asistența socială. Și în ceea ce privește asistența, trebuie să facem aceeași constatare ca și la administrația generală.

Cu aceleași mijloace modeste, în situațiunea generală aproape similară, rezultatele diferă după simțământul de răspundere și de înțelegere al celor din fruntea treburilor obștești.

Am expus situațiunea din unele localități, indicând măsurile de îndreptare luate sau care urmează a se lua.

Principiul general care trebuie stabilit în materie de asistență socială este că ajutorul trebuie să fie acordat exclusiv pentru instituțiunile create în acest scop: cantine populare, orfeline, spitale și infirmerii, băi etc., iar nu pentru a fi distribuite individual în numerar.

În acest scop și pentru ca soarta acestora să nu depindă de lipsuri momentane, sau de întâzieri care să aducă întreruperea activității lor, trebuie întocmit pentru fiecare localitate un buget minim a cărui acoperire să fie asigurată din timp. Acest buget poate fi elastic, în sensul că dacă posibilitățile materiale o permit, el să poată fi mărit în ceea ce privește realizările de îmbunătățiri, după un program care să intre automat în funcțiune.

Minimul fixat trebuie însă să fie garantat, pentru a nu ajunge în situația nenorocită de la Moghilău, sau de la aceea nu mai puțin tristă de la Berșad.

d) O atenție specială trebuiește acordată organizării orfelinatelor și reorganizării celor în funcțiune.

Aceasta urmează a se face în trei direcțiuni:

1. Înzestrarea orfelinatelor existente și a celor care se vor crea, cu minimul de mobilier, așternut și obiecte de gospodărie necesare.

2. Îmbrăcarea copiilor.

3. Fixarea unui buget minim, a cărui executare să fie garantată.

Acesta este capitolul cel mai dureros în existența deportaților evrei din Transnistria și de aducerea la îndeplinire imediat a programului anunțat, depinde salvarea vieții celor aproape 5.000 orfani care și-au pierdut amândoi părinții.

e) Spitale, policlinici. Datorită trimiterilor noastre relativ masive de medicamente, ca și numărul suficient de medici, starea generală sanitară – după dezastrul din iarna trecută – poate fi considerată satisfăcătoare.

Am constatat că morbiditatea nu este actualmente prea mare, iar mortalitatea este în cea mai mare parte din localitățile vizitate, sau despre care avem date, aproape normală.

Pentru ca această situație să fie menținută, este nevoie ca să continue trimerile de medicamente, instrumente chirurgicale și celelalte necesare.

Și în această privință o reorganizare a sistemului de lucru este necesară.

Sub controlul nostru direct, urmează a se crea depozite pe regiuni sau județe, care să elibereze farmaciilor locale cele necesare, pe măsura necesităților și bineînțeles a posibilităților.

f) Îmbrăcăminte. Masive trimiteri de îmbrăcăminte de toate categoriile, de la cămașă la palton, trebuiesc făcute de urgență. De asemenea, și în ceea ce privește capitolul cel mai greu de realizat, al încălțăminteii.

În localitățile pe unde am trecut nu am văzut oameni desculți sau înveliți cu saci sau ziare, dar este evident că cei neîmbrăcați n-au avut posibilitatea de a ieși din case. Iar din aceștia sunt mulți, chiar foarte mulți, după cum ne-au declarat cei în cunoștință de cauză.

Scăpați cu viața din flagelele iernii trecute, însă subnutriți, slăbiți și dezbrăcați, există posibilitatea ca cei evacuați să rămână în viață, sănătoși, dacă – în afară de programul întrebuițării lor la muncă productivă – vor fi ajutați cu: îmbrăcăminte, medicamente și hrană pentru ei și pentru cei bătrâni, infirmi și neapți pentru muncă.

Aceasta depinde de noi, cei de aci și de posibilitățile ca ajutoarele să vie regulat și la timp.

*

g) Statistica populației evreiești. Toate probleme puse, ca și toate propunerile făcute nu-și pot găsi încă o soluție satisfăcătoare, dacă nu vom cunoaște datele referitoare la numărul celor deportați și la repartiția lor pe localități.

Statistica întocmită în primele zile ale lunii ianuarie 1943, conform prevederilor Ordonanței nr. 2927, este cea mai fidelă oglindă în ceea ce privește numărul, numele, starea civilă, localitatea de origine și profesiunea celor deportați.

Cunoașterea acestei statistici și ținerea noastră la curent cu modificările intervenite, ar fi de cel mai mare folos.

h) Problema transportului. De asemenea trebuie rezolvată problema transportului. Lipsa legăturilor directe de cale ferată cu cea mai mare parte a localităților în care se află deportați, greutatea găsirii de mijloace de transport locale dau loc unei situații la a cărei remediere trebuie să ne gândim bine.

Socotesc necesară crearea de centre, de preferință în capitalele de județ și la unele prețuri unde, sub controlul nostru și supravegherea autorităților locale să se centralizeze și de acolo să se distribuie tot ce se va trimite de aci.

i) Doleanțe diverse.

1. Ușurarea corespondenței între evacuați și cei din țară și între cei evacuați din Transnistria.

2. Achitarea sumelor restanță datorate pentru muncă obștească, conform Ordonanței nr. 23.

3. Repatrierea bolnavilor care necesită intervenții chirurgicale sau tratamente care nu pot fi făcute în Transnistria.

4. Plata în alimente a muncii obștești, așa precum s-a arătat și în capitolul special al organizării munci.

*

Nu pot să închei acest referat fără a adresa pe această cale mulțumirile noastre pentru marele sprijin și pentru îndrumarea pe care mi-a dat-o în tot timpul cât a

fost împreună cu noi, domnul Iuliu Mumuianu, delegatul Președinției Consiliului de Miniștri.

De asemenea exprim mulțumiri frățești colegilor mei din delegație, domnii Ihil Marcovici, ing. Iacob Schächter și av. I. Ebercohn, pentru prețiosul ajutor de fiecare clipă pe care mi l-au dat și pentru tot aportul lor de muncă fără preget și sacrificiu pe care l-au dedicat misiunii încredințate.

Cu toții mulțumim domnului președinte al Centralei Evreilor din România, colaboratorilor săi și Comisiunii de Ajutorare, pentru că au prilejuit și au pus la dispoziție mijloacele de realizare a acestui prim contact între evreii din Regat și cei din Transnistria.

*

V-am făcut, doamnelor și domnilor, o scurtă descriere a celor văzute și aflate de noi în cele 2 săptămâni de drum prin Transnistria, precum și schița multor lucrări și îndreptări care mai trebuie făcute.

Mă adresez acum domniilor voastre, tuturor, care vă întoarceți la căldura căminului vostru, la casa și masa voastră, care vă odihniți în patul vostru și vă rog să vă gândiți la acei care n-au ce îmbrăca, care n-au hrană îndestulătoare, care suferă în frig și în lipsuri.

Ajutați-i!

Ei vi se adresează prin noi, vouă, bărbați, care aveți o situație, care exercitați o profesiune, care mai aveți o rezervă bănească,

Vouă, femei, mame și surori,

Gândiți-vă la cei în nevoie, la bătrâni, la copii, la orfanii goi și desculți, cărora avem, cărora aveți datoria de a-i reda unei vieți care să merite acest nume.

Nevoile sunt mari, sumele necesare trebuie să fie și ele mari.

Cumpăniți bine și notați pe cartonașul din fața d-voastră nu o danie, nu o ofrandă, ci o contribuție masivă și o cotizațiune lunară importantă, care să dea posibilitatea unei ajutorări efective și binefăcătoare.

Acei care au dat să mai dea, până dincolo de maximul posibilităților lor.

Gândiți-vă la răspunderea pe care o avem cu toții și faceți sacrificiul salvator.

Nici un evreu, nici o evreică, care pot da aportul lor, nu trebuie să lipsească dintre donatori.

Dar nu vă mulțumiți numai a da contribuția dv. bănească. Deveniți colaboratorul nostru la opera de colectare de fonduri.

Chiar dacă am avea forțe nesfârșite și chiar dacă harul Domnului ne-ar lumina, ca să știm ce trebuie să facem, nu putem noi, cei din Comisiunea de Ajutorare, să îndeplinim singuri opera de salvare a 75.000 de suflete, operă de proporții ce n-ar fi mici nici pentru un stat organizat. Alăturați eforturile voastre celor ale noastre, alăturați inimile voastre și simțirea voastră omenească și frățească, de ale noastre și de ale celorlalți oameni de bine ce au venit lângă noi.

Nici Dumnezeu și nici oamenii nu vor ierta pe acei care în aceste clipe nu și-au făcut datoria față de frații lor în suferință.

Dați-ne banul vostru, dați-ne colaborarea voastră!

[F. Șaraga]

DCFRJH, vol. V, p. 322-328

¹ Text ilizibil.

12 mai 1943

Domnule președinte,

Următor dorinței domniei voastre, am onoare a vă comunica în scris ceea ce v-am expus oral în conferința de la 9 mai crt. ca răspuns la comunicarea ce mi-ați făcut-o și anume că – după deliberări care s-au ținut în mai multe consilii prezidate de domnul mareșal Antonescu și la care ar fi participat domnul vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, domnii miniștri ai Afacerilor Interne, al Finanțelor, Economiei Naționale și Apărării Naționale și Împuternicitul guvernului pentru chestia evreiască – s-ar fi hotărât ca evreii să plătească o dare de 4 miliarde: jumătate în 30 de zile, iar restul în 2-3 luni, sub sancțiunea deportării în Transnistria a conducătorilor Centralei, a celor convocați în ședința sus arătată – pe care Președinția îi va desemna în Comitetele de impunere – și a acelora care nu vor fi achitat impunerea.

Motivarea acestei impuneri excepționale ar fi că în timp ce românii sângerează pe front, evreii acumulează averi și că ei trebuie să fie mulțumiți că li se acordă un termen și nu se procedează ca în alte țări, unde evreii au avut de achitat sume asemănătoare în 24 ore:

1. Este inexact că în unele țări evreii ar fi fost impuși la plata unui tribut similar în 24 ore sau în mai mult. Există un singur precedent, în Germania, dar în această țară tributul a fost impus drept sancțiune, într-o singură împrejurare excepțională: asasinarea – de către un evreu – a diplomatului german Von Rath.

Cum o asemenea cauză nu există în România, tributul în sine fiind lipsit de orice bază, grația termenului cade de la sine.

2. Dacă în timp ce românii sângerează pe front, evreii nu se află și ei pe front, vina nu este a acestora, căci a doua zi după mobilizare am prezentat domnului mareșal cererea de reintegrare a evreilor în armată.

3. Este de altfel inexact că în timp ce românii sângerează pe front evreii acumulează averi. Toți evreii care datorau serviciul militar, dacă nu luptă pe front cu arma, îndeplinesc munca de folos obștesc, adică luptă pentru țară cu unealta; cu sângeroasa deosebire că în timp ce ostașii pe front sunt echipați, hrăniți și plătiți, iar familiile lor ajutate și că în caz de invaliditate sau deces primesc pensii, evreii care îndeplinesc echivalentul serviciului militar nu sunt nici echipați, nici hrăniți, nici plătiți, familiile lor nu sunt ajutate, iar dacă din cauza serviciului devin invalizi sau încetează din viață, nu primesc nici o pensie.

4. Dacă sunt evrei care au fost scutiți de muncă pentru că sunt utili economiei naționale, nu văd cum li se poate aplica o pedeapsă pentru că sunt utili țării! De altfel, nu numai evreii, dar și numeroși români – în vârstă de a lupta pe front – sunt mobilizați pe loc în diverse instituții de stat sau întreprinderi particulare, așa că evreii nu se bucură prin scutirea de muncă de un regim de favoare.

5. Dacă evreii care în interes național sunt scutiți de muncă acumulează averi, atunci și românii care sunt scutiți de a merge pe front acumulează averi, și încă mult mai mult decât evreii, pentru că și o considerabilă parte din ceea ce evreii au creat sau acumulat în decenii de muncă, le-a fost luat prin legi sau măsuri administrative, fără măcar a se fi plătit evreilor contravaloarea, sau au fost

siliți de împrejurări să le vândă românilor pe preț infim din aceleași cauze.

6. O.C.R. – care nu poate fi bănuit de filosemitism – în statistica publicată în ziarele din 6 martie a.c. anunță că de la 1941 la 1943 numărul firmelor evreiești a fost redus de la 8.126 la 4.301, iar numărul salariaților evrei de la 28.235 la 6.505, adică firmele s-au redus la jumătate, iar salariații cu peste 75%. Este adevărat că numărul carnetelor eliberate a fost de 28.300, nu de 11.000, dar dacă scădem 3.500 carnete ale personalului Centralei, carnetele liber profesioniștilor, a celor ce depășesc 50 ani etc., ajungem la cifra O.C.R.

De unde să dea aceștia miliardele cerute, evreii care sunt prejudiciații românizării, nu beneficiarii ei!

7. Dacă reducerea firmelor cu 50% și a salariaților cu 75% – între 1941-1943 – nu dovedește îndeajuns neputința realizării impunerii excepționale, mai reamintesc:

a) că mii de evrei au fost ruinați în 1940 sub legionari: a se vedea *Pe marginea prăpastiei*, publicată de Președinția de Consiliu;

b) că 45.000 de evrei au fost ruinați în iunie 1941 prin evacuarea în orașe, din sate și târguri, unde au abandonat toată averea, care le-a fost furată;

c) că alte mii de evrei și-au pierdut averea în iulie 1941 prin evacuarea din Iași, Galați, Piatra Neamț, Focșani, Huși, Vaslui, Buzău, Ploiești, Câmpina, Reșița, Lipova, Diciosânmartin etc.;

d) că alte mii au fost ruinați în 1942, prin deportări nelegale, muncă de folos obștesc, dorohoiarii etc.;

e) că dacă circa 100.000 de evrei, adică o treime din evreii Vechiului Regat și Transilvania, au fost ruinați din aceste cauze, restul de 200.000 de evrei a suferit o considerabilă diminuare de avere prin măsuri legale sau

administrative. Citez câteva: s-au expropriat toate proprietățile rurale și urbane – fără nici o excepție pentru primele, cu foarte rare excepții pentru ultimele – luându-se oamenilor nu numai folosința, dar și dreptul de locuință, deși nu li s-a plătit încă despăgubirea;

S-au mai expropriat bălțile, viile, livezile de pomi fructiferi, crescătoriile de animale și de păsări, stupării, grădinile de zarzavat și de flori, întregul inventar viu și mort, cu stocurile de cereale și nutrețuri oriunde s-ar afla, dacă erau destinate exploatării: pădurile cu toate construcțiile, instalațiile, liniile ferate; morile de orice fel chiar din orașe; pivele și teascurile țărănești de ulei și pivele de postav și tot inventarul viu sau mort și toate stocurile de produse și materii prime; industriile forestiere; întreg inventarul viu sau mort, precum și recoltele care au făcut obiectul unor contracte de asociație în arendă cu evrei; vasele și plutitoarele maritime și fluviale; toate contractele de închiriere, asociația sau administrația ale unui evreu referitoare la bunurile expropriate; drepturile de suprafață, fermele, brutăriile, instalațiile de prelucrat paste făinoase, orice industrii anexe ale morilor, fabricile industriale de spirt, spirt de vin, rafinării de alcool și distileriiile de categoria întâia și a doua, cazanele de orice categorie pentru fabricarea țuicii; drepturile asupra subsolului, inventarul viu și mort al tuturor fermelor, brutăriilor etc.; aparatele de radio; acțiunile societăților de voiaj și turism etc.

S-a interzis evreilor a dobândi orice industrii rurale și numeroase industrii urbane; evreilor din categoriile întâia și a treia, adică imensei majorității, de a fi membrii în Consilii de administrație chiar dacă posedă totalitatea acțiunilor societății; tuturor evreilor de a fi comercianți în comunele rurale și târguri; a fi comercianți de băuturi

alcoolice sau produse ale monopolului; a exploata sau a închiria cinematografe; a edita și colporta imprimate românești; a lua în arendă farmacii, drogherii sau a servi ca farmacist într-o farmacie sau drogherie neevreiască; a edita lucrări didactice sau științifice; a exploata case de filme, birouri de voiaj; a fi mijlocitori oficiali de bursă; a fi comercianți de cereale, de fier, de pielărie, de arme, agenții teatrale, de cinema, de a exploata studiouri sau laboratoare de cinema etc., iar industriașii și comercianții evrei – câți au mai rămas – nu-și pot procura credite, pentru că B.N.R. respinge de la reescont acceptele emise sau girate de evrei. S-au anulat toate contractele de ucenicie ale evreilor; s-au anulat toate cărțile lucrătorilor și meșterilor evrei care nu lucrează pe contul unui patron; nu se mai eliberează nici o carte de lucru evreilor; se interzice ținerea de cursuri profesionale pentru ucenici evrei etc.

S-a interzis evreilor de categoria 1-a și a 3-a, deci marii lor majorități, de a fi funcționari publici, avocați – cu foarte rare excepții – notari, experți, antreprenori cadastrali etc.

S-a interzis avocaților evrei de a pleda pentru alții decât pentru evrei persoane fizice și numai la instanțele civile, și fără drept de a fi la contencioasele acestora; actorii n-au dreptul de a juca decât la teatrele evreiești; medicii evrei nu pot consulta decât pacienți evrei.

Care mai poate fi capacitatea contributivă a unei colectivități care a suferit asemenea amputări de drepturi?

8) Dacă distrugerea potențialului de contribuție al evreilor între 1941 și 1943 nu rezultă îndeajuns din cele ce preced, mai adaug:

a) că în 1941, la Împrumutul Reîntregirii, au fost obligați să subscrie de patru ori mai mult decât românii;

b) că în 1941 au dat efecte valorând aproape 1.800.000.000 lei, dar că mizeria era așa de mare – deși era așa de mică față de situația de astăzi – încât peste 40.000 evrei înfruntă sancțiunile – închisoare cinci ani cel puțin – pentru că n-au putut da minimalul care valora circa 200 lei!

c) că evreii sunt impuși la taxe militare excepționale exorbitante. Un comerciant cu un venit de un milion plătea în 1941 lei 415.090 – impozit și supracotă, plus lei 249.235 taxe militare, adică 65% din venit. Cum taxele militare au fost majorate în 1942, dintr-un milion evreul nu rămâne nici cu 250.000 lei;

d) că la judecarea cererilor de carnet de muncă s-au perceput taxe de judecată considerabile și, în afară de taxele de judecată, s-au perceput alte taxe considerabile care însumează până astăzi câteva sute de milioane;

e) că pentru a obține amnistia celor 40.000 de pauperi care n-au putut da minimalul la efecte, se cere o sută de milioane, pentru realizarea căreia impozitele evreilor la Centrală s-au majorat cu 25%;

f) că pentru Palatul Invalizilor evreii au dat prin Centrală peste 60 de milioane și alte zeci de milioane pe alte căi, precum și zeci de milioane pentru Consiliul de Patronaj;

g) că impunerile la stat pentru exercițiul 1943 au fost pretutindeni triplate sau quadruplate, așa că și din acest punct de vedere oamenii sunt în neputință de a face sacrificiile ce li se cer.

9) Dacă toate acestea nu sunt îndeajuns, adaug că deși evreii plătesc impozite statului, între care și taxa de învățământ, cult și asistență, statul le refuză și învățământul și asistența și orice subvenție pentru învățământ, cult sau asistență, așa că sunt obligați să

plătească noi impozite în sume considerabile comunităților pentru a întreține școli, sinagogi, spitale, cantine etc.; că peste toate au de îngrijit 75.000 de deportați în Transnistria, printre care câteva mii de orfani, de zeci de mii de la munca de folos obștesc.

10) Față de cele ce preced, tributul ce se cere astăzi evreilor apare ca imposibil de realizat, pentru a nu mai spune că este nedrept.

Nedrept, pentru că nu este drept ca o populație căreia i s-au luat toate bunurile și dreptul la muncă să fie impusă la dări suplimentare.

Domnul mareșal a spus, făcând aluzie la evrei, că „Omul este om oricare îi este credința” și că „Dreptatea se dă oricui o are și o cere”.

Cele ce preced dovedesc că o avem cu carul. Trebuie s-o cerem și sunt convins că domnul mareșal ne-o va da, pentru că deși suntem evrei, suntem totuși oameni!

Am prea mult respect pentru domnul mareșal. Îl știu prea sensibil la durerile omenești, prea statornic în convingerea sa de a considera și pe evrei ca oameni și a le da dreptate, pentru a-mi închipui o singură clipă că nu va fi mișcat, că nu mă va înțelege și că nu va face gestul care-l va înălța o dată mai mult, acela de a renunța la această dare, după cum a renunțat la semnul distinctiv după ce dăduse ordinul de aplicare.

Mai mult, perceperea lui înseamnă a lăsa muritori de foame două sute de mii de evrei care trăiesc din caritatea publică și a lăsa copii hoinari pe stradă, căci evreii nu vor mai putea întreține școlile, spitalele, cantinele și operele de asistență socială, nici pe cei din Transnistria sau de la munca de folos obștesc.

Dar mai înseamnă și dezechilibrarea bugetului țării, pentru că, dacă se ia oamenilor așa de sărăciți bruma de

capital ce mai posedă, vor fi cu neputință de a-și plăti impozitele, iar paguba pentru stat va depăși trecătorul și iluzoriul tribut.

11) Cum ni s-a adus la cunoștință, această contribuție excepțională a fost impusă sub sancțiunea deportării atât pentru conducătorii Centralei, cât și pentru cei convocați și care ar urma să fie numiți de Președinția Consiliului de Miniștri în comisiile de impunere, vă rog să luați act că dacă este vorba ca și eu să fac parte din comisiile de impunere, ar trebui să plec de azi în Transnistria, pentru că orice aș face nu voi izbuti să adun – nici pe de o parte – o asemenea contribuție.

Am socotit întotdeauna că datoria unui sfetnic este să spună conducătorilor adevărul. L-am spus domnului general Stoenescu când mi-a cerut 10.000.000.000 împrumut de la evrei, că maximul poate fi două miliarde. Ne-a obligat să plătim de patru ori impozitul și totuși cifra de 1.800.000.000 lei lăsată de mine n-a putut fi majorată de Centrală decât la 2.000.000.000 după luni de eforturi.

Am spus că, cu toate amenințările anilor de închisoare din Legea contribuției în efecte în natură, vor fi zeci de mii de oameni care nu vor putea da minimalul; și aceasta s-a adeverit, căci sunt 40.000 de oameni care nu le-au putut da.

Tot astfel spun astăzi că după cele petrecute între 1941-1943, suma cerută este irealizabilă și sunt adânc convins că cel dintâi care va reveni va fi domnul mareșal, dacă va revizui cele întâmplate între 1941-1943.

12) Să nu se facă confuzie: nu este vorba de nevoiță, ci de neputință. Voința și bunăvoința am dovedit-o și la Împrumut și la efecte. Astăzi cu toată bunăvoința este cu neputință de a se aduna asemenea sume.

Și pentru că spuneți că și în alte țări evreii ar fi fost impuși unor asemenea tribute, adaug la cele ce preced că ceea ce s-a putut face în Germania în 1938, nu s-ar mai putea face în Germania în 1943, din cauzele sus expuse, similare în Germania și la noi, și că tot astfel ceea ce s-a putut la noi în 1941 – Împrumutul și efectele – nu se mai poate în 1943, pauperizarea crescând vertiginos în acești doi ani.

În sfârșit, și răspunzând aceluiași argument, anexez un rezumat al situației țărilor din Axă – Italia, Ungaria, Finlanda – pentru ca să vă dați seama că măsura ce se propune nu are precedent, și că cu drept cuvânt „Bukarester Tageblatt” a adus țării durerosul elogiu că este țara în care s-au adus cele mai crunte legi antievreiești.

Primiți, vă rog, domnule președinte, asigurarea considerațiunii mele.

(dr. W. Filderman)

Anexă: Situația evreilor din Italia, Ungaria și Finlanda

Domniei sale,

Domnului dr. N. Gingold, președinte al Centralei
Evreilor din România

DCFRJH, vol. IV, p. 567-571

București, 31 august 1943

Domnule președinte,

Înapoiat din Transnistria am informat Comisia de Ajutorare de starea deplorabilă a evreilor deportați, din cauza lipsei de alimente și îmbrăcăminte de iarnă. Am arătat că la Moghilev mii de oameni primesc zilnic de la bucătăria populară o oală de apă fierbinte în care plutesc 30-40 grame de mălai.

Sunteți medic și puteți întrevedea urmările dezastruoase ale acestei subalimentații.

Guvernământul a promis de astă dată să dea hrana necesară, în cantități îndestulătoare, dar cere să i se depună fonduri pentru livrările viitoare.

Cum cu prilejul contribuției de 4 miliarde, sumele subscrise au fost majorate cu 15%, din care 10% trebuiau întrebuințate pentru Transnistria, vă rog foarte stăruitor să dispuneți punerea la dispoziție Comisiunii de Ajutorare a sumelor hotărâte, pentru ca alimentele să poată fi livrate de urgență și ca să se cumpere paltoane, haine, ghete uzate, întrucât colecta de efecte, deși a atins un plafon important, nu conține decât foarte puțină îmbrăcăminte de iarnă.

Nădăduind că veți binevoi a da rugămintii mele toată atențiunea pe care nenorociții noștri coreligionari o merită, vă rog să primiți asigurarea stimei mele.

(ss.) W. Filderman

Domniei sale,

Domnului președinte al Centralei Evreilor din România

Ierusalim, Arhiva Yad Vashem P-6/66

12 octombrie 1943

Problema readucerii în țară a evreilor deportați

Memoriu predat dlui prim-ministru și dlui general C.Z. Vasiliu, M[inisterul] de Interne la 12 octombrie 1943

I. Numărul evreilor în 1940 și 1942

În 1940 trăiau în România 728.115 evrei, din care n-au mai rămas în 1942 decât 272.409, cifră despre care „Bukarester Tageblatt” din 8 august 1942 declară că: „Față de evaluările anterioare care se cifrau la vreo 700.000-800.000 de evrei, numărul de astăzi apare mic”. În alt articol din același număr, același ziar scrie: „Reducerea față de acest număr în timpul scurt din vara anului 1940 este extraordinar de considerabilă”.

II. Numărul evreilor deportați

În Basarabia, Bucovina și Dorohoi trăiau în 1940 circa 300.000 evrei, din care 275.419 locuiau pe teritoriul ocupat de U.R.S.S. (Analele Institutului Statistic al României, 1942, vol. I, p. 340-341), iar astăzi nu mai trăiesc decât 16.000 evrei în Bucovina („Bukarester Tageblatt” din 8 august 1942) și 3.000-4.000 în jud. Dorohoi, așa că nu se mai află pe aceste teritorii 280.000 locuitori evrei.

„Bukarester Tageblatt” din 8 august 1942 afirmă că au fost deportați 185.000 evrei, la care adăugându-se deportările de după 8 august 1942, am avea circa 190.000-200.000 deportați.

În ce privește restul până la 300.000 nu există date oficiale. Se știe însă că sub stăpânirea U.R.S.S. un număr de evrei au fost deportați, iar la retragerea trupelor

U.R.S.S. un număr de evrei au fost luați sau au urmat aceste trupe.

III. Numărul evreilor care supraviețuiesc

Astăzi nu mai trăiesc în Transnistria decât 78.000 deportați, așa că 122.000, adică 61%, au murit în decurs de doi ani.

Acești 78.000 se compun din: 25.000 bărbați, cea mai mare parte trecuți de 50 ani; 33.000 femei și 20.000 copii de ambele sexe, sub 18 ani.

Procentul mai mare de femei se explică prin aceea că din jud. Dorohoi s-au deportat femeile ai căror soți se aflau la munci în alte județe din Regat. S-a spus femeilor că bărbații le vor urma. Femeile și-au luat copiii de mână și au plecat numai cu cămașa pe ele. De aceea și cel mai mare procent de mortalitate l-au dat deportații din Dorohoi. Bărbații lor reîntorși de la muncă au rămas în Dorohoi, iar femeile și copiii lor sunt și astăzi încă în Transnistria.

IV. Temeiurile deportării, excepțiile aprobate de dl vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și modul de executare

Deportarea a fost motivată prin:

a) atitudinea evreilor față de armata română la retragerea acesteia din teritoriile cedate și prin

b) atitudinea lor față de populația română în timpul ocupației U.R.S.S.

În timpul executării, dl vicepreședinte al Consiliului a hotărât ca: proprietarii, industriașii, comercianții, meseriașii și intelectualii necesari economiei naționale, precum și funcționarii publici și pensionarii să nu fie deportați.

Ordinul nu s-a executat, însă, nici în Basarabia, nici în Bucovina, nici în Dorohoi, ci numai în Cernăuți, unde prin aplicarea lui au rămas pe loc circa 16.000 evrei.

Din examinarea motivelor deportării, combinate cu excepțiile ordonate, rezultă că următoarele categorii de evrei au fost deportați, peste intențiile guvernului:

1. Evreii locuind în jud. Dorohoi și în Bucovina de sud. Aceste teritorii nefiind ocupate niciodată de U.R.S.S., locuitorii lor nu s-au putut face vinovați de învinuirile sus arătate. Au fost deportați și luptători din războaiele României, decorați, invalizi de război, descendenți ai acestora și ai veteranilor din Războiul Independenței, femei și copii ai căror soți se aflau și se află și azi la munca obligatorie în țară etc.

Au fost deportați și evrei care, la declararea războiului, fuseseră trimiși din zona frontului din Bucovina și Dorohoi în Muntenia, dar la intervenția Ministerului de Finanțe în vederea subscrierii la Împrumut au fost retrimiși în toamnă la domiciliile lor. După ce însă oamenii au subscris, a venit deportarea și au fost deportați. Dacă rămâneau pe loc în Muntenia și Oltenia, n-ar fi fost deportați, cum n-au fost deportați cei care în loc să se reîntoarcă la Dorohoi sau în Bucovina de sud s-au stabilit în alte orașe din Vechiul Regat.

2. Evreii originari din Vechiul Regat, Transilvania sau Banat, care se aflau întâmplător în călătorii de afaceri sau în vizită de familie în Basarabia și Bucovina.

3. Funcționarii și pensionarii de stat din Bucovina de nord și Basarabia. În urma ordinului dlui prim ministru, funcționarii și pensionarii care nu fuseseră încă deportați, au rămas pe loc și își primesc și pensia. Cei care fuseseră deportați înainte de sosirea ordinului – printre care se află președinți și consilieri de Curte de Apel – stau și azi în Transnistria și nici pensia nu și-o primesc.

4. Evreii care, deși originari din teritoriile ocupate, erau mobilizați în armata română la data cedării teritoriilor

și care, retrăgându-se împreună cu armata, au putut suferi atacurile ce se impută evreilor, dar nu le-au putut săvârși.

V. Propunere de readucere în țară a deportaților

Dacă readucerea în țară a evreilor din cele 5 categorii de mai sus, care au fost deportați dincolo de intențiile guvernului, apare firească, credem și rugăm ca și ceilalți să fie readuși, atât pentru că – după cum s-a văzut – deportarea s-a făcut global, fără cercetare individuală a culpei, cât și pentru motive de ordin uman.

În adevăr, presupunându-i pe toți evreii vinovați, însă orice pedeapsă are un termen și chiar cei condamnați la muncă silnică pe viață se amnistiază sau se grațiază pentru motive generale sau speciale.

Când două treimi dintre deportați au murit în exil în 2 ani; când sunt familii în care din 10 membrii supraviețuiesc numai unul sau doi; când sunt copii ai căror părinți au murit în exil; când mii de deportați desculți și flămânzi nu-și pot procura drept hrană zilnică decât o apă fierbinte în care plutesc 30-40 grame de mălai, și deci și treimea care a rămas este amenințată să moară, suferințele lor merită, credem, iertare, mai cu seamă când majoritatea celor care supraviețuiesc sunt femei și copii minori.

În cuvântarea ținută cu prilejul primirii elevilor de la liceul din Odessa, domnul mareșal a recomandat să se sădească în sufletele fragede ale copiilor „Iubirea de aproapele și de frate, pentru a-i pregăti să înțeleagă mai târziu că omul trebuie să fie privit, tratat și condus ca om, oricare ar fi limba și credința lui, meritele sau păcatele lui” („Universul”, 1 iunie 1943).

Dacă evreii deportați au avut păcate, au suferit de ajuns ca să le fie iertate.

VI. Unde să fie transportați

În Basarabia, Bucovina și Dorohoi trăiau cca. 300.000 evrei și 125.655 germani. Evreii au fost deportați, iar germanii repatriați în Germania. Au rămas deci libere locuințe care adăposteau 423.000 suflete. Nu mai sunt în Transnistria decât 78.000 evrei și cea germană repatriată, așa că readucerea lor va trece neobservată.

Dacă se preferă o soluție de concentrare, ei ar putea fi grupați – după origine – în câteva orașe din Basarabia, Bucovina și Dorohoi sau din Regat, fie în ghetouri similare celor din Transnistria.

Mișcarea a 70.000-80.000 oameni nu necesită eforturi prea mari și Calea Ferată va fi desigur în măsură să facă aceste eforturi.

[W. Filderman]

DCFRJH, vol. IV, p. 662-664

1944, ianuarie 30

Domnule președinte,

Avem onoare a vă înainta prin prezenta un memoriu asupra realizărilor grupului de specialiști principal aflător pe teritoriul Transnistriei, și anume ale Turnătoriei, rugându-vă să binevoiți a fi interpretul celor solicitate de noi pe lângă forurile competente.

Pentru a vă putea da o imagine clară a tuturor realizărilor tehnice, organizatorice, sociale și caritative, efectuate în timpul evacuării, adică din noiembrie 1941 până astăzi, ne permitem să vă supunem în cele ce urmează un scurt istoric cuprinzând toate aceste realizări din momentul sosirii noastre în localitate până în ziua de azi.

Imediat după sosirea în Moghilev și în plină organizare, s-a format – grație bunăvoinței autorităților locale și dictat de necesitățile regiunii devastate de întâmplările războiului – un mic grup de specialiști din toate branșele, pentru a începe o operă de reclădire generală, în special a industriilor paralizate din cauza evenimentelor.

Văzându-se necesitatea de a găsi pentru reclădirea uzinei electrice în noiembrie 1941 un atelier de reparații, s-a găsit în orașul Moghilev o fabrică distrusă care în timpul regimului sovietic s-a ocupat cu fabricarea de articole tehnice, limitate în număr și standardizate în execuție.

Cu toată lipsa oricăror mijloace tehnice și organizatorice, acest complex industrial complet devastat a fost reclădit într-un timp record de 3½ luni, începând în

februarie 1942 cu o producție modestă pentru a ajunge după un scurt timp factorul cel mai important pentru reclădirea tuturor industriilor transnistrene distruse de război.

Organizate după normele industriei occidentale, atelierele Turnătoriei din Moghilev au produs absolut tot ce a fost necesar atât pentru industriile în refacere cât și pentru autoritățile civile și militare ale regiunii. Înzestrată cu diferite ateliere, începând de la turnătoria propriu-zisă, cu strungăria, secția de ștanțe și prese, lăcătușeria, tinichigieria, fierăria și tâmplăria, fabrica prezenta după completa ei reclădire și punere în funcțiune un complex industrial în sine închis, care a fost în măsură de a confecționa nu numai piesele de mașini și chiar și instalațiuni întregi pentru repunerea în funcțiune a industriilor transnistrene, ci și diferitele piese necesare agriculturii etc.

Pentru a nu depăși cadrul unui asemenea memoriu, ne permitem a vă reda mai jos un număr mic de realizări efectuate pentru reclădirea industriei transnistrene. Astfel, Turnătoria a executat în timpul ei de activitate toate piesele de mașini necesare pentru repunerea în funcțiune a următoarelor industrii: fabricile de zahăr din Vindiceni, Tomașpol, Derebcin, Cicelnic, Spicov, Moevca, Honorovca, Chirnasovca și Capustiani; fabricile de spirt din Cicelnic, Trostineți și Iurkivți; fabricile de marmeladă din Moghilev și Iampol; diferite fabrici de ulei. De asemenea, Turnătoria din Moghilev a furnizat și furnizează diferite piese de schimb pentru tractoare MTS-urilor din județul Moghilev și din celelalte județe ale Transnistriei. Fabrica a mai furnizat între altele următoarele fabricate confecționate la noi: saboți, sobe, cutii de ungere, manipolatoare de telegrafe pentru C.F.R., piese de schimb din fontă și bronz

pentru mașinile de prelucrat sfecla și de rafinat zahăr, piese de tractoare pentru toate tipurile existente în Transnistria, 8 furnale de carbonizat turba complete, precum și diferite construcții metalice, diferite comenzi pentru armata română și germană. Astfel, 12 fabrici de zahăr, spirt, precum și diferite alte industrii au putut reîncepe activitatea lor normală grație furniturilor de piese efectuate de Turnătorie.

Activitatea acestei fabrici nu a fost însă limitată la o anumită categorie de fabricate, iar corpul lucrătorilor a fost astfel alcătuit încât aproape orice lucrare cerută a putut fi executată în atelierele noastre; începând de la tâmplărie și sculptură în lemn, care a furnizat troițe artistic sculptate, până la secția de turnat care a executat o întreagă instalație de furnale de carbonizat turba, absolut toate lucrările cerute au fost executate prompt și în cele mai bune condițiuni. Putem afirma cu toată mândria că acest grup de lucrători specialiști, compus din oameni disperați și subalimentați, a fost celula în jurul căreia evreimea evacuată în Transnistria și-a putut afirma dreptul ei de existență. Tocmai faptul că un mic număr de oameni, în plină disperare, a fost în măsură de a realiza o asemenea operă, care în cele din urmă a fost pe deplin recunoscută și de autoritățile de stat, a făcut posibilă existența și traiul maselor evreiești evacuate. Colonia Turnătoriei, creată de asemenea cu sacrificii extrem de mari, a fost un model pentru toate celelalte organizații similare din Transnistria.

Având în vedere cele de mai sus, ne adresăm dv., domnule președinte, cu rugămintea să binevoiți a interveni locului în drept pentru repatrierea acestui grup de muncitori și specialiști, împreună cu familiile lor, care, oriunde ar fi plasați, ar putea aduce numai foloase reale statului și societății, având în vedere meritele lor excepționale nu numai în ce privește refacerea industriei unei țări, ci și

faptul că prin munca lor devotată au făcut posibil traiul acestor mase de evrei evacuați pe teritoriul Transnistriei.

Am lucrat timp de aproape 2½ ani, fără răgaz, pentru interesele țării, fără pretențiuni de recunoștință, dar plini de speranță că munca noastră constructivă va putea contribui la ridicarea nivelului industrial al Transnistriei și cu sentimente de adâncă mulțumire că ni s-a dat posibilitatea să fim și noi un inel în lanțul cel mare al muncii românești. Am străbătut ceasuri grele, iar mulți dintre noi au căzut din cauza epidemiilor și a bolilor rezultate din subalimentație pronunțată, iar azi, în zilele acestea critice, când nevoile timpului cer o sporire a muncii, rugămintea noastră adâncă este să ne dați o posibilitate de a lucra mai departe în ramurile respective în țară, după cum am lucrat și înainte de a fi evacuați în Transnistria, unde ne-am îndeplinit misiunea noastră și unde am câștigat încrederea celor mai înalte autorități.

Obişnuiți cu munca, numai prin muncă vrem să câștigăm încrederea, vrem să fim de folos țării.

Rugându-vă încă o dată, domnule președinte, să binevoiți a fi interpretul acestor sentimente și doleanțe, vă rugăm a primi asigurarea profundului nostru respect.

S. Jägendorf [m.p.]

Moghilev, 30 ianuarie 1944

D-sale,

Domnului președinte al Centralei Evreilor din România

București

Arh. C.S.I.E.R., fond III, ds. 116

Memorii

1

București, 19 august 1940

Înalt Prea Sfințite Stăpâne,

Cu credință și speranță, subsemnatele venim la Înalt Prea Sfinția Voastră, rugându-vă să dați ascultare marii noastre nenorociri.

Suntem femei creștine, din părinți creștini, cu o viață creștină după întocmai îndemnul sfintei noastre biserici. Destinul a făcut ca soții noștri să fie evrei, dar evrei din cei mai buni.

Din căsătoriile noastre au rezultat copii pe care i-am botezat în credința ortodoxă, ca să fie și ei fii buni și demni ai domnului nostru Isus Cristos. Dar nu numai am împlinit cu ei sfânta taină a botezului, ci i-am crescut în spiritul credinței și tradiției noastre ortodoxe. După aceasta și unii din soții noștri s-au convertit la creștinism și în casele noastre a domnit cu prisosință învățătura evanghelică.

Dar după ce am înjghebat aceste familii cu viață creștinească, înțelegând să rămânem legați de rosturile sfintei Biserici a Răsăritului, până la moarte, iată că o neînchipuită năpastă s-a abătut pe capetele noastre, zdrobindu-ne sufletele și chinându-ne mintea.

Este vorba de Decretul-lege privitor la starea juridică a evreilor, care cuprinde o dispozițiune ce ne distruge viața. În articolul 2, al. d, se arată că „creștinii născuți din mamă creștină și tată de religie mozaică, nebotezat”, sunt socotiți evrei. Cu alte cuvinte, copiii

noștri, cu toate că au în vinele lor sângele nostru de românce și creștine, pentru că tații lor nu sunt sau nu erau încă botezați atunci când i-am născut pe acești copii, sunt socotiți evrei. Expunerea de motive care însoțește Decretul-lege justifică această măsură ca o consecință a rezistenței religioase a tatălui. Dar de ce, atunci, sunt socotiți români, copiii din tată român și mamă evreică, de vreme ce tot 50% sânge românesc au și aceștia?

Înalt Prea Fericite,

Dacă am fi pierdut pâinea de toate zilele, dacă ar fi murit unii dintre ai noștri, încă n-am fi fost atât de crunt lovite ca prin dispozițiunea de mai sus.

Cum, Înalt Prea Sfințite, copiii noștri, ruși din trupurile noastre de românce creștine, sunt evrei? Aceste mlădițe ale noastre, incomparabile tovarășe ale lui Isus, nu ne mai aparțin, nu mai fac parte din Biserica creștină? Nu mai sunt carne și sânge românesc?

Noi, mamele lor suntem distruse, iar copiii noștri sunt desființați. Dacă ar fi existat acea rezistență religioasă, cum presupune legiuitorul, soții noștri n-ar fi consimțit ca copiii să fie botezați, ci i-ar fi păstrat mozaismului și nu s-ar fi convertit și ei. Este adevărat că întâi au fost creștinați copiii, dar aceasta nu reduce nimic din dorința bărbaților noștri de a se identifica cu credința noastră strămoșească, ci dimpotrivă. Nu noi, femeile, am trecut la mozaism, ci i-am adus pe copiii noștri în sânul Bisericii ecumenice răsăritene. Tari pe credința noastră străbună am sporit numărul închinătorilor la Isus Cristos, Dumnezeuul nostru.

Poate nu reușim să redăm în totul proporțiile nenorocirii noastre, dar închipuiți-vă Înalt Prea Sfințite, mame căroră li se răpesc copiii; pentru că aceasta se

întâmplă cu noi. Am făcut din copiii noștri buni români și adevărați creștini, iar acum legiuitorul ni-i răpește. Da, Înalt Prea Fericite, ni-i ia și-i aruncă în brațele religiei mozaice. Pentru că scumpii noștri copii nu vor putea învăța la școala românească și nu vor putea întemeia căminuri cu creștini. Ca să poată să-și facă un drum în viață vor trebui să adopte religia mozaică.

Cu ce sunt vinovați acești copii, Înalt Prea Sfințite? De ce li se aplică fierul roșu pe frunte, în timp ce alți copii, evrei de origine, pentru că au avut norocul ca la naștere părinții lor evrei să fie botezați, sunt păstrați în mijlocul comunității creștine, fiind socotiți botezați? (art. 2, al. c).

Pentru ce bieții noștri copii să intre în viață cu nenorocirea că nu li s-a putut lăsa dreptul de a rămâne creștini?

Înalt Prea Sfințite Stăpâne,

Biserica ortodoxă, prin esența ei divină, apără și ocrotește pe toți fiii ei și are menirea de a aduce la același păstor toate oile rătăcite. Niciodată Biserica nu și-a abandonat fiii, atunci când ei n-au înțeles s-o părăsească. Biserica face una cu comunitatea credincioșilor. De aceea nu putem crede că noi, mamele îndurerate din categoria proscrisă de legiuitor, vom rămâne fără apărare din partea Bisericii.

Înalt Prea Sfinția Voastră sunteți capul văzut al Bisericii. Cui să ne plângem dacă nu Înalt Prea Sfinției Voastre! Cine să ne înțeleagă dacă nu Prea Fericirea Voastră, minte luminată și suflet de mare păstor. Luați-ne sub oblăduirea bisericii! Luați sub ocrotirea Înalt Prea Sfinției Voastre pe copiii noștri, stigmatizați de o lege omenească, dar iubiți de Mântuitorul nostru Isus Cristos.

Știți mai bine decât noi, ce a spus în atâtea rânduri Fiul lui Dumnezeu despre copii. Cărțile sfinte ale Noului Testament sunt pline de mărturia dragostei bunului Isus pentru copii.

Cu autoritatea ce v-o dau Scaunul ce ocupați și prestigiul personal ce-l aveți, vă implorăm să cereți acolo unde trebuie, ca al. d din art. 2 să fie interpretat în sensul că e vorba de copiii creștini din mamă creștină de origine evreiască, iar nu din mamă româncă de sânge cum suntem noi, sau să se găsească un alt mijloc prin care să putem dovedi că copiii noștri au fost și sunt crescuți ca buni români și creștini, și dacă legiuitorul crede că ar fi mai bine să-i scoatem de sub influența tatălui, am face-o numai să ne putem salva copiii, care să rămână mai departe români și să-și exercite cu seninătate obligațiile de creștini ortodocși.

Legea lui Cristos este bazată pe bunătate și dreptate, iar Înalt Prea Sfinția Voastră lăcrimați pentru fiecare creștin în necaz și vă îndurerați amarnic pentru orice creștin pierdut de turmă. Atunci suntem sigure că veți lua familiile noastre sub mantia ocrotitoare a Bisericii și veți interveni pentru dreptatea noastră, care se identifică cu aspirațiile Bisericii.

Dumnezeu să vă aibă în sfânta lui pază și să vă țină mulți ani pentru binele Bisericii Lui lumești.

Vă sărutăm mâna și vă rugăm să ne acordați, nouă și familiilor noastre, binecuvântarea dătătoare de duh și speranță.

Ale Înalt Prea Sfinției Voastre umile și supuse credincioase,

Aurelia Caffé Teodorescu, Elisabeta Porn Mirițeanu,
dr. Maria Rușețeanu Toff, Lucia Sachelarie Rosner

I.P.S. Sale,

Înalt Prea Sfințitului Prea Fericit
D.D. Nicodim Munteanu, Patriarhul României

[Rezoluție:] 28.VIII.1940. La Ministerul de Justiție,
spre cele ce se vor găsi cu cale. Nicodim [m.p.]

A.N., M.J.D.J., ds. 104/1940, vol. II, doc. original

1941, februarie 3

Referitor la prelungirea termenului de lichidare
a avocaților evrei din Ardeal

Domnule ministru,

În baza Decretului-lege privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România, categoria a II-a a evreilor este alcătuită din cei care au căpătat naturalizarea lor prin lege „individuală” până la 30 decembrie 1918.

Noi, locuitorii din Ardeal care ne-am născut aici, ai căror strămoși s-au născut aici, care am avut cetățenie preexistentă și a căror cetățenie a fost revizuită pe baza Legii pentru revizuirea cetățeniei, suntem în inferioritate în fața evreilor din Regat, care au fost naturalizați „individual”. Naturalizat va fi numai un supus străin, noi, care ne-am născut în Ardeal și suntem băștinași, nu suntem și n-am fost supuși străini, am devenit cetățeni români prin faptul Unirii și astfel nu putem fi în inferioritate în fața evreilor din Regat.

Cetățenia preexistentă la data de 1 decembrie 1918, revizuită pe calea judecătorească și pe lângă controlul Ministerului Public, este un titlu mai tare și mai solid decât naturalizarea obținută de un străin.

Prin greșita interpretare a Decretului-lege, în Ardeal nici un avocat n-a fost luat în categoria a II-a și nici decorațiile de bravură acordate de Statul Austro-Ungar și primite în Războiul Mondial n-au fost luate în considerare, cu toate că intenția legii a fost că toți acei să fie protejați și excepționați care au luptat într-un război și,

periclitând viața lor, au arătat vitejia lor și au fost decorați pentru acte de bravură.

Punctul e, art. 3, al Decretului-lege nu face nici o deosebire că distincția a dat-o România ori Statul Austro-Ungar, deoarece afară de decorare nu pretinde alte condiții.

Și subsemnatul am trei decorații de bravură și totuși n-am fost luat în clasa a II-a. Sunt avocat înscris în Baroul Avocaților din Sibiu de la anul 1908, astfel de 32 ani, totuși s-a ordonat ștergerea subsemnatului începând de la 9 februarie 1941.

N-am putut lichida biroul meu în timp de 6 luni, deoarece timpul de 6 luni e foarte scurt pentru un birou care are o existență de 32 ani și împrejurările grele economice de azi n-au fost apte de a încasa de la clienți pretențiunile noastre.

Din aceste motive, cu onoare vă rog:

1. Binevoii a aduce un Decret-lege suplimentar, care prevede că avocații ardeleni care au avut cetățenie înainte de anul 1918, sunt socotiți aparținând în clasa a II-a.

2. Și pentru cazul dacă nu s-ar putea aduce o astfel de lege, atunci vă rog a aduce un Decret-lege care prelungește termenul de lichidare cu 6 luni.

Primiți, vă rog, domnule ministru, considerațiunile mele cele mai distinse.

Cu profund respect,

Dr. Farkas Béla,
Avocat Diciosânmartin

Domniei Sale,

Domnului ministru al Justiției,

București

[Rezoluție:] 7.II.1941. Se va avea în vedere la o nouă legiferare. [ss. Indescifrabil]

A.N., M.J.D.J., ds. 114/1941, vol. I, doc. original

1941, februarie 24

Domnule ministru,

Subsemnatul, invalid de război, decorat, vin cu cel mai profund respect a vă ruga să binevoiți a propune în legătură cu Decretul-lege de expropriere a proprietăților rurale din 5 octombrie 1940 exceptarea mea sau în cel mai rău caz a mi se face o situație mai favorabilă decât a celorlalți evrei.

Vă rugăm să binevoiți a face ce veți crede de cuviință ca legea să fie modificată în sensul că evreilor invalizi de război să li se lase proprietățile rurale sau eventual să ni se dea un termen, în care timp noi să putem vinde proprietățile noastre românilor creștini, așa cum ne prevede statutul evreilor din 9 august 1940, azi încă în vigoare, dar neaplicat în cazul de față. A ne expropria complet pe noi, eroi evrei din războiul cel mare, fără deosebire, pe noi care cu drag ne-am jertfit pentru țară vărsând sângele nostru și lăsând pe câmpul de luptă mâinile și picioarele noastre, este, credem că veți admite și dvs., o mare nedreptate, când recunoștința patriei trebuie să se reverse egal și asupra noastră. A rămâne muritor de foame după promisiunile sfinte regale făcute pe front, că vom fi împrumătăți de patria ce o apărăm, a ni se lua astăzi complet, munca și averea noastră, agonisită cu greu, este desigur ceea ce recunosc și camarazii noștri din război o mare nedreptate, pe care ar trebui tocmai un guvern de generali să nu lase a fi consumată.

Credem, domnule ministru, că veți aprecia cererea mea justă și veți interveni la locul ce veți crede de

cuviință, pentru ca legea din 9 august 1940 să fie aplicată invalizilor de război și să ni se dea un termen în care noi, invalizi, mici proprietari rurali, să ne putem vinde bunurile noastre.

Primiți, vă rog, domnule ministru, asigurarea deosebitei mele stime și considerațiuni.

Leon Rosenfeld,
str. Fecioarei nr. 20, București

Domniei sale, Domnului ministru de Justiție
București

[Rezoluția autorităților:] Se va avea în vedere la o eventuală modificare a legii. [ss. Indescifrabil]

[Notă nesemnată]: Statutul juridic al evreilor să nu se aplice invalizilor de război evrei, restricțiile legii din 9.VIII.1940, sau să li se facă o situație mai favorabilă.

A.N., M.J.D.J., ds. 114, vol. II, 1941, f. 281-282, doc. original

1941, octombrie 14

Domnule mareșal,

Subscrisul Constantin Diamant, avocat, căpitan de rezervă, domiciliat în Iași, strada Vasile Conta nr. 9, rănit, citat prin ordin de zi pe divizie, trecut în Istoricul Cavaleriei, încetățenit individual, creștinat, am onoare a vă face următoarea plângere:

Cu ocazia rebeliunii în timpul regimului legionar, am fost atacat în casa mea de 6 legionari, echipă condusă de legionarul Todor, și mi s-a pus revolverul în piept.

Cu această ocaziune legionarul Todor și-a însușit o armă de-a mea pe care a ridicat-o de la Chestura Poliției Iași și pe care n-a restituit-o.

I. V-am reclamat cazul d-tră, ați binevoit a da ordin a se cerceta și nu s-a putut descoperi pe acest șef de echipă, până când într-o bună zi eu l-am recunoscut pe stradă, a fost dus la Chestură în Cabinetul dlui director Stănciulescu, care l-a identificat perfect; el a recunoscut că a fost închis la Jilava, că e legionar și rămâne legionar, în fine că a participat la mișcările din Simeria și Cernăuți – totuși până azi nu cunosc să se fi luat vreo măsură pentru faptele: a) amenințarea cu moartea; b) violarea domiciliului; c) pentru faptul de a-și fi însușit arma mea; d) pentru nedepunerea armei.

Mai mult încă, cu ocazia campaniei contra Rusiei, nu mică mi-a fost mirarea când l-am văzut purtând uniforma de sublocotenent – un om ce a executat închisoare – azi ofițer.

II. Cu ocazia îngrădirii profesiei de avocat, printre cei exceptați de la aceste îngrădiri s-a omis a se trece cei citați prin ordine de zi; contra acestui fapt m-am plâns d-tră prin petițiunea rec. nr. 866 din 6.V.1941; copie după petițiunea mea adresată d-tră am înaintat și dlui ministru de Justiție cu rec. nr. 4734 din 21.V.1941, la care am primit adresa Ministerului de Justiție, Direcțiunea Judiciară, în cuprinsul: „Domnule, am onoare a vă face cunoscut că propunerea privitoare la situația avocaților evrei botezați făcută prin petițiunea d-tră adresată domnului general I. Antonescu, conducătorul statului român, va fi avută în vedere la o eventuală modificare a legii la care se referă”.

De la acea dată nu s-a mai făcut nimica și dăinuiește și azi situația că pe de o parte sunt înscris în Barou pe baza drepturilor ce mi s-au recunoscut, și cu toate că sunt creștinat, n-am voie să pledez pentru creștini, fiind considerat coreligionar cu evreei, pentru care pot pleda numai pentru cei individuali, nu pentru asociați.

Domnule mareșal, în aceeași epocă în care am făcut o concentrare în Basarabia de 138 zile, din impozitele mele nu s-a dedus nici o centimă pentru această epocă, cu toate că am cerut, când nu mi s-a dedus impozitul nici proporțional cu noua îngrădire a profesiei mele; mai mult, greutățile vieții s-au mărit, o știm cu toții, am și un copil ce-l cresc fără mamă și n-am avere, trăiesc din profesia mea, la care, fiind limitat prin legile făcute, văd că bat razele mizeriei; la aceasta se mai adaugă și faptul de a fi pierdut în Transilvania o vilă mică ce mi-am făcut-o la Borsec, era rezultatul privațiunilor unei vieți întregi – pentru liniștea bătrâneții mele – am acum 53 de ani.

III. A izbucnit războiul din 1941; nenorocirea mea a fost să stau în Iași. La un moment dat s-a zis că la Iași a

avut loc o rebeliune, istoria va scrie adevărul. Printre cei chemați să sufere eram chemat și eu: s-a prezentat în casa mea dl locot. Vornicu din Legiunea de Jandarmi din Iași, mi-a verificat toată casa, n-a găsit nimic compromițător. I-am arătat că sunt căpitan, că am fost rănit, citat prin ordin de zi, decorat, la asta mi-a răspuns că sunt... vechituri și m-a trimis cu sentinela la Chestură.

Pe drum spre Chestură se împușcau oamenii ca iepurii; la Chestură m-a văzut dl general Stavrescu, dl col. Chirilovici și dl inspector Leahu, care s-au mirat de prezența mea la Chestură și mi-au dat drumul.

Între timp, dl locot. Vornicu, de rezervă învățător, cu ocaziunea perchezițiunii la familia Klein (de origine germană) ce locuiesc în aceeași stradă cu mine, și-a însușit 2 arme de vânătoare de mare valoare, care au fost descoperite la d-sa acasă de către dl col. Niculescu, căruia i-am înaintat și eu o reclamație contra dlui locot. Vornicu; nu cunosc rezultatul reclamațiunii mele.

IV. A venit legea prin care s-a interzis evreilor de a avea aparat de radio; cu toate că sunt creștin am trebuit să depun aparatul; m-am plâns d-tră și s-a dat un jurnal al Consiliului de Miniștri prin care s-au creat anumite excepții, printre aceștia eram și eu și mi s-a restituit aparatul; imediat însă după așa-zisa rebeliune mi s-a ridicat aparatul din nou.

Care mi-a fost vina? Un lucru este cert însă că aparatul meu a dispărut de la Prefectură, dar nu în folos obștesc, astfel sunt informat că aparatul meu fiind cel mai bun, așa spune dl șef al Serv. Tehnic județean, dl inginer Anghelescu, a fost predat dlui colonel Hanciu la Bălți. De ce la Bălți? Acolo nu e curent electric, aparatul e pentru priză; chiar de se va reface electricitatea la Bălți, ea diferă de cea de la Iași; deci aparatul nu poate funcționa pentru

Bălți; atunci în ce scop s-a dat aparatul? Era oare un ordin de a se lua aparatul de la mine și a se da pentru folos particular cuiva, asta nu o cred posibil!

Domnule mareșal, în curtea mea cizmarul Al. Garofă și șoferul de la Inspectoratul Silvic au aparate de radio, nici unul n-a făcut campaniile 1913-1916-1918. N-au fost răniți, nu sunt citați prin ordine de zi, nu sunt decorați și nici nu sunt mai buni creștini ca mine, ce-mi cresc copilul în religiunea în care cred și eu. De ce această înjosire? De ce să fiu privat de un drept ce cred că mi-l conferă legea, căci încetățenirea mea spune „Spre a se constata că domnia sa se poate bucura de toate drepturile civile și politice de cetățean român”.

De ce atunci această urmărire? De ce aceste suferințe?

Domnule mareșal, nu sunt un intrus în această țară, de sute de ani suntem pe aceste meleaguri: ca industriaș bunelul meu e găsit în rolul fiscal plătind impozite (vezi certificatul 135.171), tatăl meu e născut în țară (vezi Ordonanța de Încetățenire), eu sunt născut în țară, mi-am făcut datoria către țară de câte ori am fost chemat, am dat din sângele meu țării, copilul meu aici e născut și existența mormintelor străbunilor mei fac dovada existenței noastre de sute de ani pe aceste meleaguri, nu suntem toți noi veniți, așa că nu putem fi tratați la fel, socot că nu se cuvine; dovada a patru generații reiese din actele ce le alătur.

Față cu aceste împrejurări vă rog, este un apel suprem ce vi-l fac cu lacrimi în ochi, să binevoiți a dispune:

1. Să se cerceteze în ce stadiu e chestiunea legionarului Todor și care e cauza întârzierii acestei anchete?

2. Să se aducă modificarea legii avocaților, fapt ce s-a recunoscut că a fost o omisiune.

3. Locot. Vornicu, ce m-a arestat fără vină, să fie trimis în judecată pentru abuz de putere și violarea domiciliului.

4. Să mi se restituie aparatul de radio.

Domnule mareșal, nimeni altul mai mult ca d-tră nu poate înțelege suferințele nedreptății, la d-tră apelez și, deplin încrezător în soluțiunea ce o veți da, vă rog să primiți asigurarea deosebitei mele considerațiuni,

Căpitan de rezervă, avocat, Constantin Diamant

Domnului mareșal Ion Antonescu, conducătorul
statului român,

București

Copie xerox în Arh. C.S.I.E.R., fond III, ds. 216

1942, iulie 25

Domnule mareșal,

Subsemnatul Emanuel Ellenbogen, cetățean român, domiciliat în București, str. Av. Sănătescu, nr. 30, cu profund respect vin să vă expun următoarele:

Soția mea Anna Ellenbogen și fiica mea minoră Ruth, cu domiciliul permanent în București, din cauză de boală a soției mele care a urmat un tratament medical la d-nul prof. univ. Tănăsescu din Iași, în urma recomandăției dlui profesor au plecat pentru odihnă în orașul Suceava.

În localitatea aceasta au fost însă surprinse de evacuarea populației evreiești din Bucovina și, neținându-se seama că aparțin municipiului București, au fost evacuate și ele în localitatea Șarograd, județul Moghilev, din Transnistria, unde se află de aproape un an, găsindu-se într-o stare deplorabilă, lipsite de mijloace și expuse la cele mai mari suferințe.

Cu inima de soț și tată profund îndurerată supun aceasta înaltei dvs. clemențe, rugându-vă a aproba și a dispune reîntoarcerea soției și copilei mele la căminul lor din București.

Subsemnatul, fost plutonier major în armata română, am fost concentrat de la data de 22.IX.1939 și demobilizat la data de 1 octombrie 1940; locuind în permanență în București cu familia mea, am exercitat aici comerțul meu onest, muncind cinstit și îndeplinindu-mi cu conștiinciozitate îndatoririle mele de cetățean, respectuos față de legile țării.

Întrucât a fost cu totul întâmplător faptul ca soția și fiica mea să se găsească în orașul Suceava și deoarece după un an de suferințe ele se zbat între viață și moarte, apelez încă o dată la înalta d-voastră mărinimie, domnule mareșal, și vă rog cu cel mai mare respect să aveți marea bunătate de a-mi reda soția și copila mea.

Pentru dovedirea celor de mai sus îmi permit alăturarea fotocopiilor după următoarele acte:

1) Certificatul Camerei de Comerț și Industrie din București, eliberat la 5 decembrie 1934, pentru înscrierea firmei soției mele Anna Ellenbogen.

2) Certificatul liceului comunal „Julia Hasdeu” din București, prin care se dovedește că fiica mea, Ruth Ellenbogen, a fost eleva acestui liceu din anul 1935 până în anul 1938.

3) Actul livretului meu militar, cu toate datele mobilizării mele, începând din 22.IX.1939, până la 1.X.1940.

Primiți, vă rog, domnule mareșal, asigurarea profundului meu respect.

Emanuel Ellenbogen [m.p.],
Str. Av. Sănătescu nr. 30, București

Către Președinția Consiliului de Miniștri

București

Arh. C.S.I.E.R., fond III, ds. 215, copie xerox

1942, august 14

Domnule mareșal,

Subsemnatul, rabin H. Gutman, domiciliat în București, str. V. Adamache nr. 9, cu profund respect îmi permit să supun Excelentei Voastre următoarele :

Fac parte dintr-o veche familie de rabini, născuți, crescuți și morți în România (Vechiul Regat).

Subsemnatul funcționez ca rabin al Comunității Evreilor din București din anul 1920.

În această calitate am predicat și predic coreligionarilor mei, de la înălțimea altarului, credință, supunere și devotament față de țară, rege și conducător.

În zilele tragice de la 21-23 ianuarie 1941, când unele elemente au încercat să se răzvrătească împotriva autorității de stat, am fost foarte crud lovit de soartă.

Mai mulți indivizi au pătruns noaptea în casa mea din Str. Vasile Adamache nr. 9 și sub amenințări m-au ridicat împreună cu cei doi fii ai mei:

Jacob Gutman, în vârstă de 27 ani, doctor în drept și litere, și Iosef Gutman, în vârstă de 25 ani, doctor în litere și filosofie.

Toți trei am fost duși în pădurea Jilava.

Aci mi-a fost dat să trăiesc cea mai mare tragedie din viața unui părinte: am trebuit să asist neputincios la împușcarea fiilor mei, fără vină și fără judecată. Eu însumi am fost rănit și numai grație unei minuni Dumnezeiești am scăpat cu viață.

Întors acasă după această tragedie, am găsit arsă sinagoga unde am slujit peste 21 de ani.

Am văzut în aceasta un semn ceresc de a ridica o casă de rugăciuni și de închinare, pe locul de unde au plecat copiii mei pe cel din urmă drum.

De atunci, din ziua de 27 ianuarie 1941, a început să funcționeze în mod permanent în casa mea o sinagogă care poartă numele fiilor mei uciși, adică „Sinagoga Jacob și Josef”.

În această sinagogă care a obținut autorizația legală de funcționare, îmi petrec de atunci tot timpul în rugăciuni și meditațiuni religioase.

În fiecare dimineață și seară au loc aci servicii religioase, potrivit prescripțiilor cultului.

De pe altarul sinagogii, care poarta numele fiilor mei, predic în toate ocaziunile credință, supunere, disciplină, devotament și jertfă neprecupețită, pentru țară, rege și conducător.

Am făcut contestațiune la expropriere, întemeindu-mă pe excepțiunile art. 5 și pe acelea din art. 6.

Cererea încadrată în art. 6 am susținut-o pe baza împrejurărilor arătate și în prezenta petițiune, socotind că suferințele îndurate de mine și pierderile de neînlocuit suportate prin decesul fiilor mei, mângâierea vieții și bătrânețelor mele, în împrejurările tragice care au zguduit sufletele celor cu dragoste de țară și iubire de patrie, s-ar putea încadra în acest text de lege.

Onor. Instanța Specială a socotit că poate refuza întocmirea cuvenitului referat către Onor. Președinția Consiliului de Miniștri, luându-mi astfel singura speranță ce mai aveam, că cererea mea examinată de acest înalt for, guvernul țării, va putea fi primită cu toata bunăvoința și rezolvată favorabil.

Am făcut recurs, care urmează a fi soluționat de Înalta Curte de Casație.

Mi-am permis să vin și să plâng înaintea Excelenței Voastre, care conduce țara cu dreptate și iubirea aproapelui.

Apelez la sentimentele de milă și bunătate ale Excelenței Voastre, arătându-vă că modesta mea sinagogă este tot ce mi-a rămas ca mângâiere și alinare a suferințelor ce nu le voi putea uita toată viața.

Această sinagogă activează pentru întărirea credinței în Dumnezeu, activitate care este astăzi atât de necesară.

Îmi îngădui să cred că jertfele copiilor mei, uciși cum am arătat mai sus, ar putea constitui un tribut pe care eu consider ca l-am dat pe altarul restabilirii ordinii, disciplinei și credinței în conducătorul statului român.

Întemeiat pe toate cele de mai sus, solicit cu adâncă supunere, să mi se lase această modestă casă, unde mulți coreligionari se închină lui Dumnezeu și unde are și familia mea o modestă locuință.

Rog cu respect ca imobilul din str. V. Adamache nr. 9, în care se practică cultul strămoșilor mei, să fie exceptat de la expropriere.

Primiți, vă rog, domnule mareșal, expresiunea mulțumirilor mele, împreună cu mărturia respectului ce vi-l datorez.

Rabin H. Guttman [m.p.]

Excelenței Sale,

Domnului mareșal conducător al statului

[Notă:] Cab. dlui vicepreședinte pentru dl. Consilier Ghimpa*.

A.N., P.C.M., ds. 63/1943; doc. original

* Cererea a fost respinsă.

1942, octombrie 31

Domnule prim-ministru,

Subsemnatul, Hechter Adolf, cu domiciliul avut în Calea Șerban Vodă nr. 115, cetățean român ca unul ce sunt născut pe pământul României, atât eu cât și părinții și bunicii mei, de profesie negustor în Calea Victoriei nr. 102, repartizat la un detașament de muncă obligatorie, cu profund respect vă supun cunoștinței dv. următoarele:

În ziua de 17 iulie a.c. fiind la Cercul de Recrutare Ilfov pentru dovada de muncă prestată la zăpadă, care mi-a și fost aplicată pe dovadă, după cum se poate vedea și în scriptele Cercului de Recrutare Ilfov, făcându-se inspecție nu am fost găsit la detașament, pentru că în aceeași zi și la acea oră eram la Cercul de Recrutare București pentru viză.

Pentru acest motiv, fără să fiu cercetat din ce cauză am lipsit, am fost ridicat și deportat cu soția și copilul meu în etate de șase ani.

Față de cele de mai sus, respectuos vă rog, domnule prim-ministru, să binevoiți a dispune cele legale pentru a justifica lipsa din acea zi și a se lua măsuri pentru a fi pus în libertate.

Primiți, vă rog, domnule prim-ministru, asigurarea deosebitului meu devotament.

Adolf Hechter [m.p.]

D-Sale,

Domnului, prim-ministru al Consiliului de Miniștri

Loco

[Notă:] C[ercul] de R[ecrutare] B[ucurești] este rugat a-și da avizul. 14.I.(19)43 (ss. Indescifrabil)

Ierusalim, Arh.. Yad Vashem 0-11/155

1942, octombrie 31

Domnule prim-ministru,

Subsemnatul, Wechsler Teodor, cu domiciliul avut în strada Niculcea no. 69, cetățean român ca unul ce sunt născut pe pământul României, atât eu cât și părinții și bunicii mei, funcționar repartizat la un detașament de muncă obligatorie, cu profund respect vă supun cunoștinței dv. următoarele:

În ziua de 17 iulie a.c. fiind la Cercul de Recrutare Ilfov pentru viza pe dovada de muncă prestată la zăpadă, care mi-a și fost aplicată pe această dovadă, după cum se poate vedea și în scriptele Cercului de Recrutare Ilfov, făcându-se inspecție nu am fost găsit la detașament, pentru că în aceeași zi și la acea oră eram la Cercul de Recrutare Ilfov pentru viză.

Pentru acest motiv, fără să fiu cercetat din ce cauză am lipsit, am fost ridicat și deportat cu soția și copilul meu în etate de cinci ani.

Fată de cele de mai sus, respectuos vă rog, domnule prim-ministru, să binevoiți a dispune cele legale pentru a justifica lipsa din acea zi și a se lua măsuri pentru a fi pus în libertate.

Primiți, vă rog, domnule prim-ministru, asigurarea deosebitului meu devotament.

D-Sale,

Domnului prim-ministru al Consiliului de Miniștri

Loco

[Notă:] C.R.B. este rugat a-și da avizul. 14.I. (19)43.
(ss. Indescifrabil)

Ierusalim, Arh. Yad Vashem 0-11/155

București, 1943 aprilie 13

Memoriu

Către Președinția Consiliului de Miniștri

Sunt născut și am urmat toate școlile în țară. Am trăit viața de toate zilele, cot la cot, cu românii etnici, ale căror obiceiuri și aspirațiuni mi le-am însușit în totul.

Unii dintre foștii și chiar actualii d-ni miniștri mi-au fost colegi de școală, și copilăria mea trăită alături de cea a acestor cetățeni iluștri ai țării mi-a format fundația pe care s-a dezvoltat ființa mea sufletească. Aduc în sprijinul susținerilor mele dovezile care învederează atașamentul meu puternic pentru țara mea.

Dovezi de ordin militar:

a. În războiul din 1913, am luat parte la combaterea epidemiei de holeră, în zona de operațiuni. Alături brevetul Medaliei „Avântul Țării” acordată pentru că am luat parte ca medic plutonier voluntar.

b. În Războiul 1916-1918 am luat parte ca medic locotenent; fiind în 1917 gazat, pe când funcționez ca medic de batalion în Regimentul 73/78 Infanterie. Pentru dovedire, alături diferite acte militare precum și hotărârea Curții Administrative care m-a integrat în categoria II-a, pe baza alineatului E, fiind dovedit că am fost rănit prin gazare în lupte, pe linia de foc.

c. Am luat parte la războiul contra Ungariei, în 1919, ca medic al Regimentului 42 Obuziere.

Dovezi de ordin civil:

a. Am publicat multe lucrări științifice. Cea mai importantă este tratatul de *Terapeutică Infantilă*, în

colaborare cu dl. profesor Manicatile, apărut în 2 edițiuni, epuizate, și care servește de mulți ani la instruirea studenților din anul VI, ai Facultății de Medicină.

b. Pe ziua de 1 iulie 1929 am fost numit, pe bază de examen, docent de Terapeutică Infantilă la Facultatea de Medicină din București.

c. În anul 1934 am fost premiat de Academia Română cu premiul „Profesor Riegler, pentru *Terapeutică Infantilă*.”

d. Am activat 8 ani în comitetul Liceului „Matei Basarab”. Este epoca în care liceul s-a transformat și mărit, ajungând la frumosul edificiu de azi.

e. Practic medicina infantilă de 30 ani, în care timp am dat îngrijiri medicale copiilor de toate națiunile și de toate religiunile.

Am înțeles să fac mai mult apostolat decât profesiune, de aceea la apusul carierei mele nu am nici o avere.

Singura mea avere este o casă pe care o locuiesc de 30 ani și pe care o posed din 1913 prin act dotal.

Nădăjduiesc, prin cinstita și loiala mea activitate în această țară, să fiu recunoscut ca unul care am dat dovadă de devotament excepțional în timp de război, iar în civilitate am avut o activitate meritorie și continuă și să fiu asimilat românului etnic conform art. 6 din legea 254 din 1941, modificat prin art. 3 din legea 10 martie 1943*.

Cu cel mai profund respect,

Dr. M. Cajal [m.p.]
str. Anton Pan 38 b

București, 13 aprilie 1943

A.N., fond P.C.M., ds. 702/1943

* Cererea a fost aprobată.

Curriculum vieții mele

Colonel M. Brociner

Veteran al Războiului 1877/78

Serviciu efectiv la stat

1874/877, voluntar de un an, regimentul 8 linie; menținut sub drapel pentru mobilizare.

1877, 15 iulie, sublocotenent, în fața Plevnei; grav rănit la asaltul de la Grivița, 30 august, în Compania I-a, a gloriosului batalion comandat de nemuritorul, eroicul căpitan Valter Mărăcineanu; decorat: Steaua României cu Spade, Virtutea Militară de aur, cea mai înaltă distincțiune ostășească din acel războiu, distincțiune care mă echivalează cu membrii ordinului „Mihai Viteazul”, bucurându-mă de aceleași drepturi, conform legii speciale (M.Of., 103/1936); citat prin ordin de zi pe armată, împreună cu alți ofițeri care s-au distins prin fapte de bravură în luptele de la Plevna.

Sub ploaia gloanțelor și a șrapnelor inamice am înfruntat la acel asalt – moartea, – făcându-mi datoria pentru țară și tron – asalt care a pus temelia neatârării și măriei țării.

În serviciul Curții Regale – 39 de ani:

1882 - Secretar de cancelarie

1908 - Director al Palatului Regal și al Cancelariei
Mareșalului

1913 - Colonel în rezervă, mobilizat, războiul Bulgar, Comandant al Cartierului Regal.

1916/18/20 - Războiul de întregire; mobilizat la Marele Stat Major Regal.

1886/915 - Secretar – trezorier al M. S. Reginei Elisabeta, pentru operele Majestății Sale de binefacere.

1921/1930 - Consul și Consul-General al țării (onorar) la Frankfurt/Main.

Astăzi, la vârsta de 88 ani sunt: ultimul supraviețuitor al ofițerilor alături de care am combătut la asaltul de la Grivița și unicul ofițer-veteran 1877-78 din întreaga armată, care, până în momentul de față, nu beneficiaz de nici un fel de pensie de la stat.

Servind tronul am servit și țara, și viceversa.

A.N., fond P.C.M., ds. 965/1943

Sumar

Cuvânt înainte – acad. prof. dr. Nicolae Cajal	/ 7
În loc de prefață – L.B.	/ 10
I. Prolog	
1. Antisemitismul codrenist	/ 13
2. Naționalism și antisemitism în politica regimului autoritar al regelui Carol al II-lea	/ 28
II. „Problema evreiască” – concepții și soluții antonesciene	
1. Legiferarea românizării și a stării de drept a evreilor. 1940-1944	/ 50
2. Definiția rasială a calității de evreu în legislația românească	/ 72
3. Dreptul la convertire și statutul evreilor converțiți în perioada regimului antonescian	/ 81
4. Cronologia principalelor legi și decizii ministeriale. Măsuri de eliminare a evreilor din organizațiile profesionale. Dispoziții administrative ale organelor centrale și locale de stat. Alte acțiuni și evenimente antievreiești 1940, septembrie – 1944, august 23	/ 107

5. Concepția mareșalului Antonescu despre evrei și problema evreiască în România	/ 127
6. Evreii și războiul	/ 151
7. Semnul distinctiv	/ 158
8. Soluția finală și implicațiile ei în România	/ 165
9. Soluții pentru „problema evreiască din România în ziarul „Bukarester Tageblatt”	/ 185
III. Rezistența evreiască în anii prigoanei	
1. Supraviețuirea ca rezistență	/ 198
2. Modelul Filderman în tipologia rezistenței evreiești. 1940-1944	/ 215
3. Din creația literar-artistică evreiască din România în anii prigoanei. Semnificațiile ei istorico-documentare	/ 260
IV. Surse și bibliografie	
1. Izvoare arhivistice și sursele bibliografice privitoare la evreii din România (1940-1944)	/ 277
2. Bibliografie selectivă	/ 287
Notă	/ 317
Rezumatele documentelor	/ 318
Documente	/ 324

Producție:

Tel./Fax: 01 - 233.15.39
e-mail: rcrprint@xnet.ro

35000

„Un stat care nu ar face toate eforturile pentru a asigura maximum de bine minorităților sale, un stat care n-ar înțelege că interesul primordial se întemeiază pe loialitatea tuturor cetățenilor și nu pe anihilarea individualității culturale și religioase a unora dintre supușii lui, un stat care nu și-ar da seama că el însuși trebuie să fie cel mai mare luptător al intereselor bine înțelese ale minorităților sale, ar viola nu numai legea umanității, care trebuie să conducă întreaga comunitate civilizată, dar ar viola însăși legea de conservare a propriei sale vieți.“

NICOLAE TITULESCU